รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน

โดย

มานะ นาคำ

มนต์ชัย ผ่องศิริ

ณัฐพล มีแก้ว

มีนาคม 2559

สัญญาเลขที่ RDG56A0013

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน

ผู้วิจัย	สังกัด
มานะ นาคำ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มนต์ชัย ผ่องศิริ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ณัฐพล มีแก้ว	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.และต้นสังกัดไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

Abstract (บทคัดย่อ)

Project Code : RDG56A0013

(รหัสโครงการ)

Project Title : ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน

(ชื่อโครงการ)

Investigator : มานะ นาคำ **คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**

(ชื่อนักวิจัย) **มหาวิทยาลัยขอนแก่น**

มนต์ชัย ผ่องศิริ **คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ณัฐพล มีแก้ว **คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

E-mail Address : mana@kku.ac.th

Project Period : 1 กันยายน 2556 – 31 สิงหาคม 2558

(ระยะเวลาโครงการ)

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสานมีวัตถุประสงค์เพื่อ1) ศึกษาชนบทในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่ทำให้เกิดการปรับโครงสร้างชนบทส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวชนบทกับผู้คนกลุ่มต่างๆในสังคม 2) ศึกษาการก่อรูปโครงสร้างความรู้สึกของคนกลุ่มต่างๆในชนบทที่แตกต่างกัน ความปรารถนา แรงบันดาลใจ ประสบการณ์ของบุคคลที่มีความขัดแย้งหรือไม่ลงรอยกับกระบวนการทางสังคม โดยศึกษาผ่านพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่การต่อรองของชาวชนบทอันเป็นปฏิบัติการสร้างประชาธิปไตย การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการศึกษาแนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เพื่อช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตลอดจนโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนชนบท

การวิจัยเลือกพื้นที่ที่มีความแตกต่างในความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี เป็นพื้นที่ชนบทที่ไกลจากเมืองปานกลางเป็นพื้นที่ทำนา มีพื้นที่ไร่เพียงเล็กน้อย 2) ตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ เป็นพื้นที่ใกล้เมือง มีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งใกล้ชุมชน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ และรับจ้าง 3) ตำบลวังสวาบ อำเภอภูผาม่าน เป็นพื้นที่ชนบทที่ไกลเมือง ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าไม้ ภูเขา เป็นต้น เป็นพื้นที่สัมปทานโรงโม่หิน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน และทำนา

พื้นที่แรก ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นวางตนเองอยู่ในระบบการเมืองแบบเก่า บนฐานเครือข่ายการเกษตร มองไม่เห็นความเป็นสาธารณะแบบใหม่ที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านมีชีวิตแบบกึ่งเมืองมากขึ้น ต้องการนโยบาย แผนงานที่ตอบสนองการแก้ปัญหาสาธารณะของชุมชนที่มีหลากหลายกลุ่มในขณะที่ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลคนใหม่แสดงตนอย่างเด่นชัดว่าทำงานกับ “ความเป็นสาธารณะ” (publicness) ที่ตอบสนองต่อปัญหาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่มีลักษณะกึ่งเมือง ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นสะท้อนถึงพลังความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้กลุ่มของผู้คนในพื้นที่สามารถกำกับนักการเมืองท้องถิ่นให้ตอบสนองต่อปัญหาในการดำเนินชีวิตของตนเองได้มากขึ้น

พื้นที่ที่สอง มีการปรับโครงสร้างในชนบทเป็นแบบ “ศูนย์กลางและเขตบริวาร” (center and periphery) มีตลาดดอนโมงเป็น “ศูนย์กลาง” ดึงดูดทรัพยากรและผลผลิตจากพื้นที่เกษตรกรรมที่เป็น “เขตบริวาร” ต่อมาโรงงานอุตสาหกรรมห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ และตลาดนัดกลายเป็น “ศูนย์กลางใหม่”ซึ่งดึงดูด/แย่งชิง/ต่อรองทรัพยากรทั้งในและนอกภาคเกษตรจากชนบท ทำให้ “ศูนย์กลางเก่า” เริ่มซบเซาการปรับโครงสร้างในชนบทดังกล่าวนำไปสู่การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคน มีการจัดความสัมพันธ์ใหม่บนฐานอำนาจ ทรัพยากร วิถีการผลิต และทุน ซึ่งล้วนไปสัมพันธ์กับการเมืองในชนบท เกิดกลุ่มและเครือข่ายใหม่ๆ ที่เป็นอิสระมากขึ้น (เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัฒนธรรม เครือข่ายขายประกันชีวิต เป็นต้น) ทำให้นักการเมืองไม่มีอิทธิพลเหนือฐานเสียงเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต จึงต้องประสานกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อจะกุมฐานเสียงให้ได้ทุกกลุ่ม

พื้นที่ที่สาม ชุมชนมีประสบการณ์ในการต่อสู้ต่อรองในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นระหว่างชุมชนกับรัฐและทุนพบว่าการพัฒนาของระบบทุนนิยมที่ไม่ได้ใช้วิธีการควบคุมมวลชนผ่านการปราบปรามหรือการใช้ความรุนแรงทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ใช้อุดมการณ์หรือกระบวนการสร้างอำนาจนำ (hegemony) แทรกซึมเข้าไปในชีวิตประจำวันของกลุ่มมวลชน การเข้ามาของกลุ่มทุนโรงโม่เริ่มต้นด้วยความพยายามในการผูกสัมพันธ์กับชาวบ้านเป็นผู้สนับสนุนในงานบุญประเพณีต่างๆของชุมชน แต่ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจการของตนเอง รวมไปถึงการเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่น จนในที่สุดชาวบ้านต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะจำยอมต่อการขยายตัวของอำนาจรัฐ (expansion of state) และการรุกเข้ามาของกลุ่มทุนที่พยายามฉกฉวยหาผลประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นไม่มีพลังมากพอที่จะไปต่อต้านการรุกเข้ามาของรัฐและทุนอย่างไรก็ตามประสบการณ์เหล่านี้ได้เป็นตัวหล่อหลอมให้ชาวบ้านมีความตื่นตัวในสิทธิของตนเองมากขึ้น

คำสำคัญ: ความเปลี่ยนแปลง ประชาธิปไตย ชนบทอีสาน ความเป็นสาธารณะ ความไว้วางใจ การแย่งชิงทรัพยากร

A research titled “The Changes and Formations of Rural Democracy in Esan (Northeast) Areas” aims to reveal 1) the changing processes of historical, economic, social and cultural that affected to rural restructuring and power relations of stakeholders in rural areas, and 2) the formation of structure of feelings among stakeholders in rural areas who have different expectation, inspiration of experiences which may conflict or contradict with social processes through public spaces or negotiation spaces which are democracy formation practices.

The research has adopted by qualitative approach and historical approach in order to understand the changes on economic, politic, and social and cultural contexts in rural area, and the structure of feelings of rural people on democracy development.

Research areas had been selected based on geographical differences which are between rural and urban areas. The selected areas consist of 1) Suan Mon Sub-District, Mancha Kiri District, Khon Kaen Province where is far from Khon Kaen City in middle range. Suan Mon is a rice farming area with a few cash crops farming. 2) Cho Ra Kea Sub-District, Nong Reau District, Khon Kaen Province where is the sub-urban area where is near Khon Kaen City and the industrial zone expands to the communities. Most of the villagers are farmers and labourers, and 3) Wang Sawab Sub-District, Phu Pa Man District, where locates in a remote area of Khon Kaen Province. Wang Sawab is surrounded by a rich of natural resources such as forests and mountains (rock/limestone). Most of the villagers work on crops farming (rice, fruit, vegetable, cash crop, etc.).

The first research area, we found that positioning of local administration organizations is based on crucial support to agricultural networks but the new publicizing which changed villagers’ economic and way of life are invisible. These changes made villagers have new life style as semi-urban populations who need policies and programs which served their diverse public problems solving. The local administrators have to deal clearly with many changes on ‘the publicness’ that served semi-urban life style. The changes of local politician leader reflect local’s civil power that is able to control the local politicians to response more on their needs.

The second research area, we found that the rural restructuring has been applied based on a concept of ‘center and periphery’. Don Mong Market, in the past, was once a hub of local products, both agro products and non-agro products. Later on, factories, hypermarket, and the weekly market (mobile market) have replaced and become ‘new centers’ where draw/ grab/ negotiate resources from rural areas that made ‘old center’ was

flatted. The changes lead to social stratification and differentiation based on power relations, resources, mode of production, and capitals of groups, which tend to relate with rural politics. The occurrence of the new groups and networks tend to be more independent (such as health volunteer groups, occupation groups, cultural groups and health insurance networks etc.). Politicians have not strongly influenced on their supporters as in the past. Roles of politician have changed in order to coordinate these independent groups and networks for their votes.

The third research area where is a remote area, the communities have been continuously struggle and negotiate between locals, official agencies, and private agencies on natural resource management and accession. We found that the development of capitalisms did not use extremely masses control or strongly economic invasion, but they used ideology and hegemony to infiltrate into everyday life of villagers. The entry point of quarry industrial is started with relationships through supporting traditional ceremony of communities. These practices are for legitimating their own business and approach to local politic systems. The truth is the locals are forced to surrender to the expansion of state power and the invasion of capitalisms that attempt to take advantage from natural resources in the powerless local areas. However, these experiences of resistance have been enlightened locals to fight for their rights and freedoms.

Keywords: changes, democracy, Esan rural area, publicness, trust, and natural resource snatching

Output จากโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกว.

1. ผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการนานาชาติ (ระบุชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง ชื่อวารสาร ปี เล่มที่ เลขที่ และหน้า)หรือผลงานตามที่คาดไว้ในสัญญาโครงการ
2. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์
   - เชิงพาณิชย์ (มีการนำไปผลิต/ขาย/ก่อให้เกิดรายได้ หรือมีการนำไปประยุกต์ใช้โดยภาคธุรกิจ/บุคคลทั่วไป)
   - เชิงนโยบาย (มีการกำหนดนโยบายอิงงานวิจัย/เกิดมาตรการใหม่/เปลี่ยนแปลงระเบียบข้อบังคับหรือวิธีทำงาน)
   - เชิงสาธารณะ (มีเครือข่ายความร่วมมือ/สร้างกระแสความสนใจในวงกว้าง)
   - เชิงวิชาการ (มีการพัฒนาการเรียนการสอน/สร้างนักวิจัยใหม่)
3. อื่นๆ (เช่น ผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการในประเทศ การเสนอผลงานในที่ประชุมวิชาการ หนังสือ การจดสิทธิบัตร)

   - มานะ นาคำ, **มนต์ชัย ผ่องศิริ** และฐากูร สรวงศ์สิริ. (2556). แนวการศึกษากระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในชนบท.**วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**, 9(2), 55-78.

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 1	**บทนำ**	**1**
	1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	2. แนวการศึกษาการเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท”	2
	3. แนวการวิเคราะห์การเมืองใน “ชนบท”	6
	4. แนวการวิเคราะห์การปรับโครงสร้าง “ชนบท”	8
	5. แนวการวิเคราะห์โครงสร้างความรู้สึก	11
	6. แนวการวิเคราะห์กระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยใน “ชนบท”	14
	7. วัตถุประสงค์ของการศึกษา	15
	8. แนวทาง/ขั้นตอนการดำเนินงาน	15
	9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	20
	10. กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์	20
บทที่ 2	**กรณีศึกษาตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น**	**23**
	1. บริบทชุมชนตำบลสวนหม่อนอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น	23
	2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของคนกลุ่มต่างๆ	29
	3. การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม	54
	4. ความเปลี่ยนแปลงการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบท	65
	5. สรุป	70
บทที่ 3	**กรณีศึกษา ตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น**	**77**
	1. บริบทพื้นฐานและลักษณะทางกายภาพของตำบลจระเข้	83
	2. ความเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท”	86
	3. ตลาดดอนโมงและพืชเศรษฐกิจ: จุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนบท	112
	4. อ้อย: พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่กับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับระบบตลาด	114
	5. โครงสร้างครัวเรือนหลังยุคการเข้าสู่วิถีการผลิตในระบบอุตสาหกรรม	117
	6. การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคน	120
	7. ความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคม	126

สารบัญ

หน้า

8. ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด 141
9. วิเคราะห์ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวของพื้นที่ตำบลจระเข้ 145
10. บทสรุป 151

บทที่ 4 กรณีศึกษา ตำบลวังสวาบ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น 159

1. บริบทพื้นที่ตำบลวังสวาบ 159
2. การเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ของตำบลวังสวาบ 164
3. การจัดตั้งทางสังคมภายในตำบลวังสวาบ 188
4. ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด 197
5. สรุป 204

บทที่ 5 สรุปและเสนอแนะ 207

บรรณานุกรม 217

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	ข้อมูลสภาพการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอมัญจาคีรี	25
ตารางที่ 2	ตารางแสดงเนื้อที่แยกเป็นรายหมู่บ้าน	25
ตารางที่ 3	การใช้ที่ดินในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน	26
ตารางที่ 4	ตารางแยกประเภทพื้นที่ทำการเกษตรของตำบลสวนหม่อน	27
ตารางที่ 5	ตารางแสดงการยื่นชำระภาษีบำรุงท้องที่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น	28
ตารางที่ 6	สรุปการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตำบลสวนหม่อน	40
ตารางที่ 7	ลักษณะงานและอัตราค่าจ้างทำงานในพื้นที่ตำบลสวนหม่อน	43
ตารางที่ 8	แสดงช่วงเวลาที่ปลูกพืชเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับตลาดของชาวบ้านตำบลจระเข้	107
ตารางที่ 9	ภูมิหลังผู้บริหาร อบต.จระเข้และความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองระดับประเทศ	131
ตารางที่ 10	ความเปลี่ยนแปลงการ “จัดตั้ง” ทางสังคม และการแตกตัว/แบ่งกลุ่มภายในตำบลจระเข้	138
ตารางที่ 11	แสดงการเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ของตำบลวังสวาบ	187

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1	แผนที่อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น	24
ภาพที่ 2	เขตปกครองตำบลจระเข้ แยกตามหมู่บ้าน	83
ภาพที่ 3	แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น	84
ภาพที่ 4	แผนที่แสดงที่ตั้ง ตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น	85
ภาพที่ 5	แผนที่แสดงการเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณตลาดดอนโมง ในช่วงก่อนตั้งตลาด	96
ภาพที่ 6	การปรับโครงสร้างในชนบทของตำบลจระเข้	147
ภาพที่ 7	แผนที่แสดงอาณาเขตตำบลวังสวาบ	160
ภาพที่ 8	แผนที่แสดงตำแหน่งหมู่บ้านภายในตำบลวังสวาบ	160

บทที่ 1
บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

กระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในชนบทเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่สะท้อน “ชนบท” ในปัจจุบัน แต่มีข้อจำกัดในทางทฤษฎีที่จะอธิบายสภาวะที่เปลี่ยนไปของชนบทในปัจจุบัน ทำให้มุมมองความเปลี่ยนแปลงของชนบทจึงคับแคบ ด้วยการตีความ “การเมือง” และ “ความเป็นประชาธิปไตย” ที่ไม่ครอบคลุมในระดับที่หลากหลาย มองเห็นเฉพาะประชาธิปไตยแบบการเลือกตั้งที่ศูนย์กลางเป็นผู้กำหนด ขาดความรู้ความเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนชนบท อันส่งผลต่อปฏิบัติการสร้างประชาธิปไตยและการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนชนบทกับรัฐและผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม คนชนบทสร้างความเข้าใจ สร้างความหมายของชีวิตตนเองในสังคมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ในสังคมของคนชนบท เกิดขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงหลากหลายมิติของชีวิต ดังนั้นการพัฒนาวิธีวิทยาการศึกษากระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในชนบทจึงมีความสำคัญในสถานการณ์ปัจจุบัน

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชนบทกับกระบวนการสร้างประชาธิปไตยมีความสำคัญต่อสังคมไทย เพราะกระบวนการสร้างประชาธิปไตยของไทยมีปัญหาความขัดแย้งและมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความรุนแรงระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆที่ขาดความเข้าใจต่อกัน ในขณะที่ปัจจุบันคนชนบทมีบทบาทและมีปฏิบัติการในการสร้างประชาธิปไตยทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นในชนบท โครงสร้างชนบทเปลี่ยนไปอย่างไร การเปลี่ยนแปลงนั้นมีผลต่อโครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของคนชนบทและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนชนบทกับผู้คนกลุ่มอื่นๆในสังคมอย่างไร คนชนบทมีพื้นที่ในการถกเถียงข้อขัดแย้งที่เห็นแตกต่างกันเองและกับคนกลุ่มต่างๆเพื่อหาข้อตกลงในการปฏิบัติอย่างไร แล้วเราจะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดทางการเมืองของคนชนบทดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างไร การจะสร้างความเข้าใจกระบวนการไปสู่ประชาธิปไตยในชนบทดังกล่าว เรายังขาดแนวทางการศึกษา (approach) เพราะกระบวนการนี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่สะท้อน “ชนบท” เนื่องจากยังมีข้อจำกัดในทางทฤษฎีหลายประการที่จะอธิบายสภาวะที่เปลี่ยนไปของชนบทในปัจจุบัน**ประการแรก** มุมมองต่อ “ชนบท” และการเปลี่ยนแปลงในชนบทคับแคบและล้าหลัง **ประการที่สอง** การตีความ “การเมือง” ที่ไม่ครอบคลุมในระดับที่หลากหลาย **ประการที่สาม** การตีความประชาธิปไตยแบบคับแคบ มองเห็นเฉพาะประชาธิปไตยแบบการเลือกตั้งเท่านั้น และ**ประการสุดท้าย** การมองไม่เห็นความสำคัญของมิติทาง “จิตวิทยาวัฒนธรรม” ในการวิเคราะห์กระบวนการไปสู่ประชาธิปไตยในชนบท

ทั้งนี้ด้วยข้อจำกัดทางทฤษฎีข้างต้นทำให้เราอธิบายปรากฏการณ์เคลื่อนไหวทางการเมืองของคนชนบทที่ผ่านมาได้เพียงว่าคนชนบทเห็นแก่เงิน ถูกซื้อถูกจ้างได้โดยง่ายไม่เข้าใจประชาธิปไตยและไม่มีความเป็นการเมือง (apolitical) ซ้ำร้ายไปกว่านั้นสิ่งที่ตามมาด้วยมายาคติดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอทางนโยบายที่ผิดฝาผิดตัว คือการเสนอให้ความรู้แก่คนชนบทเรื่องประชาธิปไตย การแช่เข็งประเทศไทยเพื่อสร้างคนให้มีวุฒิภาวะมากกว่านี้เสียก่อน ดังนั้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงชนบทเชิงประวัติศาสตร์ แนวการวิเคราะห์การเมืองในชนบท การปรับโครงสร้างชนบท โครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของคนชนบทและการวิเคราะห์กระบวนการไปสู่ประชาธิปไตยในชนบท จะช่วยให้เราพัฒนาวิธีวิทยาในการศึกษาทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและการสร้างประชาธิปไตยในชนบทได้ชัดเจนขึ้น

2. แนวการศึกษาการเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท”

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การมองชนบทว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีวัฒนธรรมในการดูแลช่วยเหลือกัน อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์อย่างเต็มใจ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงว่าเมื่อประสบปัญหาจะมีคนให้การช่วยเหลือตนเองได้ การอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมของชนบทในลักษณะดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการความเป็นจริงในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชน และการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวชนบทกับผู้คนกลุ่มต่างๆ ไปอย่างมาก ชาวชนบทมีความเป็นปัจเจกชนสูงขึ้น กล้าคิดกล้าวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมและความเป็นประชาธิปไตยของไทย รวมทั้งชาวชนบทมีปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบเพื่อเรียกร้องความเป็นประชาธิปไตย ความเสมอภาค ดังนั้นการศึกษาสร้างความรู้ ความเข้าใจและสร้างพื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยนกันถึงจุดเปลี่ยน จุดปะทะทางความคิด และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม มีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

แนวทางการศึกษาสังคมชนบทที่ผ่านมา ได้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง ที่มีความสัมพันธ์กับระบบต่างๆ ในสังคม จากการศึกษาสังคมเกษตรกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของ Jonathan Rigg (1997) ที่ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่ยืดหยุ่นและซับซ้อนนี้สัมพันธ์กับชีวิตของประชาชน เศรษฐกิจของประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิกของครัวเรือนชาวนาทำงานทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม มีการใช้ชีวิตอยู่ทั้งในชนบทและในเมือง การสร้างงานและรายได้ที่เพิ่มขึ้นทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรมก่อให้เกิดความต้องการสินค้าและบริการต่างๆมากขึ้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2538) นำเสนอแนวการศึกษาการเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท” ตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆในสังคม ระบบการผลิตของเกษตรกรสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม ระบบตลาด และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของรัฐที่เป็นสถาบันทางการปกครอง ดังนั้นสถาบันเศรษฐกิจในเรื่องการผลิตจึงมีความสัมพันธ์กับสถาบัน

ทางการปกครอง นอกจากนั้นยังสัมพันธ์กับสถาบันการศึกษา สถาบันด้านความคิด วัฒนธรรม และสถาบันครอบครัว จึงเป็นการทำความเข้าใจสังคมจากโครงสร้างความสัมพันธ์ของสถาบันสำคัญ ๆ ในสังคมอย่างเป็นกระบวนการ สถาบันต่าง ๆกว่าที่จะพัฒนาการมาจนถึงทุกวันนี้ต้องมีต้นกำเนิดหรือที่มาที่ทำให้สังคมหรือสถาบันต่าง ๆเป็นเช่นนี้ สิ่งจำเป็นในการวิเคราะห์สังคมจึงต้องไม่ละเลยการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ ๆและความก้าวหน้าใหม่ ๆทางสังคม รวมไปถึงการที่คนกลุ่มใหม่ ๆจะขึ้นมามีสิทธิ์มีเสียงในสังคมมากขึ้น

สังคมไทยในช่วงปี พ.ศ. 2509-2510 ประชากรไทยในภาคเกษตรกรรมมีประมาณร้อยละ 84 (Bunnag, 1971) แนวโน้มการลดลงของประชากรภาคเกษตรกรรมมีมาอย่างต่อเนื่อง โดยในสองทศวรรษต่อมา (พ.ศ. 2533) ลดลงเหลือร้อยละ 63.4 และอีกสองทศวรรษต่อมา (พ.ศ. 2554) เหลือเพียงร้อยละ 41.1 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556) แนวโน้มการลดลงของประชากรในภาคเกษตรกรรมดังกล่าว ทำให้นักวิชาการบางท่านสรุปว่าสังคมชาวนาไทยได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว นับตั้งแต่ภาคกลางของไทยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก ผ่านการผลิตข้าวเชิงพาณิชย์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2398 หลังสนธิสัญญาเบาริ่ง ในขณะที่มีข้อถกเถียงว่าเศรษฐกิจของอีสานยังคงเป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการมีลักษณะที่ตั้งเชิงภูมิศาสตร์ที่ถูกโดดเดี่ยวด้วยเทือกเขา มีป่าหนาทึบและโรคไข้ป่า ทำให้อีสานอยู่ไกลความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ มาจนกระทั่งมีการขยายเส้นทางรถไฟเข้ามาสู่อีสานในปี พ.ศ. 2443 ได้ดึงเอาเศรษฐกิจและการเมืองเข้ามาใกล้กรุงเทพฯ มากขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเศรษฐกิจของชาวนาอีสานถูกผนวกเข้ากับระบบการผลิตแบบทุนนิยมแล้ว เพราะว่าชาวนาอีสานยังถือครองที่ดินขนาดเล็กมากกว่าถือครองที่ดินขนาดใหญ่แบบทุนนิยม และที่สำคัญยังมีการผลิตแบบประเพณีในพื้นที่นาขนาดเล็กซึ่งครอบครัวชาวนาเป็นเจ้าของเอง (มณีมัย ทองอยู่, 2546) ข้อถกเถียงนี้น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะหากเราเพียงยึดเอาตัวเลขเชิงสถิติเกี่ยวกับประชากรภาคเกษตร แล้ววิเคราะห์เหมารวมว่าสังคมชาวนาไทยเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ก็อาจจะเป็นการด่วนสรุปจนเกินไป หากไม่ได้พิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพของสังคมชนบท

เศรษฐกิจชุมชนอีสานสัมพันธ์กับภายนอกชัดเจนขึ้น ในช่วงที่มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯไปนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ.2443 ขยายไปทางอีสานใต้ถึงอุบลราชธานีเมื่อ พ.ศ. 2473 และขยายต่อไปทางอีสานเหนือถึงหนองคายเมื่อ พ.ศ. 2499 พ่อค้าคนจีนได้เข้ามาทำการค้าขายบริเวณใกล้สถานีรถไฟ เช่น โรงเลื่อย โรงสี ร้านรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น พ่อค้าคนจีนรับซื้อข้าวเปลือก ของป่า เช่น หวาย ครั่ง ชัน หนังสัตว์ น้ำยาง ฯลฯ จากชาวบ้าน ในขณะเดียวกันก็นำสินค้าจากภายนอกเข้ามาจำหน่ายในภาคอีสาน เช่น ผ้าจากโรงงาน เครื่องเหล็ก น้ำมันก๊าด เครื่องกระเบื้อง ศาสตราวุธ เป็นต้น สินค้าเหล่านี้บางอย่างชาวอีสานสามารถผลิตได้อยู่แล้ว แต่เพราะความสะดวกและสินค้าบางอย่างคุณภาพดีกว่าการผลิตเอง ทำให้ชาวอีสานนำสินค้าการเกษตรมาขายและซื้อสินค้าเหล่านี้กลับไปใช้ (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2546)

ทางรถไฟ สร้างขึ้นมาถึงจังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 แต่หลังจากนั้น ได้หยุดดำเนินการก่อสร้างหลายปี เพื่อไปสร้างทางรถไฟในภาคอื่น และได้ดำเนินการสร้างต่อไปถึงจังหวัด

หนองคาย แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2502 ส่วนถนนมิตรภาพ สร้างเสร็จตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 ในระยะเริ่มแรกของการก่อสร้าง มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ทางทหาร คือเป็นถนนที่เชื่อมจากจังหวัดสระบุรี ผ่านเข้ามาสู่จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี และสิ้นสุดที่จังหวัดหนองคาย ใช้สำหรับลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์ และกำลังทหาร เข้ามาสู่ภูมิภาค ซึ่งในขณะนั้นกำลังมีปัญหาด้านความมั่นคง อันเนื่องมาจากขบวนการคอมมิวนิสต์ที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้นถนนมิตรภาพได้รับการปรับปรุงและขยายขนาดมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนทางรถไฟนั้นแม้จะไม่ได้รับการปรับปรุงมานาน แต่รัฐบาลก็มีแผนที่จะขยายเป็นรถไฟรางคู่ นอกจากนั้นประเทศจีนก็กำลังมีแผนจะสร้างทางรถไฟความเร็วสูง เชื่อมต่อจากภาคตะวันตกตอนใต้ลงมาถึงเวียงจันทน์ นอกจากถนนหลักสองสายที่ได้กล่าวแล้ว ยังมีถนนย่อยจำนวนมาก ที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนท้องถิ่น การก่อสร้างถนนมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2551) แต่ในขณะเดียวกันก็เอื้ออำนวยให้เกิดการถางป่าเพื่อการเกษตรอย่างรวดเร็ว

ชีวิตความเป็นอยู่และเศรษฐกิจของชุมชนอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในช่วงการขยายตัวของพืชพาณิชย์เข้ามาสู่ภาคอีสานหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น ข้าว ข้าวโพด ปอ ถั่ว งา ละหุ่งมันสำปะหลังอ้อย ฝ้าย ยาสูบ นุ่น ฯลฯ ในจำนวนพืชพาณิชย์ดังกล่าว ข้าว ปอ อ้อยและมันสำปะหลัง มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงชนบทอีสานมาสู่การผลิตเพื่อการค้าและครอบงำทิศทางเศรษฐกิจอีสานมาค่อนข้างยาวนาน “ข้าว” มีการปลูกเพื่อการค้าอยู่ในวงจำกัดในบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวกใกล้กับโรงสีของคนจีน เมื่อมีการสร้างถนนติดต่อกับกรุงเทพฯทำให้ชาวนาจับจองที่นาเพิ่มขึ้นตามที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี และตามฝั่งแม่น้ำโขง จากทศวรรษที่ 2490-2530 นาข้าวอีสานเพิ่มขึ้น 17 ล้านไร่ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546)

เกษตรกรอีสานปลูก “ปอ” เป็นพืชเศรษฐกิจหารายได้เข้าครัวเรือนหลังฤดูทำนา ทั้งนี้ปอเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของประเทศไทย เนื่องจากมีความต้องการปอเพิ่มมากขึ้นในช่วงสงครามอินโดจีนและผู้ผลิตปอรายใหญ่ คือ บังคลาเทศ ประสบความเสียหายจากภัยธรรมชาติ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546) รวมทั้งรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการเกษตรสนับสนุนให้ตั้งโรงงานทอกระสอบขึ้นที่ตำบลจอหอ อำเภอเมือง และอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา และขยายตัวไปที่จังหวัดอุดรธานี ทำให้ปอเป็นพืชที่มีตลาดรับซื้อค่อนข้างแน่นอน (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2546) ภายหลังมีการวิจัยคิดค้นการนำปอไปทำเยื่อกระดาษ รัฐบาลจึงสนับสนุนให้เอกชนตั้งโรงงานผลิตกระดาษขึ้นที่จังหวัดขอนแก่น (ลินด์ซี่ ฟาล์วีย์, 2548) ด้วยปัจจัยที่ปอมีแนวโน้มราคาที่ดีในระยะแรก ประกอบกับปอเป็นพืชทนแล้งเจริญเติบโตได้ดีในดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำของภาคอีสาน ทำให้เกษตรกรขยายพื้นที่ปลูกปอเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ช่วงแรกมีการปลูกปอในภาคอีสานเมื่อ พ.ศ. 2502 กระทั่งถึง พ.ศ. 2509 ซึ่งเป็นปีที่มีการปลูกปอมากที่สุดภาคอีสานมีพื้นที่ปลูกปอ 3.3 ล้านไร่ หลังจากนั้นเนื่องจากความไม่แน่นอนของราคาผลผลิต ทำให้การปลูกปอลดลง บางปีปอราคาตกลงเหลือกิโลกรัมละ 25 สตางค์ แต่บางปีราคากลับขึ้นไปถึงกิโลกรัมละ 5 บาท ในปี 2528 ราคาถีบตัวสูงขึ้นถึงกิโลกรัมละ 11 บาท (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2546)

หลังจากการค้าปอซบเซาลง พื้นที่ปลูกปอถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังที่ทนต่อความแห้งแล้งได้ดีเช่นกัน มันสำปะหลังเป็นพืชเศรษฐกิจของไทยเมื่อประมาณ พ.ศ. 2500 ปริมาณการส่งออกมันสำปะหลังเพิ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2503 จากความต้องการของตลาดในกลุ่มประเทศยุโรปที่ต้องการมันสำปะหลังไปแปรรูปเป็นอาหารสัตว์ พื้นที่บุกเบิกในการปลูกมันสำปะหลังเริ่มในภาคตะวันออกที่จังหวัดชลบุรีก่อน แล้วจึงขยายไปในภาคอีสานจนมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังมากที่สุดในประเทศประมาณ 5,104,000 ไร่ ใน พ.ศ.2527 (วีระ ภาคอุทัย, 2528) อย่างไรก็ตามการปลูกมันสำปะหลัง ซ้ำๆ ทำให้ดินลดความอุดมสมบูรณ์ลงต้องอาศัยปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต เกษตรกรเผชิญกับราคาที่ไม่แน่นอน ผลผลิตล้นตลาดจากการจำกัดการนำเข้าของประเทศคู่ค้า และสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่แน่นอนทำให้เกษตรกรอีสานเผชิญกับความเสี่ยงในการผลิตมันสำปะหลัง

พืชพาณิชย์ที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจอีสานอีกชนิหนึ่งคือ “อ้อย” ชาวจีนปลูกอ้อยเพื่อทำน้ำตาลในบริเวณจังหวัดนครปฐมและชลบุรี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 แต่การปลูกอ้อยลดลงเมื่อน้ำตาลจากไทยถูกน้ำตาลราคาถูกจากชวาตีตลาด ในช่วง พ.ศ. 2503 รัฐบาลส่งเสริมการขยายพื้นที่ปลูกอ้อยและโรงงานผลิตน้ำตาลส่งออก พัฒนาการผลิตโดยนำอ้อยพันธุ์ใหม่เข้ามาจากไต้หวันทำให้สามารถสกัดน้ำตาลได้มากขึ้น การดูแลหน่ออ้อย การใช้ปุ๋ยเคมี ประกอบกับช่วง พ.ศ. 2514-2515 ราคาน้ำตาลในตลาดโลกถีบตัวสูงขึ้นทำให้มีการขยายพื้นที่ปลูกอ้อยอย่างรวดเร็วในภาคอีสานมีการตั้งโรงงานน้ำตาลที่อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีตั้งแต่ทศวรรษที่ 2480 แต่การขยายตัวค่อนข้างเชื่องช้าในยุคแรก ต่อมามีการตั้งโรงงานน้ำตาลที่จังหวัดบุรีรัมย์ ขอนแก่น ชัยภูมิ และมุกดาหาร ทำให้พื้นที่ปลูกอ้อยขยายอย่างรวดเร็ว ในปี 2517 มีพื้นที่ปลูกอ้อยเพียง 3 จังหวัด คือ อุดรธานี บุรีรัมย์ และนครพนม พื้นที่ปลูกอ้อย รวม 141,754 ไร่ พอถึงปี 2541/42 มีจังหวัดที่ปลูกอ้อยเพิ่มขึ้นเป็น 17 จังหวัด มีพื้นที่ปลูกอ้อยรวม 2 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 36 ของพื้นที่ปลูกอ้อยทั่วประเทศ อย่างไรก็ตามอ้อยมีต้นทุนการผลิตที่ค่อนข้างสูงกว่าพืชชนิดอื่นต้องใช้ปุ๋ยเคมีและแรงงานจำนวนมาก ถูกเอารัดเอาเปรียบขูดรีดส่วนเกินจากพ่อค้า หรือหัวหน้าโควตาอ้อย และโรงงานน้ำตาล เช่น การคิดดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราที่สูง การโกงน้ำหนัก การกดราคาผลผลิตด้วยเหตุผลเรื่องคุณภาพอ้อย ฯลฯ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546)

ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกน้ำตาลรายใหญ่อันดับสองของโลก (รองจากประเทศบราซิล) และเป็นผู้ผลิตและผู้ส่งออกมันสำปะหลังรายใหญ่ที่สุด (Silalertruksa &Gheewala, 2010) จากกระบวนการผลิตน้ำตาลก็จะได้ “กากน้ำตาล”ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตเอทานอลซึ่งเป็นที่ต้องการสูงในตลาด (Nguyen et al., 2008) และเป็นเป้าหมายการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพของรัฐบาลที่กำหนดแผน 3 ปี (พ.ศ.2551-2554) จะสนับสนุนโรงงานผลิตเอทานอลเพิ่มขึ้น(Prasertsri &Kunasirirat, 2009) ในเบื้องต้นการลงทุนโรงงานน้ำตาลเพื่อผลิตเป็นเชื้อเพลิงชีวภาพและพื้นที่การผลิตนั้นได้ขยายไปสู่พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแผนงานของรัฐบาลที่ต้องการย้ายศูนย์กลางการผลิตน้ำตาลออกไป (Ekhasing et al., 2007) ซึ่งจะเห็นว่าการทำงานประสานกันระหว่างกิจกรรมการเกษตรและอุตสาหกรรมเป็นสิ่งจำเป็นนอกจากนี้การชลประทานก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เพิ่มเข้ามา ในปี พ.ศ. 2553 กลุ่มน้ำตาลมิตรผลมีการลงทุน 300 ล้านบาทในช่วงปี พ.ศ. 2554-2556 เพื่อปรับปรุง

ระบบชลประทานให้กับเกษตรพันธะสัญญาในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดอื่นๆ (The Nation, 2010) ความต้องการใช้ผลผลิตทางการเกษตรเพื่อผลิตพลังงานชีวภาพ ซึ่งผลักดันโดยภาครัฐภายใต้แผนงานด้านพลังงาน จะต้องใช้วัตถุดิบทั้งอ้อยและมันสำปะหลังในปริมาณมาก ก็เป็นมาตรการทางนโยบายที่ได้มีข้อเสนอแนะไว้ แต่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอในการจัดสรรสำหรับความต้องการด้านอื่นด้วยนั้น ก็อาจจะทำให้มีการปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดิน โดยการนำเอาที่ดินที่เพาะปลูกพืชอื่นมาปลูกพืชพลังงานเพิ่มขึ้น (Silalertruksa &Gheewala, 2010)

ในปี พ.ศ. 2545 ได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารของภาครัฐ โดยลดจำนวนหน่วยงานราชการและกระทรวงที่เกี่ยวกับกลุ่มนโยบายด้านพลังงานให้ทั้งหมดอยู่ภายใต้กระทรวงพลังงาน (Uddin et al., 2006) กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานได้โอนถ่ายหน้าที่ไปให้กับสำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน (Prasertsan &Sajjakulnukit, 2006) คณะกรรมการพัฒนาและส่งเสริมเชื้อเพลิงชีวภาพแห่งชาติ มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับ “แผนยุทธศาสตร์เชื้อเพลิงชีวภาพ” หน้าที่ดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลักของรัฐหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงอุตสาหกรรม เป็นต้น (Gonsalves, 2006) ในกรณีของพระราชบัญญัติอ้อยและน้ำตาลทรายที่ออกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 ก็เป็นโครงสร้างสถาบันที่สำคัญที่มีผลต่อการตัดสินใจในระดับต่างๆ (Sorapipatana &Yoosin, 2011) ภายใต้กฎหมายนี้ อ้อยจะต้องใช้สำหรับการผลิตน้ำตาลเท่านั้น การนำเอาอ้อยมาใช้สำหรับการผลิตเอทานอลต้องมีเงื่อนไขพิเศษและกำหนดขึ้นมาเป็นกฎหมาย (Wongsamuth &Vasuhirun, 2010)จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท” สัมพันธ์กับระบบการผลิตของเกษตรกรระบบทุนนิยม ระบบตลาด และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของรัฐที่เป็นสถาบันทางการปกครองดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2538) เสนอไว้

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชนบทดังกล่าวข้างต้น ทำให้เราเห็นภาพความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางเศรษฐกิจกับสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ จุดเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคมของอีสานเกิดขึ้นเมื่อมีการสร้างทางรถไฟและถนนเชื่อมต่อระหว่างส่วนกลางกับภูมิภาคนี้ ทำให้วิถีชีวิตของคนในชนบทอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก อีกทั้งยังทำให้วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมไปผูกโยงอยู่กับสถาบันการปกครองและตลาดแบบทุนนิยมอีกด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคนในชนบทอย่างไร จะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

3. แนวการวิเคราะห์การเมืองใน “ชนบท”

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นถึงแนวการศึกษาการเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท” แนวเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นสนใจศึกษาโครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวิถีการผลิต มองตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในโครงสร้างทางสังคมจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แบ่งสมาชิกในสังคมเป็นชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นนายทุน และมองว่าการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นการต่อสู้ทางการเมืองด้วย (Marx and Engels, 1988: 8, 22; Laclau and Mouffe, 2001) แต่

แนวการวิเคราะห์การเมืองใน “ชนบท” ในปัจจุบัน อาจมองชนชั้น การต่อสู้ทางชนชั้น และการต่อสู้ทางการเมืองที่แตกต่างไปจากเดิม

การปลูกพืชพาณิชย์เพื่อการส่งออกของเกษตรกรภายใต้ระบบทุนนิยม และโครงสร้างการตลาดที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมและมีอำนาจต่อรองได้ ทำให้เกษตรกรอีสานประสบกับการขาดทุน เป็นหนี้สิน ประสบกับปัญหาความยากจน การสูญเสียที่ดินทำกินและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เกิดการอพยพแรงงานออกไปทำงานนอกภาคเกษตรมานานหลายทศวรรษ ความเสี่ยงในการผลิตและการตลาดที่เกษตรกรเผชิญอยู่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ขึ้น เพราะเกษตรกรต้องการหลักประกันในการดำรงชีวิต แต่ในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์ปกครองประเทศ ได้เกื้อกูลบรรยากาศการลงทุนของภาคเอกชน ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษา มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงขยายตัวของอาชีพในเขตเมืองเป็นสำคัญ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 สะท้อนถึงการขยายตัวของกลุ่มก้อนที่เป็นผลจากการพัฒนาดังกล่าว อันได้แก่ นักศึกษา คนที่ประกอบอาชีพในภาคบริการและกรรมกร ซึ่งมีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์กล่าวถึง และเป็นจุดเปลี่ยนแปลงอีกยุคหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองไทย กล่าวคือการเมืองรัฐสภาได้ให้โอกาสกับนักธุรกิจมาแข่งขันทางการเมืองเข้าสู่สภาผ่านการเลือกตั้ง เข้ามาแทนที่ข้าราชการทหารที่เคยทรงพลังทางการเมืองต้องกลายเป็นกลุ่มอำนาจเก่าไป แต่คำถามที่น่าจะถาม คือ ชาวบ้านอยู่ตรงไหนในระบบการเมืองรัฐสภา นอกเหนือจากการออกคะแนนเสียงให้ผู้สมัครบางคนได้เลื่อนฐานะเป็นผู้แทนราษฎร รัฐมนตรี และนายกรัฐมนตรี (สมฤดี นิโครวัฒนยิ่งยง, 2535)

อย่างไรก็ตามในช่วงยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพื้นฐานรองรับความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์แบบแนวดิ่งได้เปลี่ยนไปแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางสังคม การเมืองไทย มี “พลเมืองใหม่” หรือที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า “ชนชั้นกลางระดับล่าง” คนกลุ่มนี้ไม่ใช่คนยากจนแต่พวกเขาจนกว่ามากทั้งรายได้ ทรัพย์สิน และฐานะทางสังคม ทั้งด้านอาชีพ การศึกษา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับชนชั้นกลางเก่า คนกลุ่มนี้มีความต้องการและความคาดหวังนโยบายจากรัฐที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง พวกเขาเป็นฐานเสียงกลุ่มใหญ่ที่สำคัญที่สุดทางการเมืองทำให้พรรคการเมืองในระบบเลือกตั้งต้องพัฒนานโยบายสาธารณะใหม่ๆ ขึ้นมาหาเสียงจากคนกลุ่มนี้ (อภิชาต สถิตนิรามัย และคณะ, 2556)

ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลให้เกิดพลเมืองใหม่อย่างไร พลเมืองใหม่มีลักษณะอย่างไร พวกเขามีความคิดความปรารถนาและปฏิบัติการในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มอื่นๆ ในสังคมเป็นอย่างไร จากการศึกษาชาวนาไทยของ Andrew Walker (2012) ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่พบว่าชาวนาไม่ใช่ผู้ปลูกข้าว ข้าวโพด กระเทียมเพียงเท่านั้น สมาชิกของครัวเรือนชาวนามีการประกอบธุรกิจ ทำงานราชการไปทำงานที่กรุงเทพฯและที่อื่นๆ 30 กว่าปีที่ผ่านมาสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงไปมาก ครัวเรือนชาวนาฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ร้อยละ 60-80 ของครัวเรือนชาวนามีรายได้พ้นขีดความยากจนและมีรายได้ในระดับปานกลาง รัฐบาลมีการอุดหนุนราคาพืชผลการเกษตร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างงาน การดูแลสวัสดิการแก่

ชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเห็นความสำคัญของการตัดสินใจทางการเมืองว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเอง

ในภาคอีสาน ชาร์ลส์ คายส์ (2010) ศึกษาชาวนาอีสานซึ่งในอดีตถูกมองว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมทำการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เมื่อต้นทศวรรษ 2500 รัฐและตลาดเข้ามามีบทบาทในภาคอีสานมากขึ้นโดยรัฐส่งเสริมการศึกษาจากส่วนกลาง ชาวนาอีสานเข้ามามีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจทางการตลาดมากขึ้นโดยการปลูกพืชและเลี้ยงปศุสัตว์เพื่อขายสู่ตลาด เช่น ข้าว มันสำปะหลัง การเลี้ยงวัวควาย เป็นต้น นอกจากนั้นชาวอีสานยังมีการอพยพแรงงานไปทำงานในเมืองและต่างประเทศทั้งหญิงและชาย ในขณะที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมาเศรษฐกิจประเทศไทยขยายตัวสูงอย่างต่อเนื่องการเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้มีผู้ประกอบการรายย่อยเกิดขึ้นในชนบท การทำงานนอกภาคเกษตรกรรมเป็นรายได้ของครอบครัวมากกว่ารายได้จากภาคเกษตรกรรม ชาวอีสานมีโอกาสได้ใช้ชีวิตอยู่ในโลกกว้าง เข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ ทำให้เข้าใจประเทศไทยของตนเองมากขึ้นและต้องการมีส่วนร่วมในการตัดสินทางการเมืองมากขึ้น ชาร์ลส์ คายส์ เรียกคนเหล่านี้ว่า “ชาวบ้านผู้รู้จักโลกกว้าง” (cosmopolitan villagers)

แต่แมคคาร์โก (2012) เห็นแย้งว่าถ้าเป็นชาวบ้านผู้รู้จักโลกกว้างจะต้องมีความคิดความอ่านรอบด้านมากกว่านี้ แมคคาร์โกเลือกที่จะอธิบายว่าชาวบ้านที่กลายเป็นชาวเมือง (urbanized villagers) มากกว่า โดยสภาพความเป็นเมืองขยายตัวมากขึ้น จนบอกได้ยากว่าเขตชนบทสิ้นสุดตรงไหนและเขตเทศบาลเริ่มต้นตรงไหน การพังทลายของการแบ่งแยกระหว่างเมืองกับชนบทเป็นกุญแจสำคัญในการปรับรูปสัณฐานของอัตลักษณ์ประเทศไทย (reconfiguration of Thailand’s identity) การเมืองแบบลัทธิอาณานิคมเป็นเรื่องของการที่กรุงเทพฯ ยึดชนบทเป็นอาณานิคม แต่สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นตอนนี้คือชนบทกำลังจะยึดเมืองเป็นอาณานิคม คนจากชนบทควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในเมือง ถ้าไม่มีคนจากชนบท เมืองก็ไม่ทำงาน (แมคคาร์โก, อ้างในดาริน อินทร์เหมือน, 2555)

การศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทไทยทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท ครอบครัวชาวนามีการประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้นทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร สมาชิกครัวเรือนชาวนาใช้ชีวิตอยู่ทั้งในเมืองและชนบทหรือบางคนอยู่ในต่างประเทศ มีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นกัน การติดตามข้อมูลข่าวสารจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ ชาวนาเข้าใจโลก เข้าใจสังคมมากขึ้น ทำให้เกิดความคิดและความคาดหวังต่อชีวิตและสังคม และเกิดการกระทำการทางสังคมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตนเองอันเป็นแนวการวิเคราะห์การเมืองใน “ชนบท” ที่แตกต่างไปจากเดิม

4. แนวการวิเคราะห์การปรับโครงสร้าง “ชนบท”

แนวทางศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชนบทนั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2554: 7) เห็นว่าการนำแนวคิด “การปรับโครงสร้างชนบท” มาใช้ศึกษาเศรษฐกิจในชนบทอีสานจะช่วยเปิดพรมแดนความรู้ใหม่ๆ และยกระดับความเป็นนามธรรมของข้อมูลได้เหมาะสมกว่าการใช้แนวคิด “กระบวนการ

เปลี่ยนผ่านของสังคมชาวนา" (agrarian transformation) ที่เคยใช้ศึกษาสังคมชนบทก่อนหน้านี้ แต่เดิมนั้นแนวคิดนี้ถูกนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์กระบวนการปรับโครงสร้างของระบบทุนนิยมในการจัดระเบียบภูมิภาค โดยจำกัดการวิเคราะห์อยู่ที่โครงสร้างการผลิตและพื้นที่เท่านั้น แต่ต่อมามีมุมมองที่ครอบคลุมไปถึงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์และปฏิบัติการทางสังคม ที่เชื่อมโยงกับกระบวนการทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมด้วย โดยให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณ

การศึกษาการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจชนบทที่ผ่านมา มักมุ่งศึกษาไปที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างใน 3 ประการ คือ 1) ความถดถอยทางเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม 2) การขยายตัวของการจ้างงานในอุตสาหกรรมการผลิตและบริการ และ 3) การเติบโตของเป็นผู้บริโภค (Tigges et. al, 1998) แต่การศึกษา "การปรับโครงสร้างของชนบท" อาจจะแบ่งการศึกษาได้ในหลายแนวทาง คือ

1) ศึกษา *"การปรับโครงสร้างเกษตรกร"* (agrarian restructuring) จะช่วยให้เห็นกระบวนการช่วงชิงทางการเมืองในเวทีของผู้กระทำการทางสังคม (social actors) โดยใช้แนวทางการศึกษา 2 แนวทางหลักๆ คือ แนวทางแรก เศรษฐศาสตร์การเมืองของเกษตรกร (agrarian political economy approach) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ความหลากหลายและความเป็นพลวัตที่สลับซับซ้อนของสถาบันในชนบท และแนวทางที่สอง การปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมและกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการกำกับควบคุม (industrial restructuring and regulation) มุ่งการวิเคราะห์ไปที่สังคมและสถาบันซึ่งยอมรับระบอบที่มีลักษณะเฉพาะบางอย่างเอาไว้เป็นการชั่วคราว จากนั้นองค์กรเกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันได้อย่างไร

2) ศึกษา *"การปรับโครงสร้างการเมืองและเกษตรกรรมระดับชาติ"* (political restructuring and national agriculture) โดยศึกษาการเมืองและเศรษฐกิจระดับชาติและท้องถิ่น ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนผ่านเกษตรกรรมอย่างไร และการแสดงบทบาทที่สำคัญของรัฐ-ชาติในการกำหนดกฎเกณฑ์การปรับโครงสร้างเกษตรกร โดยใช้แนวทางการศึกษาอย่างเป็นประวัติศาสตร์ เพื่อให้เห็นความเป็นพลวัตที่ทับซ้อนกันบนช่วงเวลาเฉพาะในประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและความเป็นสถาบัน

3) ศึกษา*"การปรับโครงสร้างการผลิตและการค้าอาหารเกษตร"* (production restructuring) ศึกษาถึงสถานะ/ตำแหน่งแห่งที่ของการผลิตอาหารเกษตร ให้ความสนใจสิ่งที่อยู่เหนือกว่าการกำหนดนโยบายการค้าอาหารเกษตร โดยเฉพาะพลวัตการปรับโครงสร้างของเกษตรกร กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมขององค์กรธุรกิจที่มั่นคง (firm) ผ่านการศึกษาการปรับโครงสร้างเชิงสถาบันและกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการกำกับควบคุมต่างๆ

4) ศึกษา*"การปรับโครงสร้างกำลังแรงงานและเกษตรกร"*(labourforce and agrarian restructuring) ศึกษาแบบแผนการปรับโครงสร้างของกำลังแรงงานภาคเกษตรกรรมซึ่งมักจะไม่ได้รับการเหลียวแลนั้นเกิดขึ้นอย่างไร มีกระบวนการเกิดซ้ำและการยักย้ายถ่ายเทกำลังแรงงานไปสู่สภาวการณ์ที่แตกต่างกันอย่างไร (Raynolds, 1997: 86-93)

อย่างไรก็ตาม Keith Hoggart และ Angel Paniagua ได้เขียนบทความเรื่อง What Rural Restructuring? (2001) ได้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่า “การปรับโครงสร้าง” มีลักษณะเป็นแนวทางการศึกษา (approach) ที่ต้องการมุมมองของการเปลี่ยนแปลงในชนบทอย่างเป็นองค์รวม และการอธิบายคุณลักษณะของชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นหากจะใช้ “การปรับโครงสร้างชนบท” เป็นแนวทางการศึกษา ควรเปิดโอกาสให้มีการประเมินทางทฤษฎีในฐานะหมุดหมาย (benchmark) เปรียบเทียบการประเมินการเปลี่ยนแปลงชนบท แทนที่จะนำไปใช้กล่าวอ้างอย่างหลวมๆ ว่า “ชนบท” มีการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพแล้วด้วยคำว่า “การบริโภคในชนบท” (consumption countryside) หรือ “หลังการเป็นผู้ผลิตในชนบท” (post-productivist countryside) เป็นต้น

“การปรับโครงสร้างชนบท” มุ่งความสนใจไปที่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพขององค์กรทางสังคมอย่างหนึ่งไปสู่องค์กรทางสังคมอีกอย่างหนึ่ง เช่น จากรัฐที่ใช้เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์ (Keynesian) ไปสู่รัฐแบบเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal) หรือจาก “ภาวะความทันสมัย” (modernism) ไปสู่ “ภาวะหลังความทันสมัย” (postmodernism) เป็นต้น แต่ถ้าจะศึกษาในมุมมองนี้ จำเป็นต้องทำความเข้าใจก่อนว่าการปรับโครงสร้างไม่ได้รวมเอาการเปลี่ยนผ่านอย่างสมบูรณ์ของ “ภาวะ” (isms) ไปสู่ “หลังภาวะ” (post-isms) เพราะถ้าเรามุ่งถกเถียงกับประเด็นนี้เราก็จะจมปลักอยู่กับการเกิดขึ้น/การสถาปนาของ “ภาวะ” และ “หลังภาวะ” ที่โต้เถียงกันมายาวนานเช่น ภาวะหลังทันสมัย (postmodernism) บางคนมองว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านจากภาวะทันสมัย (modernism) ในขณะที่บางคนก็ประกาศอย่างชัดเจนว่ามันแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงเป็นต้น หากเราเปิดใจยอมรับว่า “การเปลี่ยนแปลง” (change) คือ “การปรับโครงสร้าง” (restructuring) ก็จะทำให้คุณค่าของความเป็นแนวความคิดสูญเสียไป เพราะ “การปรับโครงสร้าง” ไม่ใช่เป็นเพียงการการเคลื่อนย้าย (shift) ทางสังคม จากเงื่อนไขหนึ่งไปสู่อีกเงื่อนไขหนึ่งเท่านั้น แต่ “การปรับโครงสร้าง” ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพหลักๆ ซึ่งมีความเป็นนามธรรมได้ก่อรูปขึ้นมา (embody major qualitative) ไม่ใช่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณเท่านั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมด้วย การปรับโครงสร้างไม่ใช่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในภาคส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่ได้ส่งผลกระทบกับภาคส่วนอื่นๆ รวมถึงการปรับเปลี่ยนหลักการพื้นฐานในหลายขอบเขตของชีวิตที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นมีความสัมพันธ์ด้วย (Hoggart and Paniagua, อ้างแล้ว: 41-45)

การนำแนวคิด “การปรับโครงสร้าง” ไปใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์นั้นตั้งอยู่บนหลักปรัชญา “ธรรมชาติของการอธิบาย” (nature of explanation) ซึ่งเป็นแบบสัจจะนิยม (realism) “ขอบเขตของการอธิบาย” (scope of explanation) เป็นแบบองค์รวม และ “บูรณาการพื้นที่/สถานที่” (integration of space/place) ในหลักเชิงเหตุและผล อย่างไรก็ตามการจะใช้ “การปรับโครงสร้าง” เป็นแนวทางศึกษายังไม่ได้สร้างความเข้าใจปรากฏการณ์อย่างลึกซึ้งมากนัก เพราะไม่สามารถอธิบายจนทำให้มองเห็นภาพชัดเจนได้ด้วยโลกทัศน์แบบองค์รวมด้วยช่วงเวลาสั้นๆ ได้ นักวิจัยจึงอาจตีความการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยอคติ ดังนั้น “การปรับโครงสร้าง” จึงค่อนข้างอ่อนไหวต่อการที่จะใช้เป็นมุมมองในการตีความ เพราะเป็นการรวมเอาหลายๆ ทฤษฎีเข้าไว้ด้วยกัน ในเชิงวิธี

วิทยานั้น Hoggart and Paniagua (อ้างแล้ว: 56-57) ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าแนวทางศึกษาควรใช้การ *"หยุดเวลาเป็นช่วงๆ"* (rehearse the break) คล้ายมุมมองเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ Jacques Derrida และ C. Wright Mills นำมาใช้ จะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการสะสมความแตกต่างที่มากพอจากกระบวนการที่มีความสำคัญในอดีต เป็นการพิจารณา "จุดตัด/จุดเปลี่ยน" (radical break) ซึ่งในเชิงประจักษ์นั้นเรามองพฤติกรรมของกลุ่มทางสังคมระดับท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อพลังทางสังคมในภาพกว้าง เป็นการคิดภาพ/จินตภาพการเปลี่ยนแปลงให้มาสู่ระดับปัจเจก จะเป็นการเพิ่มความรู้สึกเกี่ยวกับความเป็นพลวัตในท้องถิ่น

5. แนวการวิเคราะห์โครงสร้างความรู้สึก

การศึกษา "การปรับโครงสร้างชนบท" อาจจะไม่สามารถทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของคนชนบทในฐานะผู้กระทำการ (agency) ได้ คนชนบทในฐานะปัจเจกบุคคลแม้จะไม่ได้มีอิสรเสรีอย่างเต็มที่ ยังต้องอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ความเชื่อ วัฒนธรรม และปัจจัยอื่นๆ อีกมากมาย เพราะไม่มีปัจเจกบุคคลใด สามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยอิสระจากสถาบันต่างๆ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับความจริงที่ว่า ไม่มีโครงสร้างสังคมใดที่ขีดเส้นหรือกำหนดวิถีการดำรงชีพที่แน่นอนตายตัวให้ปัจเจกบุคคลได้อย่างสมบูรณ์ โครงสร้างสังคมไม่สามารถครอบงำชีวิตของปัจเจกได้ทั้งหมด ยังคงมีพื้นที่ให้ปัจเจกได้ตอบโต้/ต่อรอง แสดงความปรารถนาของตนเอง (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554)

ดังนั้นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ด้านเศรษฐกิจและสังคมชนบท จึงเป็นพื้นฐานความรู้ที่สำคัญเพื่อทำความเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกทางการเมืองของคนชนบท ทั้งนี้เพื่อให้สังคมได้รับรู้ความเป็นจริงของชาวชนบท อันจะช่วยลดความขัดแย้งและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยของไทย แนวทางการศึกษาอย่างเป็นประวัติศาสตร์ในแบบมาร์กซิสม์มองว่า *"ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของสังคมทั้งหมดจนกระทั่งบัดนี้ ล้วนเป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ทางชนชั้น"*และในทุกการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นการต่อสู้ทางการเมือง (Marx and Engels, 1988: 8, 22) สมาชิกในชนชั้นจะถูกนิยามโดยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับ "วิถีการผลิต" ที่รวมถึงพลังการผลิต การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต ตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในโครงสร้างทางสังคมแบบทุนนิยมจึงแบ่งเป็นชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นนายทุน (Laclau and Mouffe, 2001) การเปลี่ยนแปลงทางชนชั้นตามมุมมองแบบมาร์กซิสม์จึงให้ความสำคัญกับจุดปะทะ/ประสานของ "ผู้กระทำการ" และ "โครงสร้าง" บนฐานการผลิต (production)

ในขณะที่ Pierre Bourdieu(1984)กลับมองว่าความแตกต่างทางชนชั้นอยู่ที่ความแตกต่างในการบริโภคผลผลิตเหล่านั้นต่างหาก ตัวอย่างเช่น พืชอาหารที่เป็นผลผลิตจากไร่นาเมื่อนำมารวมกันจะถูกเรียกอย่างเป็นกลางว่า "ธัญพืช" ซึ่งแต่ละชนชั้นจะมีลักษณะเฉพาะในการบริโภคธัญพืชแตกต่างกันไป เช่น เอาไปทำเป็นขนมปัง ขนมปังกรอบ ข้าว พาสต้า หรือแป้งทำอาหาร เป็นต้น การศึกษาการบริโภคทำให้เห็นปฏิบัติการของผู้กระทำการภายใต้โครงสร้าง ดังนั้นการศึกษา

ปฏิบัติการของผู้กระทำการในชนบทจึงไม่อาจมองที่การผลิตเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการบริโภคด้วย ซึ่งไม่เพียงการบริโภควัตถุเท่านั้นแต่รวมถึงการบริโภคความหมาย กล่าวคือชาวชนบทให้ความหมายต่อชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้คนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม อย่างไรย่อมมีผลต่อปฏิบัติการทางสังคมของชาวชนบท

การศึกษาความรู้สึกนึกคิดของผู้กระทำการภายใต้โครงสร้างทางสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง Raymond Williams (1921-1988) พยายามค้นหาความหมายที่ถูกนำเสนอออกมา ในช่วงเวลาเฉพาะทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับประสบการณ์ทางสังคม ความคิด ความเห็น และความรู้สึกของผู้คน Williams เห็นว่าเป็นการก่อรูปทางจิตใจที่แสดงให้เห็นถึงกิจกรรม การรับรู้ และการตอบสนอง โดยไม่สามารถปฏิเสธ “ความคิด” และ “ความรู้สึก” ออกไปได้ การเชื่อมโยง “โครงสร้าง” กับ “ความรู้สึก” เข้าด้วยกันทำให้มองเห็นถึงความรู้สึกที่ยังไม่ถูกค้นพบ การรวมตัวกันของความรู้สึก ที่ขยายออกไปเหนือกว่ามุมมองของตัวบุคคล ซึ่งโครงสร้างนั้นมีรูปแบบขององค์กรที่เป็นพลวัต แสดงให้เห็นกระบวนการตอบสนองทางอารมณ์ของปัจเจกที่มีอยู่เหนือองค์กร(Milligan, 2007)

“โครงสร้างความรู้สึก” ของช่วงเวลาเฉพาะในประวัติศาสตร์ ทำให้มองเห็นถึง “ชนชั้น” (class) อย่างเป็นรูปธรรม (Quiping, 2003) Williams มองโครงสร้างความรู้สึกว่าเป็นประสบการณ์ในการแก้ปัญหาทางสังคม ที่เกิดขึ้นอย่างเด่นชัดจากการก่อรูปของความหมายทางสังคม ที่ไปกระตุ้นให้เกิดความชัดเจนและนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันทีในการดำรงชีวิต จึงเป็นยิ่งกว่าการอธิบายประสบการณ์แบบกว้างๆ คำว่า “การก่อรูป” (formation) จึงกลายมาเป็นคำสำคัญของ “การก่อรูปเชิงพื้นที่” (space formation) มากกว่าที่จะเป็น “การก่อรูปทางสังคม” (social formation) เป็นการพิจารณาว่า *“โครงสร้างความรู้สึกที่กล่าวเป็นคำพูดได้อย่างชัดแจ้ง”* ซึ่งท้าทายจารีตของเอกสิทธิ์ในทรัพย์สมบัติทางโลกและประวัติศาสตร์ที่มีเหนือพื้นที่ โดยมองว่าพื้นที่เป็นผลผลิตของกระบวนการทางสังคมหรือการแทรกแซงของมนุษย์ ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดวิถีชีวิตของมนุษยชาติบนโลก (Quiping, อ้างแล้ว)

แนวคิดโครงสร้างความรู้สึกเป็นการอธิบายภาวะเสี่ยงต่อความสมดุลระหว่างพลังของโครงสร้างและผู้กระทำการ ระหว่างพลังของกระบวนการทางสังคมและความปรารถนา ความตั้งใจ ประสบการณ์ของบุคคล อธิบายความขัดแย้งไม่ลงรอยกันของประสบการณ์ (ความรู้สึก) เฉพาะบุคคล ความเป็นส่วนตัว ปัจเจกบุคคล แต่ในเวลาเดียวกันนั้น “โครงสร้างความรู้สึก” ก็ได้ก่อรูปขึ้นและถูกเก็บเอาไว้ในความคาดหวัง ความกลัว ความปรารถนา ธรรมเนียมนิยม ความเป็นสถาบัน กฎหมาย และแบบพิธีทางสังคม ซึ่งได้เข้าไปรุกล้ำแทรกแซงหรือแม้กระทั่งไปขยายมุมมองความรู้สึกของบุคคล “โครงสร้างความรู้สึก” จึงมีนัยยะของความรู้สึกที่เป็นของตัวเรา ทำให้เรามีชีวิตเป็นปัจเจกบุคคล ในขณะเดียวกันก็ละเมิดตัวเรา ขยายออกไปเหนือกว่าความเป็นปัจเจกบุคคล แนวคิด “โครงสร้างความรู้สึก” จึงพยายามจับสิ่งที่ซับซ้อนซึ่งซ่อนอยู่ตรงกลางระหว่างลักษณะเฉพาะและทั่วๆ ไป ซึ่งทำให้เหตุการณ์สำคัญทั้งหลายในประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะได้มาเชื่อมผนึกกันจนเหมือนมีชีวิตขึ้นมา (Best, 2012) แนวทางศึกษา “โครงสร้างความรู้สึก”นั้นแบ่งเป็นการศึกษาที่ต่อเนื่องใน 4 แนวทาง คือ

1) การบันทึกเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ที่ตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นความรู้สึก

2) การนิยามหรือตั้งชื่อการตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นความรู้สึกนั้น ในช่วงเวลาเฉพาะที่ไม่สามารถรวมเข้ากับองค์ประกอบอื่นได้

3) การทำความรู้จักการช่วงชิง ระหว่างการให้คุณค่าที่ต่างกันกับการตอบสนองทางอารมณ์ และ

4) การสืบหาและสังเคราะห์การจัดองค์ประกอบทางสังคมของอัตชีวประวัติ มุมมอง และแรงบันดาลใจที่ปรากฏอยู่ในงานต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านศิลปะ (Milligan, 2007)

อย่างไรก็ตามแนวคิด “โครงสร้างความรู้สึก” ของ Williams ถูกวิพากษ์ว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของการจัดหมวดหมู่ทางวัฒนธรรม ที่ทำให้คนๆ หนึ่งกลายเป็น “ผู้มีอำนาจนำ” (hegemonic) ที่สนุกกับสถานะของตนผ่านการใช้อำนาจที่ถูกเก็บงำอย่างลึกซึ้งในการเปลี่ยนผ่านตนเอง (self-transformation) ผ่านเครือข่าย และการนำระบบเก่าๆ กลับมาเขียนซ้ำ ให้เกิดความแปลกใหม่ที่สร้างปัญญาและยังยึดมั่นในอุดมการณ์ และภาระหน้าที่ในการสร้างคุณประโยชน์ให้กับสังคม ทำให้เกิดผลลัพธ์ใหม่ที่สัมผัสได้ ซึมซับได้ง่าย เป็นเหมือนการตีความรหัสหมายใหม่ที่ไม่คุ้นเคยในพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา (Jameson, 1991)

แนวคิด “โครงสร้างความรู้สึก” ทำให้เห็นว่าการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมต้องศึกษาการก่อรูปที่แตกต่างกันของผู้คนกลุ่มต่างๆ ในช่วงเวลาเดียวกันทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งโครงสร้างความรู้สึกทำให้เห็นว่าชนชั้นก่อรูปมาอย่างไร การศึกษาความเปลี่ยนแปลงกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท จำเป็นต้องทำความเข้าใจวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ ซึ่งมีหลักการสำคัญสองประการ คือ ทุกสรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลง และทุกการเปลี่ยนแปลงล้วนมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจความแตกต่างระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ และวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบตื้นเขินได้ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2553) การนำแนวคิดโครงสร้างของความรู้สึกมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นประวัติศาสตร์ยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเมืองของปัจเจก ที่มองว่ามนุษย์/คน/บุคคล (man) เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนระลอกของความประทับใจทั้งภายในและภายนอกออกมา ทำให้ความสุขใจ ความหวัง และรูปแบบของชีวิตที่หลากหลาย เกิดเป็นความสมดุลระหว่างการดำเนินชีวิตทั่วๆ ไป และความเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่ง Williams สนใจกับความรู้สึกโดยรวมในทุกแง่มุมของชีวิตเนื่องจาก “บุคคล” ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีชีวิตแบบทั่วๆ ไป ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ไวต่อความสมดุล (Williams, 1965)

กล่าวโดยสรุป การนำแนวคิดการปรับโครงสร้างชนบทและแนวคิดโครงสร้างความรู้สึกมาใช้เป็นแนวทางการศึกษาการเปลี่ยนแปลงชนบท โดยใช้แนวคิดการปรับโครงสร้างชนบทในการศึกษาการปรับโครงสร้างของเกษตรกร การปรับโครงสร้างทางการเมืองและการปรับโครงสร้างการผลิตของชนบท ใช้แนวคิดโครงสร้างความรู้สึกศึกษาการก่อรูปที่แตกต่างกันของผู้คนกลุ่มต่างๆ ในช่วงเวลาเดียวกันทางประวัติศาสตร์ และศึกษาโครงสร้างความรู้สึกว่าทำให้ชนชั้นก่อรูปมาอย่างไร ซึ่ง

ส่งผลให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวชนบทกับผู้คนกลุ่มอื่นๆ ซึ่งจะเป็นกระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยใน “ชนบท”

6. แนวการวิเคราะห์กระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยใน “ชนบท”

สมชัย ภัทรธนานันท์ (อ้างในอัญชลี มณีโรจน์, 2556) มองว่าชนบทเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนาไปเป็นสังคมหลังชาวนาได้บ่อนทำลายความเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านเกิดความเป็นปัจเจกชนสูงขึ้น การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับหมู่บ้านและการขยายตัวของเทคโนโลยีการสื่อสารนำไปสู่การแตกสลายของวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ส่งเสริมคุณค่าและบรรทัดฐานแบบใหม่ในหมู่ชาวบ้าน ยิ่งไปกว่านั้น มันยังเชื่อมคนชนบทกับโลกภายนอก ชาวบ้านได้รับข้อมูลข่าวสารมากขึ้น พวกเขาจึงเรียกร้องที่จะมีสิทธิมีเสียงในเรื่องราวระดับชาติมากกว่าในยุคก่อนๆ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นปัจจัยส่งเสริมให้พวกเขาเข้าร่วมกับคนเสื้อแดง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมอธิบายเรื่องราวได้แค่บางส่วน ยังมีปัจจัยทางการเมือง นั่นคือการทำให้เป็นประชาธิปไตย ซึ่งมีความสำคัญต่อการระดมมวลชนในชุมชนชนบทอีสาน

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจทั้งในระดับรัฐและชุมชน ที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ชาวบ้านมีความเป็นปัจเจกชนสูงขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงในคุณค่าและวัฒนธรรมชุมชนที่อาจไม่ได้หวังพึ่งระบบอุปถัมภ์เหมือนเดิม ชาวบ้านอาจเห็นว่าการดิ้นรนต่อสู้ด้วยตนเองต่างหากที่เป็นหนทางในการสร้างชีวิตและสังคมที่ดีกว่าได้ ความรู้สึกนึกคิดและแรงปรารถนาของชาวบ้านต่อชีวิตและสังคมไทยยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจน อย่างไรก็ตามความรู้สึกนึกคิด แรงปรารถนาของปัจเจกชนอาจเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนเฉพาะหน้า แต่ถ้าศึกษาให้ลึกซึ้งอย่างเป็นองค์รวม ปัจเจกชนอาจมีความรู้สึกนึกคิดที่คำนึงถึงความหมาย หลักการที่เป็นนามธรรมด้วยเช่นกันซึ่งมีความเป็นส่วนรวมของกลุ่มคน ดังนั้นช่วงที่อยู่ระหว่างผลประโยชน์ของปัจเจกชนกับหลักการความหมายของกลุ่มคน เป็นพื้นที่ถกเถียง/ต่อรองในประเด็นข้อขัดแย้งของคนกลุ่มต่างๆ เพื่อหาข้อตกลงกัน พื้นที่ดังกล่าวเป็นกระบวนการไปสู่ความประชาธิปไตยซึ่งเป็นจุดปะทะประสานทางการเมือง โดยมีการใช้เงื่อนไขต่างๆ มากมายในจุดปะทะประสานกันนั้น ทั้งเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ความหมายในชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองที่เราต้องไปศึกษาสร้างความเข้าใจว่าคนชนบทมีกระบวนการไปสู่ประชาธิปไตยอย่างไร

การศึกษาความเป็นประชาธิปไตยนั้น Laclau and Mouffe (2001) ได้ชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาพิเศษที่เป็น “จุดปะทะ/ประสานทางการเมือง” (moment of political articulation) โดยใช้แนวคิด “อำนาจนำ” (Hegemony) ของ Antonio Gramsci เป็นหัวใจสำคัญในการวิเคราะห์ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะศึกษาถึงการเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ การแบ่งยุคสมัยทางการเมือง ที่สะท้อนให้เห็นถึงเศรษฐกิจด้วย (periodization) โดยจัดให้ชุดของการต่อสู้ต่อรองทางการเมืองอยู่ในแต่ละช่วงของการแบ่งเวลา เพื่อทำให้เห็นว่าชุมชนชนบทเปลี่ยนแปลงไปสู่คุณภาพใหม่ในช่วงไหน ส่วน Habermas (1996) ได้ชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจในระบอบประชาธิปไตยต้องได้รับข้อคิดเห็นจากทั้ง 2 ช่องทาง คือ จากการ

พิจารณาใคร่ครวญเชิงสถาบัน (อย่างเป็นทางการ) และจากพื้นที่สาธารณะ (อย่างไม่เป็นทางการ) ซึ่งต้องมีพื้นที่ของการถกเถียงกับความจริง โดยมองว่ากฎหมายและค่านิยมไปขัดแย้งกับความเป็นจริงหรือไม่อย่างไร

พื้นที่ที่คนถกเถียงกันในประเด็นขัดแย้งต่างๆ ประเด็นขัดแย้งอะไรที่ทำให้คนมาถกเถียงกันในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ใครมาถกเถียงกันบ้าง ประเด็นถกเถียงที่สำคัญในปัจจุบันคือความรู้ความเข้าใจประชาธิปไตยของชาวชนบทเป็นอย่างไร ความรู้ความเข้าใจเหล่านั้นได้มาจากไหน มีการแปลความหมายอย่างไร และนำไปสู่ปฏิบัติการในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนกลุ่มต่างๆ ทั้งภายในชุมชนและภายนอก ดังนั้นความเป็นประชาธิปไตยต้องมีพื้นที่ของการถกเถียงกันเกี่ยวกับความจริง หรือเรียกว่าเป็น “พื้นที่การต่อรอง” ถกเถียงในประเด็นที่มีความคิดเห็นต่างกันเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันในประเด็นที่ขัดแย้งกัน เราต้องศึกษารวมทั้งความสัมพันธ์กับรัฐอย่างไร

ดังนั้นการศึกษากระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในชนบทจึงควรให้ความสำคัญกับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนชนบท ที่มีความสัมพันธ์กับการสร้างประชาธิปไตยและการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนชนบทกับรัฐและผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม ทำให้การอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองของคนชนบทครอบคลุมรอบด้าน ก้าวข้ามมายาคติ ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการปรับโครงสร้างชนบท และศึกษาการก่อรูปโครงสร้างความรู้สึกของกลุ่มคนต่างๆ ในชนบทที่แตกต่างกัน ความปรารถนา แรงบันดาลใจ ประสบการณ์ของบุคคลที่มีความขัดแย้งหรือไม่ลงรอยกับกระบวนการทางสังคม โดยศึกษาผ่านพื้นที่สาธารณะหรือ “พื้นที่การต่อรอง” ของคนชนบท ด้วยวิธีการศึกษาอย่างเป็นประวัติศาสตร์ โดยการแบ่งยุคสมัย หรือ “การหยุดเวลาเป็นช่วง” ที่สะท้อนให้เห็นถึงจุดปะทะ/ประสานของ “ผู้กระทำการ” และ “โครงสร้าง” ทั้งบนฐานการผลิตและฐานการบริโภค ซึ่งเป็นปฏิบัติการของคนในชนบทในกระบวนการไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย

7. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

7.1 เพื่อศึกษาชนบทในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการปรับโครงสร้างชนบท อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวชนบทกับผู้คนกลุ่มต่างๆในสังคม

7.2 เพื่อศึกษาการก่อรูปโครงสร้างความรู้สึกของกลุ่มคนต่างๆในชนบทที่แตกต่างกัน ความปรารถนา แรงบันดาลใจ ประสบการณ์ของบุคคลที่มีความขัดแย้งหรือไม่ลงรอยกับกระบวนการทางสังคม โดยศึกษาผ่านพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่การต่อรองของชาวชนบท อันเป็นปฏิบัติการในการสร้างประชาธิปไตยในชนบท

8. แนวทาง/ขั้นตอนการดำเนินงาน

แนวทางและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย มีรายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางการศึกษา ขอบเขตการวิจัยพื้นที่ที่ศึกษา ระเบียบวิธีวิจัย หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ วิธีการและเครื่องมือที่ใช้

ในการเก็บข้อมูลกระบวนการผลักดันผลงานออกสู่การใช้ประโยชน์ และแผนการดำเนินงาน รวมทั้งแผนการใช้งบประมาณดังต่อไปนี้

8.1 แนวทางการศึกษา

ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทอีสาน ในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง รวมไปถึงความรู้สึกนึกคิด ความหวัง และแรงบันดาลใจของผู้คนที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นปฏิบัติการของคนในชนบทที่ส่งผลต่อการปรับความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวชนบทกับคนกลุ่มอื่นๆ เพื่อเข้าใจพัฒนาการและปัญหาของประชาธิปไตยในชนบทอีสาน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการสร้างกระบวนการ “ประชาธิปไตยรากฐาน” ที่สอดคล้องไปกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม

8.2 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย เรื่อง ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน แบ่งออกเป็น 2 ด้านที่สำคัญ คือ ด้านเนื้อหา และด้านพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

8.2.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสานครั้งนี้ มุ่งศึกษาในประเด็นที่สำคัญดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชนบทโดยศึกษา

ก)การปรับโครงสร้างเกษตรกร ศึกษากระบวนการช่วงชิงทางการเมืองในเวทีของผู้กระทำการทางสังคม (คนในชนบทอีสาน)โดยกระบวนการทางประวัติศาสตร์

ข)การปรับโครงสร้างการผลิต ศึกษาการปรับโครงสร้างแรงงานภาคเกษตร ว่ามีการถ่ายเทแรงงานไปสู่สถานการณ์อื่นๆ ที่แตกต่างออกไปอย่างไร

ค)การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจชนบท ศึกษาภาวะถดถอยของเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม การเพิ่มขึ้นของการจ้างแรงแรงในอุตสาหกรรมการผลิตและบริการ การเป็นผู้บริโภคมุ่งความสนใจศึกษาภาวะที่สังคมชนบทเปลี่ยนจากการเป็น “ผู้ผลิต” ไปสู่การเป็น “ผู้บริโภค” หรือภาวะ “หลังการเป็นผู้ผลิต”

2) การขยายตัวของอำนาจรัฐ (expansion of state power) และการเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคมนำไปสู่การปรับโครงสร้างการเมืองอย่างไร ศึกษาการเมืองและเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและท้องถิ่นในฐานะที่เป็นพลังทางสังคมและเป็นแรงขับเคลื่อน (driving forces) ที่สำคัญ ได้ส่งผลต่อการปรับโครงสร้างเกษตรกรรมอย่างไร รวมถึงการแสดงบทบาทของรัฐในการปรับโครงสร้างเกษตรกรและชนบทเป็นอย่างไรแบ่งการศึกษาออกเป็น

ก) การเมืองเชิงสถาบันศึกษาการเข้าสู่ตำแหน่งของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) บทบาทในการกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ ของ อปท.และความสัมพันธ์ของประชาชนกับนักการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ข) การเมืองนอกสถาบัน ศึกษาการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการแบ่งสรรและจัดการทรัพยากรต่างๆ

3) การก่อรูป (formative) โครงสร้างความรู้สึกของคนกลุ่มต่างๆ ที่แตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนกลุ่มต่างๆในชนบทศึกษาอย่างเป็นประวัติศาสตร์ของความไม่สมดุลระหว่างพลังของโครงสร้างและผู้กระทำการ ให้ความสนในกับกระบวนการทางสังคม แรงปรารถนา ความมุ่งมั่นของบุคคลที่มีความขัดแย้ง ไม่ลงรอยกัน การให้ความหมายแก่ชีวิตและสังคมการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อให้ตรงใจหรือตรงกับอารมณ์ ความรู้สึกของตนเอง โดยจะศึกษาเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นความรู้สึก การช่วงชิงระหว่างคุณค่าที่ต่างกัน ปฏิบัติการของคนในชนบทที่มีต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการสร้างประชาธิปไตยในชนบท

4) ความเปลี่ยนแปลงการเมืองของประชาชน ศึกษาการรวมกลุ่มต่อรองและการสร้างความหมายร่วมทางการเมืองของประชาชน

8.2.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่โดยใช้เกณฑ์ความแตกต่างของความเข้มข้นในความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยพิจารณาความเข้มข้นจากปัจจัย 3 ประการ คือ 1) เงินลงทุนในการผลิต 2) ทักษะ/ความรู้ และ 3) เทคโนโลยีการผลิต เนื่องจากระบบการผลิต พลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต มีผลต่อการประกอบสร้างจิตสำนึก ทั้งนี้นอกจากพิจารณาการผลิตแล้วก็มิอาจละเลยการบริโภคของชาวชนบทด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริโภคความหมายความเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งการเลื่อนไหลไปมาระหว่างทุนทางเศรษฐกิจ ไปสู่ทุนอื่นๆ เช่น ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ เป็นต้น การเลือกพื้นที่ศึกษาที่มีความเข้มข้นในความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ต่างกัน 3 พื้นที่ โดยพื้นที่แรกมีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมไปตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงชุมชน พื้นที่ที่สองเป็นพื้นที่ทำนาและพืชไร่พื้นที่ที่สามเป็นภูเขาหินปูนมีสัมปทานโรงโม่หิน ชาวบ้านทำสวนและทำไร่ดังบริบทพื้นที่ต่อไปนี้

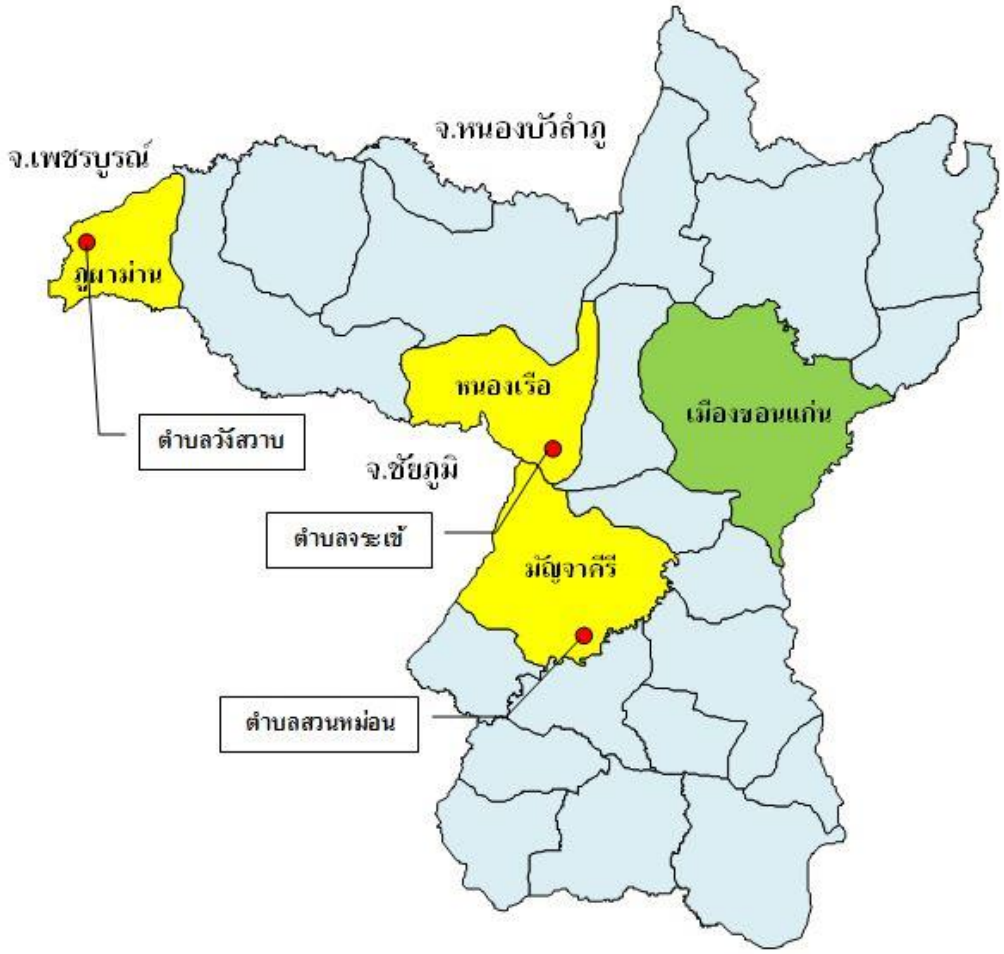

8.3 ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีขั้นตอนและกระบวนการวิจัยที่เน้นการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยจะใช้การศึกษาแนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เพื่อช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตลอดจนโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนชนบทได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้งมากขึ้น อันจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมและประชาธิปไตยในชนบท ซึ่งมีระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

8.3.1 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์

การศึกษาครั้งนี้ มีหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ ระดับตำบล เพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุนชน ที่เชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

8.3.2 ระยะเวลาการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้เวลา 24 เดือน ตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2556 – กรกฎาคม พ.ศ. 2558

8.3.3 ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือผู้รู้หรือเป็นผู้ที่เป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการทางสังคม ในแต่ละช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มเป้าหมายได้ ดังนี้

1) ชาวบ้านทั่วไปที่มีความหลากหลายทางเพศ อายุ อาชีพและการมีส่วนร่วมในกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยในชนบท

2) ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำทางการ ผู้นำองค์กรชาวบ้าน และผู้นำขบวนการทางสังคมในชนบท

3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน หรือผู้ที่ชาวบ้านเข้าไปมีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นเครือข่าย เช่น นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการเป็นต้น

4) กลุ่มคนอื่นๆ ที่อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจศึกษาเช่น พ่อค้า ข้าราชการ นายทุนท้องถิ่น นักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เป็นต้น

8.3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ ได้แบ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ **ส่วนแรก** การค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิ และ**ส่วนที่สอง** การเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากภาคสนาม

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ค้นคว้าจากเอกสารและงานที่เกี่ยวข้อง โดยทำการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น จากตำรา บทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และค้นคว้าจากเว็บไซต์ วารสาร รวมถึงเอกสารของทางราชการที่ได้รับการเปิดเผยในประเด็นการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชนบทอีสาน และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งของคนในชนบท รวมทั้งการรวมกลุ่มกระทำการแบบรวมหมู่ทางการเมืองที่สัมพันธ์ตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่นและระดับชาติ

2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม มีวิธีวิทยาในการเก็บข้อมูล คือ ใช้การสังเกต (observation) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การสนทนากลุ่มย่อย (small group discussion) และการศึกษาเฉพาะกรณี (case study)

8.3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (observation)เข้าร่วมสังเกตในกิจกรรมทางสังคมของกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเรียกร้องทางเมือง การพูดคุยถกเถียงในเวทีธรรมชาติ (เช่น สภากาแฟ วงสนทนา) การประชุม เป็นต้น

2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) จะเป็นวิธีการศึกษาที่ต้องการให้ได้ข้อมูลตามประเด็นการวิจัยเบื้องต้นจากผู้ให้ข้อมูล

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจะเป็นวิธีการศึกษาที่ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้ครบทุกกลุ่มทุกประเด็นศึกษา

4) การสนทนากลุ่มย่อย (small group discussion) เป็นการเปิดพื้นที่ให้เจ้าของปัญหาในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอธิบายเรื่องของเขาเอง และการทำให้เกิดการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างอิสระ เพื่อต้องการทำความเข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเสริมสร้างประชาธิปไตยในชนบท เพื่อให้ได้ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงในมิติ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และโครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งอาชีพ สถานะ เพศ อายุ และระดับการศึกษา

5) การศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เป็นวิธีการศึกษาแบบเฉพาะเจาะจงเพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมประเด็นศึกษาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ อาชีพสำคัญๆ ของชุมชน อาทิ การทำไร่ การทำนา ด้านการจัดตั้งทางสังคม อาทิ การเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น และเงื่อนไขของการก่อเกิดขบวนการสังคม ด้านการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึก อาทิ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มผู้นำ และคนในกลุ่มอาชีพ สถานภาพทางสังคมต่างๆ ในชุมชน ด้านความเปลี่ยนแปลงการเมืองของประชาชน อาทิ รูปแบบและการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

6) การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ลักษณะ คือ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการทั้งในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลและหลังจากการเก็บข้อมูลแล้วเสร็จ ในส่วนการนำเสนอข้อมูลผู้ศึกษาได้นำเสนอในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analysis description)

9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

9.1 องค์ความรู้ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยใน “ชนบทอีสาน” ซึ่งจะช่วยให้สังคมไทยมีความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในชนบทที่สอดคล้องกับความเป็นจริง

9.2 ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจถึงเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และการก่อรูปของผู้คนกลุ่มต่างๆที่แตกต่างกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้และการใช้เหตุผลที่ผู้คนแต่ละกลุ่มในสังคมมองเห็นซึ่งกันและกันชัดเจนขึ้น นำไปสู่การลดความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน

10. กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์

นำเสนอความรู้ที่ค้นพบสู่วงวิชาการและสังคม ด้วยการจัดประชุมวิชาการและตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ

บทที่ 2

กรณีศึกษาตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

รายงานวิจัย “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน” พื้นที่ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 4 ประเด็น คือ

1. บริบทชุมชนตำบลสวนหม่อนอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของคนกลุ่มต่างๆ
    2.1 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของตำบลสวนหม่อนแบ่งเป็น 3 ยุค ดังนี้
        1) ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.2440-2490)
        2) ยุคปลูกพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ.2491-2520)
        3) ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค (พ.ศ.2521-ปัจจุบัน)
    2.2 การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของคนกลุ่มต่างๆ
3. การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม
    3.1การเมืองเชิงสถาบัน
    3.2การเมืองนอกสถาบัน
    3.3ความสัมพันธ์การเมืองท้องถิ่นกับการเมืองระดับชาติ
4. ความเปลี่ยนแปลงการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบท

ดังมีเนื้อหาทั้ง4ประเด็นต่อไปนี้

1. บริบทชุมชนตำบลสวนหม่อน

1.1 ข้อมูลกายภาพตำบลสวนหม่อนอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

อำเภอมัญจาคีรีเป็นอำเภอหนึ่งในจำนวน 26 อำเภอของจังหวัดขอนแก่นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดขอนแก่น ระยะทางห่างจากตัวจังหวัด 55 กิโลเมตร ที่ว่าการอำเภอมัญจาคีรีตั้งอยู่บริเวณบ้านหัน หมู่ที่ 3 ตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจาคีรีมีพื้นที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 735.825 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 459,890 ไร่ อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับอำเภอหนองเรือ อำเภอบ้านฝางและอำเภอพระยืน ทิศใต้ติดต่อกับกิ่งอำเภอโคกโพธิ์ไชยและอำเภอชนบท ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอบ้านไผ่และอำเภอชนบทจังหวัดขอนแก่นซึ่งในอดีตเป็นเส้นทางการตลาดที่เกษตรกรตำบลสวนหม่อนนำผลผลิตการเกษตรมาจำหน่ายที่อำเภอบ้านไผ่ ส่วนทางทิศ

ตะวันตกติดต่อกับอำเภอแก้งคร้อและอำเภอบ้านแท่นจังหวัดชัยภูมิ ทั้งนี้อำเภอมัญจาคีรีประกอบไปด้วยองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) จำนวน 8 แห่งและเทศบาล1แห่งได้แก่ อบต.กุดเค้า อบต.นาข่า อบต.หนองแปน อบต.สวนหม่อน อบต.นางาม อบต.คำแคนอบต.โพนเพ็ก อบต.ท่าศาลา และเทศบาลตำบลมัญจาคีรีซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลกุดเค้า

ภาพที่ 1 แผนที่อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

พืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านในอำเภอมัญจาคีรีปลูกกันมากที่สุดคือ ข้าว ซึ่งชาวบ้านทำการผลผลิตมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รองลงมาคืออ้อยและมันสำประหลังเป็นอันดับสามที่ชาวบ้านปลูกกันมากตามลำดับ ดังข้อมูลตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลสภาพการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอมัญจาคีรี				
ลำดับที่	**พืชเศรษฐกิจ**	**พื้นที่ปลูก(ไร่)**	**ผลผลิตเฉลี่ย (ก.ก./ไร่/ปี)**	**จำนวนครัวเรือนที่ปลูก (ครัวเรือน)**
1	ข้าว	121,698	450	11,287
2	อ้อย	44,971	10,000	2,875
3	มันสำปะหลัง	32,254	2,000	3,269
4	ไม้ผล	2,750	850	550

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอมัญจาคีรี ข้อมูลเดือนธันวาคม 2551

ในอดีตที่ว่าการอำเภอมัญจาคีรีเคยตั้งอยู่ที่ตำบลสวนหม่อนมาก่อนเมื่อปีพ.ศ.2430 แต่เนื่องจากมีปัญหาน้ำท่วมในหน้าฝนจึงย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งที่ตำบลกุดเค้าซึ่งห่างจากที่เดิม 3 กิโลเมตร ปัจจุบันพื้นที่ตำบลกุดเค้านอกจากจะเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอมัญจาคีรีแล้วยังแบ่งพื้นที่ออกเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2 องค์กรได้แก่เทศบาลตำบลมัญจาคีรี และองค์การบริหารส่วนตำบลกุดเค้า ส่วนพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้คือองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนซึ่งอยู่ติดกับเทศบาลตำบลมัญจาคีรีทางด้านทิศใต้ ดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจึงมีพื้นที่ติดต่อกับตัวอำเภอมัญจาคีรี

องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน(2556)ประกอบไปด้วย 14 หมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมด 40,750 ไร่ หรือ 64 ตารางกิโลเมตร โดยมีเนื้อที่แยกเป็นรายหมู่บ้านดังนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงเนื้อที่แยกเป็นรายหมู่บ้าน					
หมู่ที่	**บ้าน**	**เนื้อที่(ไร่)**	**หมู่ที่**	**บ้าน**	**เนื้อที่(ไร่)**
1	สวนหม่อน	3,276.47	8	สว่าง	2,458.04
2	มูลตุ่น	3,139.55	9	โคกกลาง	3,997.97
3	กอก	1,761.48	10	โนนพะยอม	1,776.76
4	ป่าผุ	2,915.36	11	สวนหม่อน	1,952.56
5	ขาม	2,068.25	12	ขามป้อม	1,023.85
6	โนนเขวา	9,941	13	ชีวังแคน	1,662.46
7	เหล่ากกหุ่ง	2,431.87	14	กอก	1,594.44

หมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ของตำบลสวนหม่อนคือบ้านสวนหม่อนซึ่งแบ่งออกเป็นหมู่ที่1 และหมู่ที่ 11 ที่ตั้งของบ้านสวนหม่อนอยู่ติดต่อกับตัวอำเภอมัญจาคีรี ดังนั้นการขยายตัวของ

เมืองจึงขยายมาในพื้นที่ของบ้านสวนหม่อน ชาวบ้านสวนหม่อนจึงประกอบอาชีพเป็นข้าราชการและเอกชนกันมาก นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนคนปัจจุบันซื้อที่ดินอยู่บริเวณริมถนนเส้นนี้ประกอบธุรกิจตรวจสภาพรถยนต์ (ตรอ.) และน้ำดื่ม

ตารางที่ 3 การใช้ที่ดินในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน			
ลำดับที่	**ประเภทการใช้ที่ดิน**	**พื้นที่ (ตร.กม.)**	**ร้อยละ**
1	ที่พักอาศัย	18.64	29.12
2	เกษตรกรรม	23.67	37
3	ธุรกิจการค้า/พาณิชยกรรม	0.12	0.19
4	สถานศึกษา	0.10	0.16
5	ศาสนสถาน	0.16	0.25
6	สถานที่ราชการ	0.03	0.05
7	ถนนและที่สาธารณะ	17.05	26.63
8	แหล่งน้ำ	4.23	6.60

การใช้ประโยชน์ที่ดินในการเกษตรพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นา มีพื้นที่ไร่อยู่เพียงเล็กน้อยสภาพดินตำบลสวนหม่อนเป็นดินร่วนปนทรายไม่อุ้มน้ำมีปัญหาหน้าดินถูกชะล้าง พื้นที่ราบคิดเป็นร้อยละ 70ของพื้นที่ ชาวบ้านทำนาน้ำฝน พื้นที่ดอนคิดเป็นร้อยละ 20 ของพื้นที่ชาวบ้านใช้ปลูกพืชไร่ มีพื้นที่บางส่วนอยู่ติดกับบึงกุดเค้าที่เป็นบึงขนาดใหญ่เชื่อมต่อกับแม่น้ำชีจึงประสบปัญหาน้ำท่วมเกือบทุกปีคิดเป็นร้อยละ 10 ของพื้นที่ ดังนั้นชาวบ้านที่ทำนาปีในบริเวณนี้มักถูกน้ำท่วมต้องทำนาปรังจึงพอได้ผลผลิตบ้าง (ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลสวนหม่อน, 2547)

ข้อมูลประชากรจากสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ตรวจสอบประชากรจากทะเบียนบ้าน ณ เดือนมิถุนายน พ.ศ.2556 พบว่าตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี มีประชากรรวมจำนวน 7,648 คน เป็นชาย 3,757 คน หญิง 3,891 คน ความหนาแน่นประชากรเฉลี่ย 119.8 คนต่อตารางกิโลเมตร จำนวน 2,274 ครัวเรือน เฉลี่ยประชากร 3.4 คน ต่อครัวเรือน(องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน, 2556) ลักษณะการก่อตั้งบ้านเรือนจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และมีที่นาและพื้นที่ทำการเกษตรอยู่รอบๆบริเวณหมู่บ้าน

แหล่งน้ำ ตำบลสวนหม่อนมีลำห้วยสาธารณะที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน คือ ลำห้วยปากดาวซึ่งเป็นห้วยธรรมชาติที่เก่าแก่มีต้นกำเนิดจากภูเขาที่ชื่อปากดาว ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่นจึงเป็นลำห้วยที่มีความสำคัญกับชาวบ้าน 2 ตำบล คือ ตำบลคำแคนและตำบลสวนหม่อน ลำห้วยไหลผ่านบ้านกอกเป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร แล้วจึงไหลสู่บึงกุดเค้า บึงกุด

เค้ามีพื้นที่ 4,764ไร่ อยู่ในเขตพื้นที่ 2 ตำบล คือตำบลกุดเค้าและตำบลสวนหม่อน เป็นพื้นที่ชุมน้ำของแม่น้ำชี โดยแม่น้ำชีไหลผ่านทางทิศตะวันออกของตำบล ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการเกษตรและจับสัตว์น้ำ ชาวบ้านจับปลามาเพื่อบริโภคในครัวเรือน บางครอบครัวจับปลาไปขายที่ตลาด อย่างไรก็ตามพื้นที่บางส่วนของตำบลสวนหม่อนที่อยู่ริมแม่น้ำชีประสบปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก

ทรัพยากรป่าไม้มีป่าโคกหลวง ซึ่งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบร่วมกัน 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลสวนหม่อน ตำบลโพนเพ็ก ตำบลหนองแปน และตำบลท่าศาลา พื้นที่ป่าโคกหลวงที่อยู่ในความรับผิดชอบของตำบลสวนหม่อนมีพื้นที่ประมาณ 10,513 ไร่ ซึ่งปัจจุบันปลูกไม้ยูคาลิปตัสและมีไม้นานาพรรณขึ้นในพื้นที่ป่าป่าโคกหลวงเป็นป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชนที่มีผู้จับจองพื้นที่เพื่อใช้ในการทำการเกษตร โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2514-2515 ชาวบ้านคาดหวังว่ารัฐบาลจะจัดสรรให้เป็นที่ทำกินจึงเข้าไปจับจองพื้นที่ทำการเกษตรกันมากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเจรจาสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านและขอคืนพื้นที่ให้เป็นป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชนชนในปี พ.ศ.2537 ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ใช้พื้นที่ป่าโคกหลวงในการทำการเกษตรให้ความร่วมมือคืนพื้นที่ให้เป็นป่าให้เป็นป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชน

สภาพทางเศรษฐกิจของชาวบ้านตำบลสวนหม่อนประกอบอาชีพทำนาและรับจ้างทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ มีร้านค้าประมาณ 85 แห่ง โรงสีข้าว 27 แห่ง ร้านซ่อมเครื่องมือเครื่องใช้ 17 แห่ง สถานีบริการน้ำมัน 4 แห่ง ห้องเช่า 3 แห่ง โรงผสมปูน 1 แห่ง โรงทอเสื่อ 1 แห่ง (องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน, 2556)

จากการประเมินของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลสวนหม่อนเมื่อปี พ.ศ.2547 สรุปการทำการเกษตรในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนไว้ดังนี้

ตารางที่ 4 ตารางแยกประเภทพื้นที่ทำการเกษตรของตำบลสวนหม่อน

พื้นที่ทำการเกษตร	**คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งหมดของตำบล**
ทำนา	71.7
ทำไร่	22.5
ไม้ผล	0.5
ไม้ยืนต้น	3.9
พืชผัก	0.4
รวมทำการเกษตรอื่นๆ	1.0
รวม	100

ดังนั้นเกษตรกรตำบลสวนหม่อนสวนใหญ่เป็นชาวนา มีการทำไร่บ้างแต่ไม่มากนักเมื่อพิจารณาจากข้อมูลการยื่นชำระภาษีบำรุงท้องที่ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนพบว่าชาวนาตำบลสวนหม่อนเป็นชาวนาขนาดเล็กมีที่ทำกินต่ำกว่า 10 ไร่ จำนวนเกินครึ่งหนึ่งของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ดังข้อมูลตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 ตารางแสดงการยื่นชำระภาษีบำรุงท้องที่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

หมู่ที่	หมู่บ้าน	คิดเป็นพื้นที่					สรุปจำนวนรายที่ยื่นชำระภาษีที่ดิน
		มากกว่า 20 ไร่	15-19 ไร่	10-15 ไร่	น้อยกว่า 10 ไร่	น้อยกว่า 3 ไร่	
1	สวนหม่อน	38	30	41	41	21	171
2	มูลตุ่น	11	9	52	99	53	224
3	กอก	25	15	30	73	10	153
4	ป่าผุ	12	10	15	21	8	66
5	ขาม	26	11	32	50	30	149
6	โนนเขวา	19	13	34	98	55	219
7	เหล่ากกหุ่ง	26	13	20	53	10	122
8	สว่าง	40	11	18	31	10	110
9	โคกกลาง	19	10	19	34	28	110
10	โนนพะยอม	7	10	13	36	15	81
11	สวนหม่อน	23	19	32	53	13	140
12	ขามป้อม	4	7	10	14	14	49
13	ชีวังแคน	10	5	13	28	10	66
14	กอก	20	13	12	44	8	97
รวมทั้งสิ้น		**280**	**176**	**341**	**675**	**285**	**1,757**

เมื่อพิจารณาจากการถือครองที่ดินของเกษตรกรตำบลสวนหม่อนที่มายื่นชำระภาษีบำรุงท้องที่กับองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนพบว่าชาวนาตำบลสวนหม่อนส่วนใหญ่ถือครองที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่คิดเป็นร้อยละ 39 รองลงมาถือครองที่ดิน 10-15 ไร่คิดเป็นร้อยละ 19 อันดับสามถือครองที่ดินน้อยกว่า 3 ไร่คิดเป็นร้อยละ 16ดังนั้นรวมผู้ที่ถือครองที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ ร้อยละ39รวมกับผู้ถือครองที่ดินน้อยกว่า 3 ไร่ ร้อยละ16 จึงคิดเป็นร้อยละ 55 ของเกษตรกรในตำบลสวนหม่อนเลยทีเดียว หมายความว่าชาวนาตำบลสวนหม่อนเกินกว่าครึ่งหนึ่งถือครองที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่

ชาวนาเป็นสังคมชาวนาขนาดเล็กที่ทำนาและพยายามต่อสู้แสวงหาทางเลือกเพื่อความเจริญก้าวหน้าของครอบครัว

2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของชาวตำบลสวนหม่อนเพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตที่เป็นจริงของชาวบ้าน เป็นการทำความเข้าใจตนเองของคนชนบทท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงโดยพิจารณาช่วงเวลาและจุดเปลี่ยนสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของความสัมพันธ์คนกลุ่มๆในพื้นที่และความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก

2.1 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของตำบลสวนหม่อน

เมื่อพิจารณาในมิติด้านเวลาและจุดเปลี่ยนสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนพอจะแบ่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้เป็น 3 ยุคดังนี้คือ 1) ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.2440-2490) 2) ยุคการปลูกพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ.2491-2520) และ3) ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค (พ.ศ.2521-ปัจจุบัน) ดังนี้

1) ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.2440-2490)

ประวัติเมืองมัญจาคีรีศึกษาโดยลูกหลานเจ้าเมืองรุ่นสุดท้าย คือ นายสนั่น สนธิโสมพันธุ์และคณะ (2552) ได้รวบรวมหลักฐานข้อมูลตีพิมพ์เป็นหนังสือประวัติเมืองมัญจาคีรีแจกในงานสมโภชเมืองมัญจาคีรี ประจำปี พ.ศ. 2553 ระบุว่าในประวัติศาสตร์ตำบลสวนหม่อน เคยเป็นที่ตั้งเมืองมัญจาคีรีมาก่อน แต่มีปัญหาน้ำท่วมจึงย้ายไปตั้งเมืองที่ริมบึงกุดเค้าซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำตลอดปี เรื่องราวเชิงประวัติศาสตร์ของตำบลสวนหม่อน และเมืองมัญจาคีรีจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันดังนี้

> *“ตำบลสวนหม่อน จากประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นฐานที่ตั้ง พบว่า เมืองมัญจาคีรีที่ตั้งอยู่ที่บ้านภูเม็งนั้น พระเกษตรวัฒนา (สน) เห็นว่าภูเม็งไม่เหมาะกับการตั้งเมืองเนื่องจากขาดแหล่งน้ำและที่เพาะปลูก จึงอพยพตามห้วยปากดาวลงมาสมทบกับชุมชนเดิมที่โนนบ้านเค้า ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยทวาราวดีแต่เนื่องจากภูมิประเทศไม่สามารถขยายเมืองได้ ประกอบกับเกิดโรคระบาด พระเกษตรวัฒนา (สน) จึง*

ได้มาตั้งอยู่เมืองจระเข้หัวนา (ปัจจุบันคือ ตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น) ซึ่งอุดมสมบูรณ์กว่า ตั้งอยู่ในระยะแรก แต่ต่อมาเห็นว่าบริเวณริมบึงกุดเค้าอุดมสมบูรณ์กว่า มีแหล่งน้ำตลอดปีจึงอพยพมาตั้งอยู่ที่ตำบลสวนหม่อน ในช่วงปี พ.ศ.2430 ระยะทางจากบ้านจระเข้หัวนา ถึงบ้านสวนหม่อนประมาณ 1,000 เส้น (40 กม.) บริเวณนั้นเมื่อถึงหน้าฤดูฝน มีน้ำไหลหลากมาจากภูเขาที่อยู่ทางทิศตะวันตก ท่วมบ้านเรือนและที่ทำกินทำให้สัตว์เลี้ยง และข้าวกล้าในนาเสียหาย จนถึง พ.ศ.2432 จึงย้ายที่ทำการเมืองมัญจาคีรีมาตั้งที่ดอนเหมือดแอ่ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงพยาบาลมัญจาคีรี) ระยะทางจากบ้านสวนหม่อนประมาณ 75 เส้น (3 กม.) แต่ถ้าสร้างเมืองบนที่แห่งนั้นจะทำให้ไม่มีที่ทำป่าช้าเพราะสมัยนั้นสร้างป่าช้าควบคู่กันไปด้วย ถ้าจะสร้างเมืองป่าช้าอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองเป็นที่ลุ่ม เมื่อฝนตกมาก็จะชะล้างป่าช้าลงสู่หนองน้ำที่ใช้สำหรับอุปโภคบริโภคพระเกษตรวัฒนา (สน) จึงได้ให้ผู้ไปสำรวจที่ที่จะใช้เป็นเมืองอยู่อาศัยได้จึงพบเนินสูงใกล้หนองน้ำ (ริมบึงกุดเค้า) เรียกว่า โนนดอนหัน ซึ่งเป็นทำเลดีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์จึงได้ลงหลักปักฐานสร้างบ้านแปลนเมือง ส่วนดอนเหมือดแอ่ก็ทำเป็นป่าช้า เมื่อปี พ.ศ.2434 และตั้งอยู่ที่นี่จนถึงปัจจุบัน”

สนั่น สนธิโสมพันธุ์และคณะ (อ้างแล้ว) ลูกหลานรุ่นสุดท้ายของตระกูลสนธิโสมพันธุ์ ที่เป็นตระกูลผู้ก่อตั้งเมืองมัญจาคีรีได้รวบรวมข้อมูลให้เป็นที่ศึกษาแก่บุคคลทั่วไป ซึ่งสนั่นถือเป็นเหลนของเจ้าเมืองมัญจาคีรี คือ จางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษ (สน สนธิโสมพันธุ์) ในสมัยนั้นเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมัญจาคีรี จนเมื่อปี พ.ศ. 2443 เมืองมัญจาคีรีได้ถูกยุบลงมาเป็นอำเภอ ขึ้นกับเมืองขอนแก่น ตามการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ต่อมาในปี พ.ศ. 2445 พระเกษตรวัฒนา (คง) จึงได้เป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอมัญจาคีรี หลังจากปี พ.ศ. 2450 เป็นต้นมา การแต่งตั้งผู้ปกครองได้กำหนดมาจากส่วนกลาง ระบบการปกครองแบบสืบสายโลหิตของคนพื้นเมืองซึ่งเป็นผู้ปกครองก็สิ้นสุดลง ดังนั้นผู้ที่ถือว่าเป็นต้นตระกูลผู้ก่อตั้งเมืองมัญจาคีรี และได้รับการแต่งตั้งให้

เป็นเจ้าเมือง ในตระกูลสนธิโสมพันธุ์มี 2 ท่าน คือ 1) จางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษ (สน สนธิโสมพันธุ์) และ 2) พระเกษตรวัฒนา (โส สนธิโสมพันธุ์)

ต่อมาเมื่อระบบการสืบเชื้อสายโลหิตเป็นผู้ปกครองสิ้นสุดลงทางราชการส่งผู้ปกครองมาจากส่วนกลางทำให้บทบาทของผู้ที่เป็นผู้นำสำคัญที่ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่ก่อตั้งเมืองมัญจาคีรีเริ่มถูกกลืนหายไป ปัจจุบันเหลือรุ่นของนายสนั่นที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันนายสนั่นมีความคิดว่าในยุคหลังที่มีพ่อค้าคนจีนเข้ามาทำมาหากินในเมืองมัญจาคีรีคนเหล่านี้ไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการก่อร่างสร้างเมืองมัญจาคีรี หากแต่เป็นคนนอกที่เข้ามาอาศัยทำมาหากิน เมื่อมีเงินทองกว้านซื้อที่ดินไปจนทำให้นายสนั่นรู้สึกว่า ลูกหลานเจ้าเมืองมัญจาคีรีจะไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินอีกต่อไป การเรียบเรียงประวัติศาสตร์เมืองมัญจาคีรีดังกล่าวข้างต้นได้รับการตรวจสอบจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีการตั้งศาลเจ้าเมืองมัญจาคีรีโดยนายสนั่นเชิญพราหมณ์จากสำนักพระราชวังมาประกอบพิธีและเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่นมาร่วมในพิธีเปิดศาลเจ้าเมืองมัญจาคีรีซึ่งถือเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของลูกหลานเจ้าเมืองเก่ากับพ่อค้าคนจีนที่เข้ามาทำมาหากินมีความร่ำรวยอยู่ในพื้นที่ ลูกหลานเจ้าเมืองเก่าได้รื้อฟื้นประวัติศาสตร์เมืองมัญจาคีรีเพื่อแสดงตัวตนของตนเองที่ถูกกลืนหายไป โดยนำประวัติศาสตร์เมืองมัญจาคีรีมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ของชาวอำเภอมัญจาคีรี มีการตั้งศาลจางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษ ให้เป็นสถานที่สักการะของชาวบ้านในฐานะผู้ตั้งเมืองมัญจาคีรี การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์เมืองมัญจาคีรี โดยตระกูล “สนธิโสมพันธุ์” ที่ได้รวบรวมญาติพี่น้องตั้งแต่ พ.ศ. 2524 มาเขียนร่างเรื่องราวประวัติศาสตร์เมือง เนื่องจากเคยมีเหตุการณ์ที่คนทรง (เป็นญาติกับนายสนั่น) ได้รับทรงจากเจ้าเมืองเก่าให้ตั้งศาลไว้ให้คนเคารพบูชา หลังจากรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้สร้างเมืองมัญจาเรียบร้อยจึงได้ตั้งศาลขึ้น ศาลแรกคือศาลของ พระเกษตรวัฒนา (สน) ผู้เป็นบิดา ศาลที่สองเป็นศาลพระเกษตรวัฒนา (โส) ซึ่งเป็นบุตรชายตั้งอยู่เคียงข้างกัน พื้นที่บริเวณตั้งศาลเป็นพื้นที่บ้านของนายสนั่นและพื้นที่โดยรอบเป็นสถานพยาบาลรักษาโรคแพทย์โบราณของนายสนั่นที่เปิดบริการรักษาโรคแก่ประชาชน พื้นที่บริเวณใกล้เคียงศาลเจ้าเมืองเป็นตลาดของอำเภอมัญจาคีรี

ชาวบ้านมีการนับถือปู่มากที่สุด (ชาวบ้านจะเรียกพระเกษตรวัฒนา “สน” ว่า “ปู่”) เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบารมี เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านปัจจุบันชาวบ้านยังให้ความเคารพทายาทที่มีศักดิ์เป็นเหลน คือ นายสนั่น สนธิโสมพันธุ์ ซึ่งมีความเชียวชาญด้านแพทย์แผนโบราณ รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้าร่วมในงานสถาปนาเมืองมัญจาคีรีประจำทุกปี นอกจากนั้นตระกูล สนธิโสมพันธุ์ ยังได้ก่อตั้งทุนการศึกษา โดยใช้ชื่อกองทุนว่า “กองทุนพระเกษตรวัฒนา” มีการให้ทุนการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นปีเดียวกับการก่อตั้งศาลพระเกษตรวัฒนาอย่างเป็นทางการ

โดยเงินทุนการศึกษาได้จากการรวบรวมในหมู่ญาติพี่น้องตระกูล“สนธิโสมพันธุ์” และรายได้จากการจัดงานมหรสพในงานสถาปนาเมืองมัญจาคีรี

นายสนั่นเป็นแพทย์แผนไทยที่สำเร็จวิทยาศาสตร์บัณฑิตจากมหาวิทยาลัย และเป็นข้าราชการเกษียณอายุราชการได้รับความเคารพในชุมชน มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญในด้านยาสมุนไพร โดยผลิตยาสมุนไพร สบู่สมุนไพร แป้งสมุนไพร ครีมสมุนไพร ใช้สมุนไพรรักษาผู้ป่วยโรคต่างๆ โดยเปิดเป็นคลินิกสนั่นแพทย์แผนไทยรักษาโดยยาสมุนไพรไทย ผสมผสานหลักการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ธรรมชาติบำบัด โภชนาบำบัด หัตถบำบัด สมาธิบำบัด จึงเป็นการแพทย์ทางเลือกและให้คำแนะนำในการดูแลสุขภาพตนเอง

นอกจากนั้นคลินิกของสนั่นยังมีโรงผลิตยาสมุนไพรด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญในการนำสมุนไพรไทยสูตรตำหรับยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณและสูตรตำรับยาที่หมอพื้นบ้านได้ใช้รักษาสืบทอดกันมา รวมทั้งภูมิปัญญาที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษเจ้าคุณปู่ คือ พระเกษตรวัฒนา (โส สนธิโสมพันธุ์) ที่ใช้ในการรักษาและบรรเทาอาการของโรค ภายใต้เครื่องหมายการค้าตราเกษตรวัฒนา โดยมีจุดมุ่งหมายในการผลิตยาที่ได้มาตรฐานและมีคุณภาพเพื่อสุขภาพที่ดีของคนไทยด้วยราคาย่อมเยา และเป็นการสนับสนุนผู้ปลูกสมุนไพรไทยให้มีรายได้

การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์เมืองมัญจาคีรีและการแสดงบทบาทของลูกหลานอดีตเจ้าเมืองมีข้อสังเกตว่ากลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจในมัญจาคีรีไม่แสดงความกระตือรือร้นเข้าร่วมมาก นักยกเว้นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มาเข้าร่วมพิธีทำบุญศาลอดีตเจ้าเมืองโดยตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น นักธุรกิจรู้สึกว่าลูกหลานของอดีตเจ้าเมืองกำลังพยายามทวงคืนพื้นที่ทางสังคมจากนักธุรกิจที่นับวันจะมีบทบาทมากขึ้นแม้กระทั่งการซื้อที่ดินจากลูกหลานอดีตเจ้าเมืองสร้างเป็นตลาดและอาคารพาณิชย์จนกระทั่งที่ดินของลูกหลานอดีตเจ้าเมืองเหลือน้อยลงทุกที ลูกหลานอดีตเจ้าเมืองจึงมีแนวคิดที่จะสร้างอนุสาวรีย์ของอดีตเจ้าเมืองขึ้นในบริเวณที่ดินเดิมของเจ้าเมืองที่อยู่ใกล้กับตลาดมัญจาคีรีทั้งนี้เป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมของงลูกหลานอดีตเจ้าเมืองต่อรองกับนักธุรกิจในเมืองมัญจาคีรีอย่างไรก็ตามนั่นไม่ทำให้เห็นประวัติศาสตร์ของประชาชนในพื้นที่มัญจาคีรีมากนัก

ชาวบ้านในยุคของการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินโดยการหาของป่า ทำนา ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าใช้กันเอง ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชนที่กล่าวว่า

“บ้านเรามี ข้าว มีน้ำ และมีปลา เพราะฉะนั้น 3 สิ่งนี้ ทำให้เรามีชีวิตอยู่รอดได้ สมัยก่อนมีการแลกเปลี่ยนกัน บ้านนี้มีปลาเอาปลามาแลกข้าว บ้านนี้มีขี้ไต้เอามาแลกปลาแดก บ้านนี้เอาปลา

แดกมาแลกยาสูบ ลักษณะทำนองนี้ ข้าวเป็นอาหารเพื่อความมั่นคงของครอบครัวเรา เราต้องมีข้าวเอาไว้ให้เต็มฉางข้าว มีข้าวเต็มเล้า ปลาแดกเต็มไห วัวควายเต็มคอก อันนี้คือความมั่นคง" (สัมภาษณ์สมคิด สิงสง)

ชาวบ้านทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน มีการปลูกพืชผักสวนครัวตามหัวไร่ปลายนา และหาอาหารได้ตามท้องทุ่งนา จับสัตว์ทั้ง ปู กบ อึ่ง ปลา ซึ่งหาได้ง่าย นำไปแบ่งปันแลกเปลี่ยนกับญาติพี่น้อง เช่น เอาปลาไปแลกข้าว เป็นต้น การเกษตรในอดีตยังเป็นวิถีธรรมชาติ คือ ใช้แค่ปุ๋ยคอกที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ในการบำรุงดิน เมื่อชาวบ้านออกไปทำนาหรือเก็บฝ้ายจะนำวัว-ควายออกไปเลี้ยงด้วยสัตว์เหล่านี้ขับถ่ายออกมาตามท้องทุ่งนา เมื่อฝนตกจะชะล้างมูลสัตว์เหล่านี้ลงสู่ท้องนาเป็นปุ๋ยธรรมชาติในที่สุด นอกจากนั้นชาวบ้านเก็บหาของจากป่าโคกมาบริโภคและจำหน่าย เช่น ขายเห็ดราคากิโลกรัมละ 9-10 บาท แลน กระแต เป็นต้น

ชาวบ้านมีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ปลูกฝ้าย โดยปลูกในที่นา ที่สวนของตนเอง การเก็บฝ้ายของชาวบ้านในอดีต คนแก่คนเฒ่าไม่ได้ใช้ตะกร้าในการใส่ฝ้าย แต่จะเอาฝ้ายมาใส่ในผ้าถุงหรือผ้าซิ่นห่อใหญ่ๆมัดกลับบ้านเพื่อนำฝ้ายไปคัดและปั่นฝ้ายให้เป็นเส้น กิจกรรมของชาวบ้านในยามค่ำคืนคือ การคัดแยกและปั่นฝ้ายนำไปทอเป็นผ้าผืนไว้ใช้ สมัยนั้นชาวบ้านปลูกฝ้ายกันมาก นำฝ้ายที่ทอเป็นผืนมาตัดเสื้อนักเรียนให้ลูกหลาน หรือทอตัดเป็นชุดสวยๆ เพื่อใส่ไปทำบุญตามประเพณีต่างๆ

บุญประเพณีที่สำคัญ เช่น งานบุญผะเหวด ชาวบ้านจะมาทำบุญกันเกือบทั้งหมู่บ้าน เข้าวัดฟังเทศน์ งานบุญบ้านมีชาวบ้านมาช่วยงานกันมากมายชวนกันมาแห่บ้านนั้นบ้านนี้ค้ำคูณกันช่วยกันทำอาหารไปวัดร่วมมือร่วมแรงกันทั้งของหวานของคาว การทำขนมหวานทำเองตั้งแต่การนวดแป้ง อาหารคาวอย่างขนมจีนทำเองตั้งแต่ทำแป้งเอง บีบเส้น และน้ำยา ชาวบ้านเชื่อว่าจะได้บุญกุศลจากการทำอาหารไปทำบุญและเป็นการสร้างความร่วมมือร่วมใจกันในชุมชน

"แต่เดิมการเกษตรในชุมชนเป็นการทำเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ซึ่งการเกษตรหลักของชุมชนนี้คือการทำนา และปลูกพืชผักสวนครัว บางครั้งมีผลผลิตมากชาวบ้านก็จะนำไปขายที่ตลาด เลี้ยงเป็ดเพื่อขายเนื้อและขายไข่ ราคาในสมัยนั้นไข่ร้อยฟอง 13-14 บาท"(สัมภาษณ์พ่อบุญเรือน ศรีนุ)

ชาวบ้านจับจองที่นาได้ครัวเรือนละไม่มากนักเพราะพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นป่าโคกอีกด้านหนึ่งติดแม่น้ำชีทำให้พื้นที่ทำกินมีจำกัด ครอบครัวที่จับจองที่ทำกินได้มากได้แก่ครอบครัวของอดีตกำนันตำบลสวนหม่อน ซึ่งต่อมาลูกเขยก็ได้เป็นกำนันและเมื่อพ้นวาระจากการเป็นกำนันได้เป็นรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในปัจจุบัน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวนาขนาดเล็กเกินกว่าครึ่งหนึ่งมีที่ทำกินไม่ถึง 10 ไร่ พื้นที่ปลูกพืชไร่มีเพียงร้อยละ 22.5 ของพื้นที่การเกษตรดังนั้นการทำนาของชาวบ้านตำบลสวนหม่อนเป็นการปลูกข้าวไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่ละครัวเรือนมีข้าวเหลือขายมากนัก จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เคยทำหน้าที่รวบรวมข้าวจากชาวนาตำบลสวนหม่อนไปขายที่ตลาดอำเภอบ้านไผ่พบว่าชาวนาที่มีข้าวขายได้เงินสองหมื่นขึ้นไปมีไม่กี่ครอบครัว ชาวบ้านปลูกผักเช่น แตงกวา ต้นหอม ผักกาดขาว ฟักทอง เป็นต้น เพื่อบริโภคในครัวเรือนและใช้แลกข้าวยามข้าวไม่พอกินชาวนาขนาดเล็กพยายามแสวงหาหนทางในการทำมาหากิน

2) ยุคปลูกพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ.2491-2520)

รัฐบาลส่งเสริมให้ข้าวเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญเพื่อการส่งออกนำรายได้เข้าประเทศ จึงมีการพัฒนาการคมนาคมเพื่อขนส่งสินค้าในภาคอีสานมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯไปโคราชเมื่อปี พ.ศ.2443 และต่อไปถึงขอนแก่นเมื่อปี พ.ศ.2476 มีการจับจองที่นาขยายออกไปรอบ ๆ บริเวณสถานีรถไฟ เพื่อปลูกข้าวออกส่งขายต่างประเทศ ตระกูลขุนนางใหญ่ ผู้ใหญ่บ้าน พ่อค้าผู้ร่ำรวย และเจ้าภาษีนายอากร สามารถจับจองที่ดินขนาดใหญ่ ส่วนชาวนาอีสานบุกเบิกจับจองที่ดินใหม่ เลาะเรื่อยไปตามแนวฝั่งแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล การเพิ่มขึ้นของพื้นที่นาส่วนใหญ่เกิดจากชาวบ้านบุกเบิกจับจองที่นาเป็นชาวนาขนาดเล็ก (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2546)

พ่อค้าคนจีนเริ่มเข้ามาค้าขายในจังหวัดและอำเภอต่าง ๆตามเส้นทางรถไฟสู่ภาคอีสาน บางคนเริ่มจากการหาบอาหารขายในตัวอำเภอต่าง ๆ บางกลุ่มมารับจ้างก่อสร้างบ้านเรือนให้ชาวบ้าน ชาวจีนมีนิสัยขยันและประหยัดทำงานสะสมเงินทุนเพื่อการลงทุนทำการค้าโดยเปิดร้านขายสินค้าในตลาด ร้านขายยาสมุนไพรจีน ร้านรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร บางรายลงทุนตั้งโรงสีบริเวณใกล้สถานีรถไฟเพื่อรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาส่งขายกรุงเทพฯ สถานีรถไฟอำเภอบ้านไผ่มีพ่อค้าคนจีนมาทำการค้ากันมากมากจนกลายเป็นตลาดสำคัญในย่านนี้ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรีนัก ผลผลิตการเกษตรจากอำเภอมัญจาคีรีถูกนำมาขายที่ร้านรับซื้อผลผลิตการเกษตรที่อำเภอบ้านไผ่ซึ่งขนส่งผลผลิตการเกษตรข้ามแม่ชีทางแพ

ต่อมาในปี พ.ศ.2505 ในพื้นที่อำเภอมัญจาคีรีมีการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำชี ส่งผลให้การคมนาคมระหว่างอำเภอมัญจาคีรีไปยังอำเภอบ้านไผ่สะดวกรวดเร็วขึ้นจากเดิมที่ชาวบ้านต้องใช้แพต่อเรือขนผลิตการเกษตรข้ามแม่น้ำชี จำพวกข้าว มะขาม ชัน และปอ ส่งไปขายที่อำเภอบ้านไผ่ทั้งนี้

เกษตรกรจากหลายอำเภอนำผลผลิตการเกษตรมาขายที่อำเภอบ้านไผ่จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการตลาดในบริเวณนี้ เมื่อมีตลาดรับซื้อพืชผลทางการเกษตรทำให้เกษตรกรในพื้นที่สนใจปลูกพืชพาณิชย์กันมากขึ้น โดยมีการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาดและเมื่อมีปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำเกิดการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชเศรษฐกิจพอสรุปได้ดังนี้

ข้าว

ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนสนใจปลูกข้าวเพื่อขายกันมากขึ้น แต่เนื่องจากสภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ อุ้มน้ำได้น้อย บางพื้นที่มีปัญหาดินเค็มจึงทำให้ผลผลิตต่อไร่ไม่สูงนัก ชาวบ้านจำได้ว่าเมื่อปี พ.ศ. 2518-2519 ช่วงสมัยของ ส.ส.ทองปักษ์ เพียงเกษ เป็นยุคที่ราคาข้าวดีที่สุดชาวบ้านยืมเงินจากพ่อค้าชาวจีนในอำเภอมัญจาคีรี คือ เจ๊กเหลียงและเจ๊กฮ่องปิง เพื่อเป็นทุนในการทำการเกษตรซื้อปุ๋ยใส่นา ก่อให้เกิดนายทุนเงินกู้ขึ้นในพื้นที่หลายรา นายทุนเงินกู้บางรายเป็นครูโดยมีภรรยาเป็นคนปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้านการเป็นนายทุนปล่อยเงินกู้ทำให้นายทุนมีฐานะร่ำรวยขึ้น สามารถสะสมเงินทุนและใช้ลงทุนในธุรกิจอย่างอื่นตามมา เช่น การรับซื้อผลผลิตการเกษตร การซื้อขายที่ดิน การจำหน่ายรถมือสอง การผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้นซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ชาวบ้านที่ทำหน้าที่เป็นนายหน้ารวบรวมผลผลิตจากชาวบ้านไปขายให้พ่อค้าคนจีนที่อำเภอบ้านไผ่โดยพ่อค้าคนจีนแสดงความซื่อตรงกับชาวบ้านในเรื่องราคารับซื้อผลผลิตเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้าน พ่อหลอด ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน เคยทำหน้าที่เป็นนายหน้ารับซื้อข้าวเพื่อนำไปขายให้กับพ่อค้าชาวจีนที่อำเภอบ้านไผ่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนจีนที่รับซื้อผลผลิตการเกษตรกับชาวบ้านดำเนินการผ่านการค้าขายผลผลิต โดยที่กลุ่มพ่อค้าคนจีนจะไม่สุงสิงหรือเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีของชาวบ้านในชุมชนการนำผลผลิตส่งขายให้กับเถ้าแก่โรงสีที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่นในอดีตการขนส่งผลผลิตไม่ค่อยสะดวกนักต้องอาศัยแพข้ามแม่น้ำชีไปเพื่อเดินทางต่อไปยังอำเภอบ้านไผ่

> *“สมัยก่อนปลูกข้าวไว้กินกันเอง อยากได้แตงก็เอาข้าวไปแลกกับอีกบ้านหนึ่ง ส่วนใครมีข้าวเหลืออยากเอาไปขาย ก็เอาไปที่โรงสีบ้านไผ่ ตอนนั้นการเดินทางไม่สะดวกเหมือนตอนนี้ เราอาศัยแพต่อเรือข้ามไปส่งข้าวที่โรงสีที่บ้านไผ่”* (สัมภาษณ์นายฉลาด เคนานันท์)

ดังนั้นด้วยสภาพของดินที่เป็นดินร่วนปนทรายทำให้ผลผลิตข้าวได้ไม่ค่อยสูงนัก ประกอบกับชาวบ้านมีที่ทำกินน้อย ผลผลิตข้าวจึงไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมากนัก ชาวบ้านจึงเริ่มหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นอื่นแทน รวมทั้งไม่มีพ่อค้ารับซื้อผลผลิตทางการเกษตรรายใหญ่ในอำเภอมัญจาคีรี ผลผลิตข้าวจึงไม่ก่อให้เกิดความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านเท่าใดนัก

ยาสูบ

ยาสูบเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนในระยะสั้นๆ กล่าวคือเมื่อปี พ.ศ.2491-2492 รัฐบาลได้ตั้งโรงงานบ่มยาสูบในตลาดมัญจาคีรี การปลูกยาสูบจึงได้รับความสนใจจากชาวบ้าน เพราะเมื่อปลูกแล้วสามารถนำไปขายให้กับโรงบ่มยาได้สะดวก และราคาการรับซื้อใบยาสูบได้ราคาดี อย่างไรก็ตามโรงบ่มยาได้หยุดกิจการเมื่อปีพ.ศ. 2515 ทำให้การปลูกใบยาสูบไม่เป็นที่นิยมในตำบลสวนหม่อนอีกต่อไป ส่วนพื้นที่โรงบ่มใบยาสูบเมื่อเลิกกิจการแล้วถูกปล่อยร้างทางอำเภอมัญจาคีรีจังหวัดขอนแก่นได้ทำเรื่องขอใช้พื้นที่โรงบ่มยาสูบเป็นที่ตั้งของโรงเรียนมัญจาศึกษามาจนถึงปัจจุบัน

ฝ้าย

ฝ้ายเป็นพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านปลูกมาพร้อมๆกับข้าว โดยเริ่มปลูกมาก่อนพ.ศ.2492 เมื่อชาวบ้านเริ่มเข้ามาจับจองพื้นที่เพาะปลูก ฝ้ายเป็นพืชเศรษฐกิจที่ได้รับการนิยมปลูกของชาวบ้าน ผลผลิตฝ้ายนำไปขายที่ตลาดในตัวเมืองขอนแก่น ในขณะนั้นชาวบ้านปลูกฝ้ายกันมากกว่าครึ่งหนึ่งของชาวตำบลสวนหม่อน แต่ด้วยชาวบ้านมีพื้นที่จำกัดการปลูกฝ้ายจึงมีพื้นที่ไม่มากนัก เฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 1-2 ไร่ ฝ้ายได้ราคาสูง สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำแก่ชาวบ้านกรณีตัวอย่างของบรรจง ปานกลางให้ข้อมูลว่า ปลูกฝ้ายเอง เก็บมาแล้วก็นำมาแยกฝ้าย ปั่นเส้นฝ้าย และทอเป็นผืนเมื่อได้เป็นผืนผ้าฝ้ายชาวบ้านนำไปตัดเย็บเป็นผ้าซิ่น กระโปรง ไว้ใช้เอง เมื่อผ้าฝ้ายมีราคาสูงชาวบ้านทอผ้าฝ้ายขาย

> *“ ปลูกฝ้าย เก็บมาแล้วนำมาแยก ปั่นเส้นฝ้าย แล้วทอเป็นผืนตัดเป็นเสื้อ เป็นผ้านุ่ง ยังไม่มีเสื้อผ้ามาขายแบบทุกวันนี้ ใช้ผ้าฝ้าย นุ่งผ้าฝ้าย เด็กนักเรียนไปโรงเรียนก็ใช้ผ้าฝ้ายตัดเสื้อผ้าใส่เอง ฝ้ายมีปลูกกันเยอะ ตอนกลางคืนชาวบ้านนั่งปั่นฝ้ายจนดึกแล้วถึงจะนอน”(สัมภาษณ์บรรจง ปานกลาง)*

เมื่อการปลูกฝ้ายได้รับความนิยม เพราะได้ราคาค่อนข้างดี ทำให้มีคนปลูกเป็นจำนวนมากเมื่อผลผลิตเพิ่มมากขึ้นราคาผลผลิตจึงตกต่ำลง หลังจากนั้นชาวบ้านจึงเลิกปลูกฝ้าย แล้วหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นแทน

> *"ฝ้ายปลูกมาตั้งแต่สมัยตนเองเป็นเด็ก อายุ 14-15 เห็นตอนนั้นเริ่มถางไร่ถางป่าไปปลูกฝ้ายกันแล้ว ราคาฝ้ายดีมากๆ ช่วงนั่นฝ้ายขายได้ราคาดีกว่าเงินเดือนครูอีก บ้านเรานี่หลายคนนะที่ลาออกจากครูแล้วหันมาปลูกฝ้ายเป็นอาชีพหลัก ตอนนั้นโลละสี่บาทห้าบาทนะ ปลูกเป็นสิบปีโน้นแหละถึงได้มาปลูกปอแทน" (สัมภาษณ์บุญเรือน ศรีนุ)*

ฝ้ายมีบทบาทในด้านเศรษฐกิจชุมชนลดลง นับแต่เริ่มมีเส้นใยที่ทางพ่อค้าคนจีนนำเข้ามาจำหน่ายในตลาดมัญจาคีรีทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหันไปนิยมใช้เส้นใยสังเคราะห์มากขึ้น เพราะไม่เสียเวลาในการทำให้เป็นเส้นใยฝ้าย ส่งผลให้การปลูกฝ้ายในหมู่บ้านเริ่มลดลง และได้หยุดปลูกไปเมื่อปี พ.ศ. 2496

ปอ

ในราวปีพ.ศ. 2502 เริ่มมีการปลูกปอในภาคอีสาน หลังจากนั้นมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกไปอย่างรวดเร็ว ในปีพ.ศ. 2509 มีการปลูกปอมากที่สุดในภาคอีสานในพื้นที่ประมาณ 3.3 ล้านไร่ (สุวิทย์, 2556) ทั้งนี้เพราะมีการตั้งโรงงานทอกระสอบที่ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น การปลูกปอเริ่มได้รับความนิยมแถบอำเภอมัญจาคีรี อำเภอชนบท และอำเภอบ้านไผ่ โดยจะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน ในอดีตราคาปอถือว่าได้ราคาดีมาก โดยได้ราคาสูงถึง กิโลกรัมละ 4 บาท การปลูกปอที่อำเภอมัญจาคีรีเริ่มมีการปลูกในปี พ.ศ. 2512 โดยชาวบ้านนำปอไปขายให้พ่อค้าชาวจีนที่อำเภอบ้านไผ่ นอกจากนั้นชาวบ้านได้ประโยชน์จากปอคือนำมาทำเป็นเชือกผูกวัวควายที่เลี้ยงไว้ ต่อมาปอราคาตกต่ำลงเหลือเพียงกิโลกรัมละ 25 สตางค์เท่านั้น ส่งผลให้ชาวบ้านเลิกปลูกปอ และบางบ้านถึงกับทิ้งปอให้เป็นป่ารกร้าง และไปทำงานต่างจังหวัด

> *"แต่ก่อนปอราคาโลละ 4 บาท แต่พอคนปลูกเยอะหลาย ตอนนั้นพ่ออายุได้ 23 ปี ราคาปอตกไปเหลือแค่สลึงเดียว จึงไม่*

ปลูกต่อ ปล่อยให้เน่าไปอย่างนั้นแหละ" (สัมภาษณ์นายบุญเรือน ศรีนุ)

หลังจากที่พ้นยุคของการปลูกปอพบว่าชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไปทำงานรับจ้าง โดยออกจากหมู่บ้านไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น อาทิ กรุงเทพมหานคร ซึ่งอาชีพส่วนใหญ่คือรับจ้างทั่วไป ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นไปทำงานตามหัวเมืองใหญ่ ตัวอย่างเช่น พ่อบุญเรือนหลังจากปอราคาตกต่ำได้ไปทำงานที่กรุงเทพมหานคร ไปรับจ้างทำงานบ้านชาวให้อาจารย์ชาวต่างชาติที่สอนภาษาอังกฤษอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯการไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯมีการติดต่อผ่านคนรู้จักที่เคยทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯมาก่อน ประกอบกับพ่อบุญเรือนเคยไปบวชเรียนอยู่ที่กรุงเทพฯ จึงพอมองเห็นลู่ทางที่จะไปทำงานได้ ทำงานเป็นพ่อบ้านอยู่ที่กรุงเทพฯถึง 29 ปี แต่กลับมาเยี่ยมบ้านเป็นประจำทุกปี

มันสำปะหลัง

ภายหลังจากปอราคาตกต่ำชาวบ้านปล่อยพื้นที่ให้ร้างว่างเปล่าในปี พ.ศ. 2527 ชาวบ้านเริ่มมีการปลูกมันสำปะหลัง โดยการตัดสินใจปลูกมันสำปะหลังเนื่องมาจากมีคนในหมู่บ้านไปรับจ้างในภาคการเกษตรที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งในขณะนั้นที่อำเภอปากช่องมีการปลูกมันสำปะหลังกันเป็นจำนวนมากและได้รายได้ดีจึงเริ่มมีคนนำมันสำปะหลังมาปลูกที่ตำบลสวนหม่อนโดยคนที่นำมันสำปะหลังมาปลูกคนแรกๆของตำบลสวนหม่อนเป็นชาวปากช่องที่มาเป็นลูกเขยอยู่ที่ของตำบลสวนหม่อน การขายผลผลิตมันสำปะหลังระยะแรกขนไปขายให้โรงมันตากแห้งที่อำเภอมัญจาคีรีและอำเภอชนบท ซึ่งเป็นของพ่อค้าชาวจีนชื่อ “เจ๊กหกและเจ๊กฮ่องปิง” ซึ่งเป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตการเกษตรที่สำคัญของคนสวนหม่อน เจ๊กหกเป็นพ่อค้าชาวจีนขายของอยู่ที่อำเภอชนบท ส่วนเจ๊กฮ่องปิงขายส่งสินค้าประเภทเหล้าเบียร์และเครื่องดื่มทั่วไปอยู่ในอำเภอมัญจาคีรี ชาวบ้านบางส่วนขายมันสำปะหลังที่อำเภอบ้านไผ่โดยมีพ่อค้าที่มีรถบรรทุกมารับซื้อผลผลิตการเกษตรจากชาวบ้านไปจำหน่ายพื้นที่ตำบลสวนหม่อนปัจจุบันชาวบ้านยังปลูกมันสำปะหลังที่บ้านเหล่ากกหุ่งเพียงเล็กน้อยเท่านั้น มันสำปะหลังจึงไม่ใช่พืชเศรษฐกิจที่มีบทบาทสำคัญของตำบลสวนหม่อน แต่มีบางตำบลของอำเภอมัญจาคีรีที่มีพื้นที่ในการทำไร่สามารถบอกพืชไร่ได้มาก เช่น อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น

ยูคาลิปตัส

ยูคาลิปตัสมีการส่งเสริมให้ปลูกโดยในช่วงแรกแจกพันธุ์ให้ฟรีโดยหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนปลูกยูคาลิปตัสประมาณปีพ.ศ. 2528 หลังจากที่มีการขอคืนพื้นที่ป่าโคกหลวงที่ถูกชาวบ้านบุกรุกเข้าไปทำกินคืนมาเป็นป่าสาธารณประโยชน์ หน่วยงานของรัฐส่งเสริมให้ปลูกยูคาลิปตัสซึ่งเป็นไม้โตเร็วเพื่อเป็นการรักษาพื้นที่ปลูกโคกหลวงที่ขอคืนมาได้ไม่ให้ชาวบ้านรุกเข้าไปทำกินอีก การขอคืนพื้นที่เจรจากันด้วยเหตุผลและหลักฐานหนังสือสำคัญที่หลวงที่ออกให้ป่าโคกหลวงเป็นที่สาธารณประโยชน์ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน ชาวบ้านที่เคยทำกินอยู่ในพื้นที่ป่าโคกหลวงยินยอมคืนพื้นที่ให้ด้วยดี หลังจากนั้นชาวบ้านสนใจปลูกยูคาลิปตัสในพื้นที่ของตนเองมากขึ้น

ปัจจุบันชาวตำบลสวนหม่อนมีการปลูกยูคาลิปตัสเป็นพืชเศรษฐกิจโดยส่งขายที่ลานที่สับไม้ยูคาลิปตัสให้เป็นชิ้นๆส่งขายให้โรงงานทำกระดาษ ต่อมาในระยะหลังพื้นที่สามารถปลูกพืชไร่ได้ชาวบ้านปลูกอ้อยกันมากขึ้น โดยขายอ้อยให้กับโรงงานน้ำตาลที่อยู่ไม่ไกลจากพื้นที่นัก การปลูกอ้อย มันสำปะหลังและยูคาลิปตัสเป็นการปลูกในพื้นที่โคกที่ใช้ปลูกพืชไร่ซึ่งมีพื้นที่ไม่มากนัก อันเป็นการขยายที่ทำกินจากที่นาไปในพื้นที่ที่สูงกว่าที่นา ส่วนที่นายังปลูกข้าวเหมือนเดิมการทำนาในปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีการผลิตมาใช้มากขึ้น เช่น การจ้างรถไถนาของคนในหมู่บ้าน ทำนาหว่านแทนการดำนา รวมทั้งเมื่อ2-3 ปีที่ผ่านมาเริ่มมีชาวนาบางรายจ้างรถเกี่ยวข้าวแทนการจ้างแรงงานคนเก็บเกี่ยวข้าวอย่างไรก็ตามในพื้นที่ยังมีชาวบ้านรวมกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานการเกษตรร่วมกัน โดยชาวนาตำบลสวนหม่อนส่วนใหญ่ยังนิยมจ้างแรงงานคนเกี่ยวข้าวมากกว่าการจ้างรถเกี่ยวข้าวที่ทำให้ข้าวหล่นเสียหายจำนวนมาก

3) ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค (พ.ศ.2520-ปัจจุบัน)

ในปีพ.ศ.2508 ถนนมิตรภาพจากหนองคายถึงสระบุรีเปิดใช้งานทำให้การเดินทางจากภาคอีสานสู่กรุงเทพฯและเชื่อมโยงไปสู่ภูมิภาคอื่นๆสะดวกรวดเร็วขึ้น เปิดโอกาสให้ชาวนาขนาดเล็กในอำเภอมัญจาคีรีที่มีข้อจำกัดด้านทรัพยากรภายในพื้นที่ที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ไปแสวงหาทรัพยากรจากภายนอกชุมชนมาสร้างความเจริญก้าวให้ครอบครัวในภูมิภาคต่างๆโดยการเดินทางไปเร่ขายสมุนไพร ในปี พ.ศ.2520 ถนนสายมัญจาคีรี-ขอนแก่นก่อสร้างแล้วเสร็จ ส่งผลให้ตลาดบ้านไผ่ถูกลดบทบาทลง ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนหันไปค้าขายผลผลิตการเกษตรที่ตลาดกลางในจังหวัดขอนแก่น เนื่องจากมีพ่อค้าหลายรายมาแข่งขันกันซื้อผลผลิตการเกษตรทำให้ได้ราคาสูงขึ้นและมั่นใจในเรื่องตาชั่งน้ำหนักผลผลิตการเกษตรว่ามีความเที่ยงตรง

นอกจากนั้นผลจาการสร้างถนนสายอำเภอมัญจาคีรี-ขอนแก่น ซึ่งเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเชื่อมโยงจากตัวเมืองขอนแก่นไปสู่อำเภอมัญจาคีรี ในปี พ.ศ.2537 โรงงานอุตสาหกรรมได้

ขยายมาตั้งแถวชานเมืองขอนแก่นบริเวณบ้านทุ่มซึ่งตั้งอยู่บนถนนสายเดียวกันกับที่ตรงไปตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี โดยมีระยะทางถึงตำบลสวนหม่อนประมาณ 40 กว่ากิโลเมตรเท่านั้น แรงงานในวัยหนุ่มสาวจึงไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า โรงงานเย็บรองเท้า เป็นต้น โดยการเดินทางไปทำงานในลักษณะไปเช้าเย็นกลับระหว่างหมู่บ้านกับโรงงานได้ค่าจ้างตามแรงงานขั้นต่ำซึ่งไม่เพียงพอที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัว แต่มีข้อดีในด้านการรองรับแรงงานให้มีงานทำนอกเหนือจากแรงงานที่ทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของตำบลสวนหม่อนสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตำบลสวนหม่อน

ยุค/ช่วงเวลา	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตำบลสวนหม่อน
1. ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.2440-2490)	ดินไม่อุดมสมบูรณ์น้ำท่วมบางส่วนที่ติดแม่น้ำชี ที่ดินส่วนใหญ่เป็นนาน้ำฝน ป่าโคกหลวงเป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้าน ชาวนาขนาดเล็ก 55% มีที่ 1 -10 ไร่ เลี้ยงชีพโดยการเกษตร ทำนาขายข้าวที่โรงสีบ้านไผ่ รวมถึงปลูกผักสวนครัว
2. ยุคปลูกพืชเศรษฐกิจและการแสวงหาทางเลือกของชาวนาขนาดเล็ก(พ.ศ.2490-2520)	2491 – 2492 ปลูกฝ้าย ยาสูบ 2502 ปลูกปอ 2505 สร้างสะพานข้ามแม่น้ำชี ทำให้ขนข้าวไปขายให้โรงสีที่อำเภอบ้านไผ่ได้สะดวกขึ้น 2527 ปลูกมันสัปปะหลัง ยูคาลิปตัสขายให้พ่อค้าที่อำเภอมัญจาคีรีและอำเภอชนบท ทำไร่ปลูกพืชเศรษฐกิจ 22% ของพื้นที่เกษตร ทำนา 71% ของพื้นที่เกษตรการแตกตัวทางชนชั้นของเกษตรกรมีไม่มากนัก 2508 เปิดใช้ถนนมิตรภาพหนองคาย-สระบุรีการคมนาคมจากภาคอีสานเชื่อมโยงสู่กรุงเทพฯและภูมิภาคอื่นๆได้สะดวกรวดเร็วขึ้น หลังการทำนาชาวบ้านเร่ขายสมุนไพร โดยรับยาสมุนไพรจากร้านปัจจุบันโอสถและร้านยาสมุนไพรจีนที่อำเภอบ้านไผ่ ล่าสุดลูกชายร้านปัจจุบันโอสถได้รับเลือกเป็นนายกเทศมนตรีตำบลมัญจาคีรีคนปัจจุบัน รายได้จากการเร่ขายสมุนไพร ทำให้เกิดการแตกตัวของชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จในการเร่ขายสมุนไพรสามารถสร้างบ้าน

ตารางที่ 6 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตำบลสวนหม่อน	
ยุค/ช่วงเวลา	**การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตำบลสวนหม่อน**
	ส่งลูกเรียนสำเร็จการศึกษาได้ทำงานในราชการและเอกชน ส่วนชาวบ้านที่ล้มเหลวมีหนี้สิน สูญเสียที่ทำกิน ในอำเภอมัญจาคีรีผู้ปล่อยเงินกู้สะสมทุนได้ลงทุนทำเฟอร์นิเจอร์และสร้างเครือข่ายจำหน่ายทั่วประเทศ พ่อค้าคนจีนเปิดร้านจำหน่ายปลีกและส่งสุรา สินค้าอุปโภคบริโภค ซื้อขายรถมือสองให้บริการรถโดยสาร ซื้อขายที่ดิน เปิดสถานีบริการน้ำมัน รุ่นลูกเข้าสู่การเมืองได้รับเลือกเป็นนายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายคนและเป็นสมาชิกสภาจังหวัดขอนแก่น
3. ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค(2521-ปัจจุบัน)	2520 – ตัดถนนสายขอนแก่น-มัญจาคีรี 2537 – ตั้งโรงงานที่บ้านทุ่ม อำเภอเมืองขอนแก่นหนุ่มสาวเข้ามาทำงาน เช้าไปเย็นกลับมีรายได้ตามค่าแรงขั้นต่ำ ส่วนแรงงานที่ได้รับการศึกษาไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในภาคกลางและภาคตะวันออกได้ค่าตอบแทนที่สูงกว่าช่วยให้ครอบครัวเจริญก้าวหน้าได้

ในยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค นอกจากโรงงานอุตสาหกรรมจากส่วนกลางจะกระจายสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้นแล้ว ในพื้นที่อำเภอมัญจาคีรีเองมีผู้ประกอบการลงทุนทำโรงงานเฟอร์นิเจอร์และสร้างเครือข่ายเร่ขายเฟอร์นิเจอร์ทั่วประเทศ ผู้ประกอบการโรงงานเฟอร์นิเจอร์สะสมเงินทุนมาจากการเป็นนายทุนปล่อยเงินกู้แก่ชาวบ้านในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3-10 ต่อเดือน นายทุนเงินกู้สามารถสะสมทุนได้นำเงินมาลงทุนในกิจการอื่นเพื่อให้เงินทุนงอกเงยเพิ่มขึ้น บางคนทำธุรกิจซื้อขายที่ดิน ลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ การขายส่งและขายปลีกสินค้าอุปโภคและบริโภค การเปิดสถานีบริการน้ำมัน การซื้อขายรถมือสอง เป็นต้น ผู้ประกอบการเหล่านี้เมื่อฐานะร่ำรวยขึ้นบางรายส่งลูกหลานเข้าสู่การเมืองและได้เป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนกลุ่มต่างๆซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

2.2 การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ

ชาวนาขนาดเล็กมีที่ทำกินจำกัดรวมทั้งที่ดินไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์นัก ทำให้การผลิตในภาคการเกษตรเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพของชาวนาขนาดเล็ก ชาวนายากจนจึงต้องประกอบอาชีพรับจ้างควบคู่ไปด้วย ซึ่งชาวนาส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้างอิสระของตนเอง แต่เมื่อ

เจ้าของงานในภาคเกษตรต้องการได้แรงงานในการทำงานให้เสร็จเรียบร้อยในเวลาที่รวดเร็ว จึงเกิดการรวมกลุ่มของแรงงานรับจ้างรับเหมาทำงานร่วมกันเพื่อให้แรงงานมีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น ชาวนาขนาดเล็กส่วนหนึ่งพยามยามแสวงหาความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวโดยการให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลานเพื่อลูกหลานจะได้ทำงานที่ดี ส่วนคนรุ่นพ่อแม่หารายได้เพิ่มขึ้นจากการทำนาโดยการไปรับยาสมุนไพรและเฟอร์นิเจอร์ไปเร่ขายทั่วประเทศเพราะลำพังทรัพยากรในท้องถิ่นไม่เพียงพอต่อการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ ทั้งนี้เจ้าของร้านขายยาสมุนไพรและโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์เป็นผู้ประกอบการที่ได้กำไรจากลูกข่ายที่ไปเร่ขายสินค้าทั่วประเทศทำให้สามารถสะสมทุนได้และขยายกิจการไปสู่ธุรกิจอย่างอื่น ผู้ประกอบการได้รับการยอมรับจากสังคมบางรายเข้ามามีบทบาทในการเมืองท้องถิ่นแต่ผู้ประกอบการบางรายเลือกที่จะอยู่วงนอกของการเมืองท้องถิ่น ซึ่งจะได้กล่าวถึงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆข้างต้นดังต่อไปนี้

1) กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานการเกษตรของแม่จันสี

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของชาวบ้านเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นชาวบ้านที่มาอยู่ทีหลังทำให้มีที่ทำกินน้อย เพราะที่ดินถูกคนที่มาอยู่ก่อนจับจองทำกินไปก่อนแล้วชาวบ้านกลุ่มนี้จึงประกอบอาชีพรับจ้างโดยแต่เดิมต่างคนต่างรับจ้าง เจ้าของงานต้องไปติดต่อจ้างแรงงานแต่ละคนทำให้ใช้เวลามาก มีความยุ่งยากในการจัดการแรงงาน เมื่อมีตัวแทนรับงานไปประสานกับแรงงานที่ทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำทำให้สะดวกรวดเร็วขึ้นในการจัดการแรงงาน ทั้งนี้การรวมกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของแรงงานรับจ้างทำให้มีงานทำและมีรายได้ดีขึ้น

กลุ่มรับจ้างรับเหมาทำงานร่วมกันของแม่จันสีอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในตำบลสวนหม่อนซึ่งเป็นหมู่บ้านยากจนที่สุดของอำเภอมัญจาคีรี ทั้งนี้เพราะเป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมาใหม่ทำให้ชาวบ้านมีที่ดินทำกินน้อยจึงประกอบอาชีพรับจ้าง แม่จันสีเป็นหัวหน้าที่คอยจัดหาแรงงานภายในชุมชนร่วมกันไปรับจ้างทำงานประเภทของต่างๆ โดยเฉพาะงานด้านเกษตรกรรมในเขตอำเภอมัญจาคีรี อำเภอชนบท บางครั้งเข้ามาทำงานรับจ้างในเขตเมืองขอนแก่น โดยติดต่อกับเครือข่ายที่เคยว่าจ้างให้ไปทำงานอยู่บ่อยๆ การรับจ้างทำงานในการเกษตร เช่น ถอนกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว ปลูกมัน ขุดมันและดายหญ้า ฯลฯ มีอัตราในการจ่ายค่าจ้างขั้นต่ำ 300 บาทต่อวัน หรือคิดค่าจ้างแบบรับเหมางานว่างานนี้ราคาเท่าไร ซึ่งกลุ่มรับเหมาทำงานจะทำงานให้แล้วเสร็จและนำเงินค่าจ้างที่ได้มาแบ่งกัน การรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันทำให้มีงานเข้ามาตลอดทั้งปีมากบ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับระดับความต้องการแรงงานตามฤดูการผลิตของชาวบ้าน ในบางเดือนมีงานเข้ามาตลอดทั้งเดือนโดยไม่มีวันว่าง ตัวอย่างลักษณะงานและอัตราค่าจ้างทำงานในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนมีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 ลักษณะงานและอัตราค่าจ้างทำงานในพื้นที่ตำบลสวนหม่อน		
ลักษณะงาน	**ช่วงเวลา**	**อัตราจ้าง**
ดำนา	กรกฎาคม-สิงหาคม	วันละ 300 บาท
ปลูกมัน	มีนาคม-เมษายน	เหมาไร่ละ 300 บาท
ขุดมัน (เก็บหัวมันขึ้นรถ)	ธันวาคม, มีนาคม-เมษายน	วันละ 300 บาท
เกี่ยวข้าว	ตุลาคม-พฤศจิกายน	ฟ่อน (มัด) ละ 3 บาท, เหมาไร่ละ 1,500 บาท, รายวัน วันละ 300 บาท
ตัดหญ้า/ดายหญ้า	ตลอดปี	วันละ 300 บาท

การจัดการแรงงานของแม่จันสีจะหาแรงงานที่ทำงานร่วมกันเป็นประจำที่มีอยู่ประมาณ 12-13 คน ในการคัดเลือกคนเข้ามารับจ้างร่วมกันทำงานนั้น แม่จันสีจะมองหาคนที่เป็นญาติพี่น้องและคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน โดยจะแบ่งรายได้ให้เท่าๆกันทุกคน แม่จันสีเป็นหนึ่งแรงงานที่ร่วมลงมือทำงานกับกลุ่มที่ไปรับจ้างด้วย เมื่องานเสร็จแบ่งเงินกัน แม่จันสีจะได้รับเงินส่วนที่เหลือเศษจากการหารแบ่งเงินเท่าๆกันแล้ว เรียกว่าเงิน “น้ำปลาย” เป็น “ค่าเดินบอกทีมงาน” แต่กรณีที่เป็นการจ้างรายวันแม่จันสีผู้หาคนไปทำงานจะได้ค่าจ้าง 400 บาท ชาวบ้านที่ไปทำงานได้รับค่าจ้างวันละ 300 บาท

เมื่อเปรียบเทียบรายได้จากการจัดหาคนงานไปรับจ้างนั้นแม่จันสีได้ยกกรณีการออกไปรับเหมาเกี่ยวข้าวในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาว่า ถ้ารับเป็นรายฟ่อนหรือรับเหมาเกี่ยวเป็นมัดจะได้รายได้ดีกว่าการรับเหมาเป็นไร่หรือคิดค่าแรงเป็นรายวันเพราะคนที่ไปรับจ้างแต่ละคนสามารถเกี่ยวข้าวได้ตามศักยภาพที่สามารถเกี่ยวได้ในแต่ละวันอย่างเต็มที่ ซึ่งบางคนเกี่ยวตั้งแต่เช้าจนถึงกลางคืน มีรายได้วันละเกือบ 1,000 บาท โดยอัตราค่าแรงในการเกี่ยวข้าวมีหลายแบบ คือ 1) คิดเป็นฟ่อนๆ ละ 3 บาท 2) คิดเหมาเป็นไร่ ในอัตราไร่ละ 1,500 บาท และ 3) คิดเป็นรายวันๆละ 300 บาท

ในปัจจุบันการรับเหมาเกี่ยวข้าวของแม่จันสีและกลุ่มแรงงานที่ออกไปรับงานร่วมกันได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของรถเกี่ยวข้าวที่เริ่มเข้ามาในชุมชนในช่วงระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา ทำให้เจ้าของนาหลายรายหันไปใช้บริการของรถเกี่ยวข้าว ส่งผลให้ในปีนี้งานลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบจากปีก่อน (พ.ศ. 2555) เดิมแม่จันสีได้ออกไปรับเหมาเกี่ยวข้าวในพื้นที่ 19 วัน มาในปีนี้ (พ.ศ. 2556) แม่จันสีได้ออกไปรับงานเกี่ยวข้าวเพียง 12 วันเท่านั้น แต่ทั้งนี้การตัดสินใจของผู้จ้างแรงงานในการเกี่ยวข้าวนั้นมีปัจจัยที่ต้องตัดสินใจระหว่างการจ้างรถเกี่ยวในอัตราราคาไร่ละ 700-800 บาท/ไร่ กับการจ้างคนเกี่ยวในอัตรา 1,500 บาท/ไร่ ผลปรากฏว่าการจ้างคนเกี่ยวได้รวงข้าวที่งามกว่า

และข้าวไม่หกเรี่ยราดเหมือนการเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าว การรับเหมางานในแต่ละครั้งแม่จันสีจะมีการจัดจำนวนคนตามความเหมาะสมกับปริมาณงาน โดยจะจัดจำนวนคนภายใต้เงื่อนไขที่ว่า เมื่อทำการแบ่งค่าจ้างให้แล้วจะได้รับมากกว่าค่าจ้างรายวันในอัตราปกติวันละ 300 บาท ยกตัวอย่างเช่น เมื่อทำการรับเหมาเกี่ยวข้าว 12 ไร่ ไร่ละ 1,500 บาท จะจัดหาแรงงานไปทั้งหมด 12 คน ซึ่งได้ค่าแรงคนละประมาณ 1,000 บาทและงานเสร็จในหนึ่งวันพอดี

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานดังกล่าวข้างต้นเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าของนากับกลุ่มแรงงานรับจ้างที่มีการจัดการกันภายในกลุ่มให้สามารถรับงานได้หลากหลายรูปแบบมากขึ้นแทนที่จะเป็นการรับจ้างรายวันเพียงอย่างเดียวซึ่งคิดตามเวลาทำงานจากเช้าถึงเย็นโดยได้ค่าแรงเป็นรายวัน กลุ่มแรงงานรับจ้างสามารถรับเหมางานเป็นไร่หรือเป็นฟ่อนนั่นคือคิดจากปริมาณงานที่ทำได้โดยไม่จำกัดเวลาทำงานทำให้แรงงานกระตือรือร้นที่จะทำงานก่อนเวลาและเลิกงานหลังเวลาเพื่อจะทำงานให้ได้มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานรายวันแล้วแรงงานสามารถทำงานได้มากกว่าทำให้ได้ค่าแรงเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นการมีกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานมีเจ้าของนามาติดต่อให้ไปทำงานมากขึ้นเพราะเจ้าของนาอยากได้แรงงานเป็นกลุ่มทำให้งานเสร็จเร็วและไม่ต้องยุ่งยากในการจัดการแรงงาน ดังนั้นแรงงานรับจ้างที่ร่วมกันรับเหมาทำงานเป็นกลุ่มทำให้มีอำนาจต่อรองในการทำงานมากขึ้น

ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนเป็นเกษตรกรรายเล็กเป็นส่วนใหญ่ ทำนาปลูกข้าวไว้บริโภค ข้าวทีเหลือจากการบริโภคขายเป็นรายได้ของครอบครัว จากการบอกเล่าของผู้ที่ทำหน้าที่รวบรวมข้าวจากชาวบ้านส่งขายให้โรงสีที่อำเภอบ้านไผ่ พบว่ามีไม่กี่ครอบครัวที่มีข้าวเหลือขายได้เงินถึง 20,000 บาทต่อปี ชาวบ้านปลูกพืชไร่เพื่อเป็นรายได้เพิ่มเติมแต่ด้วยพื้นที่ปลูกพืชไร่มีเพียงร้อยละ 22.5 ของพื้นที่การเกษตรเท่านั้นในขณะที่พื้นที่นาคิดเป็นร้อยละ 71 ของพื้นที่การเกษตร จึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านที่ทำการเกษตรไม่มีความแตกต่างกันด้านฐานะทางเศรษฐกิจมากนัก การแสวงหาความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวด้วยทางเลือกอื่นๆและประสบความสำเร็จทำให้เกิดการแตกต่างกันด้านฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน

2) ชาวนาส่งลูกให้ได้รับการศึกษา : การแสวงหาโอกาสในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัว

ชาวนาขนาดเล็กในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนเห็นว่าการทำงานในภาคเกษตรกรรมอาจไม่สามารถตอบสนองความเจริญก้าวหน้าครอบครัวได้จึงดิ้นรนหาทางเลือกเพื่อความเจริญก้าวหน้าของครอบครัว การส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาเป็นช่องทางหนึ่งที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ แต่เมื่อ 70 ปีที่แล้วชาวอีสานไม่มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาในระดับที่สูงกว่าการศึกษา

ภาคบังคับได้ ครอบครัวต้องพยายามดิ้นรนขวนขวายสนับสนุนให้ลูกหลานได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น เพื่อโอกาสในการหาอาชีพที่มีความมั่นคง เป็นที่ความเคารพนับถือจากชาวบ้าน ในทัศนะของชาวบ้านผู้ที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตคือ ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงเป็นเจ้าคนนายคนโดยได้เป็นข้าราชการซึ่งเป็นความใฝ่ฝันของชาวบ้านในยุคนั้น ดังกรณีของพ่อเลื่อม ศิริขันธ์ตระกูลเก่าแก่ในตำบลสวนหม่อนที่ถือได้ว่าเป็นต้นตระกูลแรกๆที่ส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาที่สูง

พ่อแม่ของนายเลื่อมเป็นชาวนามีลูก 6 คนเป็นผู้ชายทั้งหมด พ่อแม่ไม่อยากให้ลูกๆประกอบอาชีพทำไร่ทำนาด้วยความลำบากเหมือนตนเอง จึงได้ส่งให้ลูกเรียนหนังสือจนสำเร็จการศึกษาโดยลูกชาย 2 คนจบการศึกษาระดับปริญญาตรีคนแรกๆของตำบลสวนหม่อน ในขณะนั้นมีน้อยคนมากที่จะเรียนจบปริญญา ครอบครัวของนายเลื่อมถือเป็นแบบอย่างของชาวตำบลสวนหม่อนที่ลูกมีการศึกษาและได้งานการที่ดี เป็นครูบาอาจารย์เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน

> *“น้องชายคนสุดท้องของผมได้รับปริญญา จบมหาวิทยาลัยก่อนใครในเมืองมัญจาคีรี พี่ชายคนโตไม่รู้ว่า รับปริญญา คืออะไร แต่เห็นน้องได้ปริญญาตรีก็ดีใจอยากไปถ่ายรูปรับปริญญากับพี่กับน้อง พอเห็นลูกหลานได้ปริญญากลับมาบ้านดีใจ น้องคนหนึ่งจบธรรมศาสตร์ อีกคนหนึ่งจบสาธารณสุขศาสตร์ก็ถือว่าเป็นคนที่ได้ปริญญา ประสบความสำเร็จทางการเรียนคนแรกๆของบ้านสวนหม่อน คนอื่นๆก็เลยเอาเป็นแบบอย่าง” (สัมภาษณ์เลื่อม ศิริขันธ์)*

พ่อของนายเลื่อมเรียนจบชั้นประถมปีที่ 3 จากจังหวัดชัยภูมิ ในสมัยนั้นไม่ค่อยมีคนเรียนหนังสือกัน การเรียนจบชั้นประถมปีที่3ในสมัยนั้นสามารถเป็นครูได้ จึงถือว่าเป็นระดับการศึกษาที่สูงทีเดียวพ่อของนายเลื่อมจึงส่งเสริมให้ลูกๆเรียนหนังสือกัน ดังนั้นในสายตาของคนในมัญจาคีรีมองว่าชาวบ้านตำบลสวนหม่อนมีผู้จบการศึกษาระดับสูงจำนวนมาก โดยรับราชการครูเป็นส่วนใหญ่

ดังกรณีอาจารย์เพชรรัตน์ ซึ่งเป็นลูกหลานข้าราชการเก่า ในรุ่นคุณปู่ของอาจารย์เพชรรัตน์ไปรับราชการอยู่ที่ร้อยเอ็ดจึงให้อาจารย์เพชรรัตน์ไปเรียนหนังสืออยู่ด้วยกัน จนกระทั่งอาจารย์เพชรรัตน์ได้เป็นครูและเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเหล่ากกหุ่งในพื้นที่ตำบลสวนหม่อน อาจารย์เพชรรัตน์เมื่อเกษียณอายุราชการได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระบบบัญชีรายชื่อพรรคเพื่อไทย นายธนิก มาสีพิทักษ์ ซึ่งเป็นคนบ้านหนองหญ้าข้าวนก ตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจา

คีรี จังหวัดขอนแก่น ภรรยาของอาจารย์เพชรรัตน์เป็นครูเช่นกันมีบุตรด้วยกัน 2 คน ครอบครัวอาจารย์เพชรรัตน์สนับสนุนให้ลูกได้รับการศึกษา ปัจจุบันลูกชายทำงานเป็นผู้บริหารธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) น้องสาวสำเร็จการศึกษาทำงานบริษัท แต่สุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงจึงลาออกมาเปิดร้านขายสินค้าอุปโภคบริโภคอยู่ที่บ้านเหล่ากกหุ่งตำบลสวนหม่อนเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในชุมชน

ลูกหลานของชาวนาขนาดเล็กที่สำเร็จการศึกษาได้ทำงานทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นกลุ่มที่ช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ โดยส่งเงินมาช่วยค่าใช้จ่ายในครอบครัวและบางครอบครัวสามารถเก็บเงินซื้อที่ดิน สร้างบ้านให้ครอบครัวได้แม้ว่าที่ดินจะอยู่ไกลกว่าแปลงเก่าที่ขายไปในช่วงที่ส่งลูกเรียนหนังสือ เพราะลำพังรายได้จากการเร่ขายสมุนไพรไม่เพียงพอที่จะส่งลูกเรียนหนังสือได้ บางครอบครัวจึงจำเป็นต้องขายที่นาไป ลูกหลานที่สำเร็จการศึกษาไปทำงานอยู่โรงงานอุตสาหกรรมที่ชลบุรี ระยองเป็นพนักงานของบริษัทมีเงินสูงกว่าค่าแรงขั้นต่ำและมีโบนัสในการทำงาน บางคนได้รับตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงขึ้น คนกลุ่มนี้สามารถส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ใช้จ่ายในการดำรงชีวิตอย่างสะดวกสบายและซื้อทรัพย์สินให้ครอบครัว เมื่อถึงเทศกาลงานบุญทอดกฐินผ้าป่า ลูกหลานที่สำเร็จการศึกษาและทำงานในภาคอุตสาหกรรมสามารถร่วมมือกันระดมเงินมาทำบุญบำรุงวัดในชุมชนของตนเองได้

3) ชาวนาขนาดเล็ก: พ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อน

แม้ว่าชาวบ้านตำบลสวนหม่อนจะเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นโอกาสที่จะสร้างความก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ แต่คนส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาระดับสูงได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นชาวนาขนาดเล็กที่ต้องการความก้าวหน้าของครอบครัวเช่นกัน พวกเขาจำเป็นจะต้องดิ้นรนเพื่อให้มีอาชีพ มีรายได้และมีชีวิตที่ดีขึ้น หลังฤดูการทำนาหนึ่งในอาชีพที่ชาวตำบลสวนหม่อนจำนวนมากทำในอดีตคือ การเป็นพ่อค้าเร่ขายสมุนไพรเงินผ่อนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยโดยไปรับยาสมุนไพรจากร้านปัจจุบันโอสถซึ่งเป็นร้านขายยาสมุนไพรของคนจีนในตลาดมัญจาคีรีหรือสมุนไพรจากร้านยาจีนที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่นไปจำหน่าย การไปรับยาสมุนไพรไปขายด้วยกันหลายๆคนจะมีหัวหน้ากลุ่มรับยามาแบ่งกันไปจำหน่ายถ้ายามีจำนวนมากมูลค่าสูงหัวหน้ากลุ่มต้องนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกินไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันไว้กับทางร้านขายยาสมุนไพร

การประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าเร่ขายสมุนไพรก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านกันเองที่ต้องร่วมมือกันเดินทางไปขายยายังต่างจังหวัดคราวละหลายวัน ความสัมพันธ์

ระหว่างชาวบ้านกับร้านขายยาสมุนไพร อาชีพเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อนเป็นอาชีพที่มีสำคัญต่อชาวตำบลสวนหม่อนเมื่อ 40 ปีที่แล้ว

“เจ๊กเหลียง” เป็นคนจีนกุล่มแรกๆที่เข้ามาตั้งรกรากที่มัญจาคีรีโดยได้นำความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพรและยาจีนมาผลิตยาลูกกลอนจำหน่ายที่ร้านปัจจุบันโอสถในตลาดมัญจาคีรี นอกจากเปิดร้านขายยาสมุนไพรแล้วยังมีชาวบ้านตำบลสวนหม่อนมารับยาสมุนไพรไปจำหน่ายในช่วงที่ว่างจากการทำนา โดยทางร้านจะให้ยาสมุนไพรจำนวนหนึ่งกับตัวแทนจำหน่ายไปก่อน เมื่อขายได้เงินแล้วจึงนำเงินที่ขายได้มาจ่ายค่ายาให้กับทางร้านในปีถัดไป ชาวบ้านที่ขายยาสมุนไพรจะนำยาไปเร่ขายตามหมู่บ้านต่างๆทั่วประเทศโดยให้ยาไว้กินก่อนแล้วค่อยมาเก็บเงินในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ทั้งนี้การจะเป็นตัวแทนเครือข่ายขายยาลูกกลอนของทางร้านปัจจุบันโอสถต้องมีเงินลงทุนจำนวนหนึ่งเป็นค่ามัดจำ หรือหากใครไม่มีก็จะใช้โฉนดที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันได้

ชาวบ้านเดินทางไปขายยาในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย โดยบางครั้งทางร้านปัจจุบันโอสถจะให้รถของทางร้านไปส่งชาวบ้านที่ไปขายยายังต่างจังหวัด ชาวบ้านบางส่วนจะเดินทางไปโดยรถโดยสารประจำทางเอง บางคนต้องการใช้จักรยานในการเดินทางเร่ขายยาสมุนไพรตามหมู่บ้านต่างๆก็จะนำรถจักรยานขึ้นรถโดยสารไปด้วย การเดินทางเร่ขายสมุนไพรตามหมู่บ้านต่างๆใช้เวลาเป็นแรมเดือน ดังนั้นคนขายยาสมุนไพรต้องค้างอ้างแรมตามหมู่บ้านต่างๆ โดยอาศัยนอนตามวัดในหมู่บ้านไปเรื่อยๆ ผู้ที่ไปขายยาสมุนไพรจึงเป็นผู้ชายที่มีครอบครัวแล้วซึ่งอยู่ในวัยกลางคนเป็นส่วนใหญ่

ผู้ที่ไปขายยาสมุนไพรจะเข้าไปพูดคุยตามบ้านเรือนของชาวบ้านสอบถามถึงอาการเจ็บป่วยและอธิบายว่ายาสมุนไพรช่วยรักษาให้หายได้ซึ่งยาสมุนไพรมักถูกอธิบายว่าสามารถรักษาครอบคลุมได้หลายอาการเจ็บป่วย พร้อมทั้งเชิญชวนให้ลองซื้อยาสมุนไพรไว้ทดลองใช้ดูโดยยังไม่ต้องจ่ายเงินทันทีหลังฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตจึงจะมาติดตามเก็บเงิน ถ้าถูกใจค่อยซื้อสมุนไพรเพิ่มเติมได้ โดยราคาขายยาสมุนไพรผู้ขายจะประเมินดูว่าควรจะบวกเพิ่มราคาเท่าไร เผื่อการต่อรองและลดให้ผู้ซื้อถ้าซื้อจำนวนมาก เมื่อขายยาสมุนไพรได้ผู้ขายจะจดชื่อที่อยู่ของผู้ซื้อไว้เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการติดตามเก็บค่ายาหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต

จากประสบการณ์ของผู้ที่เดินทางไปเร่ขายยาสมุนไพรผู้ซื้อยาสมุนไพรมีความซื่อสัตย์ในการจ่ายค่ายาด้วยดีมีน้อยรายที่บิดพลิ้ว รวมทั้งระหว่างเดินทางไปขายยาสมุนไพรไม่ถูกโจรผู้ร้ายจี้ปล้น เมื่อนึกย้อนหลังถึงช่วงเหตุการณ์ดังกล่าวแล้วผู้เร่ขายยาสมุนไพรรู้สึกว่าพวกเขาได้รับความเมตตาและจริงใจจากชาวบ้านในภูมิภาคต่างๆเป็นอย่างมาก หลายคนสร้างฐานะของครอบครัวให้ดี

ขึ้น สามารถส่งลูกเรียนหนังสือจนสำเร็จ บางคนสามารถเก็บเงินสร้างบ้านได้ ชาวบ้านกล่าวเปรียบเทียบว่าการเร่ขายยาสมุนไพรมีรายได้ดีกว่าเงินเดือนข้าราชการครูในขณะนั้นเสียอีก

อย่างไรก็ตามอาชีพเร่ขายสมุนไพรต้องประสบกับความทุกข์ยากและเสี่ยงอันตรายจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นผู้เร่ขายยาสมุนไพรคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

> *“อาชีพเร่ขายยาสมุนไพรเป็นอาชีพที่ทุกข์ บางวันได้กินข้าวมื้อเดียว การนอนบางครั้งไม่มีหมอนหนุนหัว ถูกยุงกัดไม่ได้นอนทั้งคืน หมู่บ้านที่จะขายยาสมุนไพรได้ดีต้องเป็นบ้านป่าขาดอน บางครั้งเจอผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นแกล้งเอากระเป๋าใส่สมุนไพรโยนขึ้นกลางอากาศแล้วใช้เท้าแตะสมุนไพรหล่นกระจายไปหมด บางครั้งภรรยาซื้อสมุนไพรไว้กินตอนไปเก็บเงินเจอสามีที่เป็นผู้มีอิทธิพลไม่ค่อยพอใจพวกเร่ขายยาสมุนไพรต้องหมอบคลานเข้าไปเอาเงินค่ายาแล้วต้องรีบหนีออกไป บางครั้งถูกยิงปืนขู่ขึ้นฟ้าข่มขู่จนต้องวิ่งหนีกระเจิดกระเจิงไปคนละทิศละทาง การเข้าไปเร่ขายยาสมุนไพรตามสวนยางทางภาคใต้ หลังจากนั้นชาวสวนยางในพื้นที่ถูกตำรวจจับไปพวกเขาจะสงสัยว่าคนเร่ขายยาสมุนไพรเป็นสายให้ตำรวจหรือไม่ ทำให้คนเร่ขายสมุนไพรถูกทำร้ายถึงแก่ชีวิตก็มี จากการเร่ขายสมุนไพรทั่วประเทศชาวบ้านตำบลสวนหม่อนถูกฆ่าตายไปแล้วเกือบสิบคน บางคนได้กระดูกกลับมาทำบุญบางคนหายสาบสูญไปก็มี”(สัมภาษณ์นายชาลี สามลและนายทองเหลี่ยม จันทร์วิเศษ)*

ชาวนาตำบลสวนหม่อนเป็นผู้ประกอบการรายย่อยที่รับสมุนไพรจากร้านขายาจีนไปจำหน่าย ถ้าเป็นยาลูกกลอนและยาน้ำจากร้านปัจจุบันโอสถจะนำไปจำหน่ายโดยไม่ได้ผสมสมุนไพรจากพื้นบ้านเพิ่มเติม แต่ถ้าเป็นสมุนไพรจากร้านขายยาจีนที่อำเภอบ้านไผ่จะเป็นยาสมุนไพรหลายชนิดผสมกันใช้สำหรับต้มเพื่อดื่มรักษาโรค ชาวบ้านจะไปหาสมุนไพรจากป่าหรือซื้อสมุนไพรที่มีคนไปหามาตากไว้จำหน่ายมาผสมกับยาสมุนไพรที่รับมาจากร้านขายยาจีนเพื่อให้ได้สมุนไพรมากขึ้นจัดเป็นห่อไปจำหน่าย ชาวนาตำบลสวนหม่อนจึงเป็นผู้ประกอบการที่นำสมุนไพรจากท้องถิ่นตรงไปสู่ตลาดที่เป็นชาวบ้านตามหมู่บ้านในชนบทห่างไกลทั่วประเทศ พูดโน้มน้าวให้ชาวบ้านทดลองซื้อสมุนไพร

ไว้กิน ยอมแบกรับความเสี่ยงโดยขายยาสมุนไพรเป็นเงินผ่อนกินปีนี้ค่อยจ่ายเงินหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตในปีถัดไป นอกจากนั้นยังเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและความเข้าใจผิดของฝ่ายต่างๆ พวกเขาเผชิญกับความยากลำบากในการเดินทางรอนแรมไปตามหมู่บ้านต่างๆอดมื้อกินมื้อ อาศัยนอนตามวัดในหมู่บ้านต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าชาวนาตำบลสวนหม่อนมีลักษณะของการ “ดันชีวิต” ต่อสู้ดิ้นรนในการทำมาหากินโดยใช้ความรู้ความสามารถที่หลากหลายพลิกแพลงไปตามสถานการณ์ที่เผชิญ ซึ่งคนชั้นกลางมักมีความสามารถเฉพาะของตนเองไม่สามารถพลิกแพลงดันชีวิตได้เหมือนชาวนาชาวไร่ (สัมภาษณ์; นลินี ตันธุวนิตย์)

อย่างไรก็ตามเมื่อการเข้าถึงการแพทย์สมัยใหม่เป็นไปอย่างทั่วถึงครอบคลุมในพื้นที่ชนบทของไทยมากขึ้น จึงทำให้บทบาทของยาสมุนไพรลดบทบาทลง ชาวบ้านที่เป็นพ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรจึงซบเซาลง จนส่วนใหญ่ต้องยุติการขายยาสมุนไพร แต่ก็ยังคงมีชาวบ้านบางรายยังเร่ขายสมุนไพรอยู่เช่นเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ไม่มีลูกหลานดูแลพ่อยังคงต้องเร่ขายยาสมุนไพรอยู่จนกระทั่งปัจจุบันเพื่อหารายได้เลี้ยงตนเอง ทั้งนี้ไม่ใช่ทุกคนที่ประสบความสำเร็จจากการเร่ขายยาสมุนไพร บางรายไม่สามารถนำเงินค่ายามาชำระคืนให้ทางร้านยาสมุนไพรจีนได้กลายเป็นหนี้สินก็มี แม้ปัจจุบันการเร่ขายยาสมุนไพรลดจำนวนลงแต่ร้านปัจจุบันโอสถยังเปิดกิจการขายยาแผนโบราณและยาแผนปัจจุบันอยู่ในตลาดมัญจาคีรีและมีการจ้างชาวบ้านไปทำการผลิตผลิตยาสมุนไพรแต่ไม่คึกคักเหมือนในอดีตรวมทั้งชาวบ้านบางรายยังไปรับยาที่ร้านขายยาจีนที่อำเภอบ้านไผ่ไปจำหน่ายแต่ขายได้น้อยลง

ทั้งนี้เจ๊กเลียงมีพี่น้องที่มาตั้งรกรากที่มัญจาคีรีด้วยกันคือเจ๊กฮ่องปิง มีศักดิ์เป็นน้องชายของเจ๊กเหลียง เจ๊กฮ่องปิงเป็นหนึ่งในพ่อค้าคนจีนที่ในอดีตเคยรับซื้อข้าวและผลผลิตทางการเกษตรจากชาวบ้าน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับสัมปทานเดินรถโดยสารสายมัญจาคีรี-ขอนแก่นและมีร้านค้าจำหน่ายสุราปลีก-ส่งในอำเภอมัญจาคีรี เป็นผู้ที่มีฐานะดีในอำเภอมัญจาคีรีในปัจจุบันด้วยการมีบทบาททางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางสังคมกับชาวบ้านดังกล่าวจึงทำให้ลูกชายของเจ๊กเหลียงได้รับเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลมัญจาคีรีคนปัจจุบัน

4) ชาวนาจากอำเภอมัญจาคีรีเป็นพ่อค้าเร่ขายเฟอร์นิเจอร์เงินผ่อน

กำนันตำบลสวนหม่อนคนปัจจุบันเป็นเจ้าของร้านมีรวยเฟอร์นิเจอร์ที่ตั้งอยู่บ้านสวนหม่อนสามารถเป็นผู้ประกอบการขายตู้ใส่เครื่องใช้ในครัวเรือนและตู้กับข้าวโดยรับมาจากโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ในพื้นที่อำเภอมัญจาคีรีและอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ลูกค้าเป็นชาวบ้านในเขตอำเภอมัญจาคีรีโดยขายทั้งเงินสดและเงินผ่อนเก็บเงินหลังฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต ภรรยาของกำนัน

เป็นผู้ดูแลร้านมีรวยเฟอร์นิเจอร์ ทั้งนี้ภรรยาของกำนันเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนมาหลายสมัยติดต่อกัน ก่อนที่กำนันจะมาเปิดร้านขายเฟอร์นิเจอร์กำนันเคยรับตู้ไปแร่ขายตามต่างจังหวัดมาก่อนเมื่ออายุมากแล้วจึงหันมาเปิดร้านจำหน่ายในตำบลสวนหม่อนแทน

กำนันตำบลสวนหม่อนเดิมเป็นคนบ้านเขวา ตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ตำบลกุดเค้าเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ซึ่งมีลูกข่ายรับตู้ไปจำหน่ายทั่วประเทศ ญาติของกำนันที่บ้านเขวาเป็นเจ้าของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ในอดีตมีลูกข่ายรับตู้ไปจำหน่ายทั่วประเทศประมาณ 30 ราย กำนันเมื่อ 20 กว่าปีก่อนรับตู้จากโรงงานของญาติไปจำหน่ายแถวภาคกลาง เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี จันทบุรี เป็นต้น โดยขายเป็นเงินผ่อนเก็บเงินหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตร กำนันสามารถเป็นเจ้าของร้านจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์ที่เป็นอิสระได้เพราะสามารถพูดคุยจัดการชำระหนี้สินจากการนำตู้ไปจำหน่ายกับเจ้าของโรงงานที่เป็นญาติของตนเองได้

ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนเคยรับงานเย็บที่นอนให้ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ที่ตั้งอยู่ในตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ธุรกิจเย็บที่นอนยัดนุ่นขายเป็นของนายทุนท้องถิ่น เจ้าของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์เป็นลูกชาวนายากจนเคยหาบขนมขายตามหมู่บ้าน ต่อมาได้ปล่อยเงินกู้สะสมทุนและความรู้ในการทำธุรกิจผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์ที่เน้นตลาดระดับล่างซึ่งเป็นชาวบ้านทั่วทุกภูมิภาคของไทย โดยมีชาวนาในพื้นที่ตำบลกุดเค้าที่ว่างจากการทำนามาเป็นลูกข่ายรับตู้ไปจำหน่าย กล่าวคือลูกข่ายนำตู้ใส่รถกระบะหรือรถบรรทุกหกล้อไปเร่ขายตามหมู่บ้านด้วยระบบเงินผ่อนโดยจะเก็บเงินในช่วงหลังฤดูการเก็บผลผลิตการเกษตร เครือข่ายธุรกิจเร่ขายเฟอร์นิเจอร์เงินผ่อนมีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อชาวนาอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชาวนาตำบลกุดเค้าซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

การเริ่มต้นของธุรกิจการผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์เริ่มจากนายทุนเงินกู้ที่ปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้าน เมื่อสะสมทุนได้จำนวนหนึ่งเห็นว่าเวลามีบุญประเพณีไม่ว่าจะเป็นแต่งงาน งานบวช การทอดผ้าป่า ทอดกฐิน เครื่องใช้ที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการทำพิธีและมอบให้กันคือที่นอน ทำให้นายทุนคนดังกล่าวมองเห็นโอกาสทางธุรกิจจึงลงทุนในการทำที่นอนจำหน่าย โดยจ้างชาวบ้านในพื้นที่เย็บที่นอนและยืดนุ่นซึ่งกิจการไปได้ดีสามารถสะสมทุนได้เพิ่มขึ้น เมื่อเวลาผ่านไปนุ่นที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตที่นอนเริ่มหายากขึ้นเนื่องจากชาวบ้านตัดต้นนุ่นทิ้งกันมาก ลูกค้าที่ซื้อที่นอนเป็นผู้บอกความต้องการแก่ผู้ประกอบการว่าต้องการตู้ใส่เครื่องใช้ในครัวเรือน ทำให้ผู้ประกอบการเปลี่ยนธุรกิจจากที่นอนมาผลิตตู้จำหน่าย ธุรกิจมีความเติบโตมีลูกข่ายที่รับตู้ไปจำหน่ายจำนวนมาก รวมทั้งมีลูกน้องหลายรายตั้งโรงงานผลิตตู้จำหน่ายเช่นกัน โดยมีเจ้าของ

โรงงานรายใหญ่ให้การสนับสนุนในการลงทุนสร้างโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์และการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการผลิต

การเติบโตทางธุรกิจเริ่มจากร้านเย็บที่นอนยัดนุ่นแห่งแรกในอำเภอมัญจาคีรี คือบ้านคุณยายสม (นามสมมุติ) โดยมีการจ้างแรงงานชาวบ้านในการเย็บที่นอนและยัดนุ่นทำการผลิตที่นอนจำหน่ายให้ชาวบ้านใช้มอบให้กันในงานบุญประเพณีต่างๆ ทำให้กิจการไปได้ดีนับเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่นโยบายของรัฐขณะนั้นให้การสนับสนุน จึงปล่อยสินเชื่อเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมทำที่นอนในอำเภอมัญจาคีรี ทำให้กิจการมีความก้าวหน้าขึ้น นอกจากนั้นมีผู้ให้ข้อมูลว่าเงินสนับสนุนจากรัฐบาลบางส่วนคุณยายสมยังปล่อยกู้ให้ชาวบ้าน ทำให้สามารถสะสมทุนได้ในเวลาที่รวดเร็ว ในขณะนั้นคุณยายสมมีหลานสาวชื่อศรี(นามสมมุติ)มาเรียนรู้และช่วยงานจนสามารถลงทุนทำกิจการผลิตและจำหน่ายที่นอนของตนเองได้เปิดเป็นร้านศรีเฟอร์นิเจอร์ในอำเภอมัญจาคีรี

ลูกสาวของคุณยายสมชื่อต้อย (นามสมมุติ) เป็นรุ่นน้องของศรีได้เรียนรู้การทำกิจการที่นอนจากศรี หลังจากต้อยเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ต้องลาออกจากการเรียนมาทำที่นอนกับพี่สาว เนื่องจากไฟไหม้บ้านของคุณยายสมผู้เป็นแม่ ทำให้ชีวิตมีความยากลำบากต้องหยุดเรียนมาทำงานกับศรีที่มีศักดิ์เป็นพี่สาว ครูแดง (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นครูในอำเภอมัญจาคีรีได้มารับจ้างผลิตที่นอนยัดนุ่นให้ร้านศรีเฟอร์นิเจอร์ ทำให้ได้พบกับต้อยและแต่งงานกันในปีพ.ศ. 2524 สองสามีภรรยาแยกร้านผลิตที่นอนจากศรีผู้เป็นพี่สาวมาผลิตที่นอนขายเองโดยใช้พื้นที่บ้านของยายสมผู้เป็นแม่เป็นแหล่งผลิตที่นอนทีละไม่กี่ชิ้นแล้วนำไปขายที่หน้าร้านของตัวเอง ต่อมากิจการผลิตและจำหน่ายที่นอนดีขึ้นทำให้ครูแดงเกรงใจที่ต้องลางานมาช่วยภรรยาบ่อยๆ ครูแดงจึงตัดสินใจลาออกจากราชการครูมาช่วยกิจการของภรรยาอย่างเต็มตัวและตั้งเป็นโรงงานแดงเฟอร์นิเจอร์ (นามสมมุติ) ขึ้น

ธุรกิจการขายที่นอนของครูแดงเมื่อปี พ.ศ. 2524 นั้นครูแดงไปรับที่นอนที่เย็บสำเร็จมาจากอำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เนื่องจากทางชัยภูมิมีแหล่งปลูกนุ่นและมีราคาถูก นุ่นในสมัยนั้นสามารถหาได้ง่ายชนิดที่ว่าสามารถเก็บได้ตามรั้วบ้านของชาวบ้านเลยทีเดียว ต่อมาครูแดงได้เครดิตในการซื้อวัตถุดิบมาผลิตที่นอนเองด้วยความไว้เนื้อเชื่อใจกันของร้านขายวัตถุดิบในการผลิตที่นอนที่ชัยภูมิ เมื่อขายที่นอนได้เงินจึงนำไปชำระหนี้ให้แก่ทางร้านขายวัตถุดิบ

> *“แต่ก่อนมีเงินแค่ 3,000 บาท ไปเอาของเขามาเป็นหมื่น พอขายได้ ก็เอาเงินไปคืน ทำแบบนี้มาเรื่อยๆ ซื่อสัตย์คืนเงินตรงตามเวลาเป็นเวลาหลายปี จนได้เครดิตเป็นล้านบาท” (สัมภาษณ์ครูแดง)*

จากการเครดิตซื้อวัตถุดิบทีละเล็กทีละน้อยพ่อค้าขายวัตถุดิบเห็นว่า ครูแดงมีความซื่อสัตย์ จึงให้สินเชื่อจำนวนมากขึ้น จนเจ้าตัวสามารถตั้งโรงงานผลิตที่นอนเป็นของตนเองได้ กระทั่งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2535 นุ่นเริ่มหายาก ที่นอนใยสังเคราะห์และยางพาราเริ่มเข้ามาแทนที่ กิจการการทำที่นอนจากนุ่นจึงยุติลง แต่ด้วยภาระที่โรงงานต้องเลี้ยงดูลูกน้องที่ทำงานมาด้วยกัน ครูแดงจึงเริ่มมองหากิจการใหม่มาทดแทนความต้องการของลูกค้าที่ถามว่ามีสินค้าประเภทอื่นนอกจากที่นอนหรือไม่ เช่น ตู้กับข้าว ตู้ใส่เครื่องใช้ในครอบครัว เตียง เป็นต้น ดังนั้นในปี พ.ศ.2536 ครูแดงจึงเริ่มทำเฟอร์นิเจอร์ขาย เริ่มจากการทำตู้กับข้าว ชั้นวางของที่ผลิตจากไม้อัด และอลูมิเนียม เป็นต้น ต่อมาได้ขยายกิจการมาผลิตตู้น็อคดาวน์สำหรับใส่เครื่องใช้ในครัวเรือนจำหน่ายเมื่อปี พ.ศ. 2546 จนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนั้นยังมีโรงงานลูกข่ายของแดงเฟอร์นิเจอร์ในเขตอำเภอมัญจาคีรีอีกประมาณ 4-5 แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ตำบลกุดเค้ามี 4 แห่ง ได้แก่ โรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ที่บ้านหนองโน ร้านสวรรค์สร้าง บ้านหัวฝาย และบ้านเขว้า โดยการสนับสนุนของโรงงานแดงเฟอร์นิเจอร์ทั้งด้านการเข้าถึงเงินทุนและวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตเฟอร์นิเจอร์ ด้านการตลาดแดงมีเครือข่ายรับเฟอร์นิเจอร์ไปขายตามต่างจังหวัดทั่วทุกภูมิภาคของไทย เช่น พัทลุง สุโขทัย เชียงราย สุพรรณบุรี เป็นต้น ในการขายเฟอร์นิเจอร์ผู้ค้าเร่จะเช่าบ้านราคาถูกในชุมชนที่ไปขายสินค้าเพื่อใช้ในการเก็บเฟอร์นิเจอร์ ผู้ค้าเร่จะทยอยนำเฟอร์นิเจอร์ขนใส่รถบรรทุกหกล้อหรือรถกระบะเร่ขายไปตามหมู่บ้านต่างๆถึงหน้าบ้านของลูกค้า

โดยส่วนใหญ่สินค้าต่างๆที่ผลิตจะเป็นการผลิตจากคำสั่งซื้อของลูกค้า โดยทางลูกค้าจะมีแบบที่ชอบให้ดูเป็นตัวอย่าง บางครั้งเอาแบบเฟอร์นิเจอร์มาจากหนังสือ หรือถ่ายรูปเฟอร์นิเจอร์มาจากห้างสรรพสินค้านำมาถอดแบบให้ทางโรงงานทำการผลิต สาเหตุที่ทางโรงงานเน้นการผลิตสินค้าจากไม้อัดและอลูมิเนียม เนื่องมาจากไม้อัดและอลูมิเนียมผลิตได้ง่าย ไม่สิ้นเปลือง และหาช่างที่ทำงานด้านนี้ได้ง่าย ส่วนการผลิตตู้น็อคดาวน์จะผลิตที่โรงงานใหญ่ของแดงเฟอร์นิเจอร์ที่เดียว เนื่องจากเป็นสินค้าที่ถือว่าทำได้ยากต้องลงทุนซื้อเครื่องจักรจากประเทศเยอรมัน

ช่างทำเฟอร์นิเจอร์ของครูแดงได้มาจากอำเภอบ้านไผ่และอำเภอชุมแพเนื่องจากที่อำเภอบ้านไผ่และชุมแพมีการผลิตสินค้าชนิดเดียวกันจึงมีช่างที่มีฝีมือในการผลิต ภรรยาของครูแดงได้เสนอสวัสดิการให้ลูกจ้างดีกว่าการทำงานที่เดิม โดยมีบ้านพักให้อยู่อาศัยแต่มีกฎว่าห้ามเล่นการพนันและเสพยาเสพติดจึงสามารถดึงช่างฝีมือดีมาผลิตเฟอร์นิเจอร์ที่โรงงานของครูแดงได้ นอกจากนั้นครูแดงยังให้เครดิตลูกข่ายไปเปิดโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์เมื่อขายเฟอร์นิเจอร์ได้จึงนำเงินมาชำระคืน ซึ่งเป็นระบบเดียวกับที่ครูแดงเคยได้รับเครดิตเมื่อสมัยที่เริ่มต้นทำธุรกิจใหม่ๆ

ลูกข่ายที่เป็นผู้ค้าเร่ขายเฟอร์นิเจอร์ตามหมู่บ้านต่างๆเป็นลูกข่ายที่เคยรับที่นอนไปจำหน่าย เมื่อโรงงานปรับเปลี่ยนมาผลิตเฟอร์นิเจอร์สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโรงงานได้เป็นอย่างดี โรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ให้เครดิตกับผู้ค้าเร่ที่เป็นลูกข่ายในสังกัดของตนเอง โดยการเอาสินค้าไปจำหน่ายก่อน คิดเป็นมูลค่าสินค้ารายละเป็นแสนเป็นล้านบาท ซึ่งเป็นเฟอร์นิเจอร์ประมาณ 100 ชิ้น ลูกข่ายค่อยนำเงินที่ขายได้มาให้กับทางโรงงานในปีถัดไปโดยคิดดอกเบี้ยเป็นรายเดือน ปัจจุบันทางโรงงานมีเครือข่ายที่ปล่อยเครดิตเช่นนี้อยู่ประมาณ 100 กว่าราย ซึ่งเครดิตที่ทางโรงงานให้กับลูกข่ายขึ้นอยู่กับหลักทรัพย์ที่ลูกข่ายนำมาค้ำประกันความสัมพันธ์ระหว่างแดงเฟอร์นิเจอร์และลูกข่ายที่รับสินค้าไปจำหน่ายผูกพันกันต่อเนื่องยากที่จะเป็นอิสระได้ มีเพียงบางกรณีเท่านั้นที่สามารถเป็นผู้ประกอบการอิสระได้

ลูกข่ายรับตู้ไปจำหน่ายคิดเป็นเงิน 1-2 ล้านบาท เมื่อลูกข่ายเก็บเงินค่าตู้มาได้จะนำมาหักล้างหนี้สินกับเจ้าของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์บางครั้งหักล้างหนี้ไม่หมดกลายเป็นหนี้ผูกพันในงวดต่อๆไป โดยลูกข่ายต้องนำเอกสารสิทธิการถือครองที่ดินมาเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน ลูกข่ายบางรายมีหนี้สะสมจำนวนมากต้องสูญเสียที่ดินให้กับเจ้าของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์มีจำนวนมาก

การที่ลูกข่ายโดยส่วนใหญ่มักเป็นหนี้สินผูกพันกับเจ้าของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์เนื่องจากการรับสินค้าไปจำหน่ายนั้นมีการคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ3ต่อเดือน โดยคิดรวมไปในราคาสินค้าที่ลูกข่ายรับไปจากโรงงาน โรงงานให้ลูกข่ายทำเป็นสัญญากู้ยืมเงินแบบมีอัตราดอกเบี้ยพร้อมกับนำเอกสารที่ดินมาเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน เมื่อลูกข่ายเก็บเงินค่าเฟอร์นิเจอร์มาได้นำมาหักล้างหนี้เก่าไม่หมด ลูกข่ายต้องนำสินค้างวดใหม่ออกไปจำหน่ายอีกความผูกพันเป็นหนี้สินจึงต่อเนื่องไปเช่นนี้ ชาวนาที่เป็นพ่อค้าเร่ขายเฟอร์นิเจอร์เงินผ่อนอยู่ในฐานะจำยอม ชาวนายังต้องทำนาในที่ของตนในขณะที่โฉนดที่ดินอยู่กับเจ้าของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ อาจกล่าวได้ว่าการหาทางไถ่ถอนออกมาเป็นไปได้ยาก

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์กับลูกน้องที่เปิดโรงงานใหม่และลูกข่ายที่รับตู้ไปแร่ขายทั่วประเทศส่งผลให้ของโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์มีฐานะร่ำรวยเป็นเศรษฐีขึ้นมาจนสามารถขยายกิจการสร้างอพาร์ทเมนท์ให้เช่าใกล้มหาวิทยาลัยขอนแก่นจำนวนหลายอาคาร เจ้าของโรงงานตัดสินใจให้ลูกสาวที่เป็นแพทย์อยู่ที่โรงพยาบาลของรัฐแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่นลาออกจากราชการมาเป็นทายาทในการดูแลธุรกิจการผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์ของครอบครัว

ทั้งนี้ในพื้นที่อำเภอมัญจาคีรีมีโรงงานผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์หลายราย แต่ละรายมีลูกข่ายรับเฟอร์นิเจอร์ไปจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับผู้คนที่เกี่ยวข้องในการประกอบอาชีพนี้ บางรายประสบความสำเร็จในการสร้างฐานะครอบครัวให้ดีขึ้นสามารถขยายกิจการไปขายส่งสุรารวมทั้งเป็น

เจ้าของโควตาส่งอ้อยให้โรงงานน้ำตาล ในขณะเดียวกันมีหลายรายที่กลายเป็นหนี้สินสูญเสียที่ทำกินของครอบครัวไปเพื่อเป็นการชำระหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมเป็นผู้รับเฟอร์นิเจอร์ไปเร่ขายตามต่างจังหวัด

แดงเฟอร์นิเจอร์ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจได้รับการยอมรับทางสังคมเห็นได้จากงานบุญประเพณีของชุมชนและครอบชาวบ้านในอำเภอมัญจาคีรีมักเชิญให้แดงหรือภรรยาเป็นประธานในพิธีเสมอ อย่างไรก็ตามแดงและภรรยาไม่เข้าสู่วงการเมืองเป็นแต่เพียงผู้สนับสนุนอยู่รอบนอก ครอบครัวแดงให้เหตุผลที่ไม่เข้าสู่การเมืองเพราะไม่อยากรับผิดชอบกับพฤติกรรมของนักการเมืองที่อยู่ในทีมเดียวกันซึ่งไม่สามารถควบคุมได้

3.การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบทในแต่ละช่วงเวลานำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องไปกับวิถีชีวิตและปัญหาทีกลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆเกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของตนเองในแต่ละช่วงเวลา การศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็นการเมืองเชิงสถาบันและการเมืองนอกสถาบัน การเมืองเชิงสถาบันมองผ่านความเปลี่ยนแปลงขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน ในแง่ตัวบุคคลที่เข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ การกำหนดบทบาท นโยบายและโครงการต่าง ๆที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทและความเปลี่ยนแปลงของการเมืองระดับชาติ เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ส่วนการเมืองนอกสถาบันศึกษาการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆสู่กลุ่มของตนเองโดยพิจารณาทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจและกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งโดยรัฐ มองการสร้างอำนาจต่อรองหรือการสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรของชาวบ้านและการเชื่อมต่อกับการเมืองเชิงสถาบันทำให้มองเห็นแนวทางในการเสริมสร้างพลังของประชาธิปไตยในสังคม

3.1การเมืองเชิงสถาบันของตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

ปี พ.ศ.2539 สภาตำบลสวนหม่อนได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน นายบุญสงค์ ศรภิรมย์ กำนันตำบลสวนหม่อนดำรงตำแหน่งประธานบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนโดยตำแหน่งและผู้ใหญ่บ้าน 14 หมู่บ้านในตำบลสวนหม่อนเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน นอกจากนั้นแต่ละหมู่บ้านได้เลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนหมู่บ้านละ 2 คนโดยดำรงตำแหน่งระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 – 2544 สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจึงมีจำนวนรวมทั้งหมด 42 คน นายบุญ

สงค์ ศรภิรมย์ เป็นประธานบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนอยู่ปีเศษๆเกษียณอายุราชการจากกำนันตำบลสวนหม่อนจึงหมดวาระลง (23 กุมภาพันธ์ 2540 – 3 กรกฎาคม2541) สภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนเลือกนายปิ่น ขันธิรัตน์ (11 สิงหาคม 2541-2 มิถุนายน 2542) และนายเปลี่ยน ผาสุตะ (3 มิถุนายน 2542 – 28 มิถุนายน 2544) เป็นประธานองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนตามลำดับ ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในช่วงแรกเป็นเกษตรกรที่เคยเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านในตำบลสวนหม่อนทุกคน

หลังจากนั้นอีก 3 สมัยติดต่อกันคือ พ.ศ.2544 – 2548, พ.ศ.2548 – 2552, และพ.ศ.2552 – 2556 นายสมพงศ์ คงเดิม(นามสมมุติ) ได้รับเลือกให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน นายสมพงศ์ คงเดิม เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านกอกซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ในตำบลสวนหม่อน มีเครือญาติในชุมชนมากและด้วยบุคลิกของนายสมพงศ์เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เข้ากับชาวบ้านได้ดี มีงานบุญประเพณีต่างๆในชุมชนไปร่วมงานกับชาวบ้านโดยตลอด จึงได้รับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน 3 สมัยติดต่อกัน ในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนนายกสมพงศ์มีจิตวิทยาในการใช้คำพูดที่ถูกใจคน ประการสำคัญหัวหน้าส่วนราชการที่สำคัญๆในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้แก่ ปลัด คลังและช่างทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี สามารถบริหารเจ้าหน้าที่ให้ร่วมกันทำงานอย่างเข้มแข็ง ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้รับรางวัลการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากมาย เช่น รางวัลสถาบันพระปกเกล้าเป็นต้น

การได้รับรางวัลขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนทำให้เกิดความร่วมมือสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ในการดำเนินโครงการพัฒนาในพื้นที่จำนวนมาก เช่น จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นต้น เจ้าหน้าที่ได้ร่วมประชุม อบรมสัมมนากับหน่วยงานต่างๆ ทำให้ได้เปิดโลกทัศน์ในการทำงานที่กว้างขวางขึ้น เจ้าหน้าที่มีขวัญกำลังใจในการลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชน จึงเกิดผลงานเป็นที่ยอมรับทั้งจากทั้งภายในพื้นที่ และจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งนี้คณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนประด้วยนายสมพงศ์ คงเดิมเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายปิ่น ขันธรัตน์ อดีตประธานบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นรองนายก และนายรังสรรค์ ธุรกิจ (นามสมมุติ) นักธุรกิจในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนเป็นรองนายกอีกคน

นายรังสรรค์เป็นคนปราจีนบุรีแต่งงานกับภรรยาซึ่งเป็นคนบ้านขามป้อม ตำบลสวนหม่อนทั้งสองพบกันที่กรุงเทพฯโดยนายรังสรรค์เป็นช่างรับเหมาทำระบบน้ำประปา ส่วนภรรยาเข้าไปทำงานเป็นแคชเชียร์ของห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งย่านรามคำแหง นอกจากนั้นทั้งสองคนยังขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดต่างๆในตอนเช้าก่อนทำงานประจำเป็นเช่นนี้อยู่6 ปีภรรยา จึงชักชวน

สามีให้กลับมาทำธุรกิจที่บ้านเกิดตำบลสวนหม่อนโดยเริ่มจากการรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวบ้านไปขายให้โรงสีที่อำเภอบ้านไผ่และซื้อข้าวสารมาขายให้ชาวบ้านตำบลสวนหม่อน รวมทั้งขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดต่างๆ แม้กระทั่งตอนดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนนายรังสรรค์ยังขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดอยู่เช่นเดิม โดยไม่สนใจคำท้วงติงด้านภาพลักษณ์จากคนอื่นๆว่าไม่เหมาะกับตำแหน่งหน้าที่การงานเพราะเห็นว่าเป็นการทำธุรกิจที่ถูกต้องไม่เห็นต้องอับอายใคร

ในการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนเมื่อ พ.ศ.2552 นายสมพงศ์ คงเดิม อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนสมัครลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมัยที่ 3แข่งกับนายรังสรรค์ ธุรกิจ อดีตรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน ผลปรากฏว่านายรังสรรค์แพ้ไปเพียง 39 คะแนน แม้จะใช้เงินหาเสียงไปเป็นจำนวนมาก นายสมพงศ์แม้จะไม่ได้แสดงฝีมือในการบริหารงานที่โดดเด่นนักแต่สามารถชนะการเลือกตั้งได้เพราะยังคงรักษาความเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ในขณะที่หัวหน้าฝ่ายสำคัญๆปลัด คลังและช่างยังเป็นคนเดิมทำงานร่วมกันอย่างแข็งขันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ฝ่ายเจ้าหน้าที่มีข้อตกลงกับฝ่ายผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนให้สนับสนุนเจ้าหน้าที่ที่ทำงานในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในด้านความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน โดยเจ้าหน้าที่จะทุ่มเทกำลังเพื่อการทำงานอย่างเต็มที่ให้ผลงานเป็นที่พอใจแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำให้หัวหน้าส่วนงานสามารถสนับสนุนเจ้าหน้าที่ในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนทั้งฝ่ายสำนักงานปลัด และฝ่ายการศึกษาให้ขึ้นเป็นหัวหน้าส่วนงานได้สำเร็จ ส่วนการหาผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นเรื่องที่ผู้บริหารต้องไปจัดการด้วยตนเองโดยเฉพาะงบประมาณที่ขอการสนับสนุนมาจากองค์กรภายนอก

การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2556 นายสมพงศ์ คงเดิม ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้ง เนื่องจากไม่ค่อยได้ลงคลุกคลีกับชาวบ้านเหมือนเดิมและได้ประเมินว่าคงไม่ได้รับเลือกตั้งอีกสมัยจึงไม่ลงสมัครรับเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม นายเจริญ การเกษตร อดีตเลขานุการของนายกฯสมพงศ์ ร่วมมือกับอดีตรองนายกฯ และอดีตประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน ร่วมทีมกันลงสมัครรับเลือกตั้งแข่งขันกับนายรังสรรค์ ธุรกิจ ที่ทุ่มเทกับเลือกตั้งเมื่อสมัยที่แล้วและแพ้นายสมพงศ์ไปพียง 39 คะแนน

นายเจริญ การเกษตร เป็นอดีตกำนันตำบลสวนหม่อนซึ่งมีพ่อตาเคยเป็นกำนันตำบลสวนหม่อนเช่นกันนายเจริญเป็นผู้ที่มีที่ทำกินมากกว่าชาวบ้านทั่วไป ได้รับมรดกที่ทำกินมา 50 ไร่และซื้อที่ดินในตำบลสวนหม่อนและตำบลใกล้เคียงเพิ่มอีก 60 ไร่ ดังนั้นนายเจริญจึงมีฐานทางเศรษฐกิจจากการทำการเกษตร ทำนา ไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง การสะสมเงินทุนซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นได้เป็นเพราะนายเจริญมีโรงสีรับบริการสีข้าวให้ชาวบ้านได้รำมาใช้เลี้ยงหมู นอกจากนั้นนายเจริญยังตระเวนรับ

ซื้อหมูในตำบลและอำเภอใกล้เคียง นำหมูมารวบรวมไว้ที่บ้านเพื่อขายให้พ่อค้าจากนครราชสีมาที่มารับซื้อไป รวมทั้งนายเจริญเป็นคนกลางรับซื้อหมู วัว ควายเพื่อขายต่อให้พ่อค้าสร้างกำไรจนมีเงินซื้อที่นาที่ไร่เพิ่มขึ้น ปัจจุบันนายเจริญได้เลิกกิจการโรงสีและการเป็นคนกลางรับซื้อสัตว์เลี้ยงจากชาวบ้าน ได้ลงทุนทำการเกษตรบนที่ดินที่ซื้อไว้สร้างฐานะให้ครอบครัวรวมนายเจริญยังทำการซื้อขายที่ดินมีกำไรสามารถสะสมทุนได้นายเจริญเป็นคนสุภาพไปร่วมงานบุญประเพณีกับชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆโดยตลอด โดยมีกำนันผู้ใหญ่บ้าน 11 หมู่บ้านจากทั้งหมด 14 หมู่บ้านในตำบลสวนหม่อนให้การสนับสนุนในการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน

ในขณะที่นายรังสรรค์ ธุรกิจ มีธุรกิจโรงงานน้ำดื่มที่นำไปช่วยเหลืองานบุญประเพณีของชาวบ้าน ธุรกิจตรวจสภาพรถ (ตรอ.) ธุรกิจขายประกันชีวิต การซื้อขายที่ดินและธุรกิจขายตรงผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการทำเกษตรอินทรีย์และน้ำมันเครื่องรถยนต์โดยจำหน่ายทั้งในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนและในต่างจังหวัด การทำธุรกิจขายผลิตภัณฑ์จำพวกปุ๋ยและสารบำรุงพืชการเกษตรอินทรีย์มีตัวแทนจำหน่ายอยู่ต่างจังหวัด เช่น สกลนคร บุรีรัมย์ เป็นต้น ทำให้มีรายได้มาทำงานทางการเมืองในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนได้ เพราะลำพังธุรกิจในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนไม่ได้สร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการทำงานทางการเมืองได้

นายรังสรรค์และนายเจริญใช้เงินหาเสียงด้วยกันทั้งสองฝ่ายโดยปูพื้นรอบแรกเท่ากัน เมื่อใกล้วันเลือกตั้ง นายรังสรรค์ทำทีไปขอกู้เงินจากญาติของนายเจริญคู่แข่งขันในการเลือกตั้งเพื่อใช้ในการหาเสียงทำให้ฝ่ายนายเจริญเข้าใจว่าว่านายรังสรรค์หมดเงินทุนที่จะใช้ในการเลือกตั้งแล้ว พร้อมกันนั้นก่อนการเลือกตั้ง 5 วัน นายรังสรรค์ไม่เดินทางไปนอกพื้นที่ตำบลสวนหม่อนอยู่แต่ในพื้นที่ตลอดเวลาเพื่อให้คู่แข็งตายใจว่าไม่สามารถวิ่งเต้นไปหาเงินมาหาเสียงได้ แต่ในความเป็นจริงได้ปล่อยเงินหาเสียงรอบที่ 2 ออกไปแล้ว ในขณะที่การหาเสียงของนายเจริญมีการปล่อยเงินในรอบ 2 ออกมาเช่นกัน แต่ถูกเครือข่ายของนายรังสรรค์สกัดไม่ให้จ่ายเงินหาเสียงได้โดยที่นายเจริญเองไม่รู้ตัว นึกว่าตนเองต้องชนะการเลือกตั้งแน่นอนแล้ว ผลการเลือกตั้งออกมา นายรังสรรค์ชนะการเลือกตั้ง 1,000 กว่าคะแนน เป็นการชนะที่ขาดลอย

เมื่อนายรังสรรค์ได้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน มีรองนายกคนหนึ่งเป็นครูเกษียณอายุราชการจากบ้านมูลตุ่น รองนายกท่านนี้ชอบสอนและหักหน้านายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในที่ประชุมหลายครั้ง ล่าสุดรองนายกฯท่านนี้ซึ่งมีญาติเป็นประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านมูลตุ่นร่วมกันผลักดันขอขึ้นราคาค่าสูบน้ำจากเดิมชั่วโมงละ 70 บาทเป็น 80 บาท นายรังสรรค์นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้พิจารณาดูข้อมูลสรุปรายรับรายจ่ายของกลุ่มผู้ใช้น้ำพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนสนับสนุนงบประมาณแก่กลุ่มผู้ใช้น้ำในการซ่อมบำรุงเครื่องสูบน้ำ เงินที่เก็บค่าสูบน้ำจากสมาชิกในอัตราเดิมมีเงินคงเหลือจึงให้ปรับอัตราค่าสูบน้ำลดลง

เหลือชั่วโมงละ 50 บาท แทนที่จะให้ขึ้นราคาค่าสูบน้ำตามที่ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำเสนอมา พร้อมทั้งนายกฯรังสรรค์ได้ให้รองนายกฯท่านนี้ลาออกจากตำแหน่งไปโดยถือว่าเป็นการไม่ทำตามนโยบายของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน

นายกฯรังสรรค์ได้เชิญให้นายเจริญ การเกษตร คู่แข่งในการเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลที่พึ่งแพ้การเลือกตั้งไปให้มารับตำแหน่งรองนายกฯแทน ทั้งนี้เพราะนายเจริญได้รับการสนับสนุนจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านในตำบลสวนหม่อนเป็นอย่างดี ทำให้เสียงสนับสนุนต่อนายกฯรังสรรค์ดีขึ้นมาก อย่างไรก็ตามรองนายกที่เป็นอดีตข้าราชการครูจากบ้านมูลตุ่นที่ลาออกไปสร้างความไม่พอใจให้กับญาติพี่น้องในบ้านมูลตุ่นพอสมควร ในขณะที่บ้านมูลตุ่นมีผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งจำนวนมาก ดังนั้นนายกฯรังสรรค์จึงพยายามสนับสนุนโครงการพัฒนาด้านต่างๆของบ้านมูลตุ่นเพื่อซื้อใจชาวบ้านให้กลับมาสนับสนุนเช่นเดิม ซึ่งตอนนี้ชาวบ้านมูลตุ่นแยกเป็น 2 ฝ่าย แต่ฝ่ายที่สนับสนุนนายกรังสรรค์มีเพิ่มขึ้น

นอกจากนั้นนายกฯรังสรรค์ยังดำเนินการแก้ปัญหาที่หมักหมมมานานในพื้นที่ให้กับชาวบ้าน ตัวอย่างในพื้นที่บ้านสวนหม่อนมีปัญหาน้ำจากโรงฆ่าสุกรไหลมาท่วมขังในบริเวณที่ราบต่ำในชุมชน เมื่อฝนตกลงมาน้ำสกปรกเหล่านี้ไหลท่วมภายในชุมชนส่งกลิ่นเหม็นคละคลุ้งมานานเป็นสิบปี เมื่อนายกฯรังสรรค์เข้ารับตำแหน่งได้จัดการวางท่อระบายน้ำแก้ปัญหาน้ำสกปรกท่วมขังในชุมชนสวนหม่อนได้สำเร็จเป็นที่ชื่นชมจากชาวบ้าน นอกจากนั้นชาวบ้านตามหมู่บ้านต่างๆหลายรายน้ำประเข้าไม่ถึงครัวเรือนทำให้ขาดแคลนน้ำใช้ในฤดูแล้ง นายกฯรังสรรค์ให้องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนขยายเขตประปาให้เข้าถึงทุกครัวเรือนเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงใจชาวบ้าน พร้อมทั้งติดไฟส่องสว่างตามถนนภายในชุมชนเพิ่มเติมในการจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุตำบลสวนหม่อนนโยบายของนายกฯรังสรรค์ให้จ่ายในวันที่ 1 ของทุกเดือนแม้ว่าจะตรงกับวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ โดยรองนายกฯ 2 คนแบ่งเป็นสองสายเพื่อจ่ายเงินให้ผู้สูงอายุที่ในชุมชนทั้ง 14 หมู่บ้านพร้อมกันในวันที่ 1 ของทุกเดือนเป็นที่ถูกใจผู้สูงอายุในพื้นที่

นอกจากนั้นนายกฯรังสรรค์ยังมองเห็นปัญหานักเรียนขับขี่รถจักรยานยนต์ไปเรียนหนังสือที่ตัวอำเภอมัญจาคีรีมักถูกตำรวจจับเพราะไม่มีใบขับขี่ทำให้ต้องเสียเงินค่าปรับอยู่บ่อยๆ นายกฯรังสรรค์จึงจัดอบรมกฎจราจรให้เยาวชนและพาไปสอบใบขับขี่ที่สำนักงานขนส่งจังหวัดขอนแก่นโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายทำให้เยาวชนได้รับใบขับขี่ 200 กว่าคนเพื่อแก้ปัญหาถูกตำรวจจับ ทั้งนี้นายกฯรังสรรค์มีนโยบายว่าจะยังไม่ใช้งบประมาณไปในการสร้างถนนและศึกษาดูงาน แต่ขอใช้งบประมาณที่มีอยู่จำกัดเพื่อแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านก่อน นับเป็นผลงานที่โดดเด่นของนายรังสรรค์ที่สร้างความแตกต่างกับนโยบายในยุคก่อนๆ ทั้งนี้เพราะเขาต้องการสร้างผลงานตอบแทนผลการเลือกตั้งที่ได้คะแนนเสียงชนะคู่แข่งอย่างขาดลอยและหวังผลต่อคะแนนเสียงในการเลือกตั้งครั้งต่อไปด้วย ทำให้

ได้เปรียบคู่แข่งทางการเมืองในท้องถิ่นคนอื่นๆอย่างมากดังนั้นคะแนนเสียงของชาวบ้านที่ เลือกนายกฯรังสรรค์เป็นอำนาจต่อรองของชาวบ้านให้ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตอบสนองปัญหาสาธารณะของประชาชนในท้องถิ่น

นายรังสรรค์เป็นนักธุรกิจ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ โครงการใดไม่มีงบประมาณ นายกฯใช้เงินส่วนตัวดำเนินการไปก่อน เปรียบเทียบกับนายกสมพงศ์ที่เป็นเกษตรกรมีบุคลิกอ่อนน้อมถ่อมตนเข้าหาชาวบ้านจึงเป็นลักษณะการทำงานที่แตกต่างกัน องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจึงมีผลงานเปลี่ยนแปลงไปมากพอสมควรเป็นที่ถูกใจประชาชนในพื้นที่ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการทางบริหารงานแบบใหม่ที่ตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของชาวบ้าน แม้แต่นายเจริญ การเกษตร อดีตกำนันคู่แข่งการเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนสมัยที่ผ่านมาและได้รับเชิญให้มาเป็นรองนายกฯในปัจจุบันยังให้การยอมรับการบริหารงานของนายกรังสรรค์ สมัยหน้าไม่คิดจะลงสมัครรับเลือกตั้งแงขันเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนอีก

การบริหารงานของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนคนปัจจุบันได้ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น ทำให้ได้งบประมาณมา 6-7 ล้านบาทมาพัฒนาตำบลสวนหม่อนและได้ขอใช้งบประมาณคงเหลือ 3 ล้านบาทมาพัฒนาในพื้นที่ รวมทั้งเงินรางวัลจากการประกวดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอีก 1 ล้านกว่าบาท องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจึงมีทรัพยากรในการพัฒนาพื้นที่10กว่าล้านบาท ทำให้ผลงานของนายกฯรังสรรค์เริ่มเห็นชัดเจนขึ้น นอกจากนั้นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนคนปัจจุบันมีสายสัมพันธ์กับนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ที่เชื่อมโยงไปยังพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลทำให้เกิดความร่วมมือกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบัญชีรายชื่อพรรครัฐบาลที่เป็นคนอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งร่วมมือกับสมาชิกสภาจังหวัดขอนแก่นจากเขตพื้นที่มัญจาคีรี (สจ.) ทำให้เกิดการดำเนินงานทางการเมืองในพื้นที่มัญจาคีรีร่วมกันของนักการเมืองทั้งระดับชาติ ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น

ชาวบ้านมีคะแนนเสียงเป็นอำนาจต่อรองให้นักการเมืองตอบสนองต้อการแก้ปัญหาของตนเอง ชาวบ้านไม่ได้ปล่อยให้นักการเมืองทำงานโดยไม่ฟังเสียงของประชาชน รอเพียงการสงเคราะห์จากนักการเมืองเท่านั้น ชาวบ้านกล้าคิดกล้าถามกล้าติดตามการทำงานของนักการเมือง ครั้งหนึ่งในงานยกช่อฟ้าอุโบสถในชุมชนนักการเมืองแข่งขันกันเป็นประธานในพิธีดังกล่าวจึงเสนอต่อชุมชนว่าจะบริจาคเงินทำบุญมากกว่านักการเมืองอีกคนหนึ่งและได้เป็นประธานในพิธีสมใจ แต่หลังเสร็จงานยกช่อฟ้านักการเมืองคนนั้นไม่ ได้บริจาคเงินทำบุญตามที่ สัญญาไว้ ทำให้ชาวบ้านซุบซิบนินทาบอกต่อๆกันไป ชาวบ้านแสดงความไม่ยอมรับนักการเมืองคนนั้น จนกระทั่งภายหลังนักการเมืองคนนั้นต้องย้ายไปสมัครลงรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตอื่นแทน

คะแนนเสียงของชาวบ้านจึงเป็นอำนาจต่อรองทางการเมืองไม่ใช่การลงคะแนนเพราะถูกซื้อเสียงตามที่มองกันเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในตำบลสวนหม่อนส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง กล่าวคือความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชาวตำบลสวนหม่อนที่ มีชีวิตการทำงานเป็นผู้ประกอบการต้องเดินทางไปขายสินค้า เด็กเยาชนต้องเดินทางไปเรียนหนังสือในอำเภอการดำเนินชีวิตแบบผู้ประกอบการที่ต้องการการจัดการในพื้นที่สาธารณะแบบ “ กึ่งเมือง” จึงทำให้ชาวบ้านในส่วนหม่อนลงคะแนนให้แก่นายรังสรรค์ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าตนเองเข้าใจความเปลี่ยนแปลงมองเห็นปัญหาของความเปลี่ยนแปลงของชีวิต และได้แก้ไขปัญหาต่าง ๆในเชิงที่ทำให้คนทุกฝ่ายทุกกลุ่มมองเห็นได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราคาค่าสูบน้ำปัญหาน้ำประปาไม่ทั่วถึงปัญหาน้ำสกปรกเน่าเหม็นในชุมชน ชาวบ้านเดินทางมากขึ้นต้องการใช้ใบขับขี่รถยนต์และรถจักรยานยนต์ฯลฯ

กล่าวได้ว่าท่ามกลางการเกิดพื้นที่สาธารณะแบบ “กึ่งเมือง” เช่นนี้นักการเมืองต้องแสดงตนเองให้เห็นเด่นชัดว่าทำงานกับ “ความเป็นสาธารณะ” (publicness) ได้อย่างดีจึงจะสามารถจูงใจและชนะการเลือกตั้งได้

ขณะที่คู่แข่งขันนายเจริญ การเกษตรมีฐานทางการเมืองที่ดูว่าจะเข้มแข็งกว่าและเป็นผู้ที่สืบทอดการทำการเกษตรมาโดยตลอดรวมทั้งเป็นผู้ที่มีฐานะดี กลับไม่สามารถที่จะแย่งชิงคะแนนเสียงได้ เพราะการวางตนเองอยู่ในระบบการเมืองแบบเครือข่ายเก่าบนฐานการเกษตรจึงมองไม่เห็นการวางตนเองในความเป็นสาธารณะแบบใหม่จะเป็นทางเดินทางการเมืองที่ดีกว่าการเปลี่ยนตัวผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นในกรณีนี้จึงไม่ใช่เพียงแค่การได้ชัยชนะจากเสียงเลือกตั้งเท่านั้น หากแต่การเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำได้สะท้องถึงพลังของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้กลุ่มก้อนของผู้คนในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนสามารถกำกับนักการเมืองท้องถิ่นให้ตอบสนองแก่ชีวิตของตนเองมากขึ้น

3.2การเมืองนอกสถาบัน

ผู้วิจัยได้ศึกษากลุ่มต่าง ๆที่มีอยู่ในชุมชนมองการจัดสรรทรัพยากรและการสร้างอำนาจต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรและนโยบายสาธารณะในท้องถิ่น ในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนที่บ้านโนนเขวามีธนาคารหมู่บ้านซึ่งก่อตั้งเมื่อ 2 มิถุนายน 2535 โดยการส่งเสริมของเคหะกิจ สำนักงานเกษตรอำเภอมัญจาคีรี เมื่อดำเนินงานมาได้ 3 ปี สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอมัญจาคีรี แนะนำให้เปลี่ยนเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านโนนเขวา ปัจจุบันมีสมาชิก 215 คน เงินทุน 1,952,978 บาท เป็นเงินจากการฝากของสมาชิกที่คิดดอกเบี้ยให้ผู้ฝากร้อยละ 13 ต่อปี กลุ่มออมทรัพย์ปล่อยกู้

ให้สมาชิกโดย คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน ซึ่งสมาชิกผู้กู้เงินไปเพื่อประกอบอาชีพและการศึกษาของบุตรหลาน ผลการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตดำเนินงานมาได้ด้วยดี โดยผลกำไรได้จัดสรรให้เป็นเงินปันผลแก่สมาชิก 88% ค่าดำเนินการ 1% ค่าสวัสดิการ 1% และค่าตอบแทนกรรมการ 10% แม้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านโนนเขวาจะมีผลงานเป็นที่พอใจแก่สมาชิก แต่กลุ่มออมทรัพย์ไม่แสดงบทบาทสนับสนุนนักการเมืองในท้องถิ่นที่ชัดเจนเพราะเกรงว่าจะส่งกระทบต่อการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์อันก่อให้เกิดการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายไม่วางใจกัน

อีกหมู่บ้านหนึ่งมีกลุ่มผู้ใช้น้ำคือบ้านมูลตุ่น อยู่ใกล้กับบึงกุดเค้าที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำชี ทำให้มีปัญหาน้ำท่วมเกือบทุกปี ในช่วงเดือนกันยายนและตุลาคม นาปีที่ชาวบ้านทำมักได้รับความเสียหายจากน้ำท่วมชาวบ้านต้องทำนาปรัง ในช่วงเดือน มกราคมถึงพฤษภาคมชดเชยนาปีที่เสียหายไปในการทำนาชาวบ้านได้น้ำจากการสูบน้ำด้วยเพื่อการเกษตรมาช่วยเสริมในการปลูกข้าว จึงตั้งเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วยพลังไฟฟ้า มีสมาชิก 125 ครัวเรือน คลอบคลุมพื้นที่นา 1,500 ไร่ โดยสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมาจาก 4 หมู่บ้าน คือ บ้านมูลตุ่น หมู่ 2 บ้านโนนพะยอม หมู่ 10 บ้านขามป้อม หมู่ 12 และบ้านโคกกลาง หมู่ 3 ทั้งนี้ กลุ่มผู้ใช้น้ำมีการประชุมเพื่อสรุปรายรับรายจ่ายกันปีละครั้ง ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี สมาชิกจะร่วมแรงกันขุดลอกคลองส่งน้ำ และซ่อมแซมคลองส่งน้ำที่ชำรุดเสียหาย โดยสมาชิกที่ไม่มาช่วยลงแรง ต้องจ่ายเป็นเงิน 100 บาทแก่กลุ่มผู้ใช้น้ำ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนพิจารณาจากผลการดำเนินงานของกลุ่มผู้ใช้น้ำมีเงินทุนของกลุ่มเหลืออยู่จึงไม่อนุมัติให้ขึ้นค่าสูบน้ำตามที่รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนและประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำเสนอ เป็นการช่วงชิงนโยบายสาธารณะที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ทำให้สมาชิกรู้สึกว่ากำกับนักการเมืองท้องถิ่นได้มากขึ้น

นอกจากนั้นบ้านมูลตุ่นยังมีกลุ่มออมทรัพย์ที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2544 มีสมาชิก 112 ครัวเรือน เงินออมจำนวน 2 แสนกว่าบาท กลุ่มออมทรัพย์ทำหน้าที่ในการติดต่อกับร้านค้าขายปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่อำเภอมัญจาคีรี เพื่อซื้อปุ๋ยเงินเชื่อมาให้สมาชิก เมื่อสมาชิกเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจึงค่อยรวบรวมเงินค่าปุ๋ยส่งให้ทางร้านค้า สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และผู้นำกลุ่มได้แสดงถึงพลังของการทำงานร่วมกัน ใช้ผลการดำเนินงานของกลุ่มต่อการซื้อปัจจัยการผลิตเป็นเงินเชื่อจากร้านค้าที่ขายปัจจัยการผลิตได้

กลุ่มสตรีในชุมชนนอกจากจะทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) แล้วยังเป็นกรรมการกลุ่มแม่บ้านที่มีกรรมการ 15 คนในแต่ละหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้านทำหน้าที่ในการช่วยงานบุญประเพณีในชุมชน และร่วมกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ ที่ทางอำเภอมัญจาคีรีจัดขึ้น เช่น วันพ่อ วันแม่ วันกล้วยไม้ของดีเมืองมัญจาคีรี เป็นต้น นอกจากนั้นในแต่ละชุมชนยังมีกลุ่มออมทรัพย์ที่รับฝากเงินและปล่อยกู้เงินแก่สมาชิกรวมทั้งชาวบ้านเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลสวนหม่อนที่

สมาชิกออมวันละบาท กองทุนสวัสดิการชุมชนจัดสวัสดิการเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย แก่สมาชิกโดยจัดสรรเงินช่วยเหลือสมาชิกตามระเบียบของกองทุน กลุ่มองค์กรต่างๆเหล่านี้ทำหน้าที่ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งกลุ่มขึ้นมาให้เป็นที่พอใจแก่สมาชิก กลุ่มต่างๆต้องระมัดระวังในการสร้างความสัมพันธ์กับนักการเมืองท้องถิ่นไม่ให้ความขัดแย้งของการเมืองท้องส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของกลุ่ม

นักการเมืองท้องถิ่นต้องพยายามตอบสนองการดำเนินงานของกลุ่มต่างๆในพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกของกลุ่มซึ่งถือเป็นพื้นที่สาธารณะของประชาชนกลุ่มต่างๆในพื้นที่ หากนักการเมืองละเลยพื้นที่สาธารณะของประชาชนกลุ่มต่างๆเขาจะไม่ได้เสียงสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่ อย่างไรก็ตามนักการเมืองท้องถิ่นไม่ได้ใช้กลุ่มองค์กรต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นฐานในการหาเสียงเท่านั้นเหล่านักการเมืองท้องถิ่นจะอาศัยการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านโดยการเข้าร่วมงานบุญประเพณีต่างๆของชุมชน อาศัยเครือข่ายญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงเป็นตัวแทนในการพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชนเพื่อขอการสนับสนุนทางการเมือง

ในขณะที่ปัญหาร่วมกันของชาวบ้านเป็นประเด็นสาธารณะที่ชาวบ้านและผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นความสำคัญที่ต้องแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นน้ำสกปรกจากโรงฆ่าสุกรท่วมขังในชุมชน น้ำประปาเข้าไม่ถึงทุกครัวเรือน ไฟฟ้าตามถนนภายในชุมชนไม่สว่างเพียงพอ ลูกหลานขับขี่มอเตอร์ไซด์ไปเรียนหนังสือไม่มีใบขับขี่ถูกตำรวจจับและเสียค่าปรับบ่อยครั้ง ปัญหาร่วมกันของชาวบ้านเป็นประเด็นสาธารณะที่ผู้บริหารต้องจัดสรรทรัพยากรที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอยู่เพื่อแก้ปัญหาให้แก่ชาวบ้าน โดยอาจต้องชะลอกิจกรรมที่ไม่เร่งด่วนออกไปก่อน เช่น การศึกษาดูงานนอกสถานที่ที่ใช้งบประมาณสูงแต่นำมาใช้ประโยชน์ได้ไม่ชัดเจน เป็นต้น

เมื่อผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านและพยายามตอบสนองต่อปัญหาของชาวบ้านจึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนในท้องถิ่นจับจ้องในผลงานและมองถึงการแก้ปัญหาร่วมอื่นๆที่ควรได้รับการแก้ไขต่อไป นักการเมืองท้องถิ่นที่จะประสบความสำเร็จทางการเมืองจึงต้องตระหนักถึงบทบาทและพลังของกลุ่มการเมืองนอกสถาบันมากขึ้น เพราะไม่เพียงแค่การทำงานเพื่อตอบสนองปัญหาเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น หากแต่เป็นการทำงานตอบสนองแก่ชุมชนให้ได้รับรู้ว่าตนเองกำลังทำงานให้แก่ “สาธารณะ”โดยตรง

3.3 ความสัมพันธ์ของการเมืองท้องถิ่นกับการเมืองระดับชาติ

ในพื้นที่อำเภอมัญจาคีรีตระกูลตั้งฮ่องเซ็ง เป็นหนึ่งในพ่อค้าชาวจีนที่มีบทบาทโดดเด่นในมัญจาคีรี เนื่องจากเป็นพ่อค้าขายสินค้าอุปภคบริโภคมานาน แต่ตระกูลตั้งฮ่องเซ็งไม่ได้เข้ามาเล่นการเมืองท้องถิ่น ทำนองเดียวกันกับตระกูลตั้งสุวรรณโสภิณ (เจ๊กฮ่องปิง) เป็นพ่อค้าชาวจีนมาตั้ง

ถิ่นฐานที่มัญจาคีรีพร้อมกับเจ๊กเหลียง ซึ่งทั้ง 2 เป็นญาติกัน เจ๊กฮ่องปิงประกอบอาชีพค้าขายสุราและเครื่องดื่มทั้งปลีกและส่ง นอกจากนั้นยังเป็นเจ้าของสัมปทานเดินรถโดยสารประจำทางสายขอนแก่น-มัญจาคีรี อีกด้วย ทางด้านการเมือง เจ๊กฮ่องปิงไม่มีลูกหลานเข้าเล่นการเมืองในท้องถิ่นแต่อย่างใด

ส่วนตระกูลกิมรัชช์โชติ หรือเจ๊กเหลียงหรือนายยงยุทธ์ กิมรัชต์โชติเจ้าของร้านปัจจุบันโอสถ เป็นพ่อค้าชาวจีนที่มีบทบาทสำคัญต่อชาวบ้านในสมัยหนึ่งที่ให้ชาวบ้านเป็นพ่อค้าขายเร่สมุนไพรยาลูกกลอนโดยมารับยาสมุนไพรไปจำหน่ายได้ส่งลูกชาย ลงเข้าแข่งขันทางการเมืองท้องถิ่น คือ นายปราโมทย์ กิมรัชต์โชติ ซึ่งในขณะนั้นต้องแข่งขันกับ จสต.ธีรยุทธ ต้องสู้ อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลมัญจาคีรี 2 สมัยเพื่อชิงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลมัญจาคีรี ซึ่งถือว่าการแข่งขันทางการเมืองในมัญจาคีรีมีความเข้มข้นมาก เนื่องจากทางด้าน จสต.ธีรยุทธ ต้องสู้ ต้องการชนะให้ได้อีกสมัย แต่วางแผนหาเสียงผิดพลาดนึกว่าตนเองชนะแล้วจึงหยุดใช้จ่ายเงินหาเสียงเพิ่มเติม ผลปรากฏว่า นายปราโมทย์ กิมรัชต์โชติ ซึ่งถือเป็นผู้สมัครหน้าใหม่ชนะการเลือกตั้งไปในที่สุด ทั้งนี้เพราะด้วยความพร้อมทางเงินทุนและชาวบ้านต้องการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารท้องถิ่นเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น กล่าวคือมีการขยายถนนจากขอนแก่นผ่านอำเภอมัญจาคีรีต่อไปยังจังหวัดชัยภูมิเป็นช่วงตามงบประมาณที่ได้รับมาทำให้กิจการการค้าและการบริการริมถนนที่ขยายใหม่มีการลงทุนเพิ่มขึ้น เช่น การเปิดสาขาธนาคารและศูนย์จำหน่ายรถยนต์ ร้านอาหาร เป็นต้น

ดังนั้นในอดีตพ่อค้าชาวจีนหรือแม้แต่พ่อค้าคนอีสานในมัญจาคีรีไม่ค่อยสนใจในเรื่องการเมืองนักให้ความสำคัญกับการค้าขายเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามในรุ่นลูกของพ่อค้าเริ่มหันมาสนใจต่อการเมืองท้องถิ่นเนื่องจากเห็นว่าอิทธิพลทางการเมืองสามารถเอื้อต่อธุรกิจของตนเองได้ ซึ่งการค้าในปัจจุบันมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องจึงต้องการให้ธุรกิจของตนเองสามารถแข่งขันได้ในตลาดจึงสนับสนุนให้คนในครอบครัวเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่น

ตระกูลค้อนดี เป็นตระกูลพ่อค้าที่เข้าสู่การเมืองอย่างชัดเจน ทั้งนี้ตระกูลค้อนดีเป็นตระกูลคนมัญจาคีรีที่มีธุรกิจหลายอย่างในอำเภอมัญจาคีรีและอำเภอใกล้เคียงไม่ว่าจะเป็น ธุรกิจสถานีบริการน้ำมันร้านสะดวกซื้อ การค้าขายรถยนต์มือสอง ค้าขายที่ดิน “ตระกูลค้อนดีนี่แหละจะได้ครองเมือง เพราะธุรกิจเยอะ ที่ดินส่วนใหญ่ก็ของค้อนดี”(สัมภาษณ์นายสนั่น สนธิโสมพันธุ์) ซึ่งคนจากตระกูลค้อนดี ได้เข้าสู่วงการการเมืองด้วยการส่งลูกชายเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น(สจ.) ชื่อ นายสุพร ค้อนดี ด้วยความที่ตระกูลเก่าแก่ และมีอัธยาศัยดีกว่าพ่อค้าคนจีน ที่มีลักษณะไม่ชอบสุงสิงกับชาวบ้าน ทำให้นายสุพรได้รับเลือกตั้งเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองติดต่อกันหลายสมัยจนกระทั่งปัจจุบัน

ตระกูลค้อนดี ในสมัยรุ่นพ่อนายคำพอง ค้อนดีเป็นชาวนายากจนอยู่ที่บ้านนาจาน ตำบลหนองแปน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ภายหลังหันมาประกอบอาชีพค้าขายวัวควาย ค้าข้าว ขายรถมือสอง รวมทั้งการปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้านทำให้ฐานะร่ำรวยขึ้น ได้สนับสนุนให้ลูกชายและลูกเขยเป็นนักการเมืองท้องถิ่นกล่าวคือ ลูกชาย นายสุพร ค้อนดีเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น 4-5 สมัยติดต่อกัน นายสิทธิกุล ภูคำวงศ์ลูกเขยเป็นรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่นคนที่1 และนายธีระยุทธ ต้องสู้ลูกเขยอีกคนเคยเป็นนายกเทศมนตรีตำบลมัญจาคีรี 2 สมัยพึ่งจะพ่ายแพ้ให้กับนายปราโมทย์ลูกชายของร้านปัจจุบันโอสถในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด เนื่องจากวางแผนในการหาเสียงผิดพลาดประกอบกับประชาชนอยากเปลี่ยนผู้บริหารท้องถิ่นคนใหม่ อย่างไรก็ตามเมื่อมีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแปนซึ่งเป็นตำบลบ้านเกิดของพ่อตา ชาวบ้านจึงสนับสนุนให้นายธีระยุทธลงสมัครรับเลือกตั้งในวันท้าย ๆของการรับสมัครและได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแปนในปัจจุบัน ทั้งที่นายธีรยุทธอยากจะดูแลกิจการสถานีบริการน้ำมันปตท.ที่มีอยู่ 6 แห่งในจังหวัดขอนแก่น

ความสัมพันธ์ของการเมืองท้องถิ่นกับนักการเมืองระดับชาติ นายธนิก มาสีพิทักษ์ เป็นคนบ้านหนองหญ้าข้าวนก ตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น นายธนิกมาจากครอบครัวชาวนาได้ร่ำเรียนหนังสือไปทำงานในกรุงเทพมหานครกับบริษัทขายเครื่องใช้ไฟฟ้า ด้วยความตั้งใจในการทำงานจึงได้แต่งงานกับลูกสาวเจ้าของบริษัทดังกล่าว นายธนิกมีความสนใจงานทางด้านการเมืองเคยลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายสมัยโดยลงสมัครในนามพรรคการเมืองหลายพรรคแต่ไม่ได้รับเลือกตั้ง เนื่องจากอำเภอมัญจาคีรีเมื่อไปรวมเขตเลือกตั้งกับอำเภออื่นในจังหวัดขอนแก่น จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งของอำเภอมัญจาคีรีมีน้อยกว่าอำเภออื่นที่รวมเป็นเขตเลือกตั้งเดียวกันทำให้ผู้สมัครจากอำเภออื่นได้รับการเลือกตั้งนายธนิกไม่ได้รับเลือกตั้งจนกระทั่งได้เป็นสมาชิกพรรคเพื่อไทยจึงได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของพรรคเพื่อไทยเมื่อครั้งที่ผ่านมา แต่เดิมนายธนิกเมื่อครั้งลงสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคการเมืองอื่นอยู่คนละฝ่ายกับสุพร ค้อนดีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่นที่รับผิดชอบพื้นที่อำเภอมัญจาคีรีต่อเมื่อนายธนิกได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อพรรคเพื่อไทยจึงได้ทำงานการเมืองร่วมกันในมัญจาคีรี เพราะนายสุพรทำงานการเมืองให้พรรคเพื่อไทยเช่นเดียวกัน

กลุ่มทางการเมืองอีกกลุ่มคือกลุ่มของนายสนั่น สนธิโสมพันธุ์ ตระกูลเจ้าเมืองเก่า เคยรวมกลุ่มคนที่สำเร็จการศึกษาในวิชาชีพต่าง ๆจะลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลมัญจาคีรีแข่งกับกลุ่มพ่อค้าในพื้นที่แต่กลุ่มนักธุรกิจที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งมาเจรจาขอให้อย่าลงสมัครรับเลือกตั้งจนคณะของฝ่ายวิชาการล้มเลิกความตั้งใจที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งไป เพราะประเมินฐานเสียงแล้วคงสู้กลุ่มนักธุรกิจไม่ได้

นักธุรกิจที่ไม่สนใจเล่นการเมืองในท้องถิ่นได้แก่แดงเฟอร์นิเจอร์(นามสมมุติ)ซึ่งเป็นนักธุรกิจที่มีอิทธิพลต่อชุมชนในอำเภอมัญจาคีรีมากพอสมควรเนื่องจากมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับลูกข่ายเร่ขายเฟอร์นิเจอร์ของตนเองและกุมอำนาจทางเศรษฐกิจในพื้นที่ไว้ได้พอสมควร ในด้านสถานภาพสังคมเจ้าโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์เป็นนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จมีทรัพย์สินมากมาย สามารถส่งลูกหลานเรียนหนังสือสำเร็จเป็นนักวิชาชีพ เช่น แพทย์ วิศวะกร เป็นต้น ลูกหลานมาช่วยบริหารธุรกิจของครอบครัวเกี่ยวกับเฟอร์นิเจอร์และอพาร์ทเมนท์ การมีบทบาททางสังคมเห็นได้จากเมื่อมีงานประเพณีของชาวบ้านครอบครัวของแดงเฟอร์นิเจอร์มักถูกเชิญให้เป็นประธานพิธีในงานบุญประเพณีต่างๆในพื้นที่มัญจาคีรี

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการเลือกตั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นผู้สมัครมักมาปรึกษาแดงเฟอร์นิเจอร์ให้เป็นหัวคะแนนและทาบทามให้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครอบครัวของแดงเฟอร์นิเจอร์ไม่อยากเป็นหัวคะแนนให้ผู้สมัครรายใด แต่เปิดโอกาสให้ผู้สมัครมาหาเสียงในโรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ได้ทุกคน เพราะได้บทเรียนเมื่อครั้งทำหน้าที่เป็นหัวคะแนนให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น ซึ่งผู้สมัครเป็นผู้มีชื่อเสียงระดับประเทศมาลงสมัครที่จังหวัดขอนแก่น จากการหาเสียงพบว่าลูกน้องที่ทำงานในโรงงานถูกจัดการเรื่องการลงคะแนนเสียงในระดับครอบครัวและชุมชนเรียบร้อยแล้ว การที่จะมาจัดการเรื่องการลงคะแนนเสียงที่โรงงานอีกครั้งเป็นการกระทำที่ซ้ำซ้อนกันไม่เกิดผลต่อคะแนนเสียงมากนัก ส่วนการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้บริหารระดับท้องถิ่นถ้าตัดสินใจลงสมัครคาดว่าคงได้การเลือกตั้งอย่างแน่นอน แต่ครอบครัวของแดงเฟอร์นิเจอร์ปฏิเสธที่จะเล่นการเมืองท้องถิ่นเพราะไม่อยากรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของนักการเมืองท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกลุ่มเดียวกันซึ่งไม่สามารถควบคุมได้ ประกอบกับธุรกิจของครอบครัวไม่ต้องอาศัยอำนาจทางการเมืองมาคอยปกป้องผลประโยชน์ทำให้ไม่สนใจเล่นการเมืองโดยตรงขอเป็นเพียงผู้สนับสนุนอยู่ภายนอก อย่างไรก็ตามเมื่อมีการเลือกตั้งชาวบ้านมักถามแดงเฟอร์นิเจอร์ว่างวดนี้จะเลือกใครดี

4. ความเปลี่ยนแปลงการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบท

การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านได้ศึกษาผ่านข้อถกเถียงของชาวบ้านในประเด็นสาธารณะของพื้นที่ ชาวบ้านที่มีส่วนได้เสียในประเด็นสาธารณะได้ถกเถียงกับฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง ความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน การแสดงออกในทางปฏิบัติของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ ทั้งนี้ประเด็นสาธารณะของพื้นที่ตำบลส่วนหม่อนเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชนส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านว่าการตัดสินใจการจัดการป่าสาธารณประโยชน์ต้องได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านนอกจากนั้นผู้นำชุมชนมีบทบาทในการสร้าง

วัดในพื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชนก่อให้เกิดความไม่ลงรอยกันของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมซึ่งก่อให้เกิดข้อถกเถียงและความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน

วัดดั้งเดิมที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างได้ใช้ประกอบพิธีทำบุญตามประเพณีตามวัฒนธรรมของชุมชน ต่อมามีพระผู้มีบารมีจากภายนอกมาตั้งวัดอีกแห่งในชุมชนบนพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ของชุมชนในขณะที่วัตรปฏิบัติของวัดแห่งใหม่แตกต่างไปจากวัตรปฏิบัติของวัดในชุมชนทั่วไป เช่น พระไม่รับกิจนิมนต์เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของชุมชน พระไม่บิณฑบาตแต่มีโรงครัวประกอบอาหารสำหรับพระสงฆ์ อย่างไรก็ตามมีชาวบ้านนำอาหารไปจังหันถวายอาหารแก่พระสงฆ์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าปิ่นโตของชาวบ้านที่นำไปถวายพระจะได้อาหารที่ดีใส่ปิ่นโตกลับคืนมา เป็นต้น ชาวบ้านมีความรู้สึกนึกคิดต่อวัดแห่งใหม่และการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชน ทั้งสองประเด็นนี้เป็นประเด็นสาธารณะของชุมชนที่เกิดการถกเถียงทางความคิดเห็นกันของชาวบ้าน ซึ่งส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกทางการปฏิบัติของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ป่าโคกหลวงเป็นป่าสงวนแห่งชาติที่ติดต่อกับพื้นที่ 4 ตำบล ได้แก่ตำบลสวนหม่อน ตำบลหนองแปน ตำบลท่าศาลาและตำบลโพนแพ็ก ของอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น โดยป่าโคกหลวงอยู่ทางทิศเหนือของตำบลสวนหม่อน พื้นที่ป่าโคกหลวงที่ชาวตำบลสวนหม่อนมีส่วนในการดูแลรักษาประมาณ 10,513 ไร่ อยู่ติดกับบ้านโนนเขวา บ้านเหล่ากกหุงและบ้านสว่าง ซึ่งปัจจุบันได้ปลูกไม้ยูคาลิปตัสและมีไม้นานาพรรณเกิดขึ้นในพื้นที่ป่าโคกหลวง ในอดีตชาวบ้านได้จับจองพื้นที่ป่าโคกหลวงเพื่อทำการเกษตร โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2514-2515ที่ชาวบ้านคาดหวังว่ารัฐบาลจะจัดสรรให้เป็นที่ทำกินในอนาคต

จนกระทั่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับผู้นำชุมชนต้องเจรจาสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านและขอคืนพื้นที่ให้เป็นป่าชุมชนโดยมีกำนันสังวาล จำปาบัว กำนันตำบลสวนหม่อนในขณะนั้นเป็นแกนนำผู้หนึ่งในการเจรจาขอพื้นที่ป่าโคกหลวงคืนจากชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ทีเข้าไปทำกินในพื้นที่ป่าโคกหลวงยินยอมคืนพื้นที่ให้เป็นป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชน แต่มีชาวบ้านบางส่วนขอใช้พื้นที่เป็นคอกเลี้ยงสัตว์และทำกินต่อมาจนปัจจุบัน ทั้งนี้ชาวบ้านบางหมู่บ้านได้ไปขอให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรออกเอกสารสิทธิที่ดินเป็นสปก.4-01ได้สำเร็จ ดังนั้นชาวบ้านตำบลสวนหม่อนบางส่วนที่คืนพื้นที่ให้เป็นป่าสาธารณประโยชน์รู้สึกว่าสูญเสียพื้นที่เคยทำกินไป ชาวบ้านคิดว่ากำนันซึ่งเป็นแกนนำในการขอคืนพื้นที่ป่าโคกหลวงทั้งนี้เพราะอยากได้เป็นกำนันแหนบทองคำ

ปี พ.ศ.2537 กำนันสังวาลเกษียณอายุราชการได้ส่งลูกเขยลงสมัครรับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านเหล่ากกหุ่งเพื่อแข่งขันเป็นกำนันต่อไปแต่แพ้การเลือกตั้ง ผู้ที่ชนะได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านเหล่ากกหุ่งคืออดีตเจ้าอาวาสวัดศรีนวล วัดประจำหมู่บ้านเหล่ากกหุ่ง ในขณะที่เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีนวล

ได้เป็นตัวตั้งตัวตีในการหาเงินมาสร้างวัดจนสำเร็จ ดังนั้นเมื่อสึกออกมา 4-5 ปี ชาวบ้านเห็นว่าอดีตเจ้าอาวาสเป็นคนทำงานเพื่อส่วนรวมนำชาวบ้านสร้างวัดได้สำเร็จ ชาวบ้านจึงสนับสนุนให้อดีตเจ้าอาวาสลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านไม่ต้องการให้กำนันซึ่งพึ่งเกษียณอายุราชการไปสนับสนุนให้ลูกเขยสืบทอดเป็นกำนันติดต่อกัน ชาวบ้านจึงเลือกอดีตเจ้าอาวาสวัดศรีนวลเป็นผู้ใหญ่บ้านหนึ่งสมัย 5 ปี ในปีพ.ศ.2541 อดีตเจ้าอาวาสวัดลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านในสมัยที่สองแต่แพ้ให้กับลูกเขยกำนันตำบลสวนหม่อนที่แพ้ไปครั้งที่แล้ว และต่อมาลูกเขยกำนันได้รับเลือกเป็นกำนันตำบลสวนหม่อนตามความตั้งใจ

ในช่วงปลายของการเป็นผู้ใหญ่บ้านของอดีตเจ้าอาวาสมีพระผู้มีบารมีจากภายนอกมาสร้างวัดแห่งใหม่ในหมู่บ้านเหล่ากกหุ่ง บนพื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์ดอนป่าไผ่ซึ่งมีเนื้อที่ 168 ไร่ โดยก่อนหน้านี้มีพระ 2 รูปได้มาตั้งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม หลังจากพระทั้งสองรูปที่ก่อตั้งสถานปฏิบัติธรรมได้มรณภาพลง พระผู้มีบารมีได้เข้ามาสร้างเป็นวัดที่สวยงามใหญ่โตโดยมีญาติโยมจากภายนอกชุมชนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาบริจาคเงินในการสร้างวัด ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดศรีนวลได้ทำรายงานถึงนายอำเภอว่าสถานที่ตั้งหวัดแห่งใหม่มีหนังสือสำคัญที่หลวงออกให้เป็นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนรวมทั้งวัดแห่งใหม่อยู่ห่างจากวัดเดิมของหมู่บ้านไม่ถึง 6 กิโลเมตร ไม่เข้าเงื่อนไขที่จะตั้งวัดแห่งใหม่ได้ ผู้ใหญ่บ้านจึงทำรายงานถึงนายอำเภอมัญจาคีรี นายอำเภอออกมาประชุมชาวบ้านเห็นว่าไม่เข้าเงื่อนไขที่จะตั้งวัดแห่งใหม่ได้ แต่เมื่ออดีตเจ้าอาวาสที่เป็นผู้ใหญ่บ้านหมดวาระลงและไม่ได้รับเลือกตั้งในสมัยที่สอง รวมทั้งนายอำเภอคนเดิมได้ย้ายไปรับราชการที่อื่นเรื่องการสร้างวัดแห่งใหม่จึงเงียบหายไป

ต่อมาอดีตเจ้าอาวาสลงสมัครรับเลือกตั้งได้เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหนึ่งสมัย เมื่อลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมัยที่สองแพ้ให้แก่เครือข่ายของลูกเขยกำนันอีกเช่นเดิม อดีตเจ้าอาวาสมีข้อสรุปกับตนเองว่าคนจนแม้จะตั้งใจทำงานเพื่อส่วนรวมจะได้รับเลือกให้เป็นตัวแทนชาวบ้านเพียงหนึ่งสมัยเท่านั้น สมัยที่สองพ่ายแพ้ให้แก่เครือข่ายของอดีตกำนันทั้งการลงสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในสมัยที่สองโดยมีคำพูดเปรียบเปรยว่า

> *“คนทำตรงเปรียบเหมือนเราเอามือทิ่มลงไปในถังข้าวสารด้วยมือตรง ๆ เมื่อดึงมือขึ้นมาจะไม่ค่อยมีข้าวสารติดมือขึ้นมาเท่าใดนักส่วนคนคดงอเปรียบเหมือนเมื่อเอามือทิ่มลงในถังข้าวสารแล้วงอมือไว้ เมื่อดึงมือขึ้นมาจะมีข้าวสารติดมือขึ้นมามากเปรียบเหมือนผลประโยชน์ที่ได้ติดมือขึ้นมาและเป็นที่นิยมชมชอบ*

แก่ผู้คนที่เห็นแก่ผลประโยชน์ที่จะได้รับโดยไม่คำนึงว่าได้มาโดย
ชอบหรือไม่" (สัมภาษณ์นายสมคิด เสนาฤทธิ์,15 มิถุนายน 2558)

เมื่อกำนันตำบลสวนหม่อนเกษียณอายุราชการได้ถูกชักชวนมาให้เป็นเลขาธิการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในปีพ.ศ. 2552 ในการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในการย้ายที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนมาตั้งบนที่สาธารณประโยชน์ของบ้านโนนเขวาซึ่งติดกับถนนสายขอนแก่น-มัญจาคีรี ทั้งนี้แต่เดิมพื้นที่สาธารณประโยชน์บ้านโนนเขวาใช้เพื่อการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชาวบ้าน ผลจากเวทีประชาคมชาวบ้านตกลงเห็นด้วยให้ย้ายที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนมาสร้างที่สาธารณประโยชน์บ้านโนนเขวาเพราะเห็นว่าเป็นการสร้างสถานที่ราชการส่วนท้องถิ่นเพื่อบริการประชาชนในพื้นที่ให้ได้รับความสะดวก แต่มีชาวบ้านบางส่วนกล่าวว่าสมัยพ่อตาเป็นกำนันเอาที่ป่าโคกหลวงคืนจากชาวบ้าน เมื่อลูกเขยมาเป็นเลขานายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนเอาที่สาธารณประโยชน์ไปสร้างที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลอีกครั้ง

นี่เป็นความคิดเห็นของชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ลงคะแนนเสียงให้กำนัน ตั้งแต่สมัยพ่อตาจนกระทั่งถึงลูกเขย เมื่อครั้งลงสมัครรับเลือกตั้งชาวบ้านเหล่ากกหุ่งประมาณ 90 เสียงที่ไม่เคยลงคะแนนเสียงให้เลย แม้กำนันจะพยายามอย่างไรก็ไม่สำเร็จ เมื่อไปสอบถามชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ลงคะแนนเสียงให้บอกว่าพิจารณาหลายอย่างประกอบกันโดยพิจารณาว่าเป็นคนทำงานเพื่อส่วนรวมหรือไม่ วิธีการทำงานไว้เนื้อเชื่อใจได้หรือไม่ การวางตัวของคนในครอบครัวของผู้นำเข้ามาก้าวก่ายการทำงานของผู้นำหรือไม่อย่างไร ไม่ใช่แค่เรื่องการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์เท่านั้น ดังนั้นชาวบ้านจะพิจารณาเหตุผลหลายประการก่อนที่จะตัดสินใจว่าจะเลือกใครเป็นผู้นำชุมชน

เมื่อหมดวาระการเป็นเลขาธิการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในปี พ.ศ. 2556 อดีตกำนันได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน แต่พ่ายแพ้แก่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนคนปัจจุบัน อย่างไรก็ตามอดีตกำนันตำบลสวนหม่อนถูกชักชวนให้มาดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนในสามสี่เดือนต่อมา ทั้งนี้เพราะอดีตกำนันจากบ้านเหล่ากกหุ่งเป็นผู้ที่รู้จักสัมพันธ์กับชาวบ้านในตำบลสวนหม่อนเป็นอย่างดี ในระยะหลังรองนายกองค์การบริการส่วนตำบลสวนหม่อนไปจังหันเช้าที่วัดแห่งใหม่ในหมู่บ้านทุกวัน ในขณะที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งกำลังตั้งข้อสังเกตถึงเหตุผลความจำเป็นในการสร้างวัดแห่งใหม่ในหมู่บ้านว่าเหมาะสมหรือไม่

ทั้งนี้เพราะทำให้ชาวบ้านและผู้นำชุมชนแบ่งเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นด้วยกับการสร้างวัดแห่งใหม่ว่าเป็นเรื่องดีงามเพราะเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ เป็นวัดที่มีความเคร่งครัดด้าน

ระเบียบวินัยความสะอาดสวยงาม ชาวบ้านอีกฝ่ายหนึ่งตั้งคำถามว่าการสร้างวัดแห่งใหม่มีความจำเป็นหรือไม่ในเมื่อมีวัดประจำหมู่บ้านอยู่แล้ว การตังวัดแห่งใหม่เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องหรือใหม่ ทำไมพระของวัดแห่งใหม่ไม่รับกิจนิมนต์ของชาวบ้านมาประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเหมือนวัดทั่วไป ทำไมวัดแห่งใหม่จึงมีแต่คนใกล้ชิดกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่เข้าถึงได้ทำไมไม่เปิดกว้างให้ชาวบ้านทั่วไปเข้าถึงฯลฯ

ประเด็นการสร้างวัดแห่งใหม่คงเป็นเรื่องที่ชุมชนต้องถกเถียง แสดงความคิดเห็นร่วมกันยังหาข้อยุติไม่ได้ ในขณะที่พระผู้มีบารมีได้บริจาคเงินเพื่อสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ที่ว่าการอำเภอมัญจาคีรีและสถานีตำรวจภูธรมัญจาคีรี เช่น อนุสาวรีย์ สวนสารณประโยชน์ ซุ้มประตู เป็นต้น ความสัมพันธ์ของวัดแห่งใหม่กับชุมชนควรเป็นอย่างไรคงเป็นประเด็นถกเถียงกันต่อไป ล่าสุดสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจากบ้านเหล่ากกหุ่งเสนอโครงการขุดลอกหนองน้ำสารณประโยชน์ที่อยู่ในบริเวณที่สารณประโยชน์ดอนป่าไผ่ แต่ความเป็นจริงในปัจจุบันหนองน้ำได้อยู่ภายในบริเวณรั้วของวัดแห่งใหม่ โครงการได้รับการอนุมัติแล้วแต่ยังไม่สามารถดำเนินการขุดลอกได้ แนวทางควรเป็นอย่างไร สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจากบ้านเหล่ากกหุ่งจึงได้ร้องขอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาตรวจสอบเพื่อหาข้อยุติ

ชาวบ้านกล้าตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน แม้จะรู้ว่าผู้ที่สร้างวัดแห่งใหม่เป็นผู้ที่มีบารมีได้รับการสนับสนุนจากภายนอก การที่วัดแห่งใหม่สนับสนุนการสร้างอนุสาวรีย์ ซุ้มประตูและสวนสาธารณะซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์ของอำเภอมัญจาคีรี เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยราชการในอำเภอมัญจาคีรีและประชาชนชาวมัญจาคีรี แต่ความสัมพันธ์ภายในชุมชนยังมีชาวบ้านทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยกับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยในแนวปฏิบัติของวัดแห่งใหม่ การเสนอเรื่องไปที่อำเภอมัญจาคีรีให้สร้างความชัดเจนในเรื่องดังกล่าวมีบางช่วงที่เรื่องเงียบหายไป

ชาวบ้านกลุ่มที่เสนอเรื่องขึ้นไปยังคงปรึกษาหารือกันเพื่อหาแนวทางในการดำเนินการต่อไป เมื่อสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจากบ้านเหล่ากกหุ่งคนใหม่สนใจติดตามในเรื่องดังกล่าวจึงเสนอปัญหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้พิจารณา พร้อมกันนั้นได้เสนอโครงการขุดลอกหนองน้ำสาธารณะของชุมชนที่อยู่ในบริเวณของวัดแห่งใหม่ เมื่อโครงการได้รับการอนุมัติต้องหาทางดำเนินการขุดลอกหนองสาธารณะซึ่งอยู่ในรั้ววัดแห่งใหม่ เป็นการหาความชัดเจนว่าที่สารณประโยชน์ดอนป่าไผ่ชุมชนยังมีสิทธิในการจัดการใช้ประโยชน์ร่วมกันอยู่หรือไม่ ชาวบ้านกล้าคิดกล้าทำไม่ยอมแต่อำนาจภายนอกง่าย ๆแม้ว่าบางเวลา บางสถานการณ์ข้อเสนอของชาวบ้านไม่ได้รับการตอบสนอง แต่ชาวบ้านรอจังหวะเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสมเพื่อต่อรองให้เกิดการแก้ปัญหาโดยตลอด

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการก่อรูปโครงสร้างความรู้สึกของชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ที่แตกต่างกันความปรารถนา แรงบันดาลใจ ประสบการณ์ของบุคคลที่มีความขัดแย้งหรือไม่ลงรอยกับกระบวนการทางสังคมเป็นพื้นที่สาธารณะหรือ “พื้นที่การต่อรอง” ของชาวบ้าน

กระบวนการประชาธิปไตยเป็นกระบวนการที่ผู้คนกลุ่มต่าง ๆที่มีความคิดเห็นไม่เหมือนกันมาถกเถียง แสดงเหตุผลของตนเองและรับฟังเหตุผลของผู้อื่น ทุกฝ่ายหาข้อตกลงร่วมกันโดยสันติวิธี เพื่อให้เกิดการดำเนินการตามข้อตกลงร่วมกันโดยที่ทุกฝ่ายยังอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ในอนาคตเมื่อมีเหตุผลเพิ่มเติมประการใดสามารถนำมาสู่กระบวนการถกเถียงแสดงเหตุผลกันอีกและหาข้อตกลงร่วมกันใหม่เพื่อให้มีข้อตกลงที่มีความก้าวหน้าเหมาะสมยิ่งขึ้น โดยไม่ใช้อำนาจพิเศษใด ๆมากดทับความคิดเห็นของฝ่ายต่าง ๆและตัดสินใจด้วยอำนาจพิเศษ ถ้าเราเชื่อในกระบวนการประชาธิปไตยดังกล่าวก็ควรให้ชุมชนมีกระบวนการประชาธิปไตยในการหาข้อตกลงร่วมกันในประเด็นส่วนรวมของชุมชน

ชาวบ้านรู้สึกว่าการจัดการที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนไม่ใช่อำนาจหน้าที่ของหน่วยงานหรือผู้มีบารมีจากภายนอกที่จะมาจัดการได้ตามอำเภอใจ เป็นสิทธิของคนในชุมชนที่ต้องมีบทบาทสำคัญในการจัดการ ความรู้สึกที่ เป็นเจ้าของทรัพยากรนี้ก่อรูปขึ้นในความคิดและส่งผลต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในหลายรูปแบบดังที่กล่าวมา และที่สำคัญไม่ใช่ เพียงแค่ ทรัพยากรชุมชนเท่านั้น ความคิดของชาวบ้านเริ่มขยายออกครอบคลุมพื้นที่ทางการเมืองด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านเริ่มรู้สึกว่าการตัดสินใจทางการเมืองของผู้นำนั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านด้วย

5. สรุป

กล่าวโดยสรุปชาวนาขนาดเล็กตำบลสวนหม่อนถือครองที่ดินน้อย ที่สวนใหญ่ใช้ทำนาปลูกข้าวไว้บริโภค ชาวนาที่มีข้าวเหลือขายสร้างรายได้ไม่ได้มาก บางหมู่บ้านที่มีที่ทำไร่ปลูกมันสำปะหลังและอ้อยแต่พื้นที่ปลูกพืชไร่ก็มีน้อย ทำให้ชาวนาขนาดเล็กในตำบลสวนหม่อนมีความแตกต่างกันภายในทางเศรษฐกิจไม่มากนัก การแตกตัวทางชนชั้นในชุมชนมีน้อย ผู้ที่สร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้ร่ำรวยขึ้นมาได้เป็นผู้ที่ปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้าน สะสมทุนขยายกิจการไปสู่การรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร การขายสินค้าอุปโภคและบริโภค ร้านขายยาสมุนไพร การขายรถมือสอง การซื้อขายที่ดิน การผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น

ผู้ประกอบการร้านขายยาสมุนไพรและโรงงานผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์ได้สร้างสินค้าที่ชาวนาขนาดเล็กได้รับไปเร่ขายเงินผ่อนแก่ชาวบ้านในชุมชนในภูมิภาคต่าง ๆทั่วประเทศ ชาวนาที่เร่ขายสมุนไพรและเฟอร์นิเจอร์ทั่วประเทศเป็นการแสวงหาทรัพยากรจากภายนอกชุมชนเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัว ด้วยข้อจำกัดของทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ไม่เพียงพอที่จะสร้าง

ความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการเร่ขายสินค้าเงินผ่อนมีรายได้มาส่งให้ลูกเรียนหนังสือ เมื่อลูกสำเร็จการศึกษาได้ทำงานเป็นข้าราชการและพนักงานของบริษัทเอกชนมีรายได้ส่งกลับมาดูแลคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัว สามารถสร้างบ้าน ซื้อที่ดินให้เป็นทรัพย์สินของครอบครัวได้

อย่างไรก็ตามผู้เร่ขายสินค้าเงินผ่อนที่ไม่ประสบความสำเร็จ ถูกเอารัดเอาเปรียบจาการเป็นลูกข่ายในการรับสินค้าไปจำหน่ายจนกลายเป็นหนี้สิน ต้องสูญเสียที่ดินที่นำไปค้ำประกันเพื่อรับสินค้าไปจำหน่ายก็มีไม่น้อย ผู้ประกอบการที่ผลิตสินค้าให้ชาวนารับไปเร่ขายเงินผ่อนจึงเป็นทั้งโอกาสให้ชาวนามีสินค้าไปจำหน่ายสร้างรายได้ให้ครอบครอบครัวและเป็นการเอาเปรียบกันภายในเครือข่ายไปพร้อมกันดังนั้นชาวนาขนาดเล็กได้นำสมุนไพรและเฟอร์นิเจอร์จากพื้นที่มุ่งตรงสู่ตลาดที่สร้างขึ้นมาลูกค้าคือชาวบ้านในหมู่บ้านตามหมู่บ้านต่างๆทั่วทุกภูมิภาคของไทย พร้อมกันนั้นชาวนาขนาดเล็กแบกรับความเสี่ยงในเรื่องกำไรขาดทุนและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง

ดังนั้นชาวบ้านตำบลสวนหม่อนจึงต้องการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทในการดูแลคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ แต่ด้วยทรัพยากรที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอยู่จำกัด องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจึงสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ในการทำแผนงานโครงการต่างๆ กระจายแผนงานโครงการให้กลุ่มต่างๆร่วมกันรับผิดชอบขับเคลื่อนการทำงาน สร้างผลงานให้เป็นที่ประจักษ์แก่หน่วยงานต่างๆทำให้เกิดความร่วมมือกับหน่วยงานในการทำงาน คณะเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนจัดระบบการทำงานและผลงานให้ชัดเจนจึงทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่างๆหลายรางวัล รางวัลที่องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้รับเป็นการขยายเครือข่ายความร่วมมือในการทำงานที่กว้างขวางขึ้น องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้รับทรัพยากรและความรู้ในการทำงานมากขึ้น

ผลงานที่โดดเด่นขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีคณะเจ้าหน้าที่ที่มีความสามารถในการทำงาน มีความร่วมมือกันในการทำงานของหัวหน้างานสำคัญๆทั้งสำนักปลัด ส่วนการคลังและช่าง คณะเจ้าหน้าที่เหล่านี้ร่วมมือกันทำงานเป็นอย่างดีมาอย่างต่อเนื่องไม่มีการโยกย้ายไปทำงานที่อื่น สามารถพัฒนาการทำงานร่วมกับชุมชนและผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้อย่างเป็นระบบ สนับสนุนเจ้าหน้าที่ให้ได้เป็นหัวหน้างานขึ้นมาได้โดยไม่ได้โยกย้ายคนจากที่อื่นให้มารับตำแหน่ง ทำให้ขวัญและกำลังใจของเจ้าหน้าที่ในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนดี เห็นโอกาสในการเจริญก้าวของการทำงานในองค์กร

ประกอบกับการสร้างความร่วมมือกันของผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนกับสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่นซึ่งเป็นนักการเมืองในพื้นที่อำเภอมัญจาคีรีที่เป็นมา

หลายสมัย การร่วมมือกับนักการเมืองในพื้นที่มัญจาคีรีที่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อพรรครัฐบาลทำให้เกิดความร่วมมือของนักการเมืองในพื้นที่สร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อนำงบประมาณมาพัฒนาพื้นที่ได้มากขึ้น

ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านที่มีชีวิตแบบสมัยใหม่มากขึ้นจึงพยายามตอบสนองต่อปัญหาของชาวบ้านซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนในท้องถิ่นจับจ้องในผลงานและมองถึงการแก้ปัญหาร่วมอื่นๆที่ควรได้รับการแก้ไขต่อไป นักการเมืองท้องถิ่นที่จะประสบความสำเร็จทางการเมืองจึงต้องตระหนักถึงบทบาทและพลังของกลุ่มการเมืองนอกสถาบันมากขึ้น เพราะไม่เพียงแค่การทำงานเพื่อตอบสนองปัญหาเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น หากแต่เป็นการทำงานตอบสนองแก่ชุมชนให้ได้รับรู้ว่าตนเองกำลังทำงานให้แก่ “สาธารณะ” โดยตรง

ภาคผนวก

สนั่น สนธิโสมพันธุ์และคณะ(2553) เขียนประวัติเมืองมัญจาคีรีไว้ดังนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ จีนฮ่อยกทัพมารุกรานหัวเมืองลาวจนถึงชายแดนไทย จึงได้มีการรวบรวมทหารและขุนศึกจากหัวเมืองไปช่วยรบเมืองขอนแก่น โดยพระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวมุ่ง) ได้ส่งราชบุตร (ท้าวอู๋) ไปช่วยรบใน พ.ศ. ๒๔๑๘ ราชบุตรเมืองขอนแก่น (ท้าวอู๋) ได้ทำความดีความชอบ โดยช่วยรบ ปราบศึกฮ่อที่มารุกรานเวียงจันทน์และหัวเมืองลาวด้านเหนือจนได้ชัยชนะ

จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ หลังจากการแต่งตั้งราชบุตรเมืองขอนแก่น (ท้าวอู๋) เป็นพระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดีสุนทร เป็นเจ้าเมืองขอนแก่นโดยยกย่องราชบุตรซึ่งอยู่ที่บ้านดอนบม ขึ้นเป็นเมืองขอนแก่น ในขณะที่พระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวมุ่ง) เจ้าเมืองคนเก่าตั้งเมืองอยู่ที่บ้านโนนทัน ห่างกันเพียง ๖ กิโลเมตร การปกครองเมืองขอนแก่นให้แบ่งประชาชนกันคนละครึ่ง จึงเกิดความวุ่นวายกันไปทั่ว เกิดกรณีพิพาทกันหลายเรื่อง ส่วนใหญ่จะเป็นการแย่งยิงประชาชนและเขตแดนกัน จน พ.ศ.๒๔๒๔ อุปราชฝ่ายเมืองเดิมถึงแก่อสัญกรรม พระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวมุ่ง) ขอพระราชทานเลื่อนราชวงษ์ขึ้นเป็นอุปราชก็ไม่ทรงโปรดเกล้าฯ ฝ่ายเมืองใหม่ พระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวอู๋) ขอพระราชทานแต่งตั้งตำแหน่งอุปราชและราชวงษ์ก็ไม่ทรงแต่งตั้ง

พ.ศ. ๒๔๒๔ พระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวมุ่ง) ถึงแก่อนิจกรรม ราชวงษ์ที่อุปราชและข้าราชการได้ย้ายที่ทำการไปอยู่ที่บ้านทุ่ม เพราะมีประชาชนอยู่หนาแน่นและเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับหนองคาย การบริหารบ้านเมืองขอนแก่นจึงลำบากมากขึ้นเมื่อฝ่ายเมืองเดิมไม่เข้าร่วมกิจกรรมกับฝ่ายเมืองใหม่ ทางกรุงเทพฯ จึงได้แจ้งทั้งสองฝ่ายไม่ให้บังคับประชาชน โดยประชาชนจะอยู่กับฝ่ายเมืองใดให้เลือกอยู่ได้ตามความสมัครใจ พระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวอู๋) พยายามที่จะให้เมืองขอนแก่นรวมเป็นเมืองเดียวกัน เพื่อบีบรัดฝ่ายเมืองเดิมที่ตั้งอยู่บ้านทุ่มไม่ให้ขยายอาณาเขตออกไปทางด้านตะวันตก ซึ่งมีประชาชนอยู่กันหนาแน่น จึงได้ขอพระราชทานยกบ้าน ภูเม็ง ขึ้นเป็นเมืองให้ขึ้นกับเมืองขอนแก่น ดังเอกสารใบบอก หนังสือราชการจากกรุงเทพฯ ที่กล่าวถึงการตั้งเมืองมัญจาคีรีไว้ดังนี้

ที่ ๕ เมืองขอนแก่น ๒ ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย ที่ว่าการกรมมหาดไทย วันที่ ๓๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๘ สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระนครศรีบริรักษ์เจ้าเมือง อุปราช ราชวงษ์ ราชบุตร ท้าวเพีย เมืองขอนแก่นด้วยมีใบบอกลงไปเมื่อ ณ ปีมะเส็งตรีศก ว่าบ้านภูเม็ง ทิศตะวันตกเมืองขอนแก่น เขตกว้างขว้าง ไพร่ฟ้าพลเมืองมีมากสมควรจะตั้งเป็นเมืองได้ ขอรับพระราชทาน

บ้านภูเม็งเป็นเมืองขึ้นกับเมืองขอนแก่น ขอท้าววรบุตรเป็นเจ้าเมืองรับราชการฉลองพระเดชพระคุณรักษาบ้านเมืองขอบขัณฑสีมาต่อไป โดยนำใบบอกขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบฝ่าละอองแล้วและมีพระบรมราชโองการมาพระบัญฑูรสุรสิงหนาถดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

“เมืองขอนแก่นเขตกว้างขวางไพร่ฟ้าพลเมืองมีมาก ซึ่งพระนครศรีบริรักษ์ ยกบ้านภูเม็งเป็นเมือง โดยมีท้าววรบุตรเป็นเจ้าเมือง ได้ขนานนามบ้านภูเม็งเป็นเมืองมัญจาคีรี พระราชทานนามสัญบัตรประทับตราพระราชรัญกรณ์ ขอตั้งท้าววรบุตรเป็นพระเกษตรวัฒนา (สน) เป็นเจ้าเมือง ตั้งแต่ ณ วันพฤหัสบดี แรม ๖ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเส็ง ตรีศกจุลศักราช ๑๒๔๓ (พ.ศ. ๒๔๒๔)

ทางราชการสำนักได้พิจารณาตั้งชื่อบ้านเมือง โดยจากลักษณะภูมิศาสตร์ของบริเวณนั้นแล้วใช้คำบาลีสันสกฤตประการหนึ่งและคำว่า “เม็ง” เป็นภาษาขอม ตรงกับภาษาบาลีว่า “มัญจา” แปลว่า เตียงหรือที่นอน ส่วนคำว่า “คีรี” แปลว่า “ภูเขา” “ล้านภูเม็ง” จึงได้รับเปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองมัญจาคีรี” รวมความแล้ว “มัญจาคีรี” แปลว่า “ภูเขาที่มีรูปร่างคล้ายเตียง” ดังนั้นเมืองมัญจาคีรีจึงมีฐานะเป็นเมืองในปีมะเส็ง ตรีศกจุลศักราช ๑๒๔๓ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๔

พระเกษตรวัฒนา (สน) เห็นว่าบ้านภูเม็งไม่เหมาะกับการตั้งเมือง เนื่องจากขาดแคลนน้ำและที่เพาะปลูก ประกอบกับภูมิประเทศไม่สามารถขยายเมืองได้และเกิดโรคระบาด พระเกษตรวัฒนา (สน) จึงย้ายมาตั้งเมืองในระยะแรกที่บ้านจระเข้หัวนา (ปัจจุบันคือ บ้านจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น) ซึ่งอุดมสมบูรณ์ และมีอาณาเขตกว้างขวาง ครั้งต่อมาได้ทราบว่าบริเวณริมบึงกุดเค้าอุดมสมบูรณ์กว่า ซึ่งมีแหล่งน้ำตลอดทั้งปี จึงอพยพตามลำห้วยปากดาวจนกระทั่งมาตั้งเมืองอยู่ที่บ้านสวนหม่อน ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ระยะทางจากบ้านจระเข้หัวนาถึงบ้านสวนหม่อนประมาณ ๑,๐๐๐ เส้น (๔๐ กิโลเมตร) ซึ่งบริเวณนั้นเมื่อถึงหน้าฝนมีน้ำไหลหลากมาจากภูเขาที่อยู่ทางทิศตะวันตก ท่วมบ้านเรือนและที่ทำกิน ทำให้สัตว์เลี้ยงและข้าวกล้าในนาเสียหาย จนถึง พ.ศ. ๒๔๓๒ จึงย้ายที่ทำการเมืองมัญจาคีรีมาตั้งที่ดอนเหมือดแอ่ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงพยาบาลอำเภอมัญจาคีรี) ระยะทางห่างจากบ้านสวนหม่อนประมาณ ๗๔ เส้น (๓ กิโลเมตร) ต่อมาได้พิจารณาเห็นว่าถ้าสร้างเมืองบนที่แห่งนั้นจะทำให้ไม่มีสถานที่ในการทำป่าช้าทางทิศตะวันออกของเมืองซึ่งเป็นลุ่ม เมื่อฝนตกลงมาก็จะชะล้างป่าช้าลงสู่หนองน้ำที่ใช้อุปโภคบริโภคสมัยนั้นต้องมีป่าช้าควบคู่ไปกับเมืองเพื่ออยู่อาศัยใหม่ จึงได้พบเนินสูงใกล้หนองน้ำ (ริมบึงกุดเค้า) ทางทิศตะวันออกเรียกว่าโนนดอนหัน ซึ่งเป็นทำเลดี น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ จึงได้ย้ายมาตั้งเมืองมัญจาคีรีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ส่วนดอนเหมือนแอ่ที่ตั้งเมืองเดิมก็ทำเป็นสถานที่ป่าช้า

พระเกษตรวัฒนา (สน) ปฏิบัติงานสนองพระเดชพระคุณพระเจ้าอยู่หัวมิได้ขาดตกบกพร่อง ทั้งนี้มีรองเจ้าเมืองช่วยงานเพียงตำแหน่งเดียวคือ ราชวงษ์ แต่มีความสามารถในการหาชายฉกรรจ์

ที่ยังไม่มีสังกัดได้เป็นจำนวนมาก อีกทั้งเนื่องจากพระเกษตรวัฒนา (สน) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการสู้รบ ทำให้ผู้คนอพยพมาอยู่เมืองมัญจาคีรีเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เก็บส่วยได้มากขึ้น นอกจากนี้พระเกษตรวัฒนา (สน) ยังได้นำไพร่พลและชายฉกรรจ์ชาวมัญจาคีรีเข้าร่วมสงครามปราบฮ่อครั้งที่ ๒ ที่ทุ่งเชียงคำ (ไหหิน) ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๖ ซึ่งถือเป็นความดีความชอบที่ปรากฏอย่างเด่นชัดจึงได้รับบรรดาศักดิ์โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง “จางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษ” ซึ่งทำหน้าที่ปกครองเมืองมัญจาคีรี โดยบรรดาศักดิ์ “จางวางเอก” นับตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หมายถึง หัวหน้ามหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง หรือ เจ้านายต่างกรม ลำดับชั้นยศเทียบเท่ามหาอำมาตย์เอกในสมัยต่อมา ส่วนบรรดาศักดิ์ของเจ้าเมืองในสมัยนั้น ถ้าเป็นเมืองเล็กจะเป็น “พระ” ถ้าเป็นเมืองใหญ่ถึงจะเป็น “พระยา” กรณีที่พระเกษตรวัฒนา (สน) เจ้าเมืองมัญจาคีรีได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “จางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษ” จึงถือเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ โดยจางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษได้ทำหน้าที่ปกครองเมืองมัญจาคีรีจนชราภาพ และถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ. ๒๔๓๙

จางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษ สมรสกับ นางสี มีบุตรรวมกัน ๒ คน คือ พระเกษตรวัฒนา (โส) และขุนชอุ่ม หลังจากจางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษถึงแก่อนิจกรรมท้าวโส (บุตรชายคนที่ ๑) ซึ่งได้เข้ารับราชการเมื่ออายุ ๒๙ ปี ในตำแหน่งเสมียนกองมหาดไทยจึงได้เดินทางไปยังกรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อกราบทูลขออนุญาตเป็นเจ้าเมืองมัญจาคีรีสืบต่อจากจางวางเอกพระยาพฤติคุณธนะเชษ ผู้เป็นบิดา ซึ่งขณะนั้นพระองค์กำลังทอดพระเนตรการชกมวยอยู่ และได้ทอดพระเนตรเห็นท้าวโส ซึ่งมีท่าทีทะมัดทะแมงหน่วยก้านดีมีท่าทางเป็นนักมวยจึงตรัสถามว่า “เอ็งเป็นนักมวยหรือ” ท้าวโสก็กราบบังคมทูลว่า “มวยเคยชกมาแล้วพะยะค่ะ” พระเจ้าอยู่หัวสรวลและมีรับสั่งว่า “เอ็งขึ้นห้ามมวยคู่นี้ให้ดูหน่อย” ท้าวโสก้มลงกราบแล้วขึ้นบนเวทีมวย และห้ามมวยให้พระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตร พระเจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยและเมื่อเสร็จสิ้นจากการชกมวยจึงกวักพระหัตถ์เรียกท้าวโสเข้าเฝ้าทันที และเอาพระหัตถ์ลูบหัวท้าวโสและตรัสว่า “เออ..เอ็งเหมาะสมแล้วที่จะเป็นเจ้าเมืองแทนพ่อ” ต่อมาอีกไม่นานพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งท้าวโสโดยจารึกในสุพรรณบัฏแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองมัญจาคีรีโดยพระราชทานนามว่า “พระเกษตรวัฒนา” และพระราชทานเสื้อเครื่องยศปักดิ้นพร้อมด้วยศาสตราวุธ ซึ่งเป็นเครื่องประดับยศของเจ้าเมืองหลายอย่าง ได้แก่ หอก หลาว ง้าว

พระเกษตรวัฒนา (โส) ได้ทำหน้าที่เป็นเจ้าเมืองมัญจาคีรีมานานหลายปี และได้รับสนองพระเดชพระคุณพระเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอดด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและมิเคยบกพร่องต่อหน้าที่ จน

เมื่อ ฑ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับการแต่งตั้งเป็น “รองอำมาตย์เอก” ได้รับพระราชทานนามสกุล “สนธิโสมพันธุ์” เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ และในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานสมาชิกสภาจังหวัดขอนแก่นเป็นคนแรก โดยได้พัฒนาเมืองมัญจาคีรีให้เจริญรุ่งเรืองตลอดมาและได้ถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ. ๒๔๘๙

บทที่ 3
กรณีศึกษาตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

รายงานวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน” กรณีศึกษาตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยให้ความสนใจกับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนชนบท อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนชนบทกับรัฐและผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 10 ประเด็น ประกอบด้วย 1) บริบทพื้นฐานและลักษณะทางกายภาพของตำบลจระเข้ 2) ความเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท” 3) ตลาดดอนโมงและพืชเศรษฐกิจ: จุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนบท 4) อ้อย: พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่กับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับระบบตลาด5) โครงสร้างครัวเรือนหลังยุคการเข้าสู่วิถีการผลิตในระบบอุตสาหกรรม 6) การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคน 7) ความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคม 8) ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด 9) วิเคราะห์ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวของพื้นที่ตำบลจระเข้ และ 10) บทสรุป

1. บริบทพื้นฐานและลักษณะทางกายภาพของตำบลจระเข้

ตำบลจระเข้ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอหนองเรือประกอบด้วย 13 หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ 1บ้านจระเข้
- หมู่ที่ 2บ้านหัวนา
- หมู่ที่ 3บ้านหัวนา
- หมู่ที่ 4บ้านโพนสว่าง
- หมู่ที่ 5บ้านหัวบึง
- หมู่ที่ 6บ้านหนองหอย
- หมู่ที่ 7บ้านโคกกลาง
- หมู่ที่ 8บ้านหนองแปน
- หมู่ที่ 9บ้านเทพเทวัญ
- หมู่ที่ 10บ้านโพนสว่าง
- หมู่ที่ 11บ้านบึงสว่าง
- หมู่ที่ 12บ้านหัวนา
- หมู่ที่ 13บ้านเทพเทวัญ

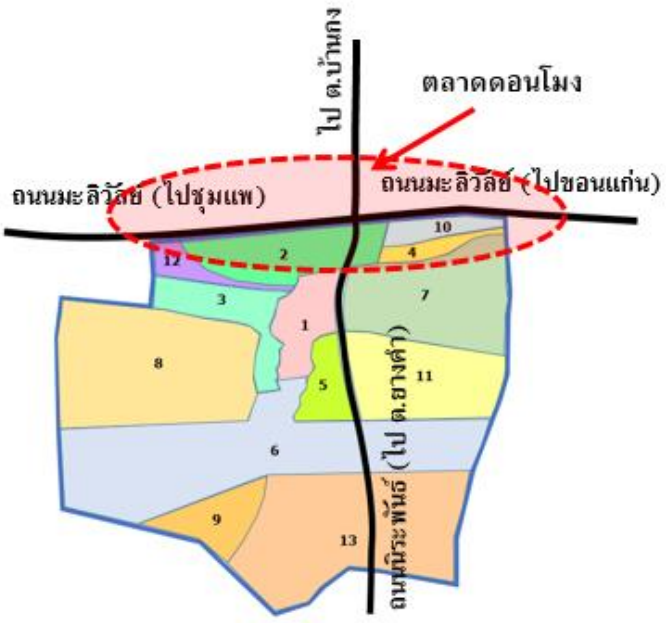

ภาพที่ 2 เขตปกครองตำบลจระเข้ แยกตามหมู่บ้าน

ตำบลจระเข้ห่างจากเมืองขอนแก่นประมาณ 38.5 กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดขอนแก่นไปตามถนนมะลิวัลย์ (ทางหลวงหมายเลข 12) อยู่ด้านทิศใต้ของถนนช่วงกิโลเมตรที่ 31-37 ระยะห่างจากอำเภอหนองเรือประมาณ 14 กิโลเมตร (ดังภาพที่ 3)

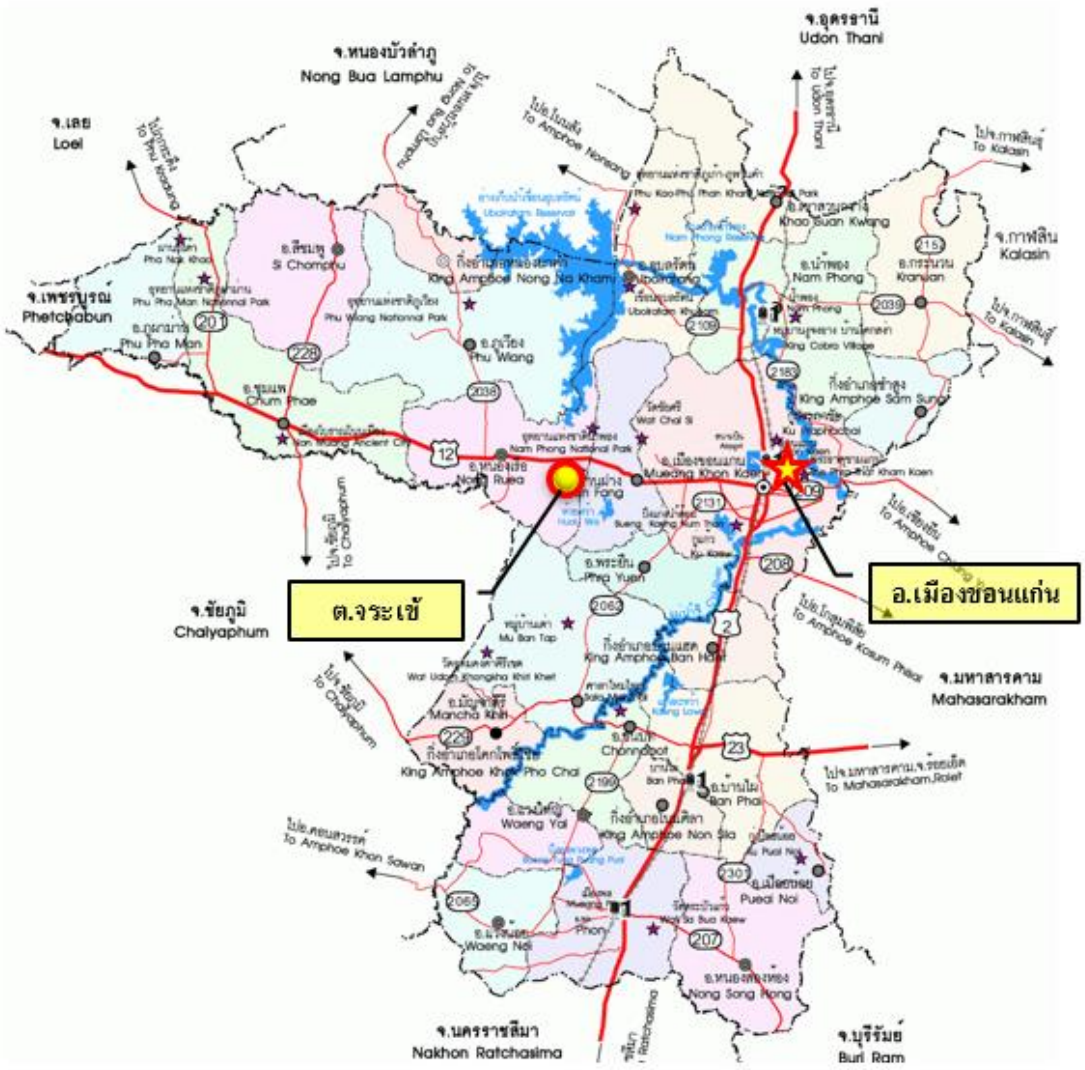

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น[1]

อาณาเขตของตำบลจระเข้ติดต่อกับตำบลอื่นๆ (ภาพที่ 4) ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับถนนมะลิวัลย์ บางส่วนอยู่ในพื้นที่เทศบาลตำบลดอนโมง และตรงข้ามกับ อบต.บ้านกง อำเภอหนองเรือ

[1]ที่มา: แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดขอนแก่น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

ทิศใต้ ติดต่อกับพื้นที่ อบต.ยางคำ อบต.บ้านเม็ง อำเภอหนองเรือ

ทิศตะวันออก มีเทือกเขาภูกระแตเป็นแนวกั้นอาณาเขตพื้นที่ อบต.หนองบัว และอบต.โนนฆ้อง อำเภอบ้านฝาง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับพื้นที่ อบต.ยางคำ อบต.บ้านเม็ง อำเภอหนองเรือ

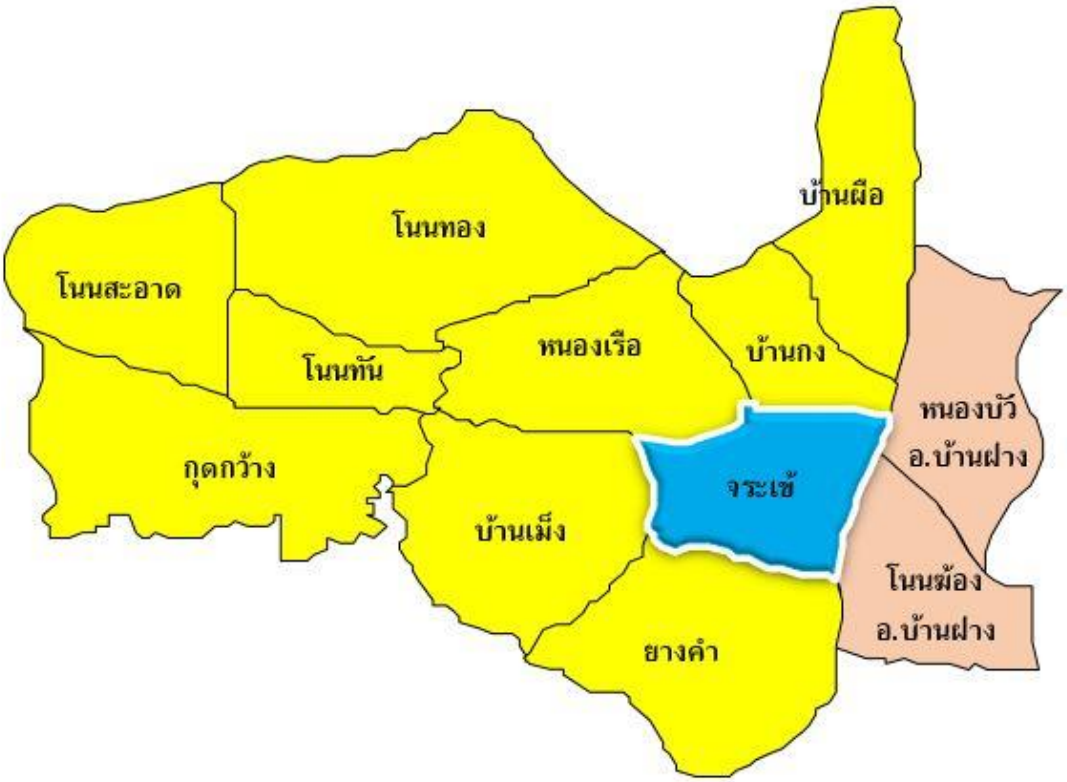

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงที่ตั้งตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

ลักษณะภูมิประเทศ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบ มีภูกระแตอยู่ทางด้านทิศตะวันออก มีลำห้วยสายสำคัญ ได้แก่ ลำห้วยน้อย ลำห้วยวังแสง ลำห้วยกุดพริก

สภาพทางเศรษฐกิจ ประชาชนในเขตตำบลจระเข้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน และการเลี้ยงสัตว์

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลจระเข้ มีโรงเรียนประถมศึกษาจำนวน 4 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา (ขยายโอกาส) จำนวน 2 แห่ง และมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 2 แห่ง

ด้านทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ประกอบด้วย ป่าโคกใหญ่ ป่าฝายใหม่ ป่าช้าบ้านหนองกอย ป่าช้าหลังสำนักงาน อบต. ป่าช้าบ้านหนองแปน และเทือกเขากระแต รวมพื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติ 2,383.50 ไร่

นอกจากนี้ยังมีโรงงานที่อยู่ใกล้เขตพื้นที่ตำบลจระเข้ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอหนองเรือ และเป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น ได้แก่ โรงงานน้ำตาลมิตรภูเวียง บริษัทขอนแก่นแหอวน จำกัด รวมถึงห้างสรรพสินค้าโลตัส ซึ่งเป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญของประชาชนในพื้นที่อีกด้วย

2. ความเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท”

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท” ตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2538) ให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในสังคม ระบบการผลิตของเกษตรกรสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม ตลาด และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นไปตามนโยบายรัฐที่เป็นสถาบันการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจในเรื่องการผลิตจึงมีความสัมพันธ์กับสถาบันต่างๆ ทั้งการศึกษา ความคิด วัฒนธรรม และครอบครัว การทำความเข้าใจสังคมจากโครงสร้างความสัมพันธ์ของสถาบันสำคัญๆ อย่างเป็นกระบวนการ จะทำให้เราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ๆ ความก้าวหน้าใหม่ๆ ทางสังคม รวมไปถึงการที่คนกลุ่มใหม่ๆ ที่ขึ้นมามีสิทธิ์มีเสียงในสังคมมากขึ้น ในการศึกษาความเป็นประชาธิปไตยนั้น Laclau and Mouffe (2001) ได้ชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาพิเศษที่เป็น “จุดปะทะ/ประสานทางการเมือง” (moment of political articulation) โดยใช้แนวคิด “อำนาจนำ” (Hegemony) ของ Antonio Gramsci มาวิเคราะห์ โดยศึกษาถึงการเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ การแบ่งยุคสมัยทางการเมืองที่สะท้อนให้เห็นถึงเศรษฐกิจด้วย (periodization) โดยจัดให้ชุดการต่อสู้ต่อรองทางการเมืองอยู่ในแต่ละช่วงของการแบ่งเวลา เพื่อทำให้เห็นว่าชุมชนชนบทเปลี่ยนแปลงไปสู่คุณภาพใหม่ในช่วงไหน การศึกษาความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน กรณีศึกษาตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ได้แบ่งออกเป็น 3 ยุคที่สำคัญ ได้แก่ ยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน/พึ่งพิงธรรมชาติ ยุคเศรษฐกิจระบบตลาดและการผลิตสินค้าเกษตร และยุคแรงงานย้ายถิ่นและเข้าสู่วิถีการผลิตระบบอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน/พึ่งพิงธรรมชาติ (พ.ศ. 2350-2460)

ประวัติความเป็นมาของตำบลจระเข้นั้น มีความเชื่อมโยงกับประวัติการตั้งเมืองขอนแก่นที่กล่าวถึงการกวาดต้อนชาวลาวในสมัยกรุงธนบุรีเมื่อครั้งเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพ

ไปตีเมืองลาวในช่วง พ.ศ. 2321-2322 โดยมีชาวลาวอพยพเข้ามา 3 เส้นทาง คือ จากแขวงหลวงพระบาง จากแขวงเวียงจันทน์ และจากแขวงจำปาศักดิ์ และต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ราว พ.ศ. 2332 เจ้าจอมคำแว่น ธิดาของเพีย[2]เมืองแพน แขวงจำปาศักดิ์ (ถูกกวาดต้อนมาพร้อมกับชาวลาว และได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นเจ้าจอม หลังจากเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทรงขึ้นครองราชย์ เป็นรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) ได้กราบบังคมทูลขอพระกรุณาให้เพียเมืองแพนแยกตัวออกจากเมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งรัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ยกบ้านบึงบอนขึ้นเป็นเมืองขอนแก่น และให้เพียเมืองแพนเป็นเจ้าเมืองขอนแก่นขึ้นกับเมืองนครราชสีมา ต่อมามีชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เป็นตำบลจระเข้ในปัจจุบันกล่าวได้ว่าตำบลจระเข้จัดตั้งเป็นตำบลมานานกว่า 200 ปีแล้ว เดิมชื่อว่า “เมืองปัญจา” สถานที่ตั้งของเมืองปัญจามีความอุดมสมบูรณ์ เพราะมีแม่น้ำลำธารล้อมรอบ มีห้วยหนองอยู่ 3 แห่ง คือ ห้วยน้ำจั่น กุดแข้ และหนองโพนวิลัย ประมาณปี พ.ศ. 2350 นายเหล็ก แสนบุราณ เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์และในน้ำก็มีแข้ (จระเข้) อยู่จริง จึงตั้งชื่อว่า “กุดแข้” ทำให้คนจากถิ่นอื่นย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยอยู่ที่นี่เป็นจำนวนมาก ผู้ที่อพยพเข้ามาในยุคแรกเริ่มนั้นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ **กลุ่มแรก** อพยพมาจากเมืองพระลับ (ปัจจุบันเป็นตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น กลุ่มเพียเมืองแพน แขวงเวียงจันทน์) เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บนริมฝั่งน้ำลำห้วยยางทางทิศตะวันออก และเรียกบริเวณที่คนกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานว่า “คุ้มกุดแข้” **กลุ่มที่สอง** อพยพมาจากบ้านเป้า เมืองอุบล (สันนิษฐานว่าน่าจะอพยพมาจากลาวสายแขวงจำปาศักดิ์) โดยเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณที่เป็นหนองน้ำโพนวิลัยในปัจจุบันจึงเรียกบริเวณที่คนกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานว่า “คุ้มบ้านเป้า” ต่อมานายเหล็ก แสนบุราณ เป็นผู้นำชาวบ้านทั้ง 2 คุ้มร่วมกันสร้างทำนบกั้นลำห้วยจนกลายเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งได้กลายมาเป็นบึงหนองโพนวิลัยในปัจจุบันและต่อมาพื้นที่บริเวณนี้ได้ยกฐานะเป็น “ตำบลแข้” โดยนายเหล็ก แสนบุราณ ได้รับแต่งตั้งเป็นขุนประสิทธิฤทธิไกร ขึ้นปกครองตำบลแข้เป็นคนแรก

ในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐาน ชาวบ้านได้เริ่มมีการจับจองที่ดินทำกินของตนเอง โดยวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลจระเข้ในอดีตเป็นชีวิตที่ยึดโยงกับธรรมชาติ มีการทำนา หาของป่า จำพวกครั่ง หนังสัตว์ เป็นต้น เน้นผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน ต่อมาได้ขยายเขตปกครองหมู่บ้านเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็นคุ้มบ้าน คือ “คุ้มบ้านเป้า” และ “คุ้มกุดแข้” การขยายพื้นที่ปกครองนี้เป็นการขยายจำนวนครัวเรือนออกไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา จนกลายเป็นหมู่บ้านในเขตตำบลจระเข้จนถึงปัจจุบัน กล่าวได้ว่าการขยายหมู่บ้านของตำบลจระเข้ในช่วงแรกๆ ชาวบ้านที่อยู่ตามคุ้มหมู่บ้านมี

[2]“เพีย” เป็นชั้นบรรดาศักดิ์กรมการเมืองที่แต่งตั้งเพิ่มเติมขึ้นตามความจำเป็น ตามระบบการปกครองแบบดั้งเดิมของอาณาจักรล้านช้างที่เรียกว่า “ระบบอาญาสี่” ที่ประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร

การย้ายบ้านเรือนออกไปตามที่ดินซึ่งจับจองไว้เป็นของตนเอง เพื่อทำการผลิตและเฝ้าผลผลิตจากสัตว์ป่าและขโมย จึงมีการอพยพจากคุ้มบ้านทั้งสองคุ้มไปตั้งบ้านเรือนใหม่ในบริเวณใกล้เคียง

จากการบอกเล่าของผู้อาวุโสเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐานที่ได้รับการบอกเล่าสืบทอดต่อกันมาแบบปากต่อปาก และมีบันทึกประวัติหมู่บ้านบางส่วนโดยการรวบรวมของผู้อาวุโสในชุมชน พบว่าในยุคบุกเบิกของตำบลจระเข้นั้น วิถีการดำรงชีพของชาวบ้านทั้งหมดคือการล่าสัตว์และหาของป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยมีการชักชวนกันออกล่าสัตว์ตามป่า ตามภูเขา และแหล่งน้ำในบริเวณใกล้เคียง เพราะสมัยนั้นมีสัตว์ป่าเป็นจำนวนมาก อาทิ หมี หมูป่า กวาง ฟาน ช้าง เสือ นกนานาชนิด ซึ่งการเข้าป่าของชาวบ้านนั้นต้องมีการเดินทางและค้างคืนในป่าหลายๆ วันด้วย เพราะลักษณะภูมิประเทศในขณะนั้นเป็นป่าทึบและอยู่ไกลจากคุ้มบ้าน ทำให้ต้องมีการเดินทางไปมาอยู่หลายๆ ครั้ง ในเวลาต่อมาชาวบ้านจึงได้มีการหักร้างถางพงเพื่อจับจองเป็นที่ดินทำกินของตนเองและปลูกพืชไร่ต่างๆ เช่น ฝ้าย ข้าวไร่ แตงไทย ข้าวโพดหมุนเวียนกันไป แต่เนื่องจากมีสัตว์ป่าจำพวก นก ช้าง หมูป่า มาทำลายผลผลิตที่ปลูกไว้เป็นจำนวนมาก สร้างความเสียหายกับพืชไร่ของชาวบ้าน ทำให้ต้องสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวเพื่อเฝ้าผลผลิตของตน มิให้ผลผลิตถูกทำลายจากการรุกล้ำของสัตว์ป่า

ในเวลานั้นชาวบ้านจระเข้กลุ่มหนึ่งพร้อมใจกันขออนุญาตขุนประสิทธิฤทธิไกร ซึ่งเป็นกำนันอยู่บ้านจระเข้สมัยนั้น เพื่อรวมกลุ่มชาวบ้านออกไปตั้งที่พักชั่วคราวในที่ดินทำกินของตนเอง เนื่องจากสัตว์ป่าเข้ามาทำลายพืชผลผลิตเป็นจำนวนมาก อีกทั้งการเดินทางไปมาไม่สะดวก เพราะระหว่างเส้นทางจากหมู่บ้านไปยังเทือกสวนไร่นาของตนเองเป็นป่าทึบและมีสัตว์ป่านานาชนิด ขุนประสิทธิฤทธิไกรก็ไม่ได้ขัดข้อง ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงพร้อมใจกันย้ายครัวเรือนไปปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ดินจับจองของตนเอง และในเวลาต่อมาก็เริ่มมีกลุ่มคนตามมาอยู่หลายครอบครัว โดยอาศัยลำห้วยยางและหนองนางเลิงเป็นแหล่งที่ทำมาหากิน

บ้านหนองหอยเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานเชื่อมโยงกับการก่อตั้งตำบลจระเข้ในยุคแรกๆ และมีความสัมพันธ์กับขุนประสิทธิฤทธิไกร หัวหน้าคุ้มบ้านหรือกำนันในสมัยนั้น เพราะชาวบ้านหนองหอยแต่เดิมนั้น เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ออกมาจากคุ้มบ้านเป้าและคุ้มกุดแข้ โดยน้องชายของขุนประสิทธิฤทธิไกร ชื่อ นายดอก แสนบุราณ เป็นผู้นำพาชาวบ้านย้ายออกมาตั้งบ้านเรือนของตนเอง เพื่อเฝ้าผลผลิตทางการเกษตรที่ปลูกไว้ ในช่วงแรกเป็นการย้ายจากคุ้มบ้านโดยขออนุญาตเพื่อไปเฝ้าไร่นาของตนเองเท่านั้น ในเวลาต่อมาขุนประสิทธิฤทธิไกรได้เกิดความเป็นห่วงชาวบ้านที่ไปปลูกบ้านเรือนอยู่ที่ไร่ จึงได้ออกเดินทางพร้อมกับผู้ติดตาม เมื่อเดินทางเข้าไปถึงหมู่บ้านก็เรียกประชุมชาวบ้านเล่าถึงการเดินทางข้ามคลองและหนองเล็กๆ ให้ชาวบ้านฟัง ตลอดถึงมีการถามไถ่ทุกข์สุขของชาวบ้านที่ย้ายมาอยู่ตามหัวไร่ปลายนา เมื่อเห็นสมควรว่าสามารถตั้งเป็น

หมู่บ้านได้ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองหอย” ซึ่งเรียกตามลักษณะที่พบทั่วไปในสภาพแวดล้อมขณะนั้น พร้อมกับแต่งตั้งให้นายดอก แสนบุราณ น้องชายของตนให้เป็นหัวหน้าคุ้มบ้านหรือผู้ใหญ่บ้านหนองหอยคนแรก ต่อมาบ้านหนองหอยได้มีผู้คนจากหลายพื้นที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งบ้านเรือนเรื่อยมา เพราะเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่านานาชนิด มีลำห้วยยางอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ต้นน้ำเกิดจากภูเม็งไหลไปตกลำน้ำเชิญ และมีหนองอีกหลายหนองคือ นางเลิงติดอยู่ด้านตะวันออกของโรงเรียน และหนองไผ่อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านและเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า

“...ตามสองฝั่งคลอง น้ำใสอากาศร่มเย็นดี จวนจะถึงหมู่บ้านพวกมาตั้งอยู่ใหม่แล้ว จึงสั่งให้ลูกขุนผู้ติดตามหยุดพัก ผูกม้าไว้ แล้วพากันลงอาบน้ำในคลอง น้ำคลองนี้ใสสะอาด ไม่มีสวะจอกแหน เมื่อยืนลงไปอยู่ในนั้นลึก สามารถมองเห็นพื้นเท้าของตนเอง มีแต่หอย (จูบ) จับอยู่ตามฝั่งและพื้นดินมากมายเป็นที่แปลกใจ จึงพาลูกขุนเดินตามคลองนั้นไปจนถึงหนองเล็กๆ ก็มีแต่หอยมากมายเรียงรายกันอยู่ตามหนองเล็กๆ นั้น ขุนประสิทธิฤทธิ์ไกรจึงพูดกับลูกขุนว่า หนองนี้ให้ชื่อว่าหนองหอย เพราะมันมีหอย (จูบ) มาก และบ้านที่พวกเราจะไปเยี่ยมเขาอยู่เดี๋ยวนี้ ก็ยังไม่มีชื่อ เมื่อพวกเราเข้าไปถึงบ้านพวกเขาแล้ว เราจะตั้งชื่อบ้านให้เขาว่าบ้านหนองหอย เพราะก่อนเดินทางถึงหมู่บ้านในคลองและหนองที่ผ่านมามีแต่หอยมากมาย...”(สังเวียน อายุ 89 ปี, สัมภาษณ์ 14 พ.ค. 57)

กล่าวได้ว่าในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐาน ส่วนใหญ่เป็นการจับจองที่ดินทำกินของชาวบ้าน มีการถางป่า เพราะภูมิประเทศโดยทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์ วิถีการดำรงชีพของชาวบ้านจึงเน้นที่การเลี้ยงชีพให้พออยู่พอกินเป็นหลัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหาของป่า ล่าสัตว์ และมีการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ โดยการปลูกข้าวไร่และแตงกวา รวมถึงพืชผักอื่นๆ เพื่อการบริโภคด้วย ยังไม่มีการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ระบบการแลกเปลี่ยนยังเป็นการแลกผลผลิตซึ่งเป็นสิ่งของที่ได้จากการเพาะปลูกและหาของป่าในแต่ละครัวเรือน เป็นลักษณะพื้นฐานของชุมชนอีสาน ที่มีการอาศัยพึ่งพาซึ่งกัน มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งแฝงฝังอยู่ในสังคมชนบทอีสานมาช้านาน ยุคแรกของการตั้งหมู่บ้านยังมีความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนไม่มากนัก เพราะพื้นที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์และมีประชากรน้อย ชาวบ้านดำรงชีพโดยการล่าสัตว์ หาของป่า และเพาะปลูกพืชต่างๆ จึงมีความพอเพียง ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการบุกเบิกที่ดินทำกินเป็นส่วนใหญ่ นอกจากการผลิตเพื่อบริโภคแล้วก็นำไปแลกเปลี่ยน ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า “การผัน” คือการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้กล่าวถึงว่า

"...แรกๆ ตอนที่ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านชาวบ้านมีการปลูกข้าว ปลูกแตง ฝ้าย เลี้ยงวัวควายตามประสาโดยเน้นเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก แต่เดิมเน้นการหาอยู่หากินตามธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีพ ปลูกข้าวทำนา และหาของป่า เช่น แลน เต่า สัตว์ป่าอื่นๆ มาบริโภคเป็นอาหาร เหลือก็ผันกันไป ใครมีอะไรอยากกินอะไร ถ้าตัวเองไม่มีก็เอาไปแลกกัน..." (สังเวียน อายุ 89 ปี, สัมภาษณ์ 14 พ.ค. 57)

วิถีการผลิตและการยังชีพของชาวบ้านในยุคนี้เป็นยุคของการถางป่า จับจองที่ดินทำกินของตนเอง เป็นยุคที่ชาวบ้านยังแลกเปลี่ยนสิ่งของกันอยู่ ดังนั้นในแต่ละครัวเรือนนอกจากจะมีการทำนา ปลูกข้าวแล้ว พบว่ามีการทอผ้าไหม ผ้าแพรเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือน นอกจากทำนาแล้วบ้านเรือนอื่นๆ ที่มาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกๆ แต่ละครัวเรือนมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม ผ้าแพร เน้นไว้ใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก และเป็นงานของผู้หญิง ส่วนผู้ชายได้มีการออกรับจ้างตัดไม้เลื่อยไม้ในหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มแรงงานระดับหมู่บ้านของผู้ชายเพื่อไปรับจ้างตัดไม้นำไปใช้ในการก่อสร้างด้วยเพราะเป็นยุคแรกของการเบิกป่า จึงมีไม้เป็นจำนวนมากสำหรับไม้ที่ตัดได้นอกจากจะนำไปสร้างบ้านเรือนของคนในชุมชนแล้ว ภายหลังได้มีการนำส่งขายให้กับพ่อค้าชาวอีสานหรือที่เรียกกันในภาษาท้องถิ่นว่า "นายฮ้อย" (ไม่จำเป็นต้องเป็นพ่อค้าวัวควายเท่านั้น) จากนั้นนายฮ้อยก็จะนำส่งไปที่ขอนแก่นหรือแหล่งรับซื้ออื่นๆ ดังที่ผู้อาวุโสเล่าว่า

"...สมัยพ่อแม่เราแต่ก่อนนี่ไม่ได้มีอะไรมาขายกัน มีแต่ขอกันกินเท่านั้นแหละ ขอกันเฉยๆ นี่แหละ แต่รุ่นเราก็เริ่มขายของ รู้จักค้าขาย หาเงิน ถ้าเปรียบเทียบดูมันก็ต่างกันมาก เพราะเงินมันหายาก งานมันก็หายากนะสมัยก่อน แต่ก่อนเป็นหนุ่มต้องทำฟืมไปขายที่อื่น ไปถึงคอนสารลำบากมาก เงินไม่ได้หาง่ายแบบทุกวันนี้ รุ่นนี้สบายกว่าเพราะว่าหาเงินง่าย แต่ก่อนหาเงินยากแต่ก็ไม่ค่อยได้ใช้ ซื้อนิดหน่อยก็ได้เยอะ เดี๋ยวนี้คนละอย่าง สมัยก่อนผู้ชายก็รับจ้างตัดไม้ ขายให้พ่อใหญ่ชวด ศอกละสลึง ศอกละห้าสิบสตางค์ประมาณนี้เองนะ สมัยก่อนไม้มันเยอะเพราะว่าเป็นป่าเป็นดง ใครอยากตัดก็ตัด ไม้ต้นไหนสวยใครอยากตัดก็พากันตัดได้เลย มันก็ได้ถางป่าจองที่ดินด้วย ตั้งแต่มาอยู่ที่เห็นเขาทำกันคือรับจ้างตัดไม้ เลื่อยไม้นี่แหละ ผู้หญิงก็เลี้ยงไหมทอผ้าแพรไปอย่างนั้น ก็เห็นแต่เขาทำอย่างนี้แหละ ผ้าไหมก็พากันใช้เอง ทำโสร่งนุ่งเอง ไม่ค่อยเห็นขายเหมือนทุกวันนี้ ไปขายก็มีคนรับซื้อ แต่ก่อนไม่มีคนรับซื้อเพราะว่ามันทำกันเอง ไม่ค่อยเห็นมีคนซื้อ..." (เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน ชาวบ้านไม่มีความแตกต่างในฐานะทางเศรษฐกิจมากนัก เพราะทุกคนต่างมีเป้าหมายมาจับจองที่ดินทำกิน พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก มีวิถีการผลิตแบบพอยังชีพ มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่แม้จะมีเครือข่ายการค้าที่อยู่ไกลออกไป มีการผลิตฟืม ผ้าแพร ผ้าไหมออกไปเร่ขายไกลถึงคอนสาร (จังหวัดชัยภูมิ) หาของป่าและรับจ้างตัดไม้ขายให้กับพ่อค้าภายนอกชุมชนอยู่บ้างแต่ก็ยังไม่ได้สัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอกชุมชนมากนัก อาจกล่าวได้ว่าในยุคแรกนี้ระบบเศรษฐกิจของตำบลจระเข้มีลักษณะเป็นเศรษฐกิจที่เป็นอิสระ/ไม่ขึ้นกับใคร (substantive economy)

2.2 ยุคเศรษฐกิจระบบตลาดและการผลิตสินค้าเกษตร(พ.ศ. 2460-2520)

ยุคนี้เป็นช่วงการเกิดขึ้นของตลาดท้องถิ่นและเศรษฐกิจระบบตลาดกล่าวคือในปี พ.ศ. 2460 เป็นยุคแรกที่มีการเปิดตลาดของตำบลจระเข้ คือตลาดบ้านกง (ในช่วงเวลานั้นยังอยู่เขตปกครองของตำบลจระเข้ ปัจจุบันอยู่ในเขตปกครองของตำบลบ้านกง) ซึ่งผู้อาวุโสของบ้านกงเล่าว่าแต่เดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2460) พื้นที่บริเวณนี้เป็นป่าอยู่ในเขตการปกครองของลาว[3] คนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอพยพมาจากเมืองอุบลราชธานี โดยเรียกชื่อชุมชนนี้ว่า “บ้านใหม่”มีหลวงแสงเป็นกำนันผู้ปกครองตำบลและมีขุนไชยเป็นบุตรของหลวงแสงและเป็นผู้ใหญ่บ้าน หลวงแสงต้องไปส่งส่วยที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว โดยเดินทางด้วยม้าใช้เวลาเดินทางจากบ้านกงไปถึงหนองคายเป็นเวลา 3 วัน หลวงแสงได้ปรึกษากับบุตร (ขุนไชย) เพื่อเสาะหาแหล่งที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม จึงได้มาสำรวจพื้นที่และพบสถานที่เหมาะสม คือบริเวณที่ตั้งของบ้านกงเก่าในปัจจุบัน แต่ในขณะนั้นได้ชื่อว่า “บ้านใหม่” มีชาวบ้านเดินทางเข้ามาตั้งรกรากที่นี่มีตระกูลที่สำคัญคือ ตระกูลเหลาประเสริฐมาด้วยกัน 18 ครอบครัว ในเวลาต่อมาได้มีชาวบ้านอพยพย้ายมาจากอุบลราชธานีอีกประมาณ 20 กว่าครัวเรือน หลังจากนั้นมาอีก 20 ปี (ในราวปี พ.ศ. 2480) จึงได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านกุดกง”

---

[3]ในปี พ.ศ. 2433 สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงจัดหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตเป็น “มณฑล” โดยแบ่งเป็น มณฑลลาวเฉียง มณฑลลาวพวน และมณฑลลาวกาว ซึ่งเป็นลักษณะการปกครองแบบประเทศราชาธิราช (empire) โดยให้เมืองที่มีคนต่างชาติต่างภาษาเป็นเมืองขึ้นอยู่ในพระราชอาณาเขต โดยถือว่าเมืองชายพระราชอาณาเขตทั้งสามมณฑลนั้นเป็น “เมืองลาว” และเรียกชาวเมืองในมณฑลเหล่านั้นว่า “ลาว” ต่อมาทรงเห็นว่าการปกครองในลักษณะเช่นนี้เป็นการพ้นสมัยและอาจให้โทษแก่บ้านเมือง จึงทรงมีพระราชดำริให้เปลี่ยนลักษณะการปกครองเป็นอย่าง “พระราชอาณาเขต” (kingdom) ให้เมืองในพระราชอาณาเขตทั้งหมดเป็นประเทศไทยรวมกัน และยกเลิกประเพณีที่ให้เมืองประเทศราชต้องถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง และเปลี่ยนชื่อมณฑลทั้งสามเสียใหม่ โดยมณฑลลาวเฉียงเป็น “มณฑลพายัพ” มณฑลลาวพวน เป็น “มณฑลอุดร” และมณฑลลาวกาว เป็น “มณฑลอีสาน” และให้เลิกเรียกชาวมณฑลทั้งสามว่า “ลาว” โดยให้เปลี่ยนเป็นเรียกโดยรวมว่า “ไทยเหนือ” แต่ถ้าจะเรียกแยกกันก็ให้เรียกตามชื่อชาวมณฑลที่อยู่ เป็นชาวมณฑลพายัพ ชาวมณฑลอุดร และชาวมณฑลอีสาน (ดำรงราชานุภาพ, 2503) เมืองขอนแก่นอยู่ในเขตปกครองของมณฑลอีสานหรือมณฑลลาวกาวในอดีต

เนื่องจากมีหนองน้ำคล้ายทะเลสาบขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เมื่อน้ำแห้งขอดได้มีผู้พบเห็นกงเข็นฝ้ายจำนวนมาก ในราวปี พ.ศ. 2495 มีการขยายประชากรในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น จากการอพยพเข้ามาของชาวบ้านจากถิ่นอื่น จึงขยายหมู่บ้านแยกออกไปตามหัวไร่ปลายนาเมื่อหลวงแสงเสียชีวิต หลวงชัย (ขุนไชย บุตรของหลวงแสง) ขึ้นมาปกครองตำบลแทน ทำให้การขึ้นต่อนครหลวงเวียงจันทน์ก็ได้สิ้นสุดลงในยุคนี้ด้วย โดยมีนายหล้า เหลาประเสริฐเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านกง และนายโม้ โทมลเป็นผู้ใหญ่บ้านคนต่อมา ผู้อาวุโสบ้านกงเล่าว่า

"...มีตำราใบลานสามใบเขียนเป็นภาษาบาลี ภาษาธรรม ผู้เฒ่าผู้แก่เขาเขียนไว้ว่ามีกุดกง ก็อยู่ใกล้บ้านนี่แหละ เรียกกันว่ากุดเฉยๆ เป็นบึงน้ำใหญ่ น้ำลึก ที่เรียกว่าเป็นกุด หมายถึงว่ากุด ปลายทางน้ำมันแห้งขอด มันมีกงหลา กงเข็นฝ้าย เป็นหวายโผล่มาจากขี้ตม เป็นของโบราณ ก็เลยเอากงขึ้นมาไว้ในหมู่บ้าน แล้วก็ตั้งชื่อว่าหมู่บ้านกง กงมาจากกงหลาเข็นฝ้ายที่บอกให้ฟัง ก็เลยมาตั้งชื่อเพิ่มจากเดิมคือกุด เพิ่มให้เป็นกุดกง ที่เรียกว่าบ้านกงก็คือบ้านกุดกง ต่อมาเป็นเวลาอีกสิบยี่สิบปีขึ้นมาอีก มีคนล้มป่วยเป็นไข้หนาวตายกันเยอะ ถ้าทุกวันนี้ก็เรียกว่าไข้มาลาเลีย ไข้ป่า แต่ตอนนั้นเราเรียกกันว่าเป็นผีอย่างเดียว ก็เลยนิมนต์หลวงพ่อมาจากอุบลฯ ชื่อว่าหลวงพ่อไว มาปัวบ้านปัวคน (ทำการรักษาบ้านรักษาคน) ทำน้ำมนตร์ น้ำมนตร์นี้ก็อาจเป็นไปได้ว่าหนึ่งมีคาถา สองก็มีจำพวกว่านยา พวกอะไรที่เอามาต้ม มาแช่ พวกยาใบไม้ รากไม้ ให้ชาวบ้านดื่มพร้อมน้ำมนตร์ คาถานี้ก็เป็นความเชื่อทำให้คนสบายใจขึ้นว่าเป็นของดีที่ทำให้ต้องหาย มันประกอบกัน ใจชื้นขึ้นก็เลยหาย หลวงพ่อบอกว่าผีเขาโกรธว่าเอาชื่อกุดมาใส่บ้านก็เลยตัดชื่อกุดออก ให้เหลือแต่กงอย่างเดียว..."(พ่อบุญเลิศ อายุ 68 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

การขยายตัวของ "บ้านกงเก่า" ได้กลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มีชาวบ้านอาศัยอยู่หลายร้อยหลังคาเรือน เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่บนเส้นทางสายเก่าที่ใช้เดินทางจากขอนแก่น-ชุมแพ (ก่อนสร้างเขื่อนอุบลรัตน์) จึงมีพี่น้องทั้งชาวญวน จีน และไทย ต่างเข้ามาเปิดเป็นร้านค้าขายของต่างๆ ชาวบ้านจึงเรียกที่นี่ว่า "ตลาดกงเก่า" มีพ่อใหญ่ฮ้อยคี่ เป็นคนร่ำรวยกว่าคนอื่นๆ ในหมู่บ้านนี้ ได้ตั้งฉางข้าวใหญ่ขึ้นเพื่อรับซื้อข้าวเปลือกเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2490ในอดีตก่อนตั้งตลาดกงเก่า ชาวบ้านต้องนำผลผลิต เช่น ข้าว ไปขายยังโรงสีในตัวจังหวัดขอนแก่น ต่อมามีการตั้งโรงฝิ่น โรงกัญชา จนมีชื่อเสียงโด่งดังมาก มีผู้คนมากมายไม่รู้ว่ามาจากที่ใดบ้าง ประกอบกับมีผู้ชอบความเป็นศิลปิน จึงมีการตั้งรำวงขึ้นมาวงหนึ่งเพื่อรับเล่นงานรื่นเริงทั่วไป เป็นที่สนุกสนานของคนในรุ่นนั้น บ้านกงเก่าหรือตลาดกงเก่าจึงเป็นทั้งศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าขายและความรื่นเริงต่างๆ

(โรงฝิ่นบ้านกงเก่าถูกยกเลิกไปหลังจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประกาศให้เลิกสูบฝิ่นในปี พ.ศ. 2503)

"...แต่ก่อนเรียก 'บ้านกุดกง' ตอนนี้เหลือแต่ 'บ้านกง' อย่างเดียว เมื่อก่อนเป็นตลาดใหญ่ ตั้งตลาดมาตั้งแต่ปี 2470 เจ๊กพวกนี้มาจากเวียดนามและจีน เพราะว่าแต่ก่อนนี้ไม่ต้องมีใบอะไรอย่างทุกวันนี้ อยากมาก็มาได้หมด เป็นเสรี เขาก็ข้ามน้ำมาจากฝั่งลาว จากเวียดนามนี่แหละข้ามโขงมา บ้านนี้มีแกว (คนเวียดนาม) มาเอาเมียคนไทยเป็น 30 คนเลยนะ แถวนี้มีลูกแกวเยอะมาก แต่ก่อนเขามาทำงานรับจ้างอย่างเดียว หักร้างถางพง เหมือนมารับจ้างเราทำนานี่แหละ ก็เลยมาได้ลูกได้เมียเกิดลูกเต้าเต็มบ้าน บ้านนี้ก็มีลูกแกวเยอะมาก ร้านขายของแต่ก่อนก็ขายเหมือนทุกวันนี้ขายของชำอะไรพวกนี้นี่แหละ ข้าวของอยู่กิน รับซื้อข้าวอะไรแค่นี้แหละ เวลาเขาจะเอาไปขายก็ใส่เกวียนไปขายบ้านทุ่ม มีข้าว ครั่ง ของป่า ก็ต้องใส่ล้อใส่เกวียนไปขายที่บ้านทุ่ม ขายให้กำนันปุ้มเป็นเศรษฐีมีเงิน 80 ชั่ง แต่ก่อนใครๆ ก็เล่าลือไปทั้งจังหวัด กำนันนี่จะรับซื้อของต่อจากเรา แล้วก็เอาไปขายที่ตลาดใหญ่อยู่ในเมืองขอนแก่นอีกทีหนึ่ง แถววัดธาตุหนองแวง ตำบลเมืองเก่า..."(พ่อบุญเลิศ อายุ 68 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

"...ช่วงนั้นสินค้ายังมีไม่มาก คนก็ยังมีไม่มากเหมือนกัน ต่างคนต่างไปขายพอรู้ว่าที่ไหนเขารับซื้อก็เอาไปขาย ตรงนั้นซื้อดี ซื้อไม่ดี สมัยที่ยังเป็นเด็กๆ อยู่ ไปขายข้าวที่ขอนแก่นเกวียนละ 13 บาท 15 บาท เดินทางสามวันนู้น ไปส่งโรงสีกลาง โรงสีเก่า โรงสีใหม่ที่ขอนแก่น เราก็เอาใส่เกวียนไปขายเอง เดินทางก็ไปพักนอนที่บ้านสระแก้ว (ตรงข้ามอำเภอบ้านฝาง) จากนั้นก็ไปนอนที่หนองโคตร มีคนขนข้าวใส่เกวียนไปขายเรียงกันเป็นเวิ้งสิบยี่สิบคันนะ เจ๊กก็มาคุยแล้วก็เอาไปในโรงสี เขาก็มาติดต่อเอาไปนู้นนะนี่นะ เอายาซอง (บุหรี่) มาแจก..."(สังเวียน อายุ 89 ปี, สัมภาษณ์ 14 พ.ค. 57)

พ่อค้าชาวจีนและเวียดนามที่เข้ามาค้าขายในตลาดดอนโมงนั้น อพยพเข้ามาทางประเทศลาวและเวียดนาม ข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาสู่ภาคอีสาน ตั้งแต่ในช่วงการเกิดขึ้นของตลาดบ้านกงราวปี พ.ศ. 2470 ซึ่งต่างจากการศึกษาของสุวิทย์ ธีรศาสวัต (2546) ที่กล่าวว่าพ่อค้าชาวจีนมาพร้อมกับการสร้างทางรถไฟ โดยทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาถึงนครราชสีมาเมื่อปี พ.ศ. 2443 จากนั้นขยายไปทางอีสานใต้ถึงอุบลราชธานีเมื่อปี พ.ศ. 2473 และขยายต่อไปทางอีสานเหนือถึงหนองคายเมื่อปี พ.ศ. 2499 พ่อค้าชาวจีนจึงได้เข้ามาทำการค้าขายบริเวณใกล้สถานีรถไฟรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรข้าวเปลือกและของป่าจากชาวบ้าน ขณะเดียวกันก็นำสินค้าจากภายนอกเข้า

มาจำหน่ายในภาคอีสานด้วย (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2546) ในช่วงแรกของการเกิดเศรษฐกิจระบบตลาดของตำบลจระเข้นั้น พ่อค้าในท้องถิ่นไม่ได้สร้างฐานะมาจากเพียงการค้าขายผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น แต่ “โรงฝิ่น” ก็เป็นฐานเศรษฐกิจสำคัญได้ทำให้พ่อค้าท้องถิ่นร่ำรวยขึ้นมา ดังที่ผู้อาวุโสบ้านกงเล่าว่า

“...สาเหตุที่บ้านกงมีความเจริญเพราะเป็นแหล่งชุมชน มีหมู่บ้านรวมกันมากถึง 5 หมู่บ้าน มีบ้านกงเก่า กงกลาง ท่าลี่ เปลือย และโนนทอง กระจุกตัวรวมกันอยู่ทำให้มีความเจริญ แต่ก่อนมันมีรถผ่านทางนั้น มีถนนสายขอนแก่น-ชุมแพมันผ่านบ้านกงเก่ามาตั้งแต่ยังไม่มีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์[4]...พ่อใหญ่ฮ้อยคี่นี่นอกจากขายของแล้วก็มีโรงฝิ่นด้วย ค้าขายร่ำรวย ประมาณปี พ.ศ. 2490 นี่แหละตั้งโรงฝิ่น มีคนติดฝิ่นนอนดูดฝิ่นกันเต็มเลย ขายฝิ่นร่ำรวยจนมีเงินสามกระสอบเลยนะ ...หลังจากปี พ.ศ. 2503 จอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ประกาศให้เลิกสูบฝิ่นและยาเสพติดก็เลยเลิกไป แต่ก็ยังมีแอบขายเฮโรอีนและบ่อนเล่นไพ่นะ เขาเรียก ‘หมากกะไต๋’ ก็มีมาถึงปัจจุบันนี้แหละสิ่งอบายมุขนี่ก็มีเรื่อยมา...ตอนพ่อตาผมป่วยปี พ.ศ. 2516 ผมก็ยังไปหาซื้อฝิ่นมารักษาอาการปวดจากมะเร็ง ตอนนั้นเป็นรุ่นลูกชายแกแล้วที่ลักลอบขาย เพราะไฟฟ้าก็ไม่มี มอร์ฟีนก็ไม่มี เลยไปหาซื้อฝิ่นให้กินแก้ปวด...” (อาจารย์อดุลย์ อายุ 68 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ต่อมาทางราชการได้มีการตัดถนนผ่านจากขอนแก่น-ชุมแพ ไปถึงเมืองเลย คือถนนมะลิวัลย์ มีการสร้างถนนเมื่อ ปี พ.ศ. 2493 (จีระพันธ์ กาพปักษี, 2557) ตัดผ่านชุมชนที่อยู่ห่างจากบ้านกงประมาณ 5 กิโลเมตร คือ บ้านดอนโมงในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นสี่แยก ทางทิศเหนือไปตำบลบ้านกงทิศใต้ไปที่ตำบลยางคำ ทิศตะวันออกไปจังหวัดขอนแก่น และทิศตะวันตกไปอำเภอชุมแพ เป็นชุมทางที่มีรถสัญจรผ่านอยู่ตลอดเวลา จึงเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและที่ทำมาหากินใหม่ ทำให้มีคนย้ายจากบ้านกงไปตั้งถิ่นฐานที่ “ตลาดดอนโมง” อยู่ทางทิศเหนือของตำบลจระเข้ในปัจจุบัน พื้นที่ส่วนหนึ่งของตลาดดอนโมงอยู่ในพื้นที่ของตำบลจระเข้ด้วย ผู้มีอิทธิพลทางการค้าในขณะนั้นมี “นายฮ้อยคี่” และนายชวดหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พ่อใหญ่ชวด” เป็นพ่อค้าที่มีฐานะทางเศรษฐกิจร่ำรวยในตำบลจระเข้ กล่าวได้ว่า “นายฮ้อยคี่” และ “พ่อใหญ่ชวด” เป็นผู้มีอิทธิพลสำคัญทางเศรษฐกิจของตลาดดอนโมง (ซึ่งรวมทั้งพื้นที่ตำบลจระเข้และตำบลบ้านกง) ภายหลังพ่อค้าใหญ่ทั้งสองคนได้มีการจับจองที่ดินในตลาดดอนโมงเป็นจำนวนมาก เป็นมรดกให้ลูกหลานได้สร้างประโยชน์และพัฒนาตลาดให้เจริญมาจนถึงปัจจุบัน หลังจากที่ได้มีการสร้างถนนมะลิวัลย์ และได้มีการขยายตัวของตลาด

[4]เขื่อนอุบลรัตน์เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2507 และเปิดดำเนินการในปี พ.ศ. 2509

ดอนโมงในเวลาต่อมา (ตลาดดอนโมงก่อตั้งขึ้นภายหลังสร้างถนนมะลิวัลย์ประมาณ 2 ปี หรือในราวปี พ.ศ. 2495)

"...แต่ก่อนเป็นป่าโมง (มะค่าโมง) เป็นดอนที่มีต้นโมงขึ้นอยู่ ชาวบ้านก็เลยเรียก 'ดอนโมง' ทีนี้เขาตัดถนนใหม่มาผ่านดอนโมง ทำให้คนร่ำรวยจากบ้านกงเก่า มีพ่อใหญ่ชวด เสนาสุข พ่อใหญ่คี่ หมื่นน้อย พากันย้ายออกมาอยู่ข้างนอก มาตั้งเป็นตลาด แต่ก่อนเขาก็ตั้งเป็นร้านค้าใหญ่ในบ้านกงเก่า ไม่ใช่คนจีนนะที่มาตั้งตลาดดอนโมง แต่เป็นพ่อใหญ่สองคนนี้แหละ เป็นคนพื้นบ้านที่ย้ายมาจากตำบลบ้านกง..." (อาจารย์อดุลย์ อายุ 68 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

"...หลังทำตลาดดอนโมง พวกนายฮ้อยคี่กับพ่อใหญ่ชวด ก็ย้ายถิ่นฐานจากเดิมที่บ้านกงไปอยู่ตลาดดอนโมง หลังจากสร้างถนนมะลิวัลย์ได้ประมาณ 2 ปี ก็ย้ายไปก่อนเพื่อน บ้านพ่อใหญ่ฮ้อยคี่ที่ดอนโมงก็ตั้งเป็นร้านขายทองตรงหัวมุมสี่แยก ปัจจุบันเป็นของลูกหลานเขา ตลาดดอนโมงไม่ใช่เป็นแหล่งค้าวัวควายมาแต่เดิม แต่เป็นตลาดค้าขาย เหตุผลที่มีการย้ายมาตั้งบ้านที่ดอนโมงก็เพราะเขาเป็นพ่อค้า จึงคาดการณ์ว่าที่นี่จะเจริญขายของได้ เพราะเป็นทางพาดสี่แยก สมัยนั้นก็เป็นทางลูกรัง เวลาฝนตกรถก็ติดหล่ม เจ๊กจากบ้านกงย้ายไปอยู่ตลาดดอนโมงหมด เพราะฉะนั้นเจ๊กที่ตลาดดอนโมงก็เป็นคนพื้นเพเกิดที่บ้านกงประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์... นายฮ้อยคี่เป็นคนบ้านเหล่านาดี ทองหลาง แต่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านกง แล้วย้ายไปดอนโมง เป็นคนที่มีที่ดินเยอะที่สุดในดอนโมง ฝั่งตะวันตกเป็นของพ่อใหญ่ฮ้อยคี่ อีกฝั่งทางตะวันออกเป็นของพ่อใหญ่ชวด ตั้งแต่ร้านถ่ายรูปสกุลเพชรในตลาด ฝั่งนั้นเป็นของพ่อใหญ่ชวดทั้งหมด สองคนนี้ยึดที่หมด เพราะสมัยนั้นใครอยากได้ที่ดินก็ใช้วิธีการจับจอง..." (พ่อบุญเลิศ อายุ 68 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

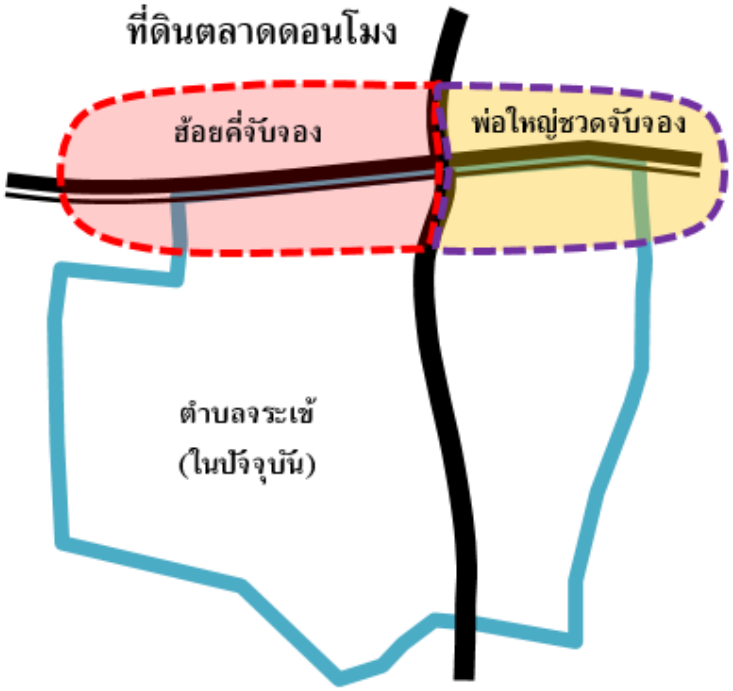

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงการเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณตลาดดอนโมงในช่วงก่อนตั้งตลาด

ตลาดดอนโมงกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญของตำบลจระเข้และจังหวัดขอนแก่นในเวลาต่อมา เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าทางการเกษตร รวมถึงเครื่องอุปโภคบริโภคของตำบล เนื่องจากตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นชุมทาง มีการคมนาคมสะดวกและเป็นแหล่งซื้อ-ขายสินค้าของชาวบ้านในหลายตำบลบริเวณใกล้เคียง นอกจากจะเป็นแหล่งค้าขายแล้วยังเป็นชุมทาง เป็นทางผ่านระหว่างตำบลบ้านกง บ้านผือ ยางคำ และจระเข้ (ซึ่งในอดีตอยู่เขตปกครองของตำบลแข้ทั้งหมด) ชาวบ้านจากทั้ง 4 ตำบลได้มาซื้อของที่ตลาดแห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าจากกรุงเทพฯ เข้ามารับซื้อของป่า และชาวบ้านในละแวกนี้ก็มาซื้อของเป็นจำนวนมากด้วย โดยสินค้าส่วนใหญ่ก็คือเสื้อผ้านักเรียน เครื่องกฐิน เครื่องบวช ทั้งนี้เพราะเพราะมีข่าวเล่าลือกันว่าที่ตลาดดอนโมงเป็นแหล่งขายสินค้าที่มีราคาถูก ทำให้ชาวบ้านทั้งในบ้านผือ บ้านกง ยางคำ จระเข้ และคำแคนเลือกมาซื้อสินค้าที่นี่ พ่อค้าเริ่มต้นจากการรับซื้อของป่า ต่อมารับซื้อข้าวเปลือก ปอ ครั่ง มะขามเปียก โดยนำไปส่งขายที่ขอนแก่น ซึ่งเป็นศูนย์รับซื้อและเป็นกลุ่มพ่อค้าที่รู้จักกัน

“...หลังจากเปิดเป็นตลาดดอนโมงแล้ว ก็เริ่มมีคนมาตั้งร้านค้ามากขึ้นเพราะว่าขายของดี แต่ก่อนคนตำบลจระเข้ขึ้นอยู่กับอำเภอเมือง กลุ่มคนที่มาอยู่ในตลาดดอนโมงทีแรกก็เป็นคน

มาจากบ้านกงเก่า มาขายของแล้วก็มีคนจากบ้านจระเข้มาเปิดร้านขายของด้วย มีการรับซื้อของป่าก็เป็นคนพื้นบ้านเรานี่แหละที่รับซื้อของป่า ซื้อข้าว ซื้อปอ ค้าขายก็พากันร่ำรวย... ต่อมาภายหลังจึงมีคนจีนอพยพมาอยู่ เพราะเขาได้ข่าวว่าที่นี่มีการค้าขายดี คนจีนที่มาอยู่นี่ไม่รู้ว่ามาจากไหนบ้างแต่คนจีนกลุ่มแรกๆ ที่มาอยู่ก็เป็นคนจีนในพื้นที่ อยู่อย่างคนยากจน อย่างร้านเจ๊กปอ ร้านโฮ้งคำฮวด ร้านมีชัยพาณิชย์ที่มาอยู่แรกๆ มาจากเมืองจีน ตอนมาทีแรกทุกข์ยากมากแม้แต่ผ้าก็ไม่มีห่ม ได้ห่มกระสอบ เจ๊กชื่อ 'แป๊ะเสี่ยวโซย' คนนี้ย้ายมาจากบ้านทุ่ม ตอนนี้อายุได้ 102 ปีแล้ว สร้างฐานะมาจากการค้าขายเปิดร้านอาหาร ต่อมาเริ่มขายเสื้อผ้าและของเบ็ดเตล็ด ปัจจุบันก็เปิดร้านขายเครื่องสังฆทาน เครื่องกฐิน..."

"...แต่ก่อนถนนก็ไม่ได้เจริญอย่างนี้นะ เป็นร้านค้าห้องแถวอยู่ข้างใน แต่ก่อนมาเช่าที่ขายของก็ขายดีมาก พอขายดีคนก็เริ่มทยอยมาอยู่เรื่อยๆ สินค้าที่ขายก็มีพวกเสื้อผ้า แล้วก็เริ่มมีการซื้อผลผลิตของชาวบ้านจากทุกตำบลในแถบนี้ มีทั้งของป่าข้าวเปลือก ปอ ครั่ง มีมะขามด้วย เอาไปส่งขายที่ขอนแก่น เป็นศูนย์รับซื้อใหญ่ ขากลับก็รับเอาเสื้อผ้ามาจากขอนแก่นมาขาย ไม่ได้เร่ขาย เป็นห้องแถว ห้องใครห้องมัน มีโจรมาปล้นเรื่อยนะ พอโจรมาแต่ละทีก็พากันปิดตลาดไปเลย เคยมีโจรมาจับพ่อค้าไปเรียกค่าไถ่ ถือว่าตลาดดอนโมงนี่เจริญนะเมื่อก่อนโจรถึงเลือกมาปล้น การสื่อสารก็ไม่ดี ตำรวจก็ไม่ค่อยมีนะเมื่อก่อน แต่ก่อนได้ยินเสียงรถยางแตกเฉยๆ ก็พากันปิดร้านหนี นึกว่าโจรมาปล้น แต่ก่อนเป็นประตูไม้นะ เวลาปิดเสียงดังปึงๆ ปังๆ ดังไปทั้งตลาด ไฟฟ้าก็ยังไม่มีนะตอนนั้น..."(อาจารย์อดุลย์ อายุ 68 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

การเกิดขึ้นของตลาดดอนโมง มีความสัมพันธ์กับการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจในตำบลจระเข้ แต่เดิมชาวบ้านมีการปลูกข้าวและแตงกวาเพื่อบริโภคในครัวเรือน ต่อมาก็เรียนรู้วิธีการหารายได้โดยการนำไปขายที่ตลาด เมื่อมีผลผลิตเหลือจากการบริโภค ส่วนใหญ่นำไปเร่ขายยังหมู่ใกล้เคียงและตลาด เริ่มจากการหาตลาดในตำบล เมื่อเป็นที่รู้จักและมีสินค้าเป็นจำนวนมาก จึงเริ่มขยับขยายขนสินค้าไปขายในเมือง ตลาดที่ชาวบ้านนำไปขายส่วนใหญ่ก็คือตลาดดอนโมง ซึ่งในขณะนั้นเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนและซื้อขายสินค้าเกษตรขนาดใหญ่ เป็นตลาดที่มีความสำคัญกับท้องถิ่นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะนอกจากชาวบ้านมีการนำสินค้าที่ผลิตได้ในครัวเรือนไปขายแล้ว ยังมีการนำสินค้าอื่นๆ เช่น ผ้า (จากโรงงาน) กลับมาขายในพื้นที่ด้วย เป็นต้น โดยรับผ้าจากเถ้าแก่ในตลาดดอนโมงกลับมาเร่ขายในหมู่บ้าน สารวัตรกำนันตำบลจระเข้เล่าว่าพ่อของท่านเคยเป็นคนรับซื้อสินค้าจากชาวบ้าน แล้วนำไปส่งขายที่ขอนแก่น โดยเล่าว่า

"...เตี่ยเป็นคนรับซื้อสินค้า มีปอ ข้าว มะขาม รับซื้อไปส่งที่ตัวเมืองขอนแก่น ร้านล่งเส็ง พวกมะขามจะนำไปแปรรูปต่อเป็นมะขามเปียก นอกจากนี้ก็รับซื้อครั่งและข้าวด้วย ข้าวนี่แต่ก่อนซื้อเยอะ ก็เอาไปส่งโรงสีแหลมทอง ที่มีการซื้อข้าวเยอะเพราะพื้นที่มีการผลิตข้าวเป็นหลักและมีการปลูกข้าวเป็นจำนวนมาก...การรับซื้อผลผลิตก็ไม่มีโควตามาก่อน รับซื้อเท่าไหร่ก็ส่งได้เท่านั้นเลย เพราะว่ามันเยอะ มีเงินซื้อก็ซื้อเลย... แตงนี่เขาปลูกกันแค่บางหมู่บ้านและส่วนใหญ่ชาวบ้านก็เอาไปขายเอง..." (สารวัตรกำนัน อายุ 50 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

"...ปัจจุบันนี้หยุดรับซื้อแล้ว เพราะว่าเตี่ยกับแม่ก็เสียไปแล้ว เตี่ยชื่อนายเท่งจิว แซ่ซื่อ เป็นคนที่มาแรกๆ ที่มีการก่อตั้งดอนโมง แกก็มาดูพื้นที่ที่จะรับซื้อของ ดูแล้วดอนโมงน่าอยู่ แต่ก่อนก็อยู่แถวๆ บ้านไผ่ บ้านแฮด แกก็ย้ายมาที่นี่ ขยายมาที่นี่เพื่อมารับซื้อของป่าและมาค้าขาย เป้าประสงค์แรกๆ ก็คือมาเพื่อรับซื้อสินค้า โดยเริ่มจากรับซื้อปอและข้าว ต่อมาได้ทำลานมันสำปะหลังเพิ่มด้วย...แต่ก่อนมีร้านอยู่ที่บ้านไผ่ก็รับซื้อสินค้าในลักษณะเดียวกัน เหตุผลที่ตัดสินใจมาตั้งร้านค้าที่ดอนโมง คือก่อนมาตั้งร้านได้มาดูทำเลเห็นว่าชาวบ้านมีผลผลิตอยู่ก่อนแล้ว เราเห็นว่าพอที่จะรับซื้อผลผลิตได้ก็เลยมา..." (สารวัตรกำนัน อายุ 50 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

นอกจาก "เท่งจิว" ที่เป็นพ่อค้าคนจีนรับซื้อของป่าและสินค้าทางการเกษตรรายใหญ่แล้ว ก็ยังมีพ่อค้าคนจีนอีกหลายคนที่รับซื้อสินค้าประเภทนี้ในตลาดดอนโมงดังที่ผู้อาวุโสในตลาดดอนโมงเล่าว่า*"...พ่อค้าคนจีนที่มารับซื้อของในตลาดดอนโมงมีประมาณ 6 เจ้า คือ เท่งจิว, กวง ธรรมแสง,ฮั่งปอ มีชื่อไทยว่าสุข สันติชัย, บุญเติม ขันขวา, พิมธรรมา, ผ่อง ไวว่อง เขารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ที่เป็นพ่อค้ารายใหญ่คือ เท่งจิวกับกวง..."* (พรมเมือง คำมูลอายุ 69 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ชาวบ้านจะขนสินค้าไปขายที่ตลาดดอนโมงให้กับพ่อค้าชาวจีนในตลาดโดยตรงหรือขายให้กับพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านพ่อค้าชาวจีนเป็นผู้มีอิทธิพลในตลาดดอนโมงในขณะนั้นมีหลายราย นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นก็ยังมีพ่อค้าคนจีนที่ชาวบ้านรู้จักกันโดยทั่วไปอีกหลายรายเช่น กิมฮวด เผ่าเฮง เจ๊กตุ่น เป็นต้น ผู้อาวุโสที่เคยประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลางที่มีความสัมพันธ์กับพ่อค้าชาวจีนมาก่อน ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

"...ผมเคยเป็นพ่อค้าคนกลาง ซื้อข้าวไปส่งขายให้เจ๊กที่ตลาดดอนโมง ขนไปส่งโดยใช้เกวียน ก็มีการติดต่อสัมพันธ์กับเจ๊กในตลาดดอนโมง คือ กิมฮวดกับเผ่าเฮง แล้วมาตั้งเป็นสาขาในหมู่บ้านเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อให้เขา แล้วไปส่งต่อ แต่ชาวบ้านบางคนเขาก็ขนใส่เกวียนไปขายเอง แต่คนที่มาขายให้เราก็มี ทำอยู่หลายปีนะ ซื้อเฉพาะข้าวไปส่งเขา เขาก็คิดเปอร์เซ็นต์ให้ ขนใส่

เกวียนไปส่ง บางทีเราก็เอาเงินเขามาหมุนก่อนถ้าเงินเราไม่พอ ถ้าเรามีเงินก็ไม่ขอกับเขาก็ได้ เอาเงินเราซื้อเอง...นอกจากเจ๊กที่บอกมาแล้วก็มีพ่อค้าคนอื่นที่เป็นคนไทย เช่น เฒ่าซวด ฮ้อยคี่ มีซื่ออยู่ในประวัติตลาดดอนโมงด้วย แต่พอตายแล้วก็หายไปเลยนะ ไม่มีลูกหลานสืบทอดเหมือนเจ๊กสองคน (กิมฮวดกับเผ่าเฮง) ที่มีร้านใหญ่..." (สังเวียน อายุ 89 ปี, สัมภาษณ์ 14 พ.ค. 57)

การสร้างความสัมพันธ์เพื่อรับซื้อและขายสินค้าให้พ่อค้าในตลาดนั้น ตัวแทนรับซื้อผลผลิต/ของป่าในหมู่บ้าน (พ่อค้าคนกลาง) จะเข้าไปคุยและต่อรองเพื่อขายสินค้า เริ่มต้นจากการชักชวนของพ่อค้าคนจีนที่เข้ามาซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านเมื่อมองเห็นว่าใครมีหัวทางการค้าขาย จากนั้นก็จะชักชวนให้นำผลผลิตมาขายกับตน เป็นการตัดสินใจด้วยตัวเอง ไม่ใช่พ่อค้าในตลาดดอนโมง (เจ๊ก) มาเป็นผู้เข้ามาเลือกหาตัวแทน กำไรและค่าตอบแทน (โดยการให้เปอร์เซ็นต์) ขึ้นอยู่กับการตกลงซื้อขายในแต่ละครั้ง ส่วนใหญ่ราคารับซื้อสินค้าอยู่ที่การตัดสินใจของพ่อค้าชาวจีนเป็นหลัก การเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อขายสินค้า ไม่ได้ซื้อเฉพาะในหมู่บ้านของตนเองเท่านั้น แต่จะรับซื้อในหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย พ่อค้าคนกลางที่รับซื้อของส่งให้พ่อค้าชาวจีนในตลาดดอนโมงขณะนั้นมีค่อนข้างน้อย เหตุผลที่ชาวบ้านจะเลือกขายสินค้าให้กับใคร ขึ้นอยู่กับความพอใจและการบอกเล่าต่อๆ กันของชาวบ้าน

"...ชาวบ้านจะเลือกขายผลผลิตให้ร้านไหนนั้นทีแรกเจ้าของร้านต้องไปทาบทามชาวบ้านก่อน เข้าไปในหมู่บ้าน แนะนำให้รู้จักร้านของตัวเอง แล้วก็บอกไปขายให้ผมเด๊อ ก็แนะนำตัวไป พอเขามาขายแล้วติดใจก็ให้ค่าพิเศษเพิ่มกันบ้าง แล้วชาวบ้านก็จะบอกปากต่อปาก..."(พรม เมือง คำมูลอายุ 69 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ในยุคนี้การติดต่อระหว่างชาวบ้านกับพ่อค้าคนกลางและพ่อค้าชาวจีนจะเข้ามาในหมู่บ้านก่อนเพื่อมาหาลูกค้า จากนั้นจึงเข้ามาติดต่อพูดคุยกับคนที่มีหัวทางการค้า และแนะนำไปให้เอาของไปขายให้ที่ตลาด เป็นความสัมพันธ์ในการซื้อขายผลผลิตระหว่างชาวบ้านกับพ่อค้าโดยตรง โดยไม่มีความสัมพันธ์กับนักการเมืองหรือข้าราชการในท้องถิ่น อีกทั้งพ่อค้าชาวจีนที่อพยพเข้ามารับซื้อผลผลิตก็ไม่ได้วางตัวเป็นผู้มีอิทธิพล แต่กลับแสดงความนอบน้อม มาแนะนำตัวและร้านค้าของตนเพื่อให้ชาวบ้านไปขายผลผลิตให้ พ่อค้าคนจีนจะสืบทอดธุรกิจของตนให้กับทายาท ถึงแม้ในปัจจุบันตลาดดอนโมงจะซบเซาต่างจากเดิมก็ตาม แต่ยังคงมีทายาทสืบทอดธุรกิจอยู่ ส่วนทายาทพ่อค้าที่เป็นคนท้องถิ่นในตลาดดอนโมงนั้น (ลูกหลานของนายฮ้อยคี่และพ่อใหญ่ชวด) ส่วนใหญ่ไม่

สืบทอดธุรกิจของบรรพบุรุษ แต่จะนำทรัพย์สินที่บรรพบุรุษสร้างและเก็บสะสมไว้ไปทำธุรกิจอื่น หรือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่นเช่น รับราชการ ครู เป็นต้น

การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจและการผลิตสินค้าเกษตรทำให้ยุคนี้ “ที่ดิน” เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ โดยที่ดินทำกินในเขตตำบลจระเข้มีทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์ เช่น นส.3 และโฉนด ชาวบ้านมีที่ดินเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 5 ไร่ ที่ดินบางส่วนอยู่ในเขต สปก. ซึ่งผู้นำชุมชนเล่าว่าเกิดจากปัญหาประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน จากการตรวจสอบย้อนหลังพบว่าที่ดินของชาวบ้านมีใบ สค.1 มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 แต่เขตป่าสงวนแห่งชาติเพิ่งจะมีการประกาศเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2517-2520 ปัญหาเกิดจากในช่วงนั้นชาวบ้านกลัวเรื่องการเสียภาษีที่ดินจำนวนมาก จึงแจ้งพื้นที่ครอบครองในใบ สค.1 เพียง 5-10 ไร่เท่านั้นทำให้ทางราชการประกาศเขตป่าสงวนทับที่ดินทำกินของชาวบ้านและยังส่งผลให้ชาวบ้านหลายครัวเรือนมีปัญหาเรื่องการเข้าถึงแหล่งทุนในระบบ เพราะขาดสินทรัพย์ที่นำไปใช้ค้ำประกันเงินกู้

การเกิดขึ้นของตลาดท้องถิ่นและเศรษฐกิจระบบตลาดรวมถึงการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กับตลาดดอนโมงและตลาดในเมืองขอนแก่นอย่างชัดเจน นอกจากจะเป็นความสัมพันธ์ในการซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังมีการรับเสื้อผ้าสำเร็จรูปไปแลกกับผ้าไหมในหมู่บ้านอีกด้วย สอดคล้องกับการศึกษาของ สุวิทย์ ธีรศาสวัต (2546) ที่พบว่าชาวอีสานนำสินค้าการเกษตรมาขายและซื้อสินค้าที่ผลิตจากโรงงานกลับไปใช้ เช่น เสื้อผ้า เครื่องเหล็ก เป็นต้น

“...ไปหาผ้าจากข้างนอกมาขาย ยายไปเอาผ้าเจ๊กมาแลกผ้าไหมกับคนในหมู่บ้าน เร่ไปแลกตามบ้านนี่แหละ เป็นผ้านุ่ง ผ้าซิ่น เสื้อนักเรียน เสื้อเชิ๊ตอะไรพวกนี้แหละเอามาแลกกับผ้าไหมของคนในบ้าน ไปรับของเจ๊กมา แล้วมาแลกกับผ้าไหม ตีราคากันไปเท่านั้นเท่านี้ ผ้าไหมแต่ละผืนจะแลกเสื้อผ้ากี่ตัวก็ตีราคากันไป ถ้ามันเหลือไม่พอก็เอาเป็นเงินจ่ายเพิ่ม ก็ดูราคาเท่านั้นขีดเท่านี้กิโล จะได้เสื้อกี่ตัว ก็จ่ายกันไป ถ้าแลกไม่หมดก็เอาไปคืนพ่อค้าที่ตลาดได้นะ แล้วค่อยไปเอามาใหม่ พ่อค้าในตลาดนี้ก็มี เฒ่ากาย เฒ่าชาน เป็นคนไทยแต่อยู่ในตลาด พอไปแลกผ้าไหมได้ก็เอาไปตีราคา ส่วนต่างก็คุยกันต่างหาก ที่ทำได้ก็เพราะรู้จักกันมานานแล้ว ในหมู่บ้านที่ทำแบบนี้ก็มีประมาณสามสี่คน เพราะไว้ใจกันก็ทำด้วยกัน ตอนนั้นผ้าไหมซื้อกันเป็นขีด แพงอยู่นะแต่ก่อนประมาณขีดละ 20 บาท ถ้าเกรดดีๆ ก็กิโลละประมาณ 700-800 บาท...” (เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

กล่าวได้ว่าระบบเศรษฐกิจของตำบลจระเข้ระหว่างปี พ.ศ. 2500-2513 ยังมีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนสินค้าและผลผลิต นอกเหนือจากการซื้อขายเป็นตัวเงินเท่านั้น เช่น การนำเสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงาน ไปแลกกับผ้าไหมหรือเส้นไหมที่ผลิตโดยชาวบ้านในตำบลจระเข้ จะเห็นได้ว่าแม้ระบบตลาดแบบทุนนิยมที่ใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า (money system) จะเข้ามาสู่ชุมชนแถบนี้นานมาแล้วก็ตาม แต่ระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงแบบเอาของมาแลกของ (barter system) ก็ยังคงมีอยู่ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าแม้ทุนนิยมจะรุกคืบเข้ามาสู่ชุมชนแถบนี้นานมาแล้ว แต่การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการ (formal economy) ก็ยังคงเป็นไปอย่างเชื่องช้า

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญก็ยังคงเป็น “ข้าว” ซึ่งเป็นพืชหลักที่มีการมาตั้งแต่ยุคก่อตั้งถิ่นฐาน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการทำนาปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือนอยู่เดิมแล้ว แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของตลาดดอนโมง ข้าวจึงเปลี่ยนจากผลผลิตที่ใช้บริโภคในครัวเรือนหรือมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในตลาดชุมชน ก็ได้กลายเป็น “สินค้าโภคภัณฑ์[5]” (commodities) จึงจัดได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจอย่างหนึ่งเช่นเดียวกัน สอดคล้องกับการศึกษาของผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ (2546) ที่พบว่าเดิมนั้นข้าวมีการปลูกเพื่อการค้าอยู่ในวงจำกัด เฉพาะในบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวก ใกล้กับโรงสีของคนจีน อย่างไรก็ตามถึงแม้นักวิชาการบางท่านได้สรุปว่าสังคมชาวนาไทยได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว นับตั้งแต่ภาคกลางของไทยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก ผ่านการผลิตข้าวเชิงพาณิชย์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 หลังสนธิสัญญาเบาริ่งแต่การศึกษาของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) พบว่าในอีสานยังมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ จึงยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเศรษฐกิจชาวนาอีสานถูกผนวกเข้ากับระบบการผลิตแบบทุนนิยมแล้ว เพราะชาวนาอีสานยังถือครองที่ดินขนาดเล็กมากกว่าถือครองที่ดินขนาดใหญ่แบบทุนนิยม และที่สำคัญยังมีการผลิตแบบประเพณีในพื้นที่นาขนาดเล็กซึ่งครอบครัวชาวนาเป็นเจ้าของเอง ทำให้การเกิดระบบทุนนิยมภายในหมู่บ้านเป็นไปอย่างเชื่องช้า

นอกจากนี้ชาวบ้านในตำบลจระเข้ยังมีการทำเกษตรแบบหลากหลาย โดยจะมีการปลูกแตงกวาและฝ้าย ซึ่งแตงกวา (แตงลูกเล็ก) แตงค้างหรือแตงร้าน (แตงลูกใหญ่) เริ่มปลูกในช่วง

---

[5]สินค้าโภคภัณฑ์เป็นต้นกำเนิดของ “ทุน” (capital) (Boldizzoni, 2008) ซึ่งเป็นสินค้าพื้นฐานที่สามารถซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นที่อยู่ในประเภทเดียวกันได้ เนื่องจากตัวสินค้านั้นมีมาตรฐานในการผลิตที่ไม่แตกต่างกัน ไม่ว่าใครจะเป็นผู้ผลิตก็ตาม สินค้าโภคภัณฑ์ (commodities) จึงเป็นคำทางเทคนิคที่ต้องการแสดงให้เห็นความแตกต่างจากสินค้าทั่วไป (goods) ในเรื่องระดับความเหมาะสมในการขายได้ ซึ่งสินค้าโภคภัณฑ์ส่วนใหญ่จะไปรวมตัวกันอยู่ในสถานที่ที่มีผู้ซื้อไปเป็นประจำ เช่น ตลาด ร้านค้า องค์กรแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นต้น ดังนั้นสินค้าโภคภัณฑ์จึงเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นประเภทใดก็ตาม ทั้งที่อยู่ในมือของพ่อค้าและในมือของผู้ผลิตสินค้านั้น โดยมีความประสงค์ชัดเจนว่าจะขายมัน(McEachern, 2006; Menger, 1981)

ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา โดยชาวบ้านเริ่มมีการปลูกแตงค้างหรือแตงร้าน สาเหตุที่ปลูกเพราะเห็นว่าคนนิยมปลูก โดยเริ่มจากการหาทางขนไปขายเอง เมื่อเริ่มขายดีและเป็นที่รู้จักจึงมีรถมารับไปขายที่ขอนแก่น เป็นรถรับจ้างของพ่อค้าชาวจีนชื่อ “เจ๊กบุญโฮม” เป็นพ่อค้าชาวจีนในตลาดดอนโมง เจ๊กบุญโฮมได้ลงทุนซื้อรถใหม่เพื่อมารับจ้างขนแตงร้านให้กับชาวบ้านตำบลจระเข้ และสามารถส่งงวดรถในแต่ละเดือนได้ โดยทำงานเพียงรับจ้างขนแตงร้านอย่างเดียวเท่านั้น แต่หลังจากที่ไม่ได้มีการปลูกแตงร้านขายส่งให้กับตลาดในเมืองขอนแก่นแล้ว เจ๊กบุญโฮมก็ได้ขยายกิจการไปทำรถโดยสารสายขอนแก่น-แก้งคร้อ (จังหวัดชัยภูมิ) มาจนถึงปัจจุบัน

ในราวปี พ.ศ. 2500-2513 ชาวบ้านในตำบลจระเข้มีการปลูกแตงร้าน/แตงค้าง แตงโม และมะเขือเทศ โดยเริ่มจากการปลูกแตงร้านเพื่อขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าในตลาดขอนแก่นนั้น พบว่าเป็นการปลูกตามๆ กัน โดยไม่รู้ว่ามีจุดเริ่มต้นจากใคร แต่ชาวบ้านเห็นว่ามีคนนำไปขายแล้วได้ราคาดี มีฐานะที่ดีขึ้นจึงได้มีการปลูกเลียนแบบกันในตำบลจระเข้ ซึ่งแตงร้านจะมีการปลูกหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวบ้านมีการจัดระบบการเก็บขายกันเองให้เหมาะสมกับปริมาณผลผลิตที่ออกสู่ตลาด สาเหตุที่ชาวบ้านหันมาปลูกแตงร้าน มาจากการที่ไม้ถูกตัดหมดจากป่าทำให้ชาวบ้านไม่มีรายได้อย่างอื่น จึงปลูกแตงร้านเพื่อหารายได้เพิ่ม ดังนั้นพืชเศรษฐกิจจึงเข้ามาสู่ชุมชนหลังจากที่ป่าหมดแล้ว ไม่ใช่ชาวบ้านถางป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ

“...ก็พากันอยากได้เงิน ไม้ก็ไม่มีแล้ว ผ้าก็ทอกันเกือบทุกหลัง มันก็ขายไม่ค่อยได้ ตอนนั้นไม่มีรายได้ก็เลยพากันปลูกแตงเพราะว่าต้องหาเงิน นอกจากแตงแล้วก็มีพวกพืชผักอื่นๆ ที่เป็นของกินเอาไปส่งขายได้หมด เอาไปส่งขายตลาดเก่าที่ขอนแก่น เดี๋ยวนี้พากันเรียกว่าตลาดบางลำพู การเก็บแตงขายก็จะมีการแบ่งว่าใครจะเก็บวันไหน ขายวันไหน รวมกันได้วันละ 3-4 คน ก็เอาไปขายตลาด จะสลับกันเรื่อยๆ ไม่เก็บไปขายพร้อมกันเพราะว่าแตงจะเยอะและขายไม่ได้...”
(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ในช่วงที่มีการปลูกแตงร้านนั้น เมื่อมีการตกลงการเก็บแตงร้านขายแล้ว โดยชาวบ้านจะแบ่งวันเก็บแตงร้าน จากนั้นก็จะไปจ้างรถมาขนไปขายที่ตลาดดอนโมง ต่อมาภายหลังมีการขายส่งตลาดขอนแก่น (ปัจจุบันคือตลาดบางลำพู) ได้เป็นระยะเวลา 2 ปี ต่อมาในปี พ.ศ. 2503–2504 ได้มีนายหน้าจากอำเภอชุมแพมารับซื้อแตงร้านจากสวนของชาวบ้าน โดยนำถุงมาให้บรรจุที่สวน รับซื้อในราคาส่ง ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องขนแตงกวาไปส่งที่ตลาดในเมืองขอนแก่น ซึ่งพ่อค้าที่มารับซื้อแตงร้านเป็นคนไทย เป็นพ่อค้าคนกลางที่อยู่ในชุมแพได้ตามชาวบ้านที่ไปขายแตงร้านมาจากตลาดขอนแก่น จากนั้นมาพ่อคนกลางจากอำเภอชุมแพดังกล่าวก็เข้ามารับซื้อแตงร้านในหมู่บ้าน

ชาวบ้านจึงไม่ต้องเดินทางไปส่งที่ตลาดขอนแก่นอีก แม้ว่าจะขายได้ราคาต่ำกว่าการขนไปขายเองที่ตลาดเกือบครึ่ง แต่การขายหน้าสวนก็เป็นระบบการขายผลผลิตที่สะดวกกว่า มีพ่อค้ามารับซื้อโดยให้ถุงสำหรับบรรจุตามขนาดที่กำหนดและขนขึ้นรถ และสามารถรับเงินสดจากการขายแตงร้านได้ทันทีที่หน้าสวน

"...หลังจากขายแตงที่ตลาดขอนแก่น ก็มีพ่อค้าจากชุมแพตามมารับซื้อแตงที่สวนเลย เอาถุงมาให้ใส่เป็นแพ็คๆ เขามารับซื้อทีละเป็นตันๆ แต่ก็ขายในราคาส่งครึ่งต่อครึ่ง เขารับเราราคานี้เวลาไปขายก็ได้กำไรเท่าตัวเลย เขารู้ว่าที่ไหนปลูกเยอะเขาก็จะมารับซื้อเลย มารับซื้อทีแรกก็รับซื้อถุงละ 30 บาท ขายให้พ่อค้าที่ชุมแพนานมากประมาณ 4-5 ปี แต่ก่อนขุดส้าง (ขุดบ่อ) ไว้รดน้ำนะ ขุดลึกประมาณ 1-2 เมตร เขาเรียกน้ำส้าง น้ำบ่อ ขุดแล้วมันก็จะผุดออกมา ปลูกแตงต้องใช้น้ำเยอะ เราก็ใช้น้ำจากบ่อที่ขุดเองนี่แหละใช้ปลูกแตง น้ำหนองไม่ค่อยมี แต่ตอนนี้ถมหมดแล้ว ขุดน้ำมันก็ไม่ออกมาแล้ว ไม่เหมือนเมื่อก่อน ปลูกแตงก็ไม่ได้ มันแล้งไม่ค่อยมีน้ำ..." (เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

การปลูกแตงร้านนั้นต้องใช้น้ำปริมาณมากและต้องมีการดูแลอยู่เสมอ ต้องรดน้ำเป็นประจำทุกวัน ดังนั้นพื้นที่ที่พบว่ามีการปลูกแตงร้านคือพื้นที่รอบแม่น้ำหรือหมู่บ้านที่สามารถขุดน้ำส้าง (บ่อน้ำตื้น) ได้ และมีน้ำออกมาปริมาณมาก

"...บ้านเรานี่แหละที่ปลูกเยอะ หมู่บ้านอื่นก็ไม่ค่อยปลูกเยอะหรอก ที่ปลูกกันได้ก็นี่แหละ แถวบ้านโนนหินแห่ ตามหมู่บ้านใกล้น้ำนี่แหละที่เขาปลูกแตงเหมือนเรา ก็ปลูกแตงค้างเหมือนกันนี่แหละ แล้วก็มีแตงโมที่มีการปลูกขายพ่อค้าคนกลางด้วย..." (เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการปลูกแตงโมและมะเขือเทศด้วย โดยปลูกเพื่อผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์ส่งขายให้กับโรงงานที่ประเทศไต้หวัน ซึ่งขายส่งต่อให้กับพ่อค้าคนกลางในประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง ชาวบ้านมีการปลูกแตงร้านและแตงโม เพราะไม่สามารถปลูกพืชชนิดอื่นขายได้เนื่องจากไม่เป็นที่ต้องการของตลาดในขณะนั้น ซึ่งแตงร้าน แตงโม และมะเขือเทศในระยะหลัง เป็นการส่งเสริมการปลูกโดยพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นตัวแทนเจ้าของโรงงานจากประเทศไต้หวันแต่ต่อมาชาวบ้านก็เลิกปลูกเพราะถูกโกง

"...พอเลิกปลูกแตงค้างแล้วก็มาปลูกแตงโมเอาเมล็ดส่งไต้หวัน แล้วก็มีมะเขือเทศด้วย แต่ปลูกได้ไม่นานชาวบ้านก็โดนโกง นายหน้าโกงก็พากันเลิกทำ ตอนนั้นลูกเข้าโรงเรียนประมาณ ป.1 ป.2 นี่แหละ รวมแล้วก็ปลูกได้ประมาณ 2 ปี มะเขือเทศก็ปลูก แตงค้าง แตงโมก็ปลูก แต่พอปลูกกันเยอะๆ มันก็ไม่เป็นราคา เขาบอกมาว่ามันเป็นโรคโอทีอะไรนี่แหละ ลูกมันกลมเหมือนมะตูมกา เขาว่าอย่างนั้นแหละ ทั้งแตงโม ทั้งมะเขือเทศ เขาว่ามันเป็นโรค พอส่งไปเขาก็หักราคาเราลงไม่ได้เหมือนเดิม ก็เลยเลิกปลูก..." (เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

การปลูกพืชเพื่อขายเป็นเมล็ดพันธุ์ให้กับพ่อค้าคนกลางดังกล่าว ซึ่งเป็นนายหน้าจากเจ้าของโรงงานที่ประเทศไต้หวัน ระบบการปลูกและซื้อขายมีลักษณะคล้ายระบบเกษตรพันธะสัญญา กล่าวคือ พ่อค้าหรือนายหน้า (เป็นคนบ้านหนองแสง) จะเอาปุ๋ยกับเมล็ดพันธุ์มาให้ก่อน โดยไม่ได้มีการทำสัญญาอะไร แต่หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วก็จะมาหักเงินที่ลงทุนให้ในภายหลัง ซึ่งบ้านโพนสว่างยังมีการปลูกแตงโมเพื่อขายเป็นเมล็ดพันธุ์มาจนถึงปัจจุบัน

"...เขามาจากบริษัทอะไรไม่รู้ แต่คนที่เป็นนายหน้าเขาเป็นคนบ้านหนองแสงที่มาส่งเสริมให้เราปลูก เขาบอกว่าเป็นโรงงานที่ไต้หวัน เจ้าของโรงงานที่เป็นคนไต้หวันก็เคยมาลงพื้นที่อยู่นะ มาเยี่ยมมาดู แต่นายหน้านี่แหละที่เขากินหัวคิวเรา บ้านนายหน้านี่ก็เป็นหน่วยรวมสินค้า เขาก็มาหาคนปลูก ก็มาบอกว่าอันนั้นก็จะให้ อันนี้ก็จะให้ ตอนมาทีแรกก็ดีอยู่ได้เงินทีละหมื่น สองหมื่น ขายปีหนึ่งๆ ก็ได้ประมาณนี้ ถ้าปลูกหลายอย่างก็ได้เงินเยอะ แตงค้าง แตงโม มะเขือเทศก็ปลูกช่วงเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ไม่ทำนาแล้ว ก็ปลูกพืชพวกนี้หาเงิน เราก็ทำตามเขา แต่พอทำแล้วมันมีปัญหาเพราะนายหน้าบอกว่าของที่ส่งไปเป็นโรคนั้นโรคนี้ ก็ถูกกดราคาลง ช่วงหลังๆ ก็เลิกทำเลย..." (เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ชาวบ้านเลิกปลูกแตงโมส่งให้กับนายหน้าจากโรงงานไต้หวัน ประมาณปี พ.ศ. 2513 หลังจากนั้นคนรุ่นลูกหลานของหมู่บ้านก็เริ่มออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านมากขึ้น บางรายที่มีฐานะดี พ่อแม่สามารถส่งเสียให้เรียนสูงๆ ก็จะไปเรียนในเมืองและที่อื่นๆ

ช่วงปี พ.ศ. 2502-2509 เป็นต้นมา ปอก็ได้กลายมาเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของอีสาน สอดคล้องกับการศึกษาของ สุวิทย์ ธีรศาสวัต (2546) ในตำบลจระเข้มีการขยายพื้นที่ปลูกปออย่างรวดเร็ว โดยชาวบ้านได้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ร่วมกับการปลูกข้าวและแตงกวา แต่เนื่องจากขายไม่ได้ราคาดี จึงเลิกปลูกและหันไปทำอาชีพอื่น การขายผลผลิตทางการเกษตรส่วน

ใหญ่จะส่งขายให้พ่อค้าชาวจีนในตลาดดอนโมง ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ๊กตุ๋น” ถ้ามีผลผลิตจำนวนมาก สามารถไปแจ้งให้เจ๊กตุ๋นเข้ามาขนในหมู่บ้านไปได้ ไม่ต้องขนออกไปขายเอง

หลังจากที่ชาวบ้านปลูกปอมากขึ้น แต่พื้นที่การผลิตก็ยังน้อยกว่าการปลูกข้าว โดยผลผลิตปอที่ได้จะนำไปขายที่ตลาดดอนโมง สามารถขายให้กับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น หรือขนไปขายให้กับพ่อค้าชาวจีนที่ตลาดดอนโมงด้วยตนเอง ก่อนนำปอไปขายให้กับพ่อค้า ชาวบ้านจะต้องตีเส้นปอให้เรียบร้อยดีเสียก่อนจึงจะขายได้ในราคาดี โดยในรอบฤดูกาลผลิตนั้นชาวบ้านจะปลูกปอพร้อมกับการเริ่มดำนา เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวก็จะเป็นช่วงเก็บปอ นำไปแช่ตามแหล่งน้ำจนเน่าเปลือกปอจึงจะนิ่ม จากนั้นจึงนำมาตีให้เป็นเส้น โดยส่งขายให้กับพ่อค้าครั้งละประมาณ 30-40 กิโลกรัม ช่วงแรกของการปลูกปอชาวบ้านขายได้ในราคาสูง กิโลกรัมละ 4-5 บาท ทำให้มีการหักร้างถางพง ปรับพื้นที่เพื่อปลูกปอเป็นจำนวนมาก ดังนั้นยุคของการปลูกปอจึงเป็นยุคของการบุกเบิกป่าเพื่อสร้างที่ดินทำกินของชาวบ้านด้วย แต่ต่อมาราคาปอตกต่ำ ประกอบกับที่ดินทำกินของครัวเรือนลดลง เนื่องมาจากการขยายตัวของประชากร ทำให้ชาวบ้านเลิกปลูกปอ แต่ยังคงมีการปลูกข้าวเพื่อบริโภค ดังที่ผู้อาวุโสเล่าว่า

“...คนเยอะ แต่ละคนมีลูก 5 คน 10 คน ก็แบ่งที่ดินให้ไปทำมาหากิน ก็เลยเหลือแต่ที่ปลูกข้าว เพราะที่ดินมันหมดแล้ว เลยไม่ได้ปลูกปออีก แต่ที่มันโล่งเตียนไปเยอะก็เพราะมีการบุกเบิกทำปอ พอไม่ทำปอแล้วเราก็มีที่ปลูกข้าว แล้วก็ทำอย่างอื่นได้ จะมีพืชอย่างอื่นที่ยังปลูกอยู่บ้างก็เป็นพืชผักสวนครัว คือแตงค้าง แตงร้าน ก็ปลูกขาย...”(สังเวียน อายุ 89 ปี, สัมภาษณ์ 14 พ.ค. 57)

ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2509-2510 ชาวบ้านเริ่มมีการปลูกปอในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น เพราะมีการตั้งโรงงานทอกระสอบขึ้นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น (ท่าพระ) ตาเทินเล่าให้ฟังว่าตนเองปลูกปอประมาณ 20 ไร่ ส่งขายได้เงินครั้งละประมาณ 4,000-5,000 บาท ราคาปอในขณะนั้นประมาณกิโลกรัมละ 3-4 บาท ส่งขายให้กับพ่อค้าที่ตลาดดอนโมง ชื่อ “เจ๊กกวง” (รับซื้อปอ ข้าว และผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ ปัจจุบันย้ายไปอยู่ตลาดหนองเรือ) เขาจะส่งไปขายต่อที่โรงงานกระสอบท่าพระต่อไป

“...ปลูกปอได้ประมาณ 5-6 ปี ก็ปลูกมาเรื่อยๆ จนกระทั่งลูกคนโตเข้าไปเรียนมัธยมที่ขอนแก่น ที่ปลูกเยอะเพราะว่าปลูกในที่ป่า ถ้าปลูกปอเราก็ถางป่าไปเรื่อยๆ เพื่อจะทำป่าปอ บางคนเขาก็ตัดปอช่วงเดียวกับที่ลงเกี่ยวข้าว บางคนเขาก็ตัดปอหลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว ช่วงลงเกี่ยวข้าว

น้ำเยอะ ก็ตัดปอลงไปแช่ พวกที่เป็นดอกเป็นลูกก็ตัด ตอนนั้นมีคนในหมู่บ้านมารับจ้าง ใครไม่มีงานทำเขาก็รับจ้างตัดปอกัน ไร่ละประมาณ 200-300 บาท ตอนนั้นก่วยเตี๋ยวถ้วยละบาทเอง จ้างทีหนึ่งก็ต้องตัดหลายวันเพราะว่าไร่ปอมันหนา รับจ้างทีหนึ่งก็ได้หลายตังค์..."(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

หลังจากตัดปอเรียบร้อยแล้วก็จะนำเอาปอไปแช่ในน้ำจนเปื่อย เพื่อให้ตีเป็นเส้น จึงจะสามารถนำไปขายได้ การทำปอส่วนใหญ่ใช้วิธีจ้างแรงงานในหมู่บ้านตั้งแต่ขั้นตอนการตัด การลอกปอ จนกระทั่งการเก็บปอส่งโรงงาน ทั้งนี้การแช่ปอแต่ละปีชาวบ้านมีการนำปอไปแช่ในลำห้วยก็จะมีการเช่าที่ดินจากเจ้าของที่ดินที่อยู่ติดลำห้วย โดยเจ้าของที่ดินจะกั้นคูน้ำเพื่อแบ่งพื้นที่ให้เช่าสำหรับแช่ปอ ตาเทินเล่าว่า

"...เวลาเอาปอไปแช่ที่ห้วยก็เช่าเขานะ เขาก็แบ่งเป็นล็อกให้เช่า แล้วแต่จะตกลงกัน บางครั้งก็จ้างร้อยละห้าบาท ไม่อย่างนั้นก็เหมาจ่าย ห้วยนี้จะขายเท่าไหร่ ฝายนี้จะขายเท่าไหร่ ทำปอแต่ละครั้งต้องจ่ายเงินประมาณ 400-500 บาทเป็นค่าเช่า..."(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

การทำปอต้องมีการเช่าพื้นที่สำหรับแช่ปอ ซึ่งเจ้าของที่ดินที่อยู่ติดแหล่งน้ำของบ้านหนองแปน คือ ห้วยยาง ซึ่งมีต้นน้ำที่ไหลมาจากบนเขา เป็นลำน้ำสาขาที่ไหลลงสู่ลำน้ำเซิน โดยเจ้าของที่ดินจะกั้นเป็นคูน้ำในที่ดินของตนในช่วงปลายฤดูฝน โดยก็จะกั้นเป็นล็อกๆ เพื่อให้เช่า ดังนั้นในยุคที่มีการปลูกปอจึงมีปัญหาน้ำในแหล่งน้ำของชุมชนเน่าเสียด้วย หลังจากปลูกปอได้เพียง 5-6 ปี ก็มีการถางป่าเพื่อทำไร่ปอจนหมด เมื่อไม่มีป่าให้บุกเบิกจึงได้เลิกปลูกปอ ประกอบกับปัญหาน้ำเน่าเสีย ส่งผลกระทบต่อการทำประมงพื้นบ้านและระบบนิเวศของชุมชน ทำให้กรมชลประทานมีประกาศให้เลิกปลูกปอ โดยเฉพาะเจ้าของที่ดินที่อยู่ติดแหล่งน้ำ

"...น้ำเน่าเพราะใครๆ ก็เอาปอไปแช่ พอเลิกปลูกปอแล้วกว่าน้ำจะกลับมาใสเหมือนเดิมก็ใช้เวลาหลายปี เพราะว่าตอนที่ปลูกปอก็ทำกันเยอะ ปลาก็ตาย ลำน้ำเซินก็เน่า ปลาขาวมันขึ้นหัว เพราะน้ำเน่า เราก็เอามากินได้อยู่มันไม่ได้เบื่อ (เป็นพิษ) ปลามันงอมเพราะปอเน่า พอแช่นานๆ น้ำก็เน่า ปลาก็หนีน้ำไปตายที่อื่น ชาวบ้านเลิกปลูกปอประมาณปี พ.ศ. 2515 ปลูกปอได้ประมาณ 6 ปีก็เลิกปลูก..." (เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

จากข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต และความสัมพันธ์กับตลาด สามารถสรุปได้ว่าพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านตำบลจระเข้มีการปลูกแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1) พืชที่ปลูกเพื่อเน้นการบริโภคและเหลือขาย ได้แก่ ข้าวและแตงกวา

2) พืชที่ปลูกเพื่อขายส่งตลาดโดยเฉพาะ ได้แก่ แตงร้านหรือแตงค้างพืชผักต่างๆ (ส่งขายตลาดนัด)

3) พืชที่ปลูกเพื่อส่งโรงงานอุตสาหกรรม ได้แก่ ปอและอ้อย

4) พืชที่ปลูกเอาเมล็ดพันธุ์ส่งต่างประเทศ ได้แก่ แตงโมและมะเขือเทศ

จากการจัดประเภทดังกล่าวข้างต้น สามารถแบ่งช่วงเวลาของการปลูกพืชเศรษฐกิจกับความสัมพันธ์ของระบบตลาดในตำบลจระเข้สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 แสดงช่วงเวลาที่ปลูกพืชเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับตลาดของชาวบ้านตำบลจระเข้

ช่วงเวลาที่ปลูก	ชนิดพืชเศรษฐกิจ	ประเภทของตลาดและแหล่งรับซื้อผลผลิต
2438-ปัจจุบัน	ข้าว พืชผัก แตงกวา (แตงลูกเล็ก)	เน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ถ้าเหลือก็นำไปขายในตลาดท้องถิ่น
2470-2500	ฝ้าย ข้าวไร่ แตงไทย ข้าวโพด	เน้นเพื่อการบริโภคหรือใช้สอยในครัวเรือน ถ้าเหลือก็นำไปขายที่ตลาดบ้านกงและตลาดดอนโมง
2500-2503	แตงร้าน/แตงค้าง(แตงลูกใหญ่)	ส่งขายตลาดดอนโมงและตลาดเมืองขอนแก่น
2503-2513	แตงร้าน/แตงค้าง(แตงลูกใหญ่)	มีนายหน้าจากตลาดชุมแพเข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน
2500-2513	มะเขือเทศ (ปลูกเอาเมล็ดพันธุ์)	นายหน้าในชุมชนส่งโรงงานไต้หวัน
2500-2515	ปอ	พ่อค้าตลาดดอนโมงและโรงงานทอกระสอบท่าพระ
2500-ปัจจุบัน	แตงโม (ปลูกเอาเมล็ดพันธุ์)	นายหน้าในชุมชนส่งโรงงานไต้หวัน
2515-ปัจจุบัน	อ้อย	โรงงานน้ำพองและโรงงานมิตรภูเวียง(หนองเรือ)
2543-ปัจจุบัน	พืชผักต่างๆ	ปลูกเพื่อส่งขายตลาดนัด ที่หมุนเวียนไปเปิดตลาดตามชุมชนต่างๆ ในตำบลจระเข้

จากการสัมภาษณ์ของผู้อาวุโสในตำบลจระเข้ พบว่าพอหมดยุคของการปลูกปอก็ไม่มีการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ในชุมชน (นอกจากอ้อย ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดเรื่อง “อ้อย: พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่กับการเปลี่ยนความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับระบบตลาด”) แม้จะมีการปลูกใบยาสูบอยู่บ้างแต่ก็ปลูกเพียงในระยะเวลาสั้นๆ ประมาณ 2 ปีเท่านั้น โดยปลูกตามกระแสการส่งเสริมของโรงงาน ส่วนมันสำปะหลังนั้นชาวบ้านไม่นิยมปลูก เนื่องจากที่ดินบริเวณนี้ไม่เหมาะสมกับการปลูกมันสำปะหลัง ผลผลิตที่ได้มีเปอร์เซ็นต์แป้งค่อนข้างต่ำ จึงขายได้ในราคาต่ำ ไม่คุ้มค่ากับการ

ลงทุน นอกจากนี้ในช่วงที่ตลาดดอนโมงซบเซา ก็มีการปลูกพืชผักเพื่อนำไปขายยังตลาดนัดที่หมุนเวียนเข้าเปิดตลาดในเกือบทุกหมู่บ้านของตำบลจระเข้และตำบลใกล้เคียง ต่อมาชาวบ้านเริ่มเดินทางไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้นมีทั้งการไปทำงานรับจ้างตามเมืองใหญ่ กรุงเทพฯ และในต่างประเทศด้วยอีกทั้งยังมีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมและห้างค้าปลีกขนาดใหญ่เข้ามาสู่พื้นที่ใกล้เคียง ทำให้แรงงานในภาคเกษตรส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายไปอยู่ในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ส่งผลให้แรงงานในภาคการเกษตรเหลือน้อยลง ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในยุคต่อไป

2.3 ยุคแรงงานย้ายถิ่นและเข้าสู่วิถีการผลิตในระบบอุตสาหกรรม(พ.ศ. 2520-ปัจจุบัน)

ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2530 เป็นยุคที่ชาวบ้านตำบลจระเข้นิยมเดินทางไปทำงานต่างประเทศ โดยไปทำงานก่อสร้างที่ประเทศซาอุดิอาระเบีย ชาวบ้านส่วนใหญ่ตัดสินใจไปทำงานเนื่องจากมีรายได้สูง การไปทำงานต่างประเทศต้องดำเนินการผ่านนายหน้าที่มาจากกรุงเทพฯ และอุดรธานี ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนวนมาก นายหน้าเหล่านี้จะเข้ามาหาคนไปทำงานถึงในหมู่บ้าน ชาวบ้านบางส่วนจึงหยิบยืมเงินจากพ่อค้าในตลาดดอนโมง บางคนต้องกู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้านมาจ่ายให้นายหน้า มีชาวบ้านหลายคนถูกนายหน้าหลอกลวงทำให้สูญเสียเงินจำนวนมาก ถึงขนาดต้องขายไร่ขายนาใช้หนี้ แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ถูกหลอก หลังกลับมาจากไปทำงานต่างประเทศแล้วชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น เงินที่ได้มาส่วนใหญ่นำไปสร้างบ้านและซื้อที่ดิน บางคนนำไปลงทุนประกอบกิจการต่างๆ หลังจากกลับมาอยู่เมืองไทย

“...ชาวบ้านส่วนใหญ่ไปทำงานต่างประเทศ ประเทศที่ไปเป็นส่วนมากคือซาอุดิอาระเบีย คนที่กลับมาก็ไม่มีใครที่รวยอย่างผิดหูผิดตา ก็แค่สร้างบ้านที่มั่นคงกับซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกให้ครอบครัวได้เท่านั้น...” (สังเวียน อายุ 89 ปี, สัมภาษณ์ 14 พ.ค. 57)

ผู้ที่ไปทำงานรับจ้างในต่างประเทศบางคนหลังกลับมาจากต่างประเทศ ก็มีเงินเก็บพอสร้างฐานะให้กับครอบครัวได้ จึงเปลี่ยนฐานการผลิตจากการเป็นผู้ผลิตสินค้าเกษตรกรรม กลายไปเป็นผู้ประกอบการ ส่วนใหญ่จะเปิดร้านค้าวัสดุก่อสร้าง เนื่องจากมีประสบการณ์ไปทำงานรับจ้างก่อสร้างในต่างประเทศมา ส่วนบางคนก็ทำโรงงานน้ำดื่ม หรือเป็นนายหน้าขายที่ดิน เมื่อเริ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นจึงได้เริ่มก้าวเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่น จากการสัมภาษณ์พบว่ามีผู้ลงสมัครนายก อบต. ตำบลจระเข้ทุกคน นำเงินจากการทำงานรับจ้างในต่างประเทศมาเป็นทุนในการหาเสียงเลือกตั้ง (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคม) โดยมีฐาน

เสียงจากชาวบ้านที่เคยเดินทางไปต่างประเทศด้วยกัน นอกจากนี้ยังมีสายสัมพันธ์กับกลุ่มคนจากภายนอก เช่น ส.ส. ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ ไม่ใช่ความสัมพันธ์ส่วนตัว

ปัจจุบันการไปทำงานต่างประเทศจะเปลี่ยนไปทำงานที่ประเทศลาวกันมาก โดยไปเป็นหัวหน้าคนงานก่อสร้าง (foreman) เป็นช่าง/แรงงานมีฝีมือ ถึงแม้ว่าแรงงานจะเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านเดี๋ยวนี้ก็พัฒนามากแล้ว ไม่อยากทำงานที่ต้องใช้แรงงานของตนเองอยากเป็นผู้รับเหมามากกว่าแม้ว่าชาวบ้านนิยมไปทำงานต่างประเทศเป็นจำนวนมาก แต่มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ตัดสินใจย้ายถิ่นไปรับจ้างภายในประเทศ เช่น ไปรับจ้างตัดอ้อย ส่วนใหญ่ไปรับจ้างเถ้าแก่แถวจังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี และกาญจนบุรี เป็นต้น ไม่ต้องไปทำงานต่างถิ่นเป็นเวลานานหลายปี เป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวเพื่อสร้างรายได้ให้ครัวเรือนหลังสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเท่านั้นคนที่ไปรับจ้างตัดอ้อยแถวภาคกลางจะมีเถ้าแก่มารับไปช่วงฤดูตัดอ้อย อาศัยช่องทางการติดต่อกับคนที่เป็นลูกน้องของเถ้าแก่ เป็นคนที่เคยไปรับจ้างรุ่นแรกๆ แล้วผันตัวเองเป็นนายหน้ามาหาแรงงานในหมู่บ้าน บางรายกู้ยืมเงินเถ้าแก่มาก่อนจึงต้องไปทำงานตัดอ้อยใช้หนี้ภายหลัง การอพยพแรงไปตัดอ้อยยังส่งผลกระทบต่อแรงงานภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ด้วย เนื่องจากช่วงตัดอ้อยกับช่วงเกี่ยวข้าวเป็นช่วงเวลาเดียวกัน ทำให้บางครัวเรือนต้องแบ่งแรงงานของสมาชิกในครัวเรือนไปตัดอ้อยใช้หนี้ให้สมาชิกบางคนอยู่เกี่ยวข้าว หรือบางครัวเรือนอพยพแรงไปตัดอ้อยใช้หนี้ทั้งหมด แล้วกู้เงินเถ้าแก่มาใหม่เพื่อนำเงินส่วนหนึ่งไปจ่ายเป็นค่าจ้างแรงงานเกี่ยวข้าวก็มีต่อมาชาวบ้านจึงหันมาปลูกอ้อยในที่ดินของตนเอง เพราะเห็นว่าไปรับจ้างตัดอ้อยแล้วได้เงินดี คนที่ปลูกอ้อยเองก็น่าจะขายได้ราคาดีและมีรายได้เพิ่มขึ้น ภายหลังจึงหันมาปลูกเองและมีรายได้ของตนเองไม่ต้องเป็นหนี้เถ้าแก่อ้อย

"...ในพื้นที่มีการปลูกอ้อยมากขึ้น มีโควตาอ้อยมากขึ้นด้วย แต่ก็ยังมีชาวบ้านไปตัดอ้อยที่ภาคกลาง แถวสุพรรณบุรี กาญจนบุรี เพราะมีการตกเขียวแรงงาน[6] เถ้าแก่เขาปล่อยเงินกู้

[6]การอพยพแรงงานไปตัดอ้อยของชาวอีสาน ส่วนใหญ่เป็นลักษณะ "การตกเขียวแรงงาน" หรือการตัดอ้อยใช้หนี้ที่กู้ยืมเถ้าแก่มาก่อน (ส่วนใหญ่ไม่มีดอกเบี้ย) คล้ายกับการจ่ายเงินค่าจ้างล่วงหน้า ซึ่งวัตถุประสงค์หลักก็คือเถ้าแก่/นายจ้างต้องการควบคุมแรงงานให้ยังคงตัดอ้อยให้กับตน เนื่องจากมีการแข่งขัน/แย่งชิงแรงงานระหว่างเถ้าแก่ไร่อ้อยค่อนข้างสูง อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของ "ระบบอุปถัมภ์ยุคใหม่" คล้ายกับการที่มูลนายสร้างระบบขึ้นมาเพื่อควบคุมไพร่พล (แรงงาน) ให้มาทำงานในสังกัดของตน**<u>หมายเหตุ:</u>** "ระบบอุปถัมภ์" เป็นการจัดระเบียบทางสังคมเพื่ออำนวยให้มีการรวบรวมกำลังไพร่พลได้อย่างรวดเร็ว กลุ่มชนกลุ่มเล็กๆ แต่ละกลุ่มก็มีหัวหน้าของตน ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการเกณฑ์ไพร่พลไปทำสงคราม ทุกๆ คนในกลุ่มจึงถูกบังคับให้ไปลงทะเบียนกับหัวหน้าผู้รับผิดชอบในการเกณฑ์ผู้คนในยามเกิดศึกสงคราม ซึ่งหัวหน้ากลุ่มดังกล่าวเรียกว่า "นายหรือมูลนาย" กฎหมายที่ออกในปี พ.ศ. 2070 ระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่าบุคคลที่ไม่ได้ไปลงทะเบียนกับนาย จะต้องถูกจับกุมและถูกลงโทษ เพราะการไม่ไปลงทะเบียนก็จะไม่ได้รับความคุ้มครองจากพระมหากษัตริย์ จึงเป็นบุคคลนอกกฎหมาย(อคิน รพีพัฒน์, 2527)

ล่วงหน้าแบบไม่คิดดอกเบี้ย แต่พอถึงช่วงตัดอ้อย ก็ต้องไปตัดอ้อยใช้หนี้เขา ทำให้บางช่วงจึงมีปัญหาขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร เพราะช่วงตัดอ้อยกับช่วงเกี่ยวข้าว เป็นช่วงเวลาเดียวกัน..." (เวทีประชุมผู้นำชุมชนตำบลจระเข้, วันที่ 1 มิ.ย. 56)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการย้ายถิ่นไปหางานทำ (ทั้งในประเทศและต่างประเทศ) แต่วิถีการผลิตในภาคเกษตรของครัวเรือนยังคงมีอยู่ ยังไม่สามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้มากนัก ถึงแม้ว่าแรงงานหลักของครอบครัวมีการย้ายถิ่น แต่ก็ยังคงมีแรงงานในครัวเรือนที่เป็นผู้หญิงและเด็กเหลืออยู่ จึงยังคงมีวิถีการผลิตพืชเกษตรต่อไป เช่น ทำนา ปลูกผักตามฤดูกาล เป็นต้น ถ้ามีงานหนักก็จะใช้วิธีการจ้างแรงงานจากเพื่อนบ้าน เพราะมีคนที่ไม่สามารถไปทำงานรับจ้างต่างถิ่นได้ จึงเป็นแรงงานรับจ้างภาคเกษตรกรรมที่สำคัญในหมู่บ้าน สอดคล้องกับการศึกษาของ Rigg, Promphakping and Le Mare (2014) ที่มองว่าผู้อพยพแรงงานในชนบทของประเทศไทยก็ยังคงติดอยู่ใน “กับดักของรายได้ปานกลาง” (middle-income trap) เนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่ยังคงเป็นแรงงานที่มีทักษะฝีมือต่ำที่จบการศึกษาภาคบังคับเท่านั้นทำให้ได้รับผลตอบแทนจากการทำงาน (ค่าจ้าง) ต่ำไปด้วยอีกทั้งยังมีข้อจำกัดในการนำความรู้ไปปรับใช้ทางเศรษฐกิจอย่างเต็มประสิทธิภาพเพราะมักทำงานในระบบจ้างงานที่ไม่เป็นทางการมากกว่า ทำให้แรงงานอพยพเหล่านี้ต้องพยายามหาหนทางที่จะรักษาความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงชีพของตนในต่างถิ่นหลายสถานที่ (multi-sited livelihoods) กับครอบครัวที่ยังคงดำรงชีพในชุมชนบ้านเกิด ซึ่งเป็นอุปสรรคที่ขวางกั้นการทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการในระยะยาว

“...มันก็ยังมีคนทำเกษตรอยู่ แต่ก็ทำน้อยๆ ไม่พอไปหน้าไปหลัง ทำยังไงก็เท่าเดิม หลายคนเขาก็ไปเมืองนอก ไปเกือบทุกบ้าน ที่ไปก็เป็นผู้ชาย ให้เมียกับลูกอยู่บ้าน แรงงานมันไม่พอ เขาก็ทำไร่ทำนาตามกำลังผู้หญิงกับเด็ก ที่เป็นงานหนักๆ ก็จ้างเอา เอาเงินที่จ้างก็เป็นเงินที่คนไปทำงานต่างถิ่นส่งกลับบ้านนั่นแหละ คนที่ยังอยู่เขาก็ทำเกษตรแต่ก็ใช้วิธีจ้างเอา ตอนนั้นคนงานก็มีอยู่ในหมู่บ้านบ้าง เดี๋ยวนี้การทำนาเขาก็ทำกันง่ายกว่าเดิมเพราะว่าจ้างเอา มันก็ง่าย จ้างเขาทำก็เสร็จแล้ว สมัยนั้นค่าแรงมันถูก จ้างไถนาไร่ละ 100-200 บาท จ้างคนที่อยู่ในหมู่บ้าน พวกผู้ชายที่เขาไม่มีเงินลงทุนไปเมืองนอกเขาก็ไม่ได้ไป ก็รับจ้างทำเกษตรในหมู่บ้านนี่แหละ...”(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

“...การทำนายังคงใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ การใช้เครื่องจักรใหม่ๆ อย่างรถดำนาหรือรถเกี่ยวข้าวมีน้อย เพราะที่นาของตำบลจระเข้ไม่เหมือนทางภาคกลาง ที่เป็นแปลงนาใหญ่ๆ แต่

ที่นาแถบนี้มีทั้งที่ลุ่ม ที่ดอน เหมือนลูกระนาด เลยต้องทำเป็นแปลงนาเล็กๆ แล้วก็ปลูกพืชหลายอย่างสับหว่างกัน ถ้าใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่มาเก็บเกี่ยว ก็จะได้ผลผลิตน้อยกว่า เพราะเสียหายตอนเก็บเกี่ยวเยอะ..."(เวทีประชุมผู้นำชุมชนตำบลจระเข้, วันที่ 1 มิ.ย. 56)

ปัจจุบันในตำบลจระเข้มีแรงงานวัยหนุ่มสาวที่ทำงานรับจ้างในโรงงานจำนวนมาก เพราะมีความสะดวกในการเดินทาง สามารถไปเช้า-เย็นกลับได้ โดยมีรถรับส่งของแต่ละโรงงานมารับในหมู่บ้าน จ่ายค่าจ้างรถเป็นรายเดือน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีรถรับส่งคนงานตามโรงงานอย่างน้อยหมู่บ้านละ 1 คัน

"...การผลิตในครัวเรือนเองมีน้อยลง จากนโยบายค่าแรงขั้นต่ำ 300 บาท ทำให้ชาวบ้านหันไปทำงานตามโรงงานที่มาเปิดในพื้นที่ใกล้เคียงมากขึ้น ส่วนโรงงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลจระเข้มีเพียงโรงงานเดียว มีขนาดการจ้างงานประมาณ 50 คนเท่านั้น ทำให้มีอาชีพต่อเนื่องจากการไปทำงานตามโรงงานในพื้นที่ใกล้เคียง คือ อาชีพขับรถรับ-ส่งพนักงานโรงงาน มีชาวบ้านซื้อรถปิ๊กอัพมาทำอาชีพนี้มากขึ้น ส่วนชาวบ้านที่ยังคงเป็นแรงงานในภาคเกษตร ก็เป็นกลุ่มที่เกษียนจากโรงงาน หรือกลุ่มวัยที่โรงงานไม่จ้างแล้ว..." (เวทีประชุมผู้นำชุมชนตำบลจระเข้, วันที่ 1 มิ.ย. 56)

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในยุคนี้วิถีการผลิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมเคยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ (ในยุคบุกเบิกก่อตั้งถิ่นฐาน) เปลี่ยนมาเป็นพึ่งพิงผืนดินเพื่อการผลิตพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยใช้แรงงานในครัวเรือนผลิตพืชเกษตรซึ่งเป็นของตนเองเพื่อส่งขาย (ในยุคเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด) และในยุคนี้ชาวบ้านได้เปลี่ยนมาพึ่งพิงทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก กลายมาเป็นแรงงานย้ายถิ่น (ทั้งในประเทศและต่างประเทศ) และเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นแรงงานเพื่อการผลิตให้คนอื่น (นายทุนเจ้าของโรงงานหรือเจ้าของไร่อ้อยนอกพื้นที่) ส่วนใหญ่ยังคงเป็นแรงงานที่ทำอาชีพซึ่งใช้ทักษะฝีมือต่ำ และมีรายได้น้อย ดังนั้นยุคนี้ "แรงงาน" ได้เปลี่ยนไปเป็น "ทุนมนุษย์" หรือได้กลายเป็น "ทุน" สำหรับคนอื่นแสดงให้เห็นว่าตำบลจระเข้ได้เข้าสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมแล้ว ดังนั้นในยุคนี้การแตกตัวทางชนชั้น/กลุ่มคนขึ้นอยู่กับหลากหลายเงื่อนไข อีกทั้งยังมีกลุ่มการเมืองและกลุ่มกิจกรรมทั้งในสถาบัน/นอกสถาบันที่สนับสนุน

ความเปลี่ยนแปลงในตำบลจระเข้ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เราเห็นภาพความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตำแหน่งแห่ง

ที่ทางสังคมของคนในชนบทในแต่ละช่วงเวลานำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคมวิถีชีวิตของคนในชนบทอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก อีกทั้งยังทำให้วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมไปผูกโยงอยู่กับตลาดแบบทุนนิยมอีกด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคนในชนบทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้การมองการเมืองในชนบทผ่านวิถีทางการเมืองขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ก็จะทำให้เราเข้าใจถึงความสัมพันธ์กับการเมืองในระดับชาติได้

3. ตลาดดอนโมงและพืชเศรษฐกิจ: จุดเริ่มต้นของการปรับโครงสร้างในชนบท

ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดดอนโมงและพื้นที่ล้อมรอบที่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่ป้อนสู่ตลาด มีลักษณะเป็นแบบ “ศูนย์กลางและเขตบริวาร” (center and periphery) โดยมีดอนโมงเป็น “ศูนย์กลาง” ดึงดูดทรัพยากรจากพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่ล้อมรอบซึ่งเป็น “เขตบริวาร” ลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้นำไปสู่การปรับโครงสร้างในชนบท (rural restructuring) แต่การแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรและการเคลื่อนย้ายอย่างไม่หยุดนิ่งทำให้เกิดภาวะคลื่คลาย/ซบเซาของศูนย์กลางและการเกิดของศูนย์กลางใหม่ (ดูรายละเอียดการวิเคราะห์ในหัวข้อที่ 9 วิเคราะห์ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวของพื้นที่ตำบลจระเข้)

แม้ว่าในอดีต “ตลาดดอนโมง” จะเป็นแหล่งรับซื้อของป่าและผลผลิตทางการเกษตร อีกทั้งยังเป็นแหล่งการค้าเครื่องอุปโภคและบริโภคสำคัญของตำบลจระเข้ แต่เมื่อความอุดมสมบูรณ์หายไป หลังจากพ้นยุคการปลูกปอและข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจ ก็ไม่มีพืชเศรษฐกิจอื่นๆ อีกในตำบลจระเข้ สินค้าภาคเกษตรในยุคนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญาที่สำคัญ ได้แก่ อ้อย ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านที่ปลูกอ้อยก็นิยมขายผ่านระบบโควตาของโรงงาน ทำให้ความสำคัญของการเป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรหมดไป อีกทั้งการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้แรงงานส่วนใหญ่จึงเคลื่อนย้ายจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม จึงมีแรงงานในภาคการเกษตรลดลงเมื่อเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเต็มตัว ความเร่งรีบ แข่งขัน เคลื่อนย้ายอย่างไม่หยุดนิ่ง (high mobility) จึงเป็นลักษณะสำคัญของยุคนี้และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ “ตลาดดอนโมง” ซบเซาไม่ต่างไปจากที่เคยเกิดขึ้นกับ “ตลาดกงเก่า” เนื่องจากการเกิดขึ้นของตลาดนัดตามชุมชนต่างๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2543 มีตลาดขนาดเล็กหมุนเวียนกันไปเปิดในชุมชนเป็นจำนวนมาก ทำให้ความนิยมในการไปซื้อของที่ตลาดดอนโมงลดน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่มีการสร้างห้างค้าปลีกโลตัส สาขาอำเภอหนองเรือ ทำให้ตลาดดอนโมงซบเซาอย่างเห็นได้ชัด ดังที่ผู้อาวุโสได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

"...พวกค้าขายนี่ยังอยู่ในพื้นที่ดอนโมงไม่ใช่ร้านค้าแบบเดิม ร้านที่อยู่ได้ตอนนี้ก็เป็นร้านวัสดุก่อสร้าง ที่เหลืออยู่ค่อยๆ หายไป บรรยากาศค่อนข้างซบเซาเพราะว่ามีตลาดนัด โดยเฉพาะพวกตลาดนัดคลองถม พวกนี้ก็มาขายของกินขายเสื้อผ้าเหมือนกัน ตลาดดอนโมงก็เลยขายไม่ดีเหมือนเมื่อก่อน ร้านค้าที่ยังอยู่ได้ก็เป็นพวกร้านขายวัสดุก่อนสร้างกับร้านเครื่องกฐิน เพราะว่าเอาไปขายที่ตลาดนัดไม่ได้ ที่จระเข้นี่ก็มีทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์แล้ว บ้านกงก็มีวันอังคาร บ้านเปลือยก็มีวันเสาร์ วันอาทิตย์ก็อยู่บ้านโคกงาม หมู่บ้านแถวนี้ก็มีตลาดนัดเกือบทุกวัน มันก็มีผลหมดแหละเพราะว่าตลาดนัดมันมีการขายของกิน พวกผัก อะไรอย่างนี้เราก็ขายไม่ได้เพราะชาวบ้านเขาจะไปตั้งขายที่ตลาดนัดกันหมด อีกอย่างพวกที่รับของจากขอนแก่นมาขาย เมื่อก่อนขายได้เยอะ แต่ตอนนี้ขายได้น้อยเพราะคนหาซื้อได้ที่ตลาดนัดหมดแล้ว คนก็จะนิยมซื้อที่ตลาดนัดนี่แหละเพราะว่าเขารู้ว่ามันสด ถ้าเป็นของที่มาจากตลาดมันค้างคืนมาแล้ว..."(อาจารย์อดุลย์ อายุ 68 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

กรณีศึกษา "ตลาดดอนโมง" ซึ่งเป็นตลาดท้องถิ่นที่สำคัญของตำบลจระเข้ ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไปแล้วใน ยุคเศรษฐกิจระบบตลาดและการผลิตสินค้าเกษตร (พ.ศ. 2460-2520) ซึ่งเกิดขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน คือ ถนน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ตลาดในท้องถิ่นเกิดความรุ่งโรจน์และซบเซา กล่าวคือการเกิดขึ้นของทั้งตลาดกงเก่าและตลาดดอนโมง ล้วนตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมที่สำคัญคือ ถนนสายขอนแก่น-ชุมแพ ทำให้ตลาดท้องถิ่นทั้งสองแห่งนี้กลายเป็นจุดศูนย์กลางรับซื้อผลผลิตจากชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียง และส่งไปขายต่อที่ศูนย์รวมรับซื้อผลผลิตในจังหวัดขอนแก่น แต่ในยุคปัจจุบันมีเส้นทางการคมนาคมและระบบการขนส่งสะดวกขึ้น ทำให้ทุนจากส่วนกลางรุกคืบเข้าสู่ชุมชนได้ง่ายขึ้น เช่น การเกิดขึ้นของห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ในอำเภอหนองเรือ (ห้างโลตัส) เป็นต้น อีกทั้งการเกิดระบบตลาดแนวใหม่ที่ไม่เน้นการตั้งรับรอลูกค้าอยู่กับที่ แต่ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนย้ายเข้าไปให้บริการลูกค้าถึงในชุมชน เช่น ตลาดนัดต่างๆ เป็นต้น จนทำให้ตลาดท้องถิ่นได้รับผลกระทบอย่างมาก ตำบลจระเข้และตลาดดอนโมง อยู่ห่างจากจังหวัดขอนแก่นเพียงไม่ถึง 40 กิโลเมตร ทำให้ตลาดท้องถิ่นที่นี่ถูกรุกคืบจากระบบตลาดแบบใหม่จากภายนอก ที่สามารถเคลื่อนย้ายหมุนเวียนเข้าไปเปิดตลาดถึงในชุมชนได้อย่างเช่นตลาดนัดทำให้ชาวบ้านเข้าถึงสินค้าอุปโภคและบริโภคได้ง่ายกว่า อีกทั้งยังทำให้ชาวบ้านสามารถนำผลผลิตของตน เช่น พืชผักต่างๆ และสัตว์น้ำ เป็นต้น ที่ชาวบ้านผลิตเองหรือจับหาจากแหล่งทรัพยากรภายในชุมชน นำไปขายที่ตลาดนัดที่อยู่ไม่ไกลจากชุมชนได้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มทุนขนาดใหญ่จากส่วนกลางเข้ามารุกตลาดท้องถิ่นอีกด้วย ทำให้ตลาดดอนโมงซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญของตำบลจระเข้ จากที่เคยรุ่งโรจน์มีการค้าขายจนสร้างความมั่งคั่งให้กับพ่อค้าถิ่นนี้ แต่

ปัจจุบันกลับซบเซา เหลือเพียงสินค้าบางอย่างที่เคลื่อนย้ายไปขายได้ไม่สะดวก เช่น วัสดุก่อสร้าง เครื่องกฐิน และเครื่องสังฆภัณฑ์ต่างๆ เป็นต้น

4. อ้อย: พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่กับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชาวบ้านและตลาด

พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ที่เข้ามาในตำบลจระเข้หลังจากชาวบ้านเลิกปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่เข้ามาก่อนหน้านี้ คือ อ้อย โดยชาวบ้านคนแรกที่บุกเบิกการปลูกอ้อยในตำบลจระเข้ อยู่บ้านโพนสว่าง (ม.4) ชื่อ “พ่อเฒ่าเคน” ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว ได้ปลูกอ้อยส่งให้กับโรงงานน้ำตาลขอนแก่น (อำเภอน้ำพอง) ในสมัยนั้นขายได้ราคาตันละ 200 กว่าบาท การขนอ้อยไปขายต้องจ้างรถบรรทุกไปส่งที่อำเภอน้ำพอง ในขณะนั้นน้ำมันดีเซลราคาเพียงลิตรละ 1 บาทเท่านั้น จึงเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในการขนส่งอ้อยไปขายถึงอำเภอน้ำพอง ดังที่ผู้อาวุโสที่มีอาชีพปลูกอ้อยเล่าว่า

“...คนแรกที่ปลูกอ้อยเขาอยู่บ้านโพนสว่าง แต่ก่อนเขาก็ปลูกส่งโรงงานน้ำพอง พอมีโรงงานที่หนองเรือแล้วเขาถึงมาส่งที่นี่ เขาปลูกมาก่อนแล้ว เป็นคนแรกๆ ของตำบลจระเข้ มีแกทำคนเดียว ค่าจ้างรถมันแพง คนอื่นเขาเลยไม่ทำด้วย ไม่ได้เอาไปส่งที่ภูเขียวเพราะว่ามันไกล ขนาดทุกวันนี้ก็ยังส่งแค่หนองเรือกับน้ำพอง ทำเยอะ ทำจนรวยแล้วนะเดี๋ยวนี้ แล้วเขายังไปเช่าที่แถววัดป่าปลูกอ้อยเพิ่มอีก พอน้องชายมาเห็นก็บอกให้ปลูกอ้อยเพราะว่าได้เงินดี เขาก็ยกตัวอย่างคนปลูกอ้อยบ้านโพนสว่างนี่แหละ...”(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

หลังจากเลิกปลูกปอประมาณปี พ.ศ. 2515 ชาวบ้านก็เริ่มออกไปรับจ้างตัดอ้อยในต่างจังหวัดและไปทำงานรับจ้างในต่างประเทศชาวบ้านได้รวมกลุ่มไปรับจ้างตัดอ้อยกับเถ้าแก่ในต่างจังหวัด เช่น กาญจนบุรี สุพรรณบุรี นครราชสีมา (อำเภอพิมาย) เป็นต้น ซึ่งตาเทินก็เคยไปรับจ้างตัดอ้อยและได้นำเอาอ้อยพันธุ์ 3-2-023L กลับเข้ามาปลูกเป็นคนแรกในตำบลจระเข้ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2536 (หลังจากการตั้งโรงงานน้ำตาลที่อำเภอหนองเรือได้ประมาณ 2 ปี)โดยเอาพันธุ์อ้อยมาจากน้องชายที่อยู่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ต้องจ้างรถบรรทุกไปขนพันธุ์อ้อยมาปลูกเอง เป็นการนำอ้อยมาทดลองปลูกครั้งแรกที่บ้านหนองแปน ปลูกประมาณ 5-6 ไร่ กล่าวได้ว่าตาเทินเป็นคนแรกที่ปลูกอ้อยเพื่อทำพันธุ์ หลังจากนั้นประมาณ 2-3 ปี ชาวบ้านเห็นว่าสามารถปลูกอ้อยได้ดีจึงมีคนปลูกอ้อยตามตาเทิน ซึ่งการปลูกอ้อยในช่วงแรกๆ นั้น ชาวบ้านต้องช่วงเหลือตัวเอง เพราะยังไม่มีฝ่ายส่งเสริมของโรงงานน้ำตาลเข้ามาดูแลติดตาม

"...น้องชายมาเยี่ยม มาหาคนงานไปตัดอ้อย เห็นว่าเราปล่อยพื้นที่ให้ว่างทิ้งไว้ ก็เลยชวนมาปลูกอ้อย เขาก็ว่าให้เอาอ้อยมาปลูกเถอะเพราะว่าเวลาหน้าแล้งก็ไม่ได้ทำอะไร รายได้มันก็ไม่มี ถ้าทำแต่นาอย่างเดียวมันก็ไม่ได้เงิน ก็เลยจ้างรถไปเอาพันธุ์อ้อยที่พิมาย ตอนนั้นน้องชายเริ่มมีฐานะจากการปลูกอ้อยส่งโรงงานที่พิมายแล้ว ตอนที่ปลูกเราก็ทำพันธุ์ ปลูกของเราเอง ปลูกเอาพันธุ์ไว้ก่อน สมัยนั้นมีโรงงานในอำเภอหนองเรือแล้ว แต่ไม่ใช่ของมิตรภูเวียง เขาก็ไม่ได้ส่งเสริม พอตั้งโรงงานน้ำตาลมิตรภูเวียง (มา take over โรงงานน้ำตาลเก่า) เขาก็ลงมาส่งเสริม ตอนที่ไม่มีโรงงานเราก็ทำของเราเอง หลังจากปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมาก็เริ่มปลูกอ้อยแบบเกษตรพันธะสัญญา โรงงานก็หาพันธุ์อ้อยมาส่งเสริมให้เรื่อยๆ..."(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

กรณีศึกษาของตาเทิน (อายุ 77 ปี) ชาวบ้านหนองแปน ผู้ผันตัวเองจากชาวนาอีสาน เข้าสู่ระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ผู้ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทั้งตลาดดอนโมงและตลาดขอนแก่นมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตาเทินผันตัวเองเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญาโดยจดสัญญาโควตากับโรงงานน้ำตาลในพื้นที่ ตาเทินอพยพมาจากโคราชมาอยู่บ้านหนองแปนเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2489 ขณะนั้นอายุ 7 ขวบ ตาเทินเล่าให้ฟังว่าคนรุ่นพ่อรุ่นแม่มีทั้งที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อน รวมถึงกลุ่มคนที่มาพร้อมกันและมาทีหลัง ส่วนใหญ่ทำนาปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลักเท่านั้น ในครัวเรือนจะมีระบบการผลิตอื่นๆ เพื่อยังชีพ เช่น ปลูกผัก ทอผ้า เพื่อใช้ในครัวเรือนด้วย

"...ช่วงที่ย้ายมาทีแรกก็เห็นชาวบ้านปลูกข้าวเท่านั้น หน้านาก็ทำแต่นาไม่มีการไปรับจ้างเหมือนทุกวันนี้ สมัยนี้มันมีโรงงานเยอะ สมัยก่อนเป็นโคกเป็นป่า โรงงานอะไรก็ไม่มี ก็เลยได้แต่ทำนาอย่างเดียว เป็นนาน้ำฝน มาอยู่ทีแรกก็ปลูกข้าว ทำไร่ทำนา พ่อแม่ก็ทำฟืมที่เขาเอาไว้ทอผ้า ขายให้ชาวบ้านแถวนี้ ขายตามบ้านเม็ง เลาะขายตามหมู่บ้านนี่แหละ ก็มีแต่บ้านผมที่ทำเป็นและทำขาย เพราะทำมาตั้งแต่อยู่โคราชแล้ว ก็เอามาขายให้กับชาวบ้านแถวนี้ เร่ขายตามหมู่บ้านแถวนี้แหละ พอย้ายมาอยู่บ้านหนองแปนก็ยังทำขายอยู่ ขายดีมาก เพราะคนอื่นเขาไม่ทำ สมัยก่อนคนจะทอเสื่อทอผ้าทุกหลัง ทอแพรเยอะมาก เราก็หาบฟืมไปขายตามบ้าน..."(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

"...ปลูกอ้อยเพราะสร้างรายได้ดี มีโรงงานน้ำตาลในพื้นที่ ทำให้ปลูกและขายง่าย ทำง่ายกว่าปลูกแตงเพราะไม่ต้องหาตลาด ทำแล้วสบายใจ เพราะมีเงินใช้ไม่ขาด ไม่เหมือนเมื่อก่อนนี้ลำบากมาก ถึงแม้จะอายุมากแล้วไม่สามารถปลูกด้วยตนเองได้ แต่ก็จ้างแรงงานมาปลูกได้ ถึงไม่มีแรงจะปลูก แต่ก็ยังได้เงินจากการปลูกอ้อย..."(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ในปี พ.ศ. 253๘หลังจากมีการตั้งโรงงานน้ำตาลมิตรภูเวียงที่อำเภอหนองเรือ ทำให้ชาวบ้านเริ่มปลูกอ้อยในพื้นที่มากขึ้น ในช่วงแรกที่ชาวบ้านปลูกอ้อยจะนำไปขายให้โรงงานน้ำตาลที่อำเภอน้ำพอง แต่หลังจากตั้งโรงงานน้ำตาลที่อำเภอหนองเรือ ชาวบ้านจึงเริ่มหันมาขายให้กับโรงน้ำตาลที่หนองเรือ การขายอ้อยส่วนใหญ่นิยมขายผ่านระบบโควตา มีชาวบ้านที่เป็นเจ้าของโควตาทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตอ้อยจากสมาชิกโควตาส่งโรงงานน้ำตาล จึงเกิดเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและโรงงานน้ำตาล กล่าวคือ โรงงานน้ำตาลให้กู้ยืมเงินลงทุน ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลงแก่ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกโควตา หลังจากนำผลผลิตมาขายให้โรงงานจึงค่อยมาหักลบกับค่าใช้จ่ายที่ได้กู้ยืมมาลงทุนในตอนแรก ปัจจุบันชาวบ้านตำบลจระเข้มีการปลูกอ้อยแทบทุกครัวเรือน ที่นาจำนวนมากจึงถูกเปลี่ยนไปเป็นไร่อ้อย ไม่มีการเก็บกักน้ำเพื่อทำนาอีกต่อไป เพราะต้องปล่อยน้ำให้นาแห้งให้เหมาะสมต่อการปลูกอ้อย

ชาวบ้านที่ปลูกอ้อยในช่วงหลังปี พ.ศ. 2538 เป็นผลมาจากการส่งเสริมของโรงงานน้ำตาลมิตรภูเวียง ซึ่งในการปลูกอ้อยเน้นขายให้กับโรงงานเท่านั้น ไม่ได้ขายให้กับพ่อค้าคนกลาง อย่างไรก็ตามชาวบ้านสามารถขายตรงเองได้ ปัจจุบันโรงงานน้ำตาลขอนแก่น (ที่อำเภอน้ำพอง) ก็ได้เข้ามาตั้งลานรับซื้ออ้อยในบริเวณใกล้เคียงด้วย

“...ไม่มีเจ๊ก (พ่อค้าคนกลาง) รับซื้อ ทางโรงงานเขามาหารับซื้อเอง โรงงานน้ำพองช่วงหลังๆ เขาเข้ามารับซื้อเอง มาทำลานอ้อย โรงงานมิตรภูเวียงก็เลยเข้ามาทำลานรับซื้ออ้อยด้วยนะตอนนี้...”(เทิน อายุ 77 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

แม้ว่าพ่อเฒ่าเคนจะมีการปลูกอ้อยเป็นจำนวนมาก แต่ก็เน้นการปลูกในไร่นาของตนเองเท่านั้น ไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับนักการเมืองหรือพ่อค้า รวมถึงไม่ได้มีบทบาทหรืออิทธิพลในด้านอื่นๆ ส่วนตาเทินนั้น ในระยะแรกตาเทินนำพันธุ์อ้อยเข้ามาในหมู่บ้านหนองแปน โดยนำพันธุ์อ้อยมาจากน้องชาย เป็นช่วงที่มีการตั้งโรงงานน้ำตาลในพื้นที่แล้ว แต่ยังไม่มีการส่งเสริมจากโรงงาน ภายหลังมีการเปลี่ยนเจ้าของโรงงาน โดยกลุ่มมิตรผลเข้ามาดูแลกิจการ (take over) และเปลี่ยนชื่อโรงงานใหม่ว่า “โรงงานน้ำตาลมิตรภูเวียง” จึงมีการเปิดเขตส่งเสริมการปลูกอ้อยและเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญา ชาวบ้านจึงได้มีการปลูกอ้อยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยปลูกอ้อยส่งให้กับโรงงานน้ำตาลโดยตรง ไม่ได้ขายผ่านพ่อค้าคนกลาง

ปัจจุบันความสัมพันธ์ของชาวไร่อ้อยกับโรงงานน้ำตาลเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพ่อค้ารับซื้อผลผลิตในตลาดดอนโมง โรงงานน้ำตาลทำหน้าที่

สนับสนุนชาวบ้านที่ปลูกอ้อยเกือบทุกอย่าง ทั้งเงินทุนและวัสดุอุปกรณ์ ชาวบ้านจึงไม่จำเป็นจะต้องไปกู้ยืมจากพ่อค้าในตลาดดอนโมงอีก นอกจากนี้ยังมีคนในชุมชนเข้าไปทำงานในโรงงานน้ำตาลเป็นจำนวนมาก ทั้งทำงานประจำและทำงานเฉพาะฤดูกาลเปิดหีบอ้อย สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีเงินซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภคต่างๆ รวมไปถึงซื้อรถยนต์ด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านยังไปทำงานตามโรงงานต่างๆ เช่น โรงงานแหอวน โรงงานทำรองเท้า เป็นต้น ทำให้มีเงินจับจ่ายใช้สอยอย่างสม่ำเสมอ วิถีชีวิตแบบเมืองเริ่มขยายเข้ามาสู่ตำบลจระเข้ เช่น การซื้อกับข้าวถุงเข้ามากินที่บ้าน การอยู่แบบต่างคนต่างอยู่ ไม่เกื้อกูลกันเหมือนคนรุ่นพ่อแม่ เป็นต้น แต่คนรุ่นเก่ายังคงมีวิถีชีวิตแบบเดิม หากินตามธรรมชาติ จะมีก็แต่คนรุ่นใหม่ที่เริ่มใช้ชีวิตในแบบคนเมืองมากขึ้น การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลให้วิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีพภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากแบบการเกษตรที่เน้นการบริโภคในชีวิตประจำวัน กลายเป็นการทำเกษตรเชิงพาณิชย์เพื่อป้อนผลผลิตส่งให้กับโรงงานอุตสาหกรรม รวมไปถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรมในกลุ่มแรงงานหนุ่มสาว

5. โครงสร้างครัวเรือนหลังยุคการเข้าสู่วิถีการผลิตในระบบอุตสาหกรรม

กรณีศึกษาครัวเรือที่มีความหลากหลายในการใช้แรงงานสมาชิก เป็น “ทุนมนุษย์” ในการดำรงชีพ ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพจากแรงงานภาคเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรม กรณีศึกษาครอบครัวของแม่มนู ซึ่งมีบุตรทั้งหมด 3 คน เป็นชาย 1 คน และหญิง 2 คน ปัจจุบันครัวเรือนนี้มีสมาชิกทั้งหมด 8 คน ซึ่งประกอบด้วย แม่มนู (อายุ 64 ปี) สามี ลูกสาว 2 คน ลูกเขย 2 คน และหลาน 2 คน โดยลูกชายคนโตของแม่มนูเป็นตำรวจ ส่วนลูกสาวคนที่ 1 เป็นแม่บ้านปลูกอ้อย ทำนา ช่วยพ่อ โดยแต่งงานกับลูกเขยซึ่งทำงานโรงงานน้ำตาลมิตรภูเวียงและอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกัน ส่วนลูกสาวคนที่ 2 แต่งงานกับลูกเขยที่ทำงานด้วยกันในโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า มีบุตรด้วยกัน 2 คน

ในครัวเรือนของแม่มนูมีสมาชิกทั้งหมด 8 คน เป็นแรงงานภาคเกษตร 2 คน ทำงานบ้าน 1 คน และเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรม 3 คน ซึ่งมีสมาชิกวัยพึ่งพิงที่ศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา จำนวน 2 คน สมาชิกในครอบครัวทำงานในโรงงานน้ำตาล 1 คน (เป็นบุตรเขยคนโต) และอีก 2 คน (ลูกสาวคนเล็กและสามี) ทำงานในโรงงานเย็บผ้าอยู่ที่อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เช่าหอพักอยู่ ได้กลับบ้านสัปดาห์ละ 1 ครั้งรวมวันหยุดราชการด้วย

การรับผิดชอบค่าใช้จ่ายภายในบ้าน จะเลือกใช้วิธีแบ่งกันรับผิดชอบแบบตามใจ กล่าวคือ ใครมีเงินอยากซื้ออะไรก็ซื้อเข้ามา โดยส่วนใหญ่ก็จะเป็นของใช้เบ็ดเตล็ดภายในบ้าน สมาชิกที่อยู่

ไกลและไม่ได้นอนค้างทุกวันจะเป็นผู้ซื้อกลับมาในบ้าน ส่วนเงินค่าสาธารณูปโภค เป็นเงินที่ได้จากการปลูกอ้อย ซึ่งเป็นรายได้รายปี โดยแม่มนูเล่าว่า

"...การแบ่งค่าใช้จ่ายความรับผิดชอบในบ้าน ก็ใช้วิธีแบบตามใจ ใครมีเงินอยากซื้ออะไรก็ซื้อเข้ามา ไม่เคยเกี่ยงกันซื้อของ คนหนึ่งซื้ออันนั้น อีกคนซื้ออันนี้ ใครอยากซื้ออะไรก็ไม่ได้ว่า แต่คนที่อยู่ไกลเวลาเขากลับมาก็จะซื้อของเข้าบ้านมาทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นผงชูรส สบู่ ผงซักฟอก พวกนี้ของใช้ในบ้านเขาจะซื้อเข้ามาหมดไม่ได้แย่งกัน ส่วนคนที่อยู่บ้านนี่ก็รับผิดชอบค่ากับข้าว ค่าน้ำ ค่าอาหารเช้า เที่ยง เย็น ก็ช่วยกันแบบนี้ไป แบบคนพี่ก็ถือว่าอยู่บ้านเลี้ยงหลาน ลูกสาวคนเล็กก็ไปทำงาน ไม่เคยเห็นว่าทะเลาะหรือเกี่ยงกันหรอก ไม่เคยได้ยินว่าแกซื้ออันนี้มาเยอะ ซื้ออันนี้มาน้อย ไม่เคยได้ยิน พี่น้องไม่ได้ทะเลาะกัน ไม่เคยสักครั้งนะ ครอบครัวไม่เคยมีปัญหาการเงิน เพราะว่าสิ้นวีคมันก็มีเงิน เงินออกเป็นวีค พอสิบห้าวันเงินก็ออกมันก็พอได้เอามาใช้ในบ้านแล้ว เลยไม่มีว่าจะทะเลาะกัน เพราะว่าไม่ได้เงินเป็นเดือน..." (แม่มนู อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ทั้งนี้พ่อแม่ที่ทำงานในภาคเกษตร มีความเห็นว่าเป็นงานที่ลำบาก จึงอยากให้ลูกไปทำงานในโรงงาน เพราะเป็นงานสมัยใหม่ ส่วนค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกและการเกษตร เป็นการจัดการของลูกสาวคนโตซึ่งไม่ได้ทำงานโรงงาน ค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครัวเรือนขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของลูกสาวในการจัดการเงินที่ได้จากการปลูกอ้อยของพ่อแม่ กล่าวได้ว่าในการปลูกอ้อย ข้าว ซึ่งเป็นการทำเกษตรของครัวเรือนนั้นพ่อแม่ยังคงเป็นแรงงานหลักรายได้จากการขายข้าวและอ้อยถูกนำมาใช้เป็นเงินรวมของครัวเรือน คล้ายกับการจัดการเงินแบบคนจีนที่เรียกว่า "กงสี" ดังที่แม่มนูเล่าว่า

"...ถ้าทำเกษตร คนที่ทำหลักๆ ก็คือพ่อกับแม่ เพราะว่าเดี๋ยวนี้สมัยใหม่แล้ว ไม่อยากให้ลูกเราไปตากแดดร้อน เขาไปตากแดดตัวดำ ร้อน พ่อกับแม่ทำเองดีกว่า เราก็บุกเองเลยแต่ไหนแต่ไรมา เราก็กลัวว่าลูกเราจะร้อน สงสารเขา ส่วนเงินที่ขายอ้อยได้เดี๋ยวนี้พ่อกับแม่วางให้คนกลาง ลูกสาวคนโตเป็นคนดูแล เป็นคนจัดการเรื่องระบบเกษตรของบ้าน เขาก็จัดการทุกอย่างนั่นแหละ ก็ให้เขาทำเอา ได้เงินมาก็ให้เขาเอาเงินเก็บไว้ พ่อแม่ไม่ได้สนใจอะไร แต่พอเหลือมาเขาก็เอามาให้พ่อบ้าง เอามาให้แม่บ้าง เพราะว่าเงินที่ใช้จ่ายในครัวเรือนก็เป็นของคนนี้รับผิดชอบนะ ก็มีค่าไฟ ค่าน้ำ ก็ไม่รู้เขาเอาเงินจากไหนมาบริหารการใช้จ่ายในบ้าน ก็คงจะเป็นเงินขายอ้อยนี่แหละ แล้วก็เงินเดือนแฟนเขาด้วย มอบหมายให้เป็นหน้าที่เขาในการจัดการในบ้านเองเลย ทั้งน้ำ ทั้งไฟ ค่าใช้จ่ายต่างๆ เพราะว่าอ้อยเราก็ไม่ได้ทำเยอะเหมือนคนอื่น ก็ปลูกอ้อยแค่ 9-10 ไร่เอง ไม่ได้ทำเหมือนคนอื่นเขา ปีนี้ก็เพิ่งได้ขยายออก กำไรแต่ละครั้งก็ไม่มากหรอก สมมติว่าถ้าได้เงินแสนหนึ่งก็เหลือเงินกำไรห้าหมื่นบาท

มันก็แค่พอเอาใช้ในครอบครัวนะ พอได้เอามาหมุน เพราะที่ดินเราไม่มีเยอะเหมือนคนอื่น...“ (แม่มนู อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

ส่วนการปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนก็ยังคงเป็นภาระของผู้สูงอายุ จึงมีการจ้างแรงงานในหมู่บ้านเพื่อให้ครัวเรือนสามารถปลูกข้าวสำหรับบริโภคได้เพียงพอ เป็นการจัดการของบุตรสาวคนโตในบ้านเช่นเดียวกับการปลูกอ้อย พ่อแม่จึงเป็นแรงงานหลักในภาคเกษตร โดยมีบุตรสาวที่ไม่ได้ทำงานในโรงงาน เป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่เป็นผู้จัดการทุกอย่างในครอบครัว โดยใช้เงินที่ได้จากการปลูกพืช และรวบรวมจากสมาชิกคนอื่นๆ ในครัวเรือนมาเป็นค่าใช้จ่าย

“...เวลาช่วงเกี่ยวข้าวก็จ้างเขาทำหมด ตั้งแต่หว่านกล้า ดำนา วันหนึ่งหรือสองวันก็ต้องจ้าง แล้วแต่ว่าทำเสร็จตอนไหน เงินที่จ้างก็ช่วยๆ กันออกในบ้านนี่แหละ ลูกสาวนั่นให้ ลูกสาวนี่ให้บ้าง ลูกเขย พ่อกับแม่ ใครมีก็ออกช่วยกัน ตอนนั้นใครมีเงินก็จ้าง ไม่ได้เกี่ยงกันว่าใครจะต้องออกเงินมากกว่าหรือน้อยกว่า ตั้งใจว่าจะอยู่ด้วยกันเป็นบ้านใหญ่แบบนี้ไปเรื่อยๆ เพราะว่ามีบ้านหลังหนึ่งอยู่นา เป็นบ้านสวน ตาไปนอนเฝ้า แต่เราไม่ได้คิดว่าจะให้ลูกแยกบ้านเพราะว่าอยู่อย่างนี้มันก็ดีแล้ว สบายดี ก็อยู่ช่วยกันกิน ช่วยกันใช้อย่างนี้ดีแล้ว เพราะถ้าออกบ้าน แยกบ้าน อย่างลูกคนโตนี่นะ ถ้าเขาออกเรือน ตาก็อยู่สวน พ่อแม่กับหลานก็อยู่บ้านหอย แล้วใครจะอยู่ดูแลหลาน มันก็จะเป็นปัญหาอย่างนี้แหละ คงไม่แยกหรอก นอกจากเวลายาก หรือเขาไปทำงาน อะไรอย่างนี้...” (แม่มนู อายุ 64 ปี, สัมภาษณ์ 10 ก.ค. 57)

จากกรณีศึกษาของแม่มนู จะเห็นความสำคัญของครอบครัวมีฐานะเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจครอบครัวชาวนาอีสานส่วนใหญ่ยังคงทำการผลิตในไร่นาขนาดเล็กที่ครอบครัวเป็นเจ้าของอยู่ต่อไป โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้ครอบครัวชาวนาอยู่รอดได้คือ การกินอยู่อย่างประหยัดและการทำงานหนักของสมาชิกในครอบครัว มีการใช้แรงงานของครอบครัวอย่างยืดหยุ่นและร่วมมือกันโดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมในหมู่บ้านด้วยกัน อันเป็นการสร้างกันชนไว้ป้องกันการครอบงำทางเศรษฐกิจจากระบบทุนนิยมแต่ที่ผ่านมานักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมักไม่ได้ให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวในฐานะหน่วยทางเศรษฐกิจ โดยมองเห็นเพียงปัจเจกบุคคลในระบบตลาดและในระบบทุนนิยม (มณีมัย ทองอยู่, 2546, 2548) โครงสร้างครอบครัวของแม่มนูเป็นแบบ “ครอบครัวขยาย” คือยังเป็นครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกัน 3 รุ่นหรือมากกว่าสอดคล้องกับการศึกษาของชาย โพธิสิตา (2552) พบว่าตามทฤษฎี convergence theory ของ William Goode (1963) เชื่อว่าการพัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม เป็นพลังที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว จากครอบครัวขยาย

(extended family) ไปเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) แต่จากการสำมะโนประชากรในปี พ.ศ. 2523-2546 กลับพบว่าครอบครัวเดี่ยวลดลงจากประมาณร้อยละ 71 เหลือประมาณร้อยละ 55 ในขณะที่ครอบครัวขยายเพิ่มขึ้นจากประมาณร้อยละ 25 เป็นประมาณร้อยละ 33 (ชาย โพธิสิตา, 2552) แม่มนูให้เหตุผลถึงการที่ยังคงรักษาลักษณะของครอบครัวขยายเอาไว้ เนื่องจากความต้องการแรงงานและความจำเป็นในการแบ่งงานกันทำในครัวเรือน การช่วยเหลือในกระบวนการผลิต การหารายได้ การจัดการในครัวเรือน และการดูแลเด็กๆ และที่สำคัญการนำเงินรายได้จากการรับจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรม กลับมาลงทุนเพื่อรักษาระดับการผลิตทางการเกษตรไว้ไม่ให้ตกต่ำ จึงทำให้การแตกตัว/แบ่งกลุ่มทางชนชั้นในชุมชน/หมู่บ้านเป็นไปอย่างเชื่องช้า สอดคล้องกับการศึกษาของมณีมัย ทองอยู่ (2546) ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น โดยครัวเรือนที่มีลูกๆ ทำงานในโรงงาน ถึงแม้จะมีรายได้ไม่มากนัก แต่ก็เป็นงานที่สบายกว่าการทำเกษตรกรรม หรือการไปรับจ้างทำงานในต่างถิ่นหรือต่างประเทศ ไม่ต้องตากแดด ตากฝน และพอใจกับการได้อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว สามารถทำงานไป-กลับทุกวันได้ หรือบางคนอาจจะไปนอนหอพัก แต่ก็ยังได้กลับบ้านทุกวันหยุด มีการทำงานเป็นระบบ มีรายได้เป็นเวลาแน่นอน (เงินวีค) ไม่ต่างจากการทำงาน Office ในเมือง อย่างไรก็ตามวิถีการดำรงชีพส่วนบุคคลของชาวชนบทดังกล่าว ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชนบทยังคงติดอยู่ใน “กับดักของรายได้ปานกลาง” (middle-income trap) ตามข้อเสนอของ Rigg, Promphakping and Le Mare (2014) ที่ได้กล่าวไปแล้ว

6. การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคน

การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคน(social stratification and differentiation) แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ คือ การแตกตัวภายในกลุ่ม (intragroup) และการแตกตัวระหว่างกลุ่ม (intergroup) ได้นำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชนชั้นและกลุ่มต่างๆ“การแตกตัวภายในกลุ่ม”(intragroup differentiation)จะมีลักษณะการแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยที่ทำหน้าที่แตกต่างกัน โดยปราศจากระดับสูงกว่าหรือต่ำกว่าในแต่ละกลุ่ม แต่ถ้ากลุ่มย่อยนั้นมีลักษณะการจัดวางตำแหน่งที่สูงกว่าหรือต่ำกว่าก็จะกลายเป็นการแตกตัวทางชนชั้นภายในกลุ่ม (intragroup stratification) ส่วน “การแตกตัวระหว่างกลุ่ม” ก็คือลักษณะของกลุ่มที่หลากหลายที่แบ่งเป็นกลุ่ม/องค์กรมากมายหรือระบบสังคมที่แบ่งออกตามลักษณะโครงสร้างต่างๆ(International Encyclopedia of the Social Sciences, 1968)การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคนดังกล่าวนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ที่เป็นทั้งร่วมมือและแข่งขัน บนฐานของอำนาจและทรัพยากรที่ทำให้เกิดการเลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility)หรือบางกลุ่มอาจไม่มีการเลื่อนชั้นทางสังคมก็ได้

ในการวิเคราะห์การแตกตัว/แบ่งกลุ่มและการแตกตัวทางชนชั้นของโครงสร้างสังคมชุมชนในตำบลจระเข้อยู่บนฐานที่แตกต่างกันในแต่ละยุค ดังนี้

ยุคแรก: ยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน/พึ่งพิงธรรมชาติ (พ.ศ. 2350-2460) ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในยุคนี้ คือ การบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ให้เป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่การผลิตเพื่อยังชีพ เกิดการขยายตัวของชุมชน/หมู่บ้านออกไปตามพื้นที่การผลิตที่เพิ่มขึ้นด้วย ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนอย่างจำกัด มีการรวมกลุ่มออกไปรับจ้างตัดไม้ เนื่องจากยังคงมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ในยุคนี้การแตกตัวทางชนชั้น/กลุ่มคนจึงยังไม่ชัดเจนมากนัก มีการแตกตัว/แบ่งกลุ่มออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

1) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มพื้นเพของผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน แบ่งเป็น “กลุ่มกุดแข้” เป็นกลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาจากเมืองพระลับ และ “กลุ่มบ้านเป้า” เป็นกลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาจากเมืองอุบล โดยชาวบ้านทั้งสองกลุ่มต่างเลือกตั้งถิ่นฐานโดยยึดเอาบริเวณที่อยู่ใกล้ทรัพยากรน้ำเป็นหลัก จากนั้นจึงบุกเบิก จับจอง ขยายที่ดินทำกินออกไป

2) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มตามลักษณะการทำงาน ผู้หญิงปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้า ผู้ชายรวมตัวกันเพื่อออกไปรับจ้างตัดไม้ มีการรวมกลุ่มเป็นแรงงานระดับหมู่บ้านและกลุ่มนายฮ้อยที่เป็นผู้รวบรวมนำสินค้าจากชุมชนไปขายในต่างถิ่น

3) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของผู้ปกครองและชาวบ้านผู้ติดตามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกลุ่มนี้อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะของการแตกตัวทางชนชั้นบนฐานของอำนาจปกครองโดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 3 กลุ่ม คือ **กลุ่มแรก** ผู้นำหรือผู้ปกครองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ขุน” ซึ่งก็คือขุนประสิทธิฤทธิไกร **กลุ่มที่สอง** คือ กลุ่มคณะทำงานของผู้ปกครอง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ลูกขุน” หรือผู้ใหญ่บ้านที่ขุนประสิทธิฤทธิไกรแต่งตั้งขึ้น เช่น นายดอก แสนบุราณ น้องชายของขุนประสิทธิฤทธิไกร ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านหนองหอย เป็นต้น และ**กลุ่มที่สาม** คือ ชาวบ้านผู้ติดตามเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ดังนั้นผู้นำในยุคแรกๆ ได้ก้าวขึ้นเป็นผู้นำเพราะชาวบ้านเลื่อมในศรัทธา เป็นผู้นำที่มีคุณธรรม มีอำนาจบารมี (charismatic power) เป็นผู้นำพาชาวบ้าน “สร้างบ้านแปงเมือง” ตั้งถิ่นฐาน ไม่ได้เป็นผู้มีหรือครอบครองทรัพย์สินเงินทองมากมาย เนื่องจากในยุคนี้ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างกันมากนัก ทุกคนมีเป้าหมายมาจับจองที่ทำกิน พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก มีวิถีการผลิตแบบพอยังชีพ มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้จะมีเครือข่ายการค้าที่อยู่ไกลออกไป มีการผลิตฟืม ผ้าแพร ผ้าไหมออกไปเร่ขายไกลถึงคอนสาร (จังหวัดชัยภูมิ) หาของป่าและรับจ้างตัดไม้ขายให้กับพ่อค้าภายนอกชุมชนอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่ได้สัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอกชุมชนมากนัก อย่างไรก็ตามในยุคแรกนี้การเข้ามาตั้งถิ่นฐานใน

ตำบลจระเข้ ก็เพื่อจับจองที่ดินทำกิน มีการบุกเบิก ถางป่า และขยายพื้นที่ทำกินออกไป ดังนั้นผู้นำหรือผู้เข้ามาบุกเบิกในรุ่นแรกๆ จึงมีโอกาสได้จับจองพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ พร้อมกันนั้นก็ได้นำพาผู้คนเข้ามาร่วมบุกเบิกก่อตั้งถิ่นฐาน จนขยายกลายเป็นชุมชนในเวลาต่อมา ผู้นำของตำบลจระเข้ในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน/พึ่งพิงธรรมชาติที่สำคัญ กล่าวได้ว่าในยุคแรกนี้ ระบบเศรษฐกิจจึงมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจที่เป็นอิสระ ไม่ขึ้นกับใคร (substantive economy) การแตกตัวทางชนชั้น/กลุ่มคนจึงยังไม่ชัดเจนมากนัก และยังไม่ได้เชื่อมโยงกับกลุ่มการเมือง

ในยุคต่อมามีการขยายตัวของตลาดดอนโมง ซึ่งมีทั้งกลุ่มพ่อค้าคนไทยจีน และเวียดนามในพื้นที่ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจในชุมชนขึ้น นอกจากการแลกเปลี่ยนเพื่อยังชีพ ดังนั้นชาวบ้านจึงเริ่มหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ จึงหมดยุคของการเป็นนายพรานและหาของป่า โดยหันมาทำเกษตรเพื่อดำรงชีพและขายให้ตลาด โดยเริ่มปฏิสัมพันธ์กับตลาดทั้งภายในชุมชน จากเดิมเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกัน ก็เข้าสู่การแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยเงินแทน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคม และโครงสร้างแห่งความหวัง (structure of expectation) ของผู้คนในชุมชนก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งสัมพันธ์กับการก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ/ชนชั้นนำของกลุ่มคนในตำบลจระเข้ด้วย

ยุคที่สอง: ยุคเศรษฐกิจระบบตลาดและการผลิตสินค้าเกษตร (พ.ศ. 2460-2520)

กล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในยุคนี้ชาวบ้านตำบลจระเข้ได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเชิงเศรษฐกิจ ทำให้มีความสัมพันธ์กับตลาดที่กว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐเข้ามาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในภาคอีสาน เช่น การสร้างเขื่อน ระบบชลประทานถนนไฟฟ้า รวมไปถึงการเกิดขึ้นของตลาดในท้องถิ่น เป็นต้น การเกิดขึ้นและซบเซาของตลาดบ้านกงและตลาดดอนโมง ทำให้กลุ่มคนใหม่ๆ เปลี่ยนเข้ามามีบทบาทและมีอำนาจมากขึ้น เช่น นายฮ้อยคี่ พ่อใหญ่ชวด รวมไปถึงพ่อค้ารับซื้อผลผลิตทางการเกษตรคนอื่นๆ ที่เป็นพ่อค้าคนกลาง/นายหน้ารับซื้อผลผลิตจากชาวบ้าน และพ่อค้าตามตลาดนัด เป็นต้น การผลิตในภาคเกษตรก็เริ่มมีการปลูกพืชพาณิชย์มากขึ้น ชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจในระบบตลาดและโรงงาน ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชพาณิชย์และปรับเปลี่ยนระบบการผลิตใหม่ ที่ต้องการผลผลิตจำนวนมากป้อนโรงงาน จึงต้องใช้เทคโนโลยีมากขึ้น เช่น รถไถ ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช เป็นต้น สอดคล้องกับที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2538) กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท” มีความสัมพันธ์กับระบบต่างๆ ในสังคมระบบการผลิตของเกษตรกรสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม ระบบตลาด และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานซึ่งเป็นไปตามนโยบายของรัฐที่เป็นสถาบันทางการปกครองในยุคนี้จึงมีการ

แตกตัวทางชนชั้น/กลุ่มคนที่ค่อนข้างชัดเจน และมีหลายลักษณะ โดยแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

1) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของผู้ก่อตั้งตลาดดอนโมง ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ที่มีทำเลดีเหมาะกับการดำเนินธุรกิจและการตลาด คือ ฮ้อยคี่และพ่อใหญ่ชวด เนื่องจากเป็นคนร่ำรวยกลุ่มแรกที่มองการณ์ไกล จึงเข้ามาจับจองที่ดินในบริเวณที่เป็นตลาดดอนโมงในปัจจุบันอีกทั้งการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจและการผลิตสินค้าเกษตรทำให้ยุคนี้ ทำให้ “ที่ดิน” เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญดังนั้นการแตกตัว/แบ่งกลุ่มในลักษณะแรกนี้จึงมีรูปแบบของการแตกตัวทางชนชั้นบนฐานการถือครองที่ดินด้วย โดยแบ่งเป็น3 ชนชั้น ได้แก่ **กลุ่มแรก**ชนชั้นผู้ถือครองที่ดินขนาดใหญ่ **กลุ่มที่สอง**ชนชั้นผู้ถือครองที่ดินขนาดปานกลาง-น้อย และ**กลุ่มที่สาม**ชนชั้นผู้ไร้ที่ดิน

2) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของพ่อค้าคนกลาง นายหน้า หรือชาวบ้านที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนรวบรวมผลผลิตจากชาวบ้านในชุมชนส่งต่อให้พ่อค้าในตลาดดอนโมงตลาดขอนแก่นและโรงงานรับซื้อเมล็ดพันธุ์รวมไปถึงชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าโควตาอ้อย (โรงงาน) ในชุมชน และตัวแทนของโรงงานน้ำตาลที่มาเปิดลานรับซื้ออ้อยจากชาวบ้านในตำบลจระเข้ด้วยกล่าวได้ว่าการแตกตัว/แบ่งกลุ่มในลักษณะนี้ มีรูปแบบของการแตกตัวทางชนชั้นบนฐานของอำนาจต่อรองด้วย โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ **กลุ่มแรก** พ่อค้าหรือโรงงานที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิต **กลุ่มที่สอง** ตัวแทนผู้รับซื้อผลผลิต พ่อค้าคนกลาง หรือนายหน้าและ**กลุ่มที่สาม** ผู้ผลิตสินค้าเกษตรกรรม (ชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรในตำบลจระเข้)

3) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตสินค้าเกษตรกรรม ซึ่งมีหลายกลุ่มแบ่งตามชนิดของพืชเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อขาย และยังรวมไปถึงกลุ่มผู้หาของป่าเพื่อนำไปขายให้พ่อค้าในตลาดอีกด้วยโดยผู้ผลิตสินค้าการเกษตรกรรมนี้สัมพันธ์กับการแตกตัวทางชนชั้นในลักษณะที่กล่าวมาแล้วข้างต้นด้วย (รูปแบบที่ 2)

4) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของผู้ค้าขายสินค้าอุปโภค-บริโภค และสินค้าทั่วไปในตลาดดอนโมงซึ่งมีทั้งที่ย้ายมาจากตลาดบ้านกง และผู้อพยพเข้ามาประกอบอาชีพค้าขายที่นี่ซึ่งมีทั้งพ่อค้าคนไทย จีน และเวียดนามรวมทั้งกลุ่มของพ่อค้าผู้รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรในตลาดดอนโมงที่เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากชาวบ้านซึ่งพ่อค้าดังกล่าวมีทั้งที่เป็นลูกหลานของผู้ก่อตั้งตลาดดอนโมง และพ่อค้าที่จากต่างถิ่นซึ่งเข้ามาดำเนินกิจการที่ตลาดดอนโมง

5) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของชาวบ้านที่เป็นผู้ผลิตสินค้านอกภาคเกษตร แล้วนำไปเร่ขายภายนอกชุมชน มีผู้ผลิตสินค้านอกภาคเกษตรที่สำคัญ เช่น ฟืม (ทั้งสำหรับทอผ้าและทอเสื่อ) ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าแพรต่างๆ เป็นต้น

การแตกตัวทางชนชั้น/กลุ่มคนในยุคนี้ ถึงแม้จะค่อนข้างชัดเจนและมีหลากหลายกลุ่ม แต่ก็ยังไม่เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มการเมืองอย่างชัดเจนนัก โดยลักษณะผู้นำที่ชาวบ้านเลือกในยุคนี้มีความแตกต่างจากการเลือกผู้นำในยุคแรกอย่างชัดเจน กล่าวคือ ผู้นำชุมชนในยุคนี้เมื่อเปรียบเทียบกับในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐานมีความแตกต่างจากการเลือกผู้นำในยุคแรก โดยผู้นำในยุคนี้เป็นผู้ที่นำการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างพื้นฐานมาสู่ชุมชน เช่น การทำถนนเพื่อสะดวกต่อการขนส่งผลผลิตทางการเกษตร หรือนำไฟฟ้าเข้ามาสู่หมู่บ้าน เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันเมื่อเศรษฐกิจดีขึ้น ทำให้มีโจรผู้ร้ายเข้ามาปล้นทรัพย์สินของชาวบ้าน เพราะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าในสมัยก่อตั้งชุมชน ดังนั้นผู้นำบางคนจึงมีลักษณะเป็นนักเลงที่เก่งกล้าไม่กลัวเกรงใคร พร้อมที่จะนำพาคณะผู้ติดตามไปจับโจรผู้ร้าย และที่สำคัญมีอำนาจปกครองที่ค่อนข้างเป็นทางการซึ่งเป็นอำนาจตามหน้าที่ (authority)

ยุคที่สาม: **ยุคแรงงานย้ายถิ่นและเข้าสู่วิถีการผลิตในระบบอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2520-ปัจจุบัน)** ความเปลี่ยนแปลงในยุคนี้จะเห็นได้ว่าวิถีการผลิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมเคยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ (ในยุคบุกเบิกก่อตั้งถิ่นฐาน) เปลี่ยนมาเป็นพึ่งพิงผืนดินเพื่อการผลิตพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยใช้แรงงานในครัวเรือนผลิตพืชเกษตรซึ่งเป็นของตนเองเพื่อส่งขาย (ในยุคเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด) และในยุคนี้ชาวบ้านได้เปลี่ยนมาพึ่งพิงทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก เปลี่ยนเป็นแรงงานย้ายถิ่น (ทั้งในประเทศและต่างประเทศ) และกลายมาเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม โดยเป็นแรงงานเพื่อการผลิตให้คนอื่น (นายทุนเจ้าของโรงงานหรือเจ้าไร่อ้อยนอกพื้นที่)ดังนั้นยุคนี้ “แรงงาน” ได้เปลี่ยนไปเป็น “ทุนมนุษย์” ซึ่งเป็นทุนที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากทุนประเภทอื่นที่ไม่สามารถแยกออกจากเจ้าของทุนได้ แต่ได้กลายเป็น “ทุน” สำหรับคนอื่นเพราะได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านได้อุทิศตัวเองให้แก่หน้าที่ของทุน (capital functions) ที่อยู่ภายนอกขอบเขตการรับใช้ตัวเองเท่านั้น (Carkhuff, 2000)ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตำบลจระเข้เข้าสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเต็มรูปแบบ (หลังปี พ.ศ. 2520) ดังนั้นในยุคนี้การแตกตัวทางชนชั้น/กลุ่มคนโดยขึ้นอยู่กับการใช้ทรัพยากรมนุษย์ (แรงงาน) เพื่อการผลิตให้ผู้อื่น โดยแบ่งออกเป็น 6 ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

1) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของแรงงานย้ายถิ่น (ทั้งในประเทศและต่างประเทศ)โดยแรงงานกลุ่มนี้ต้องอพยพไปทำงานนอกพื้นที่กลับมาเป็นผู้ประกอบการในชุมชน ส่วนมากเปิดร้านขายวัสดุก่อสร้าง ธุรกิจทำน้ำดื่ม รวมไปถึงนายหน้าซื้อขายที่ดิน

2) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของแรงงานวัยหนุ่มสาวที่เข้าไปทำงานตามห้างค้าปลีกขนาดใหญ่และโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ โดยไม่จำเป็นต้องอพยพไปทำงานนอกพื้นที่

3) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของชาวบ้านผู้ปลูกพืชผักตามฤดูกาลขายตลาดนัด ซึ่งเป็นกลุ่มการผลิตในภาคเกษตรที่สำคัญในยุคนี้ เป็นการปรับตัวให้เข้ากับระบบตลาดแนวใหม่ที่เคลื่อนย้ายไปหาลูกค้าในชุมชน ซึ่งเริ่มเข้ามาแทนที่ตลาดที่รอตั้งรับลูกค้าเหมือนตลาดแบบเก่า เช่น ตลาดดอนโมง เป็นต้น

4) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของชาวบ้านผู้เข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญา ที่สำคัญคือชาวบ้านผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่ ซึ่งนิยมขายอ้อยผ่านระบบโควตา เพราะมีตลาดรองรับผลผลิตแน่นอน และยังได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตก่อน เมื่อขายผลผลิตได้แล้วจึงหักค่าใช้จ่ายออกจากรายได้ในการขายผลผลิตของตน การแตกตัว/แบ่งกลุ่มในรูปแบบนี้มีการแตกตัวทางชนชั้นบนฐานอำนาจต่อรองเช่นเดียวกับในยุคที่สอง (รูปแบบที่ 2)

5) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของนักการเมืองท้องถิ่น รวมไปถึงผู้ทำหน้าที่ประสานฐานเสียงทางการเมือง (หัวคะแนน) และเครือข่ายต่างๆ ที่เป็นฐานเสียงสนับสนุน โดยการแตกตัว/แบ่งกลุ่มในรูปแบบนี้มีการแตกตัวทางชนชั้นบนฐานอำนาจและทรัพยากร (ทุน) ทางการเมืองด้วย แบ่งเป็น **กลุ่มแรก** นักการเมืองท้องถิ่น โดยทุกคนผันตัวจากผู้ไปทำงานต่างประเทศแล้วนำเงินรายได้มาลงทุนทำธุรกิจก่อสร้างที่สัมพันธ์กับลักษณะงานและประสบการณ์ที่เคยทำในต่างประเทศ กลายเป็น “ผู้ประกอบการในท้องถิ่น” **กลุ่มที่สอง** ผู้ทำหน้าที่ประสานฐานเสียงทางการเมืองหรือเป็นหัวคะแนน ซึ่งเป็นผู้ที่มีผู้รู้จักหรือมีเครือข่ายกว้างขวาง สามารถประสานฐานเสียงมาสนับสนุนทางการเมืองได้ และ**กลุ่มที่สาม** ชาวบ้านที่เป็นฐานเสียงสนับสนุนทางการเมือง มักมีลักษณะรวมตัวกันเป็นเครือข่ายหลวมๆ เป็นกลุ่มกิจกรรมหรือกลุ่มอาชีพต่างๆ (ในรูปแบบที่ 6)

6) การแตกตัว/แบ่งกลุ่มของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินงานอยู่ในชุมชน ทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทาง เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มตัวแทนบริษัทประกันชีวิตในชุมชน เป็นต้นซึ่งการแตกตัว/แบ่งกลุ่มในรูปแบบนี้จะพัฒนาไปสู่เครือข่ายที่เป็นฐานเสียงสนับสนุนทางการเมืองให้กับการแตกตัว/แบ่งกลุ่มในรูปแบบที่ 5 ด้วย

วิถีการดำรงชีพของชาวบ้านในยุคนี้เปลี่ยนไป ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคม และโครงสร้างแห่งความหวังของผู้คนในชุมชนด้วย ดังนั้นบทบาทและลักษณะสำคัญของผู้นำชุมชนในยุคนี้แตกต่างจากในยุคที่ผ่านมา คือ มีความเป็นผู้ให้บริการและมีจิตอาสาต่อชุมชน นอกจากนี้ในช่วงหลังๆ ผู้ที่จะขึ้นเป็นผู้นำได้ต้องมีฐานทางเศรษฐกิจที่ดีสามารถสนับสนุนการลงสมัครรับเลือกตั้งได้ การเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวข้างต้น ทำให้เราเห็นภาพความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบทแต่ละช่วงเวลานำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงการ

จัดตั้งทางสังคมอีกทั้งยังทำให้วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมเปลี่ยนไปผูกโยงกับตลาดแบบทุนนิยมอีกด้วย ทำให้ในช่วงหลังๆ ผู้ที่จะขึ้นเป็นผู้นำได้ต้องมีฐานะทางเศรษฐกิจที่สามารถสนับสนุนการลงสมัครรับเลือกตั้งได้ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคนในชนบทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การมองการเมืองในชนบทผ่านวิถีทางการเมืองขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ก็จะทำให้เราเข้าใจถึงความสัมพันธ์กับการเมืองในระดับชาติด้วย โดยที่การแตกตัว/แบ่งกลุ่มและการแตกตัวทางชนชั้นที่หลากหลายนี้ ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวในชนบทของตำบลจระเข้ด้วย ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

7. ความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคม

ปัญหาที่ดำรงอยู่ในเสรีประชาธิปไตย ไม่ใช่การสถาปนาคุณค่าที่ตกผลึกของหลักการเรื่องเสรีภาพและเสมอภาคของทุกคน แต่เป็นเรื่องระบบอำนาจที่มีการนิยามใหม่ แล้วจำกัดปฏิบัติการของคุณค่าอื่นๆ จนนำไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยแบบ “พหุประชาธิปไตยสุดโต่ง” ที่ถูกทำให้คิดว่าเป็นขั้นตอนใหม่ของ “การปฏิวัติประชาธิปไตย” ที่เป็นการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคและเสรีภาพอันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมในวงกว้าง สาระสำคัญ 2 ประการของจินตนาการความเป็นประชาธิปไตย คือ เสมอภาคและเสรีภาพ (equality and liberty) “ความเสมอภาค” เป็นอิทธิพลที่มีเหนือกว่าความต้องการภาวะอิสระ (autonomy) ที่มอบให้กับบทบาทของศูนย์กลางซึ่งมีเพิ่มมากขึ้นจนอยู่เหนือเสรีภาพ ดังนั้นรูปแบบการต่อสู้ที่ประกาศอย่างเป็นทางการ จึงไม่ใช่รูปแบบการต่อสู้ของส่วนรวม แต่กลับยืนยันความเป็นปัจเจกนิยมที่ยิ่งมีเพิ่มขึ้น ยิ่งความเข้มแข็งของความคิดประชาธิปไตยมีมากขึ้น ก็ยิ่งนำไปสู่ปัญหาการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มาจากความต้องการความเสมอภาคที่แท้จริงและจะกลายเป็นตัวชี้นำสังคมที่กำหนดโดยกลุ่มอนุรักษ์นิยมใหม่ ความคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคที่ผ่านมาได้เปลี่ยนจากความเสมอภาคของโอกาส (opportunity) ไปเป็นความเสมอภาคของผลลัพธ์ (results) และจากความเสมอภาคระหว่างปัจเจกกลายเป็นความเสมอภาคระหว่างกลุ่มความเป็นประชาธิปไตยของพวกเสรีนิยมจึงเป็นผลจากการต่อสู้เพื่อให้ความคิดแบบเสรีนิยมเกิดขึ้นในใจ ดังนั้นการนิยาม “เสรีภาพ” แบบจารีตของ Locke ซึ่งหมายถึงภาวะที่เป็นอิสระจากการควบคุมและความรุนแรงจากผู้อื่น และของJohn Stuart Mill ที่ยอมรับว่า “การเมือง” คือการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเสรีภาพ และยิ่งไปกว่านั้นวาทกรรมของสังคมประชาธิปไตย “เสรีภาพ” ได้เปลี่ยนเป็นหมายถึง “ความสามารถ”(capacity) ในการเลือกและการเปิดรับทางเลือกที่แท้จริง ดังนั้นความยากจน การด้อยการศึกษา และความแตกต่างของเงื่อนไขชีวิต ทุกวันนี้ถูกพิจารณาว่าเป็นอุปสรรคขัดขวางเสรีภาพ (Laclau and Mouffe, 2001) ซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม

ของคนชนบทแต่ละยุคนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพของกลุ่มคนต่างๆ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของตนเองในแต่ละช่วงเวลา ได้เกิดรูปแบบการเมืองที่ก้าวเข้าไปใกล้จินตนาการความเป็นประชาธิปไตยบนฐานของ “ความไว้วางใจ” (trust) ซึ่งนำไปสู่ “เสรีภาพและเสมอภาค” ที่แท้จริงได้การศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ การเมืองเชิงสถาบันและการเมืองนอกสถาบัน

7.1 การเมืองสถาบัน

การศึกษาการเมืองเชิงสถาบันในชนบทครั้งนี้ จะมองผ่านความเปลี่ยนแปลงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงในองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งในแง่ของตัวบุคคลที่เข้ามาสู่ตำแหน่งและบทบาทในการกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ ทำให้มองเห็นการจัดความสัมพันธ์ของอำนาจใหม่ในท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทและความเปลี่ยนแปลงของการเมืองระดับชาติ

การเมืองสถาบันหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นจุดเปลี่ยนผ่านทางการเมืองที่สำคัญ การเมืองแบบรัฐสภาได้เปิดโอกาสให้กับนักธุรกิจเข้ามาแข่งขันทางการเมืองเข้าสู่รัฐสภาผ่านการเลือกตั้ง แทนที่กลุ่มข้าราชการทหารที่เคยทรงพลังทางการเมืองและได้กลายเป็นกลุ่มอำนาจเก่าไป แต่ก็ยังคงมีคำถามว่าแล้วชาวบ้านอยู่ตรงไหนในระบบการเมืองแบบรัฐสภา นอกเหนือจากการออกคะแนนเสียงให้ผู้สมัครบางคนได้เลื่อนฐานะเป็น ผู้แทนราษฎร รัฐมนตรี และนายกรัฐมนตรี (สมฤดี นิโครวัฒนยิ่งยง, 2535) ดังเช่นอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เป็นเขตเลือกตั้งที่มีนักธุรกิจจากกรุงเทพฯ มาลงสมัครรับเลือกตั้ง และได้รับเลือกเป็น สส. ทั้งๆ ที่ไม่มีความสัมพันธ์ใดใดกับชาวบ้านอำเภอหนองเรือมาก่อน มีการจัดตั้งระบบหัวคะแนน ใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญในการหาเสียงจนได้รับการเลือกตั้งเป็น สส. และได้ร่วมเป็นคณะรัฐมนตรีบริหารประเทศ ในยุคนั้นมีผู้รับเหมาในพื้นที่ไปพูดคุยกับกำนันเพื่อเขียนโครงการขุดลอกลำห้วย ให้กำนันถือโครงการไปขอเข้าพบ ส.ส. จากเขตเลือกตั้งอำเภอหนองเรือซึ่งดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาลเพื่อเสนอโครงการดังกล่าว หลังจากนั้นไม่นานโครงการก็ได้รับการอนุมัติ บทบาทของ ส.ส. จึงเป็นผู้จัดการให้ได้งบประมาณมาพัฒนาพื้นที่ของตน ส.ส. จึงต้องเป็นผู้ที่เข้าหาง่ายมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านมีปัญหาอะไรต้องสามารถขอความช่วยเหลือได้ (สัมภาษณ์อดีตกำนันตำบลจระเข้, 2557) ดังนั้นการเมืองสถาบันในยุคนี้จึงให้ความสำคัญกับการเมืองระดับชาติ

การเมืองสถาบันของตำบลจระเข้ได้เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงใน ปี พ.ศ. 2540 เป็นช่วงการเปลี่ยนผ่านจากสภาตำบลมาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งทำให้การเมือง

สถาบันในระดับท้องถิ่นมีความสำคัญมากขึ้นในช่วงแรกๆ มีการบริหารจัดการโดยประธานกรรมการบริหาร อบต. เนื่องจากเป็นช่วงรอยต่อของการเลือกตั้งนายกอบต. จึงมีการจัดโครงสร้างการบริหารแบบนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2546 ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2546ตำบลจระเข้จึงมีการเลือกตั้งนายก อบต. เป็นสมัยแรก

นายก อบต. ที่ได้รับเลือกตั้งที่ผ่านมาทุกคน ล้วนไม่ได้มีฐานทางเศรษฐกิจอยู่ในภาคเกษตรกรรม แต่ล้วนเป็นผู้มีประสบการณ์ทำงานต่างประเทศแล้วกลับมาเป็นผู้ประกอบการในชุมชน ฐานสนับสนุนคะแนนเสียงของนายก อบต. ที่สำคัญในอดีตอยู่ที่เครือญาติ แต่ปัจจุบันฐานทางเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญที่สนับสนุนการเลือกตั้งของตน นอกจากนี้ยังมีฐานเสียงซึ่งเป็นนักการเมืองระดับชาติ บางคนเชื่อมความสัมพันธ์กับกลุ่มกิจกรรมการเมือง เช่น เสื้อแดง เสื้อเหลือง เป็นต้น ขณะที่บางคนมีฐานสนับสนุนจากกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มศาสนา กองทุนต่างๆ กลุ่มตัวแทนประกันชีวิต และกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น บางกลุ่มใช้ความเชื่อในพิธีกรรมไสยศาสตร์เข้ามาสนับสนุนการเลือกตั้งด้วยก็มี ที่ผ่านมายังไม่มีนายก อบต. ท่านใดที่ได้รับเลือก 2 สมัยติดต่อกัน หรือการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านบางหมู่บ้าน ที่แม้คู่แข่งจะไม่มีฐานเสียงสนับสนุนจากเครือญาติ เพราะเป็นผู้เข้ามาอยู่ใหม่ แต่ด้วยผลงานทำให้การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในสมัยต่อมาหลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านท่านนั้นเกษียณอายุแล้ว ทีมงานที่ลงสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านคนต่อมาได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วยคะแนนเสียงชนะอย่างท่วมท้น โดยชาวบ้านให้เหตุผลในการเลือกผู้ใหญ่บ้านด้วยคะแนนเสียงอย่างท่วมท้นว่าเป็นเพราะ “ความไว้วางใจ” (trust)ในทีมงานของผู้ใหญ่บ้านคนเก่า ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผลงานของนักการเมืองท้องถิ่นหรือกำนันผู้ใหญ่บ้าน ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คะแนนเสียงของตนเพิ่มขึ้นหรือลดลง จนคาดการณ์กันว่าหากมีการเลือกตั้งครั้งใหม่ การมีฐานเสียงสนับสนุนที่เป็นกลุ่มการเมืองทั้งในสถาบันและนอกสถาบัน อาจไม่ใช่ปัจจัยชี้ขาดต่อการตัดสินใจเลือกผู้นำในท้องถิ่นเหมือนในอดีต แต่ผลงานและ “ความไว้วางใจ” ก็เป็นปัจจัยสำคัญด้วยเช่นกัน

ชาวบ้านมีการรับข้อมูลข่าวสารรอบด้านมากขึ้น ทำให้หลุดพ้นจากการครอบงำ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดหรือระดับใดก็ตาม อีกทั้งนักการเมืองท้องถิ่นบางคนก็พยายามสลายขั้วความขัดแย้งนี้ในชุมชน ดังนั้นการเมืองสถาบันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบลจระเข้ ตั้งแต่เริ่มมีการกระจายอำนาจมาสู่องค์การบริหารส่วนตำบล มีการแย่งชิงพื้นที่ทางการเมืองโดยกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งในอนาคตข้างหน้าอาจจะมีนักการเมืองท้องถิ่นใหม่ๆ ที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับเข้ามาช่วงชิงพื้นที่เพิ่มขึ้น ซึ่งปัจจุบันเริ่มมีฐานเสียงและได้รับความนิยมค่อนข้างมาก

อบต. จระเข้ จัดเป็น อบต. ขนาดเล็ก ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 มีอาณาเขตพื้นที่ประมาณ 40 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 8,177 คน รายได้ของ อบต. ในปีงบประมาณ 2556 ประมาณ 22 ล้านบาท ส่วนใหญ่มาจากภาษีโรงเรือน เพิ่งจะมีรายได้จากโรงงานในปีงบประมาณที่ผ่านมา (2556) เป็นเงิน1 ล้านบาท (มีโรงงานอยู่ในเขตเพียงโรงงานเดียว) ตำบลจระเข้แบ่งเขตการปกครองเป็น 13 หมู่บ้าน โดยมีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลดอนโมง2 หมู่บ้าน และอยู่ในเขต อบต. จระเข้ 12 หมู่บ้าน โดยบ้านโพนสว่าง ม.4ขึ้นอยู่ทั้งในเขตปกครองของเทศบาลตำบลดอนโมงและเขต อบต. จระเข้ ครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่ในเขตเทศบาลดอนโมง แต่มีเพียง4-5 หลังคาเรือนที่อยู่นอกเขตเทศบาลตำบลดอนโมง จึงต้องมาขึ้นกับเขตปกครองของ อบต. จระเข้ ทำให้ผู้นำหลายหมู่บ้านรู้สึกไม่เป็นธรรมเรื่องจำนวนของสมาชิก อบต. (ส.อบต.) เพราะถึงแม้ว่าจะมีชาวบ้านเพียง 4-5 ครัวเรือนก็ตาม แต่บ้านโพนสว่างก็ยังคงมี ส.อบต. ได้ 2 คนเท่ากับหมู่บ้านอื่นๆซึ่งเป็นปัญหาความคิดเกี่ยวกับ “ความเสมอภาค” ตามที่ Laclau and Mouffe(2001) นำเสนอว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากความเสมอภาคของ “โอกาส” ไปเป็นความเสมอภาคของ “ผลลัพธ์”และจากความเสมอภาคระหว่างปัจเจกกลายเป็นความเสมอภาคระหว่างกลุ่ม อีกทั้งยังนำไปสู่ข้อถกเถียงระหว่าง “ความเสมอภาค” กับ “ความเป็นธรรม” อีกด้วย

“...ม.4 ครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลดอนโมง มีบ้านที่เหลืออยู่เขต อบต. จระเข้แค่ 4-5 หลัง ผู้มีสิทธิ์ลงคะแนนทั้งหมู่บ้านมีแค่ 10 กว่าเสียง แต่เวลาเลือก ส.อบต. เขาก็เลือกได้ 2 คนเท่ากับหมู่บ้านอื่นๆ พอถึงเวลาวางแผนงบประมาณเขาก็ถือว่าเขามีสิทธิ์ได้รับโครงการเหมือนหมู่บ้านอื่นๆ ผู้นำหมู่บ้านที่มีร้อยสองร้อยหลังคาเขาก็เลยไม่พอใจ บอกว่าไม่เป็นธรรม...” (นายก อบต. จระเข้ อายุ 62 ปี, สัมภาษณ์ 3 ธ.ค. 57)

การเมืองในตำบลจระเข้ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงใน ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากสภาตำบลมาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ในขณะนั้นมีการบริหารจัดการโดยมีประธานกรรมการบริหาร อบต. อยู่ในวาระ 2 ปี โดยนายประยูร ผุยมูลตรี ดำรงตำแหน่งเป็นประธานฯ คนแรก (พ.ศ.2540-2542) และนายประไพ ชาญจระเข้ ดำรงตำแหน่งเป็นประธานฯ คนที่ 2 ติดต่อกัน 2 สมัย (พ.ศ.2542-2546) เนื่องจากเป็นช่วงรอยต่อของการเลือกตั้งนายกอบต. จึงได้มีการจัดโครงสร้างการบริหารในระบบนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2546 เป็นไปตามโครงสร้างการปกครองส่วนท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทยหลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2546ได้มีการเลือกตั้งนายก อบต. เป็นสมัยแรก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

พ.ศ. 2546-2548 มีการเลือกตั้งนายก อบต. จระเข้เป็นครั้งแรก ซึ่งนายสุรัตน์ มีสกุลทิพยานนท์ ได้รับเลือกเป็น นายก อบต. คนแรก นายสุรัตน์เป็นคนหมู่บ้านจระเข้มาแต่กำเนิด ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาทำไร่ เคยไปทำงานต่างประเทศ (ญี่ปุ่น) จึงสามารถสะสมทุนจากการทำงาน “เมืองนอก” จนมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี และมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับนักการเมืองที่มีชื่อเสียงของอำเภอหนองเรือในขณะนั้นจึงสามารถชนะการเลือกตั้งได้ แต่ก็ดำรงตำแหน่งได้เพียง 2 ปีเท่านั้น

พ.ศ. 2548-2552มีการเลือกตั้งนายก อบต. เป็นสมัยที่ 2โดยนายประไพ ชาญจระเข้ ชนะการเลือกตั้งและเป็นนายก อบต. คนที่ 2 นายประไพมีภูมิลำเนาเป็นคนท้องถิ่น เกิดที่บ้านหนองหอย ก่อนลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นนายก อบต. นายประไพ เคยไปทำงานต่างประเทศ (ญี่ปุ่น) จึงสะสมทุนจากการไปทำงานต่างประเทศ ทำให้มีฐานะค่อนข้างดี มีธุรกิจน้ำดื่ม ขายวัสดุก่อสร้าง มีรถแบคโฮ และรถดั๊มพ์(สำหรับขนดิน)นอกจากนี้ยังมีฐานเสียงซึ่งเป็นนักการเมืองที่สำคัญขณะนั้น แต่นายประไพดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ ยังเหลือเวลาอีกประมาณ 1 เดือน ก็มีการฟ้องร้องเรื่องการบริหารงานใน อบต. จระเข้

พ.ศ. 2552-2556มีการเลือกตั้งนายก อบต. เป็นสมัยที่ 3 ผู้ที่ชนะการเลือกตั้งคือนายโกมินทร์ผุยชา ซึ่งมีความสัมพันธ์และเป็นฐานเสียงให้ ส.ส. อำเภอหนองเรือในขณะนั้น (พรรคเพื่อไทย) ซึ่งเป็นคนบ้านหัวนา หมู่ที่ 3 ลงแข่งขันเลือกตั้งกับอดีตนายก อบต. ทั้ง 2 คนคือนายสุรัตน์และนายประไพ ในขณะที่ลงสมัครรับเลือกตั้งพบว่านายโกมินทร์ยังไม่เป็นที่รู้จักของคนในท้องถิ่นมากนัก เนื่องจากเพิ่งกลับจากทำงานรับจ้างในต่างประเทศได้ไม่นาน แต่ที่สามารถชนะการเลือกตั้งได้น่าจะมาจากอิทธิพลของบิดานายโกมินทร์ในขณะนั้น คือ พ่อสมานจิตร ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนา เป็นหมอธรรม หมอพราหมณ์ และมีความใกล้ชิดกับพระครูอนันตสารคุณ (อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านหัวนา) ศิษย์เอกของพระมหาบุญทัน ผู้ซึ่งได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นศิษย์เอกพระอรหันต์อีกด้วย ทำให้มีฐานเสียงที่เหนียวแน่นและได้รับการเลือกตั้งเป็นนายก อบต. คนที่ 3 ทั้งนี้ก่อนที่จะดำรงตำแหน่งทางการเมือง นายโกมินทร์ทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้างที่ตลาดหนองแก ซึ่งได้เงินลงทุนมาจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ (ญี่ปุ่น) จึงมีเงินทุนและสามารถสร้างฐานะจนเข้าสู่การเมืองท้องถิ่นได้

“...กลับมาจากญี่ปุ่นและทำธุรกิจได้ไม่นาน ก็ลงสมัครเลือกตั้งนายกเลย ตอนนั้นคนยังไม่รู้จักโกมินทร์ แต่รู้จักพ่อของเขา พ่อเขาดัง ส่งลูกลงสมัครนายกฯ พ่อของเขาเป็นผู้นำทางศาสนา ไม่ใช่แค่ระดับหมู่บ้าน แต่เป็นในระดับตำบล เป็นหมอทำขวัญ หมอพราหมณ์ ทำพิธีกรรมทางศาสนา มีวาทศิลป์เยี่ยมมาก ใกล้ชิดกับหลวงปู่พระครูอนันตสารคุณ อยู่วัดป่าบ้านหนองแปน

ท่านเป็นผู้ที่มีบารมีสูง เป็นคณะเจ้าอำเภอบ้านฝาง เป็นศิษย์เอกของพระมหาบุญทัน ถือว่าเป็นพระอรหันต์นะ และหลวงปู่ก็เป็นศิษย์เอกเลย บารมีของท่านมีเยอะมากทำให้ทั้งพ่อและโกมินทร์เองได้รับการยอมรับ...“ (ผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งในตำบลจระเข้ อายุ 58 ปี, สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 57)

พ.ศ. 2556-ปัจจุบัน การเลือกตั้งนายก อบต. เป็นสมัยที่ 4 เป็นที่น่าสนใจว่าฐานเสียงของนายโกมินทร์ค่อนข้างดี แต่หลังจากนายโกมินทร์ซึ่งเป็นนายก อบต. หมดวาระในสมัยที่ 3 พอมีการเลือกตั้งนายกนายก อบต. สมัยที่ 4 นายสุรัตน์ มีสกุลทิพยานนท์ อดีตนายก อบต. สมัยที่ 1 กลับเป็นผู้ชนะการเลือกตั้งได้เป็นนายก อบต. อีกครั้ง โดยเป็นการรวมทีมบริหารระหว่างนายสุรัตน์และนายประไพ ซึ่งทั้ง 2 ท่านนี้ก็เป็นคู่แข่งทางการเมืองในสมัยที่ผ่านมา การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าความนิยมต่อนายโกมินทร์ของฐานเสียงเดิมหายไป จึงมีการตั้งข้อสังเกตจากชาวบ้านและผู้นำหมู่บ้านในตำบลว่าอาจเป็นความผิดพลาดของระบบการเลือกตั้ง เพราะผลการเลือกตั้งห่างกันเพียง 62 เสียงเท่านั้น แต่กลับมีบัตรเสียถึง 200 บัตร ชาวบ้านจึงเชื่อว่าน่าจะเกิดความผิดพลาดในเรื่องการหย่อนบัตรเลือกตั้ง ซึ่งในแต่ละสมัยใช้วิธีการที่ไม่ชัดเจน ทำให้ชาวบ้านกาผิดกาถูกส่งผลให้มีบัตรเสียในการเลือกตั้งครั้งนี้มีจำนวนมาก เพราะฐานเสียงของนายโกมินทร์ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ทำให้มีการกาบัตรผิดเป็นจำนวนมากดังที่นายโกมินทร์เล่าว่า

“...เครือข่ายผู้อาวุโส วัฒนธรรมท้องถิ่นก็ดีอยู่ แต่หวังพึ่งไม่ได้ เพราะกาบัตรเสียเยอะ คิดดู เลือกนายก อบต. ครั้งที่ผ่านมา ทั้งตำบลผมแพ้ไป 62 คะแนนแต่มีบัตรเสีย 200 บัตร ผมเห็นบัตรเสียแต่ละบัตรแล้วอยากจะร้องไห้...” (โกมินทร์ อายุ 54 ปี, สัมภาษณ์ 5 ก.พ. 58)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปภาพรวมของการเมืองท้องถิ่นในตำบลจระเข้ ฐานเสียงของแต่ละคน และความสัมพันธ์กับนักการเมืองได้ดังนี้

ตารางที่ 9 ภูมิหลังผู้บริหาร อบต.จระเข้และความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองระดับประเทศ

ปี พ.ศ.	ชื่อผู้บริหาร อบต.	ภูมิหลัง	ฐานเสียง	ความสัมพันธ์กับนักการเมือง
ประธานกรรมการบริหาร อบต. จระเข้				
สมัยที่ 1 2540-2542	นายประยูร ผุยมูลตรี	กำนัน ต.จระเข้	เป็นคนดั้งเดิมในตำบลจระเข้ มีฐานเสียงมาจากเครือญาติ ซึ่งเป็น	เป็นผู้บริหาร อบต. ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสภาตำบลมาเป็น อบต.

ตารางที่ 9 ภูมิหลังผู้บริหาร อบต.จระเข้และความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองระดับประเทศ

ปี พ.ศ.	ชื่อผู้บริหาร อบต.	ภูมิหลัง	ฐานเสียง	ความสัมพันธ์กับนักการเมือง
			ตระกูลใหญ่ และเครือญาติฝ่ายภรรยาที่เป็นลูกสาวอดีตผู้ใหญ่บ้านจระเข้ นอกจากนี้ยังรวมถึงกลุ่มผู้ใหญ่บ้านที่สนับสนุนให้เป็นกำนันมาหลายสมัย	มีวาระการบริหารงานเพียง 2 ปี ตามโครงสร้างการบริหารของกระทรวงมหาดไทย
สมัยที่ 2 2542-2544	นายประไพ ชาญจระเข้	ส.อบต. หมู่ 5 เป็นคนหมู่บ้านหนองหอยเคยไปทำงานต่างประเทศ (ญี่ปุ่น) ทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้างน้ำดื่ม	ไปทำงานเมืองนอก มีฐานเสียงจากกลุ่มคนที่ไปเมืองนอกด้วยกันและมีเครือข่ายธุรกิจก่อสร้างร่วมกัน	สมศักดิ์ คุณเงิน
สมัยที่ 3 2544-2546	นายประไพ ชาญจระเข้	ส.อบต. หมู่ 5 ได้รับเลือกเป็นประธานฯ สมัยที่ 2	กลุ่มเดิมที่เคยให้การสนับสนุน	สมศักดิ์ คุณเงิน
นายก อบต. จระเข้				
สมัยที่ 1 2546-2548	นายสุรัตน์ มีกุลทิพยานนท์	เป็นคนหมู่บ้านจระเข้ ทำนาทำไร่ เคยไปทำงานต่างประเทศ (ญี่ปุ่น)	ฐานเสียงมาจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และเครือข่ายที่เคยไปทำงานรับจ้างเมืองนอก	สมศักดิ์ คุณเงิน
สมัยที่ 2 2548-2552	นายประไพชาญจระเข้	เคยเป็นประธานกรรมการบริหาร อบต. 2 สมัย (พ.ศ. 2542-2546)	กลุ่มเดิมที่เคยให้การสนับสนุน	สมศักดิ์ คุณเงิน
สมัยที่ 3 2552-2556	นายโกมินทร์ผุยชา	เป็นคนบ้านหัวนา ทำงานต่างประเทศมาก่อน (ญี่ปุ่น) มีธุรกิจรับเหมาก่อสร้างอยู่ตลาดหนองแก	กลับมาจากเมืองนอกได้ไม่นานก็ลงสมัคร ชาวบ้านยังไม่ค่อยรู้จัก แต่รู้จักพ่อของเขาดี จึงได้ฐานเสียงมาจากพ่อ ซึ่งเป็นหมอธรรมและ	แกนนำเสื้อแดง และเป็นฐานเสียงของนวัชเตาะเจริญสุข ซึ่งยุคนี้กลุ่มคนเสื้อแดงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งของชาวบ้าน

ตารางที่ 9 ภูมิหลังผู้บริหาร อบต.จระเข้และความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองระดับประเทศ				
ปี พ.ศ.	**ชื่อผู้บริหาร อบต.**	**ภูมิหลัง**	**ฐานเสียง**	**ความสัมพันธ์กับนักการเมือง**
			เป็นบุคคลสำคัญด้านศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายประกันชีวิตที่เป็นฐานเสียงสำคัญ	อย่างมาก
สมัยที่ 4 2556-ปัจจุบัน	นายสุรัตน์ มีสกุลทิพยานนท์	เคยเป็นนายก อบต. สมัยที่ 1	ฐานเสียงมาจากผู้ใหญ่บ้านและกำนัน โดยร่วมมือกับประไพ ซึ่งเคยเป็นคู่แข่งกันในสมัยแรก แต่ก็กลับมาร่วมมือกันอีก	สมศักดิ์ คุณเงิน

กล่าวโดยสรุป การเมืองท้องถิ่นของตำบลจระเข้ไม่ได้มีการแข่งขันแค่เพียงในระดับชุมชนและระดับตำบลเท่านั้น แต่ยังมีการเชื่อมโยงกับการเมืองภายนอกชุมชนด้วยการเมืองสถาบันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบลจระเข้ ตั้งแต่เริ่มมีการกระจายอำนาจมาสู่องค์การบริหารส่วนตำบล มีการแย่งชิงพื้นที่ทางการเมืองโดยกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นเพียง 3 ฝ่ายเท่านั้น ได้แก่ สุรัตน์ ประไพ และโกมินทร์ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งในอนาคตข้างหน้าอาจจะมีนักการเมืองท้องถิ่นใหม่ๆเข้ามาช่วงชิงพื้นที่ก็เป็นไปได้ ซึ่งปัจจุบันเริ่มมีผู้นำชุมชนบางท่านได้รับความนิยมจากพ่อค้า ประชาชน และหน่วยงานราชการค่อนข้างมาก ได้รับความไว้วางใจให้เป็นที่ปรึกษาทีมบริหาร อบต. มาเกือบทุกสมัย ไม่ว่าใครจะขึ้นเป็นนายก อบต. ก็ตามโดยชาวบ้านสนับสนุนให้ลงแข่งเป็นกลุ่มอิสระไม่รวมกับนักการเมืองท้องถิ่นเดิม

กรณีศึกษาการเมืองสถาบันในท้องถิ่นบนฐาน “ความไว้วางใจ”

ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการเมืองสถาบันในท้องถิ่นที่ก้าวเข้าไปใกล้จินตนาการความเป็นประชาธิปไตยบนฐาน “ความไว้วางใจ” (trust) ที่จะนำไปสู่ “เสรีภาพและเสมอภาค”ตามข้อเสนอของ Laclau and Mouffe (2001)เป็นการเมืองท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกรณีศึกษาความเปลี่ยนแปลงในวิธีคิดของการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านแห่งหนึ่งในตำบลจระเข้ ซึ่งผู้ที่ชาวบ้านไว้วางใจเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นคนภายนอกที่มาซื้อที่ดินในหมู่บ้านขณะที่เข้ามาทำงานเป็นนักพัฒนา

ชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) จากนั้นจึงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านแห่งนี้ โดยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านและเป็นที่ปรึกษาช่วยประสานงานกับหน่วยงานภายนอกมาโดยตลอดนานนับสิบปี แม้จะไม่มีตำแหน่งใดๆ ในชุมชนก็ตาม จนเมื่อ NGOs ได้ถอนตัวออกไปจากพื้นที่ อดีตผู้ใหญ่บ้านท่านนี้จึงเริ่มเข้ามาทำงานชุมชนเต็มตัว จนชาวบ้านเห็นผลงานและไว้วางใจ สามารถชนะการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ ถึงแม้จะไม่มีฐานเสียงที่เป็นเครือญาติเหมือนกับคู่แข่งคนอื่นๆ นอกจากนี้ยังสามารถดึงเครือญาติของคู่แข่งมาเป็นฐานเสียงของตนได้อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ท่านก็ยิ่งสร้างผลงานมากมายด้วยวิธีการทำงานแบบ NGOs ที่เข้าถึงชาวบ้าน เข้าไปประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ มากมายเพื่อมาสนับสนุนกิจกรรมในหมู่บ้าน พร้อมกับให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการที่จะทำและความก้าวหน้าของการดำเนินงานกับชาวบ้านตลอดเวลา ผ่านสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายของหมู่บ้าน ด้วยวิธีการนำเสนอข้อมูลที่มีการสรุปเรียบเรียงเพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายในระยะเวลาสั้นๆ และต่อเนื่อง ต่างไปจากวิธีการทำงานแบบเดิมๆ ของผู้ใหญ่คนอื่นๆ ที่ผ่านมาจนทั้งชาวบ้าน หน่วยงานราชการทั้งระดับอำเภอและจังหวัด รวมไปถึงพ่อค้าแม่ค้าในตลาดดอนโมงต่างกล่าวถึงและส่งข้อมูลต่อๆ กันไปแบบปากต่อปาก ทำให้อดีตผู้ใหญ่บ้านท่านนี้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของหน่วยงานภายนอกด้วย ได้รับเชิญให้เป็นที่ปรึกษา อบต. จระเข้ในทุกสมัย ไม่ว่าฝ่ายใดจะได้รับเลือกให้ขึ้นมามีอำนาจก็ตาม รวมถึงได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรทั้งระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และเครือข่ายข้ามจังหวัด ที่สำคัญหลังจากท่านเกษียณอายุแล้ว ชาวบ้านก็ยังไว้วางใจทีมงานที่ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนต่อมา ซึ่งได้สร้างความเปลี่ยนแปลงวิธีคิดในการเลือกผู้ใหญ่บ้าน โดยพบว่าจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหรือนักการเมืองท้องถิ่นทุกคนที่เคยลงสมัครรับเลือกตั้งมาแล้ว ทั้งหมดจะพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าการที่จะสามารถชนะการเลือกตั้งได้นั้น “เงินไม่มากาไม่เป็น” และต้องมีเครือญาติสนับสนุนอีกด้วย ดังนั้นในอดีตจะเห็นได้ว่าการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ผ่านมาก็ชนะกันไม่กี่คะแนนเสียง ประมาณ10-20 เสียงเท่านั้นแต่การชนะการเลือกตั้งของทีมงานผู้ใหญ่บ้านท่านนี้ เป็นตัวชี้วัด “ความไว้วางใจ” ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ มีคะแนนเสียงชนะอย่างท่วมท้นถึง 176 : 60 (จากผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งทั้งหมด 242 คน) หรือเรียกได้ว่าชนะอย่าง “ขาดลอย” ถึง 3 เท่า ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์ขณะที่ท่านยังดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่ในช่วงที่มีความขัดแย้งทางการเมืองในท้องถิ่นสูงมาก ซึ่งท่านได้แสดงวิธีคิดในการทำงานกับชาวบ้านท่ามกลางภาวะความตึงเครียดนี้ว่า

“...ตอนนี้ก็พยายามจะสลายขั้วสีเสื้อของชาวบ้าน ย้ำว่าหากชอบใครก็อยู่ในใจ ให้เอาผลงานของเขามาใช้พิจารณาการตัดสินใจเลือกด้วย แต่เดิมชาวบ้านดูทีวีเพียงช่องเดียว เสื้อแดง

ก็ดูช่องเสื้อแดง เสื้อเหลืองก็ดูแต่ช่องเสื้อเหลือง ทำให้ถูกล้างสมอง เวลาที่ทำงานก็จะไปพูดคุยกับชาวบ้านว่ามันมีผลต่อสุขภาพจิตที่ไม่ดีเพราะรับข้อมูลเพียงด้านเดียว ไปยึดติดกับเรื่องบางอย่าง พอเขาแพ้หรือชนะก็จะมีผลต่อสุขภาพจิตของชาวบ้านโดยเฉพาะคนแก่ อันนี้ก็เป็นอีกกลยุทธ์ในการทำงานที่ใช้สลายการเป็นขั้วตรงข้ามของชาวบ้านนะ..."(ผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งในตำบลจระเข้ อายุ 58 ปี, สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 57)

จากกรณีศึกษาข้างต้น จะเห็นได้ว่าผลงานของนักการเมืองก็เป็นส่วนสำคัญที่มีผลทำให้คะแนนเสียงของตนลดถอยลง และมีแนวโน้มว่าหากมีการเลือกตั้งใหม่ การเป็นเสื้อแดงหรือเสื้อเหลือง อาจไม่มีความสำคัญและไม่มีความหมายต่อการตัดสินใจเลือกผู้นำในท้องถิ่นอีกต่อไป เพราะชาวบ้านหูตาสว่างมากขึ้น มีการรับข้อมูลข่าวสารที่รอบด้านมากขึ้น ทำให้หลุดพ้นจากการครอบงำและรู้ตัวว่าตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองของนักการเมืองระดับชาติ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดก็ตาม ซึ่งนักการเมืองท้องถิ่นบางคนก็พยายามสลายขั้วความขัดแย้งนี้ในชุมชน ใช้ "ความไว้วางใจ" สร้างฐานสนับสนุนทางการเมือง ดังนั้นการนำเอาแนวคิดเรื่องความไว้วางใจมาอธิบายจะทำให้เห็นความสำคัญของการเมืองมากขึ้นว่ามีการเมืองชนิดอื่นที่แตกต่างออกไปจากรูปแบบเดิมๆ ที่สนใจเพียงแค่ให้ชนะการเลือกตั้ง แม้จะด้วยคะแนนเสียงเพียงไม่กี่คะแนนก็ตามแต่การเมืองบนฐานความไว้วางใจทำให้สามารถชนะใจชาวบ้านด้วยคะแนนเสียงแบบถล่มทลาย แต่ก็อาจเป็นเพียงรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นในชนบทเท่านั้น ที่ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์แบบใกล้ชิดพบหน้า (face-to-face interaction) ดังนั้นหากสามารถนำกรณีศึกษานี้ไปปรับใช้ในพื้นที่อื่นๆ ก็จะทำให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นมี "อิสรภาพ" จากการถูกครอบงำการตัดสินใจเลือกผู้นำหรือนักการเมืองภายใต้ระบบอุปถัมภ์แบบเดิมๆ และก้าวไปสู่ "เสรีภาพและเสมอภาค" ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของจินตนาการความเป็นประชาธิปไตยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

7.2 การเมืองนอกสถาบัน(แต่มีความสัมพันธ์กับสถาบัน)

การศึกษาการเมืองนอกสถาบันครั้งนี้ ให้ความสนใจกับการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีบทบาทในการแบ่งสรรและการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ตัวอย่างเช่นการเกิดขึ้นของกลุ่มกิจกรรมในชุมชน ที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของชาวบ้านในการจัดตั้งองค์กรและนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมือง โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับคนภายนอก เช่น NGOs นักวิชาการ สื่อมวลชน เป็นต้นรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับการเมืองเชิงสถาบันหรือการเมืองระดับชาติด้วย

ดังที่ได้สรุปไว้ในตารางที่ 9 ที่แสดงให้เห็นฐานเสียงที่สนับสนุนการขึ้นสู่อำนาจของนายก อบต. แต่ละคน ซึ่งจัดเป็นกลุ่มการเมืองนอกสถาบันที่มีความสัมพันธ์กับการเมืองสถาบันด้วยเช่นกัน โดยแบ่งเป็นกลุ่มการเมืองนอกสถาบันที่สำคัญได้ดังนี้

1) กลุ่มเครือญาติ จากการสัมภาษณ์อดีตกำนัน ประธานกรรมการบริหาร อบต. และนายก อบต. ซึ่งทุกต่างยอมรับว่าเครือญาติ มีความสำคัญต่อการสนับสนุนการขึ้นสู่อำนาจการปกครองในท้องถิ่น ดังที่นายประยูรกล่าวว่า*"...ผมเป็นคนเกิดอยู่กับบ้านนี้ เครือญาติผมก็มีเยอะ พอมาแต่งงานกับแม่บ้านผม เขาก็เป็นลูกสาวผู้ใหญ่บ้านเครือญาติของเขาก็เยอะ คะแนนเสียงที่สนับสนุนผมทั้งหมดนี่ ครึ่งหนึ่งมาจากเครือญาติ..."* (อดีตกำนันตำบลจระเข้ อายุ76 ปี, สัมภาษณ์ 25 มี.ค. 58)

2) กลุ่มอำนาจในฝ่ายการปกครองส่วนท้องที่[7]ที่เป็นฐานเสียงสำคัญ คือ กลุ่มผู้ใหญ่บ้าน จากการเลือกตั้งนายก อบต. ครั้งล่าสุดนั้น โกมินทร์ไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้นำที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน อาศัยเครือข่ายไม่เป็นทางการของ อสม. และเครือข่ายวัฒนธรรมของพ่อ ทำให้ผู้ใหญ่บ้านในหลายหมู่บ้านต่างบอกลูกบ้านว่า *"...ถ้าใครสนับสนุนผม ก็เทคะแนนเสียงให้สุรัตน์นะ..."* (อดีตผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่ง อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์ 22 ม.ค. 58)

3) กลุ่ม อสม. เป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งและทำงานอยู่ในพื้นที่ต่อเนื่อง เนื่องจากเป็นอาสาสมัคร จึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามผู้ใหญ่บ้านหรือนายก อบต. และไม่มีการให้ออกจากตำแหน่ง นอกจากจะลาออกเอง อีกทั้งยังมีจำนวนมาก โดยเฉลี่ยคือ 10 ครัวเรือนต่อ อสม. 1 คน หรือร้อยละ 10 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ดังนั้นกลุ่ม อสม. จึงเป็นฐานเสียงสนับสนุนที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครนายก อบต. ที่ได้รับการสนับสนุนจากพรรคเพื่อไทยหรือกลุ่มเสื้อแดง เนื่องจาก อสม. ของตำบลจระเข้ส่วนใหญ่สนับสนุนกลุ่มเสื้อแดง ทำให้โกมินทร์อาศัยฐานเสียงจาก อสม. ในการลงสมัครแข่งขันชิงนายก อบต. สมัยที่ 2 *"...ก็กลุ่ม อสม. นี่แหละที่สนับสนุนโกมินทร์ แต่ว่าบ้านนี้ก็แพ้คะแนนกลุ่มผู้ใหญ่บ้านไปเกือบ10 เสียง ผู้ใหญ่บ้านที่สนับสนุนสุรัตน์เขาก็บอกให้เทคะแนนให้กัน..."* (อสม. ตำบลจระเข้ท่านหนึ่ง อายุ 44 ปี, สัมภาษณ์ 5 มี.ค. 58)

4) เครือข่ายหมอธรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นเครือข่ายผู้อาวุโสที่มีความใกล้ชิดกับพ่อของโกมินทร์ จึงเป็นฐานเสียงที่สำคัญในการสนับสนุนผู้สมัครนายก อบต. แต่เนื่องจากความเป็นผู้อาวุโสจึงมีปัญหาบางประการในการกาคะแนนในบัตรเลือกตั้ง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้อ 7.1

[7]การบริหารราชการตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านกำนัน และนายอำเภอเป็นผู้บริหาร

5) กลุ่มเครือข่ายคนที่ไปทำงานเมืองนอกด้วยกัน จากการสัมภาษณ์ผู้นำหลายท่าน ต่างบอกว่าคนที่เคยผ่านประสบการณ์ไปทำงานรับจ้างในต่างประเทศด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่เคยทำงานไปทำงานรับจ้างในบริษัทเดียวกัน ก็จะสนับสนุนและเป็นฐานเสียงให้ แต่จากการสัมภาษณ์อดีต นายก อบต. บางท่านมีความเห็นว่า *"...เครือข่ายคนที่ไปทำงานเมืองนอกด้วยกัน ก็ไม่ได้สนับสนุนอะไรมาก มีแต่เป็นกองเชียร์เท่านั้น..."* (อดีตนายก อบต. อายุ54 ปี, สัมภาษณ์ 5 ก.พ. 58)

6) กลุ่มเครือข่ายประกันชีวิต ซึ่งเดิมมักเป็นเครือข่ายที่ถูกมองข้าม เนื่องจากผู้คนทั่วไปมักติดภาพของนักศึกษาที่เรียนจบใหม่หรือนายหน้าที่เข้ามาขายประกันชีวิต แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เป็น "หัวคะแนน" สำคัญในตำบลจระเข้และตำบลข้างเคียงพบว่า ตัวแทนผู้ขายประกันชีวิตเป็นกลุ่มการเมืองนอกสถาบันและเป็นฐานเสียงสำคัญ ซึ่งเข้ามาสนับสนุนการเลือกตั้งที่ผ่านมาในทุกระดับ โดยตัวแทนผู้ขายประกันชีวิตให้เหตุผลว่าในอดีตจะต้องเดินหาลูกค้าด้วยตัวเอง ดังนั้นตัวแทนขายประกันชีวิตในยุคก่อนจะรู้จักคนในหมู่บ้านข้ามเขตมากมาย ทั้งในระดับตำบลระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ตัวแทนประกันชีวิตต้อง "เดินสาย" เพื่อไปขายประกันและจะรู้จักคนในพื้นที่ต่างๆ มากมายจึงมีอิทธิพลและมีการพูดคุยชักชวนสมาชิกในเครือข่ายโน้มน้าวการเลือกนักการเมืองในทุกระดับด้วย*"...เมื่อก่อนนี้คนที่เป็นตัวแทนขายประกันต้องเดินสายไปหาลูกค้าเองทั้งในหมู่บ้านตัวเอง หมู่บ้านอื่น ตำบลอื่นด้วย ข้ามไปอำเภออื่นก็มีก็เลยรู้จักคนเยอะแยะ อย่างพ่อ (สามี) นี่จนได้เป็นตัวแทนผู้ขายประกันระดับภาค...พอเวลามีการเลือกตั้งทั้งผู้ใหญ่บ้าน ส.ส. อบต. เขาก็จะมาบอกให้ช่วยเป็นหัวคะแนนหาเสียงให้หน่อย..."*(ตัวแทนขายประกันชีวิตท่านหนึ่งในตำบลจระเข้, อายุ 62 ปี, สัมภาษณ์ 6มี.ค. 2558)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มการเมืองนอกสถาบัน มีความเคลื่อนไหวในการสนับสนุนอยู่เบื้องหลังการเมืองสถาบันทั้งในระดับท้องถิ่นและเชื่อมโยงไปสู่ระดับชาติ ดังนั้นในยุคที่ผ่านมาได้มองเห็นการแตกตัว/แบ่งกลุ่มของกลุ่มคนต่างๆ ในตำบลจระเข้ ทำให้การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจกับกลุ่มคนต่างๆ ทั้งที่เป็นการเมืองในสถาบันและนอกสถาบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้สามารถก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในท้องถิ่น และเป็นผู้กำหนดนโยบายในโครงการต่างๆ อันนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของกลุ่มคนในชนบท

7.3 สรุปความเปลี่ยนแปลงในการ "จัดตั้ง" ทางสังคม (กรณีตำบลจระเข้)

แนวการศึกษาความเปลี่ยนแปลงใน "ชนบท" แนวเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นสนใจศึกษาโครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวิถีการ

ผลิต มองตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในโครงสร้างทางสังคมจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แบ่งสมาชิกในสังคมเป็นชนชั้น และมองว่าการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นการต่อสู้ทางการเมืองด้วย โดยมองในแต่ละยุค/ช่วงเวลา (periodization) สมาชิกในชนชั้นจะถูกนิยามโดยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับ “วิถีการผลิต” ที่รวมถึงพลังการผลิต การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต ตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในโครงสร้างทางสังคมแบบทุนนิยมจึงแบ่งเป็นชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นนายทุน (Laclau and Mouffe, 2001) ดังนั้นจึงสนใจว่ามีเหตุการณ์สำคัญอะไรที่ทำให้การตัดสินใจเลือกผู้นำเปลี่ยนไป ระบบเศรษฐกิจเป็นอย่างไร ใครกุมอำนาจ ความเป็นมาของผู้นำและโครงสร้างอำนาจเป็นอย่างไร แล้วคนข้างล่างเข้าไปกำกับหรือต่อรองอย่างไร ความเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้น แล้วใครขึ้นเป็นผู้นำ ด้วยฐานอะไร โครงสร้างความสัมพันธ์มีการเปลี่ยนแปลงทำให้คนบางกลุ่มหมดความสำคัญ จึงมีการจัดสรรอำนาจใหม่ จัดความสัมพันธ์ใหม่ เปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ มีการปรับตัว/รับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร และพื้นที่นั้นมีความเหมาะสมกับตำแหน่งแห่งที่ใหม่อย่างไร ทำให้ผู้ประกอบการ”(entrepreneur) จึงเป็นหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและมีความเชื่อมโยงกับนักการเมืองท้องถิ่นอย่างไรเป็นต้น

ตารางที่ 10 ความเปลี่ยนแปลงการ “จัดตั้ง” ทางสังคม และการแตกตัว/แบ่งกลุ่ม

ยุค/ช่วงเวลา	ความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม	การแตกตัว/แบ่งกลุ่ม
ยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน/พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ	- เหตุการณ์สำคัญ คือ การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคน 2 กลุ่ม คือ คุ้มกุดแข้ อพยพมาจากเมืองพระลับ และคุ้มบ้านเป้า อพยพมาจากเมืองอุบล - การถือครองที่ดินโดยเข้ามาจับจองพื้นที่อุดมสมบูรณ์ใกล้แหล่งน้ำ แล้วขยายพื้นที่ถือครองออกไป - ผู้นำที่สำคัญ คือ นายเหล็ก แสนบุราณ, นายหมื่นกรณ์, นายคำพุ และนายคำหมา แสนบุราณขึ้นมีอำนาจจากการที่ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธา นำพาชาวบ้าน “สร้างบ้านแปงเมือง” ตั้งถิ่นฐาน - ระบบเศรษฐกิจในยุคนี้ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก จึงยังไม่มีผู้ประกอบการชัดเจน มีวิถีการผลิตแบบพอยังชีพ แลกเปลี่ยนผลผลิตภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ยังไม่เข้าสู่ระบบทุนนิยมและตลาดอย่างเต็มตัว - ชาวบ้านผู้ติดตามเข้ามาตั้งถิ่นฐานมีการต่อรองกับผู้ปกครองออกไปตั้งบ้านเรือนใกล้กับพื้นที่การผลิต	การแตกตัว/แบ่งกลุ่มและการแตกตัวทางชนชั้นมี 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ 1) การแตกตัวตามพื้นเพของผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน 2) การแตกตัวตามลักษณะงานซึ่งสัมพันธ์กับเพศ เช่น ผู้หญิงปลูกหม่อนเลี้ยงไหม/ทอผ้า ผู้ชายรวมกลุ่มไปรับจ้างตัดไม้ 3) การแตกตัวของกลุ่มผู้ปกครอง คณะทำงานของผู้ปกครอง และชาวบ้านผู้ติดตามเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ตารางที่ 10 ความเปลี่ยนแปลงการ “จัดตั้ง” ทางสังคม และการแตกตัว/แบ่งกลุ่ม

ยุค/ช่วงเวลา	ความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม	การแตกตัว/แบ่งกลุ่ม
ยุคเศรษฐกิจระบบตลาดและการผลิตสินค้าเกษตร	- เหตุการณ์สำคัญคือ การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจระบบตลาดในท้องถิ่น(ตลาดดอนโมง) และการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ - การเข้ามาถือครองที่ดินโดยผู้ร่ำรวย 2 คน คือ ฮ้อยคี่ และพ่อใหญ่ชวด เข้ามาจับจองที่ดินที่เป็นที่ตั้งของตลาดดอนโมงเกือบทั้งหมดฐานทางเศรษฐกิจของทั้ง 2 คนมาจากการค้าขาย และเปิดโรงฝิ่น - ระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านในยุคนี้มาจากการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จึงใช้ประโยชน์จากผืนดินเป็นหลัก - ผู้นำที่สำคัญคือ นายจันทร์ นิระพันธ์, นายเคน สมศรี, นายสุบรรณ แสนบุราณ, นายพูล สูงเนิน และนายวาณิชย์ ฤทธิ์มนตรี ได้ขึ้นเป็นผู้นำจากการนำพาการเปลี่ยนแปลงพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการปราบปรามโจรผู้ร้ายเนื่องจากในยุคนี้เศรษฐกิจดีขึ้น ทำให้มีโจรผู้ร้ายมาปล้นเป็นประจำ อีกทั้งยังอยู่ในช่วงที่โรงฝิ่นยังเปิดกิจการอยู่ - การแบ่งกลุ่ม/แตกตัวทางชนชั้นมาจากฐานการถือครองที่ดิน เศรษฐกิจระบบตลาด และกลุ่มการผลิตตามชนิดของพืชเศรษฐกิจ - ในยุคนี้ผู้ประกอบการที่สำคัญคือพ่อค้าในตลาดตอนโมง และนายหน้า/ตัวแทนรับซื้อผลผลิต แต่ยังไม่มีความเชื่อมโยงกับนักการเมืองท้องถิ่น - ชาวบ้านสามารถต่อรองและเลือกร้านที่จะขายผลผลิตได้อย่างเป็นอิสระ ทำให้พ่อค้ารับซื้อผลผลิตต้องเข้ามาหาลูกค้า มาแนะนำตัวในชุมชน และถ้าใครมาขายสินค้าให้เป็นประจำ ก็จะมีการให้เงินเปอร์เซ็นต์จากราคาสินค้า รวมไปถึงการขายอ้อยแบบอิสระให้กับลานรับซื้ออ้อย แทนที่การขายให้โรงงานผ่านระบบโควตาทำให้โรงงานต้องมาเปิดลานรับซื้ออ้อยใกล้ชุมชนด้วย	การแตกตัว/แบ่งกลุ่มและการแตกตัวทางชนชั้นมี 5 ลักษณะใหญ่ๆ คือ 1) การแตกตัวของผู้ก่อตั้งตลาดดอนโมง ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ 2) การแตกตัวของผู้ค้าขายสินค้าอุปโภค-บริโภค และพ่อค้าที่รับซื้อผลผลิตทางการเกษตร 3) การแตกตัวของนายหน้าพ่อค้าคนกลางหรือชาวบ้านที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนรวบรวมผลผลิต หัวหน้าโควตาอ้อย และตัวแทนโรงงานที่มาเปิดลานรับซื้ออ้อยใกล้ชุมชน 4) การแตกตัวของผู้ผลิตสินค้าการเกษตร มีหลายกลุ่มตามชนิดของพืชเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อขาย และผู้หาของป่าเพื่อขายให้พ่อค้าในตลาดด้วย 5) การแตกตัวของผู้ผลิตสินค้านอกภาคเกษตรนำไปเร่ขายนอกชุมชน
ยุคแรงงานย้ายถิ่นและเข้าสู่วิถีการผลิตระบบอุตสาหกรรม	- เหตุการณ์สำคัญคือการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมระบบเกษตรพันธะสัญญา การเกิดขึ้นของตลาดนัด ทำ	การแตกตัว/แบ่งกลุ่มและการแตกตัวทางชนชั้นมี 6 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

ตารางที่ 10 ความเปลี่ยนแปลงการ “จัดตั้ง” ทางสังคม และการแตกตัว/แบ่งกลุ่ม		
ยุค/ช่วงเวลา	**ความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม**	**การแตกตัว/แบ่งกลุ่ม**
	ให้ตลาดดอนโมงซบเซาต้องปรับตัวเปลี่ยนรูปแบบกิจการการอพยพไปทำงานต่างถิ่นและต่างประเทศ - ชาวบ้านถือครองที่ดินขนาดเล็กลง เนื่องจากการขยายครอบครัวในรุ่นลูก จึงมีการปันที่ดินมรดก (มูน) ทำให้พื้นที่การผลิตน้อยลง - ระบบเศรษฐกิจในยุคนี้ มีวิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเคยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งพิงผืนดินในการปลูกพืชเศรษฐกิจ ในยุคนี้เปลี่ยนมาพึ่งพิงทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่อุตสาหกรรม การย้ายถิ่นไปทำงานต่างจังหวัดและต่างประเทศ - ผู้นำที่สำคัญ คือ นายจินดา คำสุพรม, นายเขียม แพงบุบผา, นายประยูร ผุยมูลตรี และนางรัชนี ลาโสมการ ขึ้นเป็นผู้นำมาจากการเป็นผู้บริการชุมชน มีจิตอาสา พลังศรัทธาของชาวบ้านจากที่เคยเป็นเจ้าอาวาสวัดในช่วงหลังๆ ผู้ที่จะขึ้นเป็นผู้นำได้ต้องมีฐานะทางเศรษฐกิจที่สามารถสนับสนุนการลงสมัครรับเลือกตั้งได้ - การแบ่งกลุ่ม/แตกตัวทางชนชั้นมาจากฐานการใช้แรงงานในการผลิตเพื่อผู้อื่น (ไม่ใช่การผลิตเพื่อยังชีพของตนเองและครอบครัว) อยู่ในระบบที่ต่างกัน คือเป็นแรงงานย้ายถิ่น (ทั้งในประเทศและต่างประเทศ) และเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมรวมไปถึงการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญาด้วย - ในยุคนี้ผู้ประกอบการที่ชัดเจน คือ ผู้ที่ไปทำงานในต่างประเทศแล้วกลับมาเปิดธุรกิจก่อสร้างของตนเอง จากนั้นจึงไปเชื่อมโยงกับนักการเมืองท้องถิ่นผ่านโครงการก่อสร้างที่ได้รับงบประมาณจาก อบต. ส่วนชาวบ้านบางกลุ่มก็เป็นผู้ว่าจ้างหาแรงงานมาทำนาให้จากเดิมที่ต้องทำนาเอง - ชาวบ้านสามารถต่อรองกับระบบตลาดแบบเก่า โดยไปซื้อสินค้าตามตลาดนัดที่เข้ามาขายสินค้าถึงในชุมชน ไม่ต้องออกไปซื้อที่ตลาดในเมือง (ตลาดตอนโมง) ทำ	1) การแตกตัวของผู้แรงงานย้ายถิ่น (ทั้งในประเทศและต่างประเทศ) 2) การแตกตัวของผู้แรงงานวัยหนุ่มสาวที่เข้าไปทำงานตามห้างค้าปลีก และโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ 3) การแตกตัวของชาวบ้านผู้ปลูกพืชผักตามฤดูกาลขายตามตลาดนัด 4) การแตกตัวของชาวบ้านที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญา 5) การแตกตัวของกลุ่มกิจกรรมที่ดำเนินงานอยู่ในชุมชน 6) การแตกตัวของกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นและผู้สนับสนุน

ตารางที่ 10 ความเปลี่ยนแปลงการ “จัดตั้ง” ทางสังคม และการแตกตัว/แบ่งกลุ่ม		
ยุค/ช่วงเวลา	**ความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม**	**การแตกตัว/แบ่งกลุ่ม**
	ให้ตลาดต้องปรับตัว เปลี่ยนรูปแบบการขายสินค้า โดยนำสินค้าบางอย่างที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ไปขายที่ตลาดนัดด้วย ส่วนสินค้าที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ เช่น วัสดุก่อสร้าง เครื่องสังฆภัณฑ์ ก็ยังคงขายที่ตลาดดอนโมงและกลายเป็นสินค้าหลัก แทนที่สินค้าอุปโภค-บริโภค	

8. ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด

Raymond Williams อธิบายถึงโครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (structures of feeling) ในหนังสือของเขาเรื่อง Marxism and Literature (1977)ว่าในการอธิบายและวิเคราะห์วัฒนธรรมและสังคมนั้น ส่วนใหญ่อธิบายและวิเคราะห์สิ่งทำต่อๆ กันมาจนเป็นประเพณีในอดีต ซึ่งเป็นปราการอันแน่นหนาที่ขวางกั้นการรับรู้กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบันขณะ และความเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เคยทำมาเป็นประจำ เป็นประสบการณ์ที่มีต่อผลผลิตที่เพิ่งกระทำเสร็จสิ้นไปซึ่งเป็นวิธีการปกป้องสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่มีฐานคติแน่นอนว่าเมื่อมีการเกิดขึ้นก็ต้องมีจุดจบ ไม่มีสาระใดๆ ในอดีตที่ยังเคลื่อนไหวอยู่ แต่ในชีวิตจริงนั้นความสัมพันธ์ ความเป็นสถาบัน และการก่อรูปยังคงเคลื่อนไหวอยู่ถูกทำให้ทั้งหมดกลายเป็นการก่อตัวและกระบวนการที่เพิ่งจะก่อรูปขึ้น ดังนั้นศูนย์กลางการวิเคราะห์วัฒนธรรมและสังคมจึงอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการผลิต การก่อรูป และประสบการณ์ซึ่งเป็นตัวผลิตอดีตขึ้นมา ที่มีเพียงรูปแบบที่มองเห็นได้เท่านั้นที่ยังดำรงอยู่มาถึงปัจจุบัน การวิเคราะห์แบบนี้จึงมักถูกนิยามว่าเป็นการ “ย้อนกลับคืน”ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงจึงนิยามได้ว่าคือ ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งมีความโดดเด่นยิ่งกว่าแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับ “โลกทัศน์” หรือ “อุดมการณ์” เพราะว่ามันยังมีชีวิตและรู้สึกได้ การที่เราเรียกมันว่าเป็น “โครงสร้าง” (structure) เพราะมันเป็นชุดของความสัมพันธ์ที่อยู่ภายในประสบการณ์ทางสังคมโดยยังคงเป็นเพียงกระบวนการเท่านั้น อาจยังไม่ได้ถูกรับรู้ในระดับสังคม แต่มันได้เกิดขึ้นแล้วภายในตัวบุคคล เป็นความเฉพาะของปัจเจกและโดดเดี่ยว แต่การวิเคราะห์ต้องเชื่อมโยงสิ่งที่ได้อุบัติขึ้นและมีลักษณะโดดเด่น ซึ่งมักจะถูกรับรู้ในขั้นต่อไปเมื่อมันมีความเป็นทางการ มีการจำแนกแยกแยะจนกลายเป็นสถาบันที่ก่อรูปขึ้นมา โครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกใหม่นั้นจะกลายเป็นรูปแบบ/แบบแผนที่เป็นความจริงทางสังคมในปัจจุบัน (Williams, 1977)

การศึกษาความรู้สึกนึกคิดของผู้กระทำการภายใต้โครงสร้างทางสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง Raymond Williams (1921-1988) พยายามค้นหาความหมายที่ถูกนำเสนอออกมา ในช่วงเวลา

เฉพาะทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับประสบการณ์ทางสังคม ความคิด ความเห็น และความรู้สึกของผู้คน Williams เห็นว่าเป็นการก่อรูปทางจิตใจที่แสดงให้เห็นถึงกิจกรรม การรับรู้ และการตอบสนองโดยไม่สามารถปฏิเสธ “ความคิด” และ “ความรู้สึก” ออกไปได้ การเชื่อมโยง “โครงสร้าง” กับ “ความรู้สึก” เข้าด้วยกันทำให้มองเห็นถึงความรู้สึกที่ยังไม่ถูกค้นพบ การรวมตัวกันของความรู้สึกที่ขยายออกไปเหนือกว่ามุมมองในระดับบุคคล โดยโครงสร้างนั้นมีรูปแบบขององค์กรที่เป็นพลวัตแสดงให้เห็นกระบวนการตอบสนองทางอารมณ์ของปัจเจกที่มีอยู่เหนือองค์กร (Milligan, 2007) การศึกษา“โครงสร้างความรู้สึก” ของช่วงเวลาเฉพาะในประวัติศาสตร์ ทำให้มองเห็น “ชนชั้น” อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นโดยมองโครงสร้างความรู้สึกว่าเป็นประสบการณ์การแก้ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการก่อรูปของความหมายทางสังคม (Quiping, 2003) เป็นการอธิบายภาวะเสี่ยงต่อความสมดุลระหว่างพลังของโครงสร้างและผู้กระทำการอธิบายความขัดแย้งไม่ลงรอยกันของประสบการณ์เฉพาะบุคคลหรือความรู้สึก ในเวลาเดียวกัน “โครงสร้างความรู้สึก” ได้ก่อรูปขึ้นและถูกเก็บเอาไว้ในความคาดหวังและโครงสร้างทางสังคม (Best, 2012)มองว่ามนุษย์เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนระลอกความประทับใจทั้งภายในและภายนอกออกมา ความสุขใจ ความหวัง และรูปแบบของชีวิตที่หลากหลาย เป็นความสมดุลระหว่างการดำเนินชีวิตทั่วๆ ไป และความเป็นปัจเจกบุคคลให้ความสนใจกับความรู้สึกในทุกแง่มุมของชีวิต เนื่องจาก “บุคคล” ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว เป็นชีวิตแบบทั่วๆ ไป ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ไวต่อความสมดุล (Williams, 1965) ตามแนวคิดนี้อาจยังมองไม่เห็นการแตกตัวทางชนชั้นชัดเจนนักแต่จะมองเห็นจุดกระเพื่อมของความเปลี่ยนแปลงอยู่บนฐานชนชั้น ซึ่งเป็นความฝัน ความหวังในการเลื่อนฐานะหรือชนชั้นนั่นเองสามารถนำไปใช้อธิบายการที่คนในชนบทที่ต้องเชื่อมต่อทรัพยากรหรือทุนแล้วเกิดฐานะใหม่หรือเกิดการแตกตัวทางชนชั้น ในฐานะพลเมืองที่อยู่เหนือกว่าอำนาจของท้องถิ่น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องไปสัมพันธ์กับการเมืองระดับชาติ จึงเป็นประเด็นการเมืองระดับท้องถิ่นที่ไปเชื่อมโยงกับการเมืองระดับชาติด้วย

ข้อคิดเห็นจากเวทีประชุมผู้นำตำบลจระเข้ในการเปิดตัวโครงการฯ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2556 มีความเห็นว่า การเลือกตั้ง อบต. เปรียบเสมือนเป็นหน่อของการเรียนรู้ประชาธิปไตย จริงอยู่ว่าการที่ชาวบ้านเลือก ส.ส. ตามนโยบายพรรคที่มุ่งให้ผลประโยชน์กับชาวบ้าน หรือที่เรียกว่า “ประชานิยม” จะทำให้ชาวบ้านหวังพึ่งพิง ความเข้มแข็งของประชาธิปไตยคือการทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ถ้าไม่มีโครงสร้างทางการเมืองมาสนับสนุนก็ไม่สามารถไปถึงจุดหมายนั้น ดังนั้นการนำเอานโยบายประชานิยมมาทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ก็จะทำให้หน่อของการเรียนรู้ประชาธิปไตยของชาวบ้านเติบโตได้เช่นกัน และทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ของสถาบันสำคัญๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันด้านความคิด (วัฒนธรรมและการศึกษา) สถาบันครอบครัว ไปจนถึงสถาบันการปกครอง ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กับการ

เปลี่ยนแปลงในชนบท การที่คนในชนบทรับรู้นโยบายของพรรคการเมือง ผ่านสื่อต่างๆ ที่ปัจจุบันมีหลากหลาย และการเข้ามาโฆษณาประชาสัมพันธ์ของนักการเมือง หรือเด็กรุ่นใหม่ที่ไปทำงานตามโรงงาน อาจจะมีการเลือก ส.ส. ตามพ่อแม่บ้าง แต่พวกเขาก็มีความคิดทางการเมืองเป็นของตัวเอง เนื่องจากปัจจุบันสามารถรับข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ ได้หลากหลาย ซึ่งสื่อที่ผู้นำในเวทีเห็นว่ามีอิทธิพลมาก คือ วิทยุ เพราะสามารถรับฟังได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้สูงวัย ซึ่งล้วนส่งผลให้คนกลุ่มใหม่ๆ ขึ้นมามีสิทธิ์มีเสียงในสังคมมากขึ้น ดังนั้นผู้นำในเวทีจึงมีความเห็นว่าการให้ความรู้กับชาวบ้านและเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง

"...ที่ผ่านมาชาวนาและเกษตรกรถูกทอดทิ้งมาตลอด การเลือกตั้งที่ผ่านมาชาวบ้านจะเลือกรัฐบาลที่มีนโยบายสนับสนุนชาวนาและเกษตรกรนโยบายที่ชาวบ้านชื่นชอบก็มี 30 บาทรักษาทุกโรค กองทุนหมู่บ้านจำนำข้าว ชาวบ้านเขาสนใจเพียงว่าจะได้ประโยชน์จริงจากนโยบาย ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องเพ้อฝัน เขาไม่ได้สนใจว่าระหว่างทางหรือผลสุดท้ายของการดำเนินนโยบายจะมีปัญหาอะไรบ้าง เขาสนใจประชาธิปไตยที่กินได้แต่ชาวบ้านที่นี่ก็วิพากษ์นโยบายรัฐบาลด้วย เช่น นโยบายจัดตั้งกลุ่มสตรีว่าเป็นเพียงการหาเสียงของพรรคการเมืองเท่านั้น ในการดำเนินงานจริงก็ ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไรกับท้องถิ่นหรือบอกว่าทักษิณเองก็ไม่มีเหตุผลเหมือนกัน ถูกตั้งคำถามว่าทำไมถึงต้องขายดาวเทียมให้สิงคโปร์ประเด็นพวกนี้เป็นบทบาทของนักวิชาการที่ควรนำเสนอข้อมูล หรือให้ความรู้ในอีกแง่มุมหนึ่งของผลกระทบจากการดำเนินนโยบายให้ชาวบ้านได้รับทราบด้วย..." (เวทีประชุมผู้นำชุมชนตำบลจระเข้, วันที่ 1 มิ.ย. 56)

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีช่องทางสื่อสารหลายช่องทาง แต่โทรทัศน์และวิทยุก็ยังคงเป็นสื่อหลักที่มีอิทธิพลต่ออารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันมีช่องโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมที่สามารถนำเสนอข่าวสารของ "กลุ่มเฉพาะ" ได้อย่างต่อเนื่อง

"...ในพื้นที่ตำบลจระเข้มีทั้งกลุ่มเสื้อเหลืองและเสื้อแดง กลุ่มเสื้อเหลืองส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มข้าราชการเกษียน แล้วชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นเสื้อแดง แต่เสื้อแดงในพื้นที่ก็ยังมีการแบ่งขั้ว เป็นเสื้อแดงแบบงมงายไม่เอาพวก กับเสื้อแดงยุคใหม่แบบมีเหตุผล เสื้อแดงแบบงมงายจะเปิดวิทยุฟังแต่ช่องเสื้อแดงทั้งวัน ไม่ฟังช่องอื่น จะมีความคิดรุนแรงเกินไป เขาบอกอะไรมาก็เชื่อหมด บอกให้ไปม็อบก็ไป ทั้งๆ ที่ยังไม่รู้เลยว่าเขาจะไปม็อบเรื่องอะไร จะปกป้องรัฐบาลอย่างเดียว ถ้าหากคนที่มีความคิดเห็นต่างมาคุยด้วย ก็ไม่ยอมคุย แม้จะเป็นญาติพี่น้องก็ตาม บางทีถึงกับไม่ยอมไปเผาศพเพื่อนบ้านที่รู้จักกันมา แต่ถ้าเป็นเสื้อแดงยุคใหม่มีเหตุผล ก่อนจะไปร่วมม็อบตามสายของ ส.ส. ที่

แจ้งมา ต้องถามก่อนว่าจะให้ไปม็อบเรื่องอะไร ปัจจุบันเริ่มมีการแยกแยะมากขึ้น จะรับฟังข่าวสารทุกฝ่ายจากหลายช่องทาง มีเพื่อนทั้งที่เป็นกลุ่มเสื้อต่างสีก็ตาม เพราะเห็นว่าเป็นเพียงความคิดทางการเมืองต่างกัน แต่เราก็เป็นคนบ้านเดียวกันท้องถิ่นเดียวกันมานานแล้ว...” (เวทีประชุมผู้นำชุมชน ตำบลจระเข้, วันที่ 1 มิ.ย. 56)

“...ชาวบ้านที่ดูทีวีช่องเสื้อแดงต้องติดจานดาวเทียมราคา 2,300–2,800 บาท โดยชาวบ้านเขาจ่ายเงินเอง เขาชอบฟังแกนนำปราศรัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งณัฐวุฒิ จตุพร ฟังเพลงเกี่ยวกับคนเสื้อแดง เป็นเพลงที่แต่งขึ้นเพื่อร้องในเวทีชุมนุมต่างๆ ของคนเสื้อแดง บางครั้งคนเสื้อแดงก็มาดูทีวีช่องเสื้อแดงร่วมกัน มีการพูดคุยนัดหมายกันในเรื่องการไปชุมนุม...” (สนทนากลุ่มย่อย ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำเสื้อแดง และชาวนา, 26 พ.ย. 56)

ดังนั้นการความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดศึกษาผ่านกระบวนการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ตอบสนองความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตำแหน่งแห่งที่ของคนในชนบท และศึกษาผ่านสื่อทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น เพลง วิทยุชุมชน การพบปะสนทนา (แหล่งที่พบปะและเนื้อหาที่สื่อสารกันในวงเสวนา) ว่ามีความหมายในเชิงการเมืองอย่างไร ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมทำให้ผู้คนให้ความหมายต่อชีวิตและสังคมรอบตัวในวิถีทางใหม่ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด การให้คุณค่าต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวจะนำไปสู่การสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ให้ตรงกับอารมณ์ความรู้สึกของตน การเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นผลโดยตรงของโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึก ทำให้อุดมการณ์ทางการเมืองและการปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองการศึกษาเรื่องการเมืองวัฒนธรรมในชนบท เป็นการวิเคราะห์ความหมายของกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน เพื่อเข้าใจ “ความเฉพาะ” ของความหมายที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้นมา เพื่อนำไปใช้ในการปรับตัวรับสถานการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น นำไปสู่การอธิบายกระบวนการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในสังคมไทยโดยรวม และจะช่วยให้เข้าใจความขัดแย้งในสังคมไทยได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

“โครงสร้างความรู้สึก”ซึ่งแต่เดิมนั้นเราคิดว่าเป็นเรื่องของส่วนบุคคลแต่ประเด็นเล็กๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ พอมันเกิดขึ้นแล้วจะนำไปสู่ความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบกับสถาบันต่างๆ ทำให้ความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นเริ่มก่อตัวเป็นรูปร่าง บางครั้งความเปลี่ยนแปลงเป็นทั้งตัวสนับสนุนและตัวประสานจินตนาการ ทำให้จินตนาการความเป็นประชาธิปไตยเปลี่ยนแปลงไปด้วยหากมองความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสานผ่านแนวคิดโครงสร้างความรู้สึก จะ

เห็นได้ว่าประชาธิปไตยได้เกิดขึ้นแล้วในตัวบุคคล ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกเป็นไปอย่างต่อเนื่องตามจินตนาการความเป็นประชาธิปไตยที่ไม่หยุดนิ่งโดยมุ่งแสวงหา “ความเสมอภาคและเสรีภาพ”ดังตัวอย่างเรื่อง วาทกรรม “ไพร่-อำมาตย์” ที่มีลักษณะคล้ายการแบ่งสมาชิกในสังคมเป็นชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นนายทุน และมองการต่อสู้ทางชนชั้นว่าเป็นการต่อสู้ทางการเมือง (Marx and Engels, 1998) เมื่อนำมารวมกับนโยบายรัฐบาลที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์ที่ถูกเรียกว่า “ประชานิยม” ได้แสดงให้เห็นถึงการก่อรูปของอารมณ์ความรู้สึกร่วมของกลุ่มคนในชนบทจนกลายเป็น “สำนึกทางชนชั้น” หรือกรณีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านในตำบลจระเข้ที่ผ่านมาซึ่งเดิมเคยเชื่อว่าผู้ที่จะชนะการเลือกตั้งได้ต้องมีฐานเครือญาติและทุนมาสนับสนุนจึงจะชนะการเลือกตั้งได้ แต่จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในฐานะเป็น “ผู้เลือก” พบว่ามีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในบางหมู่บ้านชาวบ้านตัดสินใจเลือกบนฐานของผลงานและความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งกว่าฐานเครือญาติและทุน เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าการก่อรูปของความรู้สึกเช่นนี้ในเขตตำบลจระเข้หากพัฒนาไปเป็นสำนึกร่วมของคนในชนบทโอกาสที่จะก้าวไปสู่จินตนาการของความเป็นประชาธิปไตยตามอุดมการณ์หรือความฝัน/ความหวังที่วาดหวังไว้ ก็เริ่มใกล้เข้ามา

9. วิเคราะห์ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวของพื้นที่ตำบลจระเข้

โครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในสังคมนั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวิถีการผลิต มองตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในโครงสร้างทางสังคมจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตโดยแบ่งสมาชิกในสังคมเป็นชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นนายทุน และมองการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นการต่อสู้ทางการเมืองด้วย (Marx and Engels, 1998; Laclau and Mouffe, 2001) ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจจึงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (และจินตนาการความเป็นประชาธิปไตย) อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2538) เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท” เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในสังคม ระบบการผลิตของเกษตรกรสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม ระบบตลาด และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตามนโยบายของรัฐ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างความสัมพันธ์ของสถาบันสำคัญๆ ในสังคมอย่างเป็นกระบวนการไปสู่สิ่งใหม่ๆ และความก้าวหน้าใหม่ๆ ทางสังคมรวมไปถึงคนกลุ่มใหม่ๆ ก็จะขึ้นมามีสิทธิ์มีเสียงในสังคมมากขึ้นนอกจากนี้การศึกษาของ Andrew Walker (2012) พบว่าชาวนาไม่ได้เพียงทำอาชีพเกษตรกรรมเท่านั้น สมาชิกของครัวเรือนชาวนามีการประกอบธุรกิจ ทำงานราชการไปทำงานที่กรุงเทพฯและที่อื่นๆ สังคมชนบทเปลี่ยนแปลงไปมาก ครัวเรือนชาวนาฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นส่วนใหญ่มีรายได้พ้นขีดความยากจน รัฐบาลมีการอุดหนุนราคาพืชผลการเกษตร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างงาน ดูแลสวัสดิการชาวบ้าน ชาวบ้าน

จึงเห็นความสำคัญของการตัดสินใจทางการเมืองว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเองซึ่งส่งผลให้การตัดสินใจทางการเมืองของชาวบ้านในปัจจุบัน จึงให้ความสำคัญกับนโยบายมากกว่าตัวบุคคล

ตำบลจระเข้ได้เริ่มมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดอย่างชัดเจน หลังการเกิดขึ้นของตลาดท้องถิ่น (ตลาดบ้านกงเก่าและตลาดดอนโมง) ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญมายาวนาน จึงเป็นแหล่งดึงดูด/รองรับผลผลิตทางการเกษตร พืชพาณิชย์ และของป่า ในขณะเดียวกันก็มีการดึงดูดแรงงานจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการภายนอก ครัวเรือนสามารถสะสมทุนจากตลาดและโรงงาน จึงมีการแตกตัว/แบ่งขั้วที่หลากหลาย ซึ่งไปสัมพันธ์กับการเมืองคือผู้ออกเสียงเลือกตั้งมีอิสระมากกว่าเดิม เป็นจุดเริ่มต้นของประชาธิปไตยจากข้างล่าง แต่พบว่ามีความขัดแย้งภายในและความตึงเครียดสูง ควบคุมกลุ่มที่แตกต่างหลากหลายได้ยาก ผู้หลักผู้ใหญ่หรือผู้มีอิทธิพลซึ่งมีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นแบบแนวดิ่งตามแนวคิดระบบอุปถัมภ์แบบเดิม มีบทบาทน้อยลง ทำให้นักการเมืองมองเห็นโอกาสในการสร้างกลุ่มหรือเครือข่ายใหม่ๆ เพื่อสลายความขัดแย้ง เป็นความสัมพันธ์ข้ามเครือข่าย (เก่า) ข้ามชนชั้น แต่ในขณะเดียวกันการแตกตัวทางชนชั้นจะค่อนข้างชัดเจนมากขึ้น คนรวยก็จะรวยมาก คนจนก็จะจนมาก และการสลายกลุ่มแบบนี้ก็เพื่อให้นักการเมืองท้องถิ่นต้องมองหาหัวคะแนนที่หลากหลาย โดยมุ่งประสานคะแนนเสียงจากหลายกลุ่ม เนื่องจากไม่มีอิทธิพลครอบงำเหนือฐานเสียงอย่างเด็ดขาดเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีตได้ ซึ่งนักการเมืองที่สามารถประสานกลุ่ม/เครือข่ายได้ดีก็จะนำไปสู่การชนะเลือกตั้งได้ ทำให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสเลื่อนชั้นภายในกลุ่มได้มากในขณะเดียวกันชาวบ้านก็เข้าไปมีอิทธิพลต่อการเมืองในระดับท้องถิ่นมากขึ้น (ในระดับที่แตกต่างกัน) สามารถเข้าไปควบคุมการเลือกตั้งได้

ปัจจุบันพื้นที่การผลิตของครัวเรือนในตำบลจระเข้มีไม่มากนัก อีกทั้งผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่ออกไปทำงานรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานน้ำตาล และห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชน ทำให้ภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นการผลิตที่ไม่เข้มข้น (ยกเว้นไร่อ้อย) ชาวไร่ชาวนาส่วนใหญ่ไม่ได้ทำไร่ทำนาด้วยตัวเอง แต่เป็นการจ้างแรงงานเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยเงินรายได้จากลูกๆ ที่ไปทำงานรับจ้างตามโรงงานและในต่างถิ่นมาเป็นค่าครองชีพและจ้างแรงงานมาทำไร่ทำนา จึงกล่าวได้ว่าชาวนาส่วนใหญ่เริ่มเปลี่ยนเป็น “ผู้ประกอบการ” แล้ว แต่ยังคงเป็นผู้ประกอบการที่ต้องหลังพิงฝาคือมีอาชีพหรือแหล่งทรัพยากร/ทุนจากทางอื่นมาสนับสนุนด้วย ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่เป็นสาเหตุให้เกิดการแตกตัวของกลุ่มคนในตำบลจระเข้สอดคล้องกับข้อเสนอของ Jonathan Rigg (1997) ที่ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่ยืดหยุ่นและซับซ้อนนี้สัมพันธ์กับชีวิตของสมาชิกของครัวเรือนชาวนา ที่ต้องทำงานทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม การใช้ชีวิตอยู่ทั้งในชนบทและในเมือง การสร้างงานและรายได้ที่เพิ่มขึ้นได้ก่อให้เกิดความต้องการสินค้าและบริการต่างๆ มากขึ้นและข้อเสนอของ Hoggart and Paniagua (2001) ที่เสนอว่า “การปรับ

โครงสร้างในชนบท” เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพที่ความเป็นนามธรรมได้ก่อรูปขึ้นมา เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและปฏิบัติการทางสังคม ที่ส่งผลกระทบกับภาคส่วนอื่นๆ รวมถึงการปรับเปลี่ยนหลักการพื้นฐานของชีวิตด้วย (ดูภาพที่ 6)

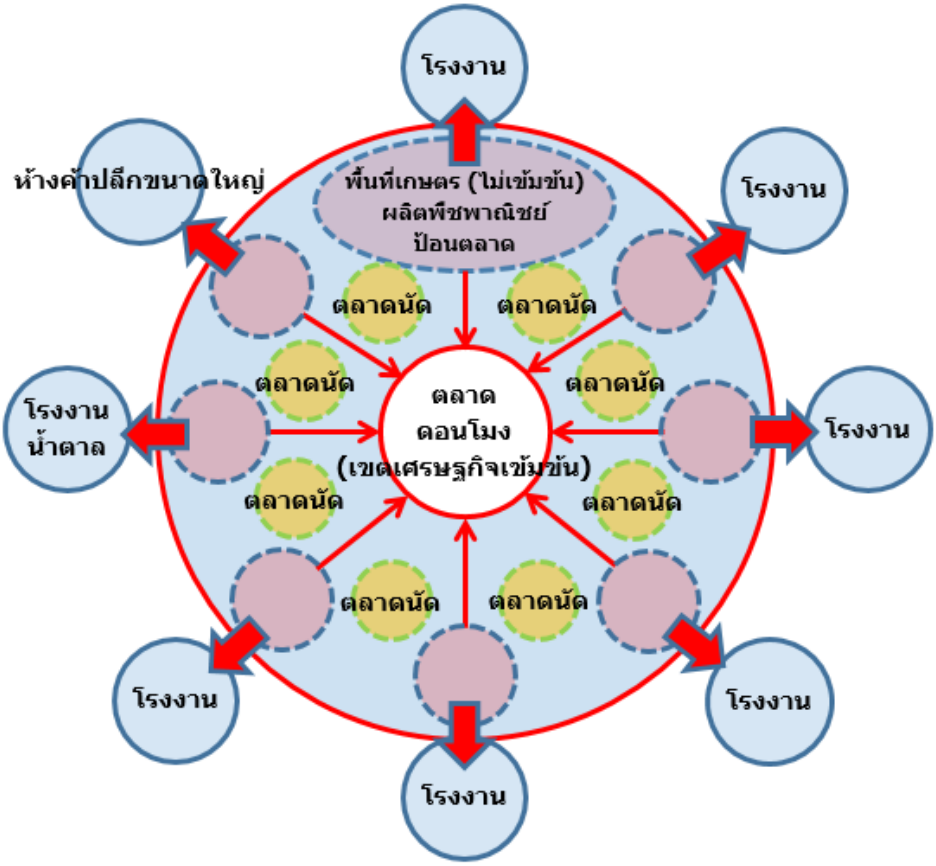

ภาพที่ 6 การปรับโครงสร้างในชนบทของตำบลจระเข้

การปรับโครงสร้างในชนบทของตำบลจระเข้ดังภาพที่ 6 สอดคล้องกับแนวคิดศูนย์กลางและเขตบริวาร (center and periphery) โดย “ศูนย์กลาง” ในอดีตคือตลาดดอนโมงซึ่งมีลักษณะเป็นเขตเศรษฐกิจเข้มข้น ที่รายล้อมด้วย “เขตบริวาร” ที่เป็นพื้นที่การเกษตรไม่เข้มข้นที่ผลิตพืชเศรษฐกิจป้อนสู่ศูนย์กลางหรือตลาดดอนโมง ตามแนวคิดนี้มองว่าสังคมมีศูนย์กลางและมีอาณาบริเวณที่อยู่ล้อมรอบ ศูนย์กลางเป็นแกนกลางของโครงสร้างสังคม เป็นขอบเขตของสัญลักษณ์ที่บรรจุคุณค่าและความเชื่อเอาไว้เพื่อการปกครองสังคม (Shils, 1961) นอกจากนี้ศูนย์กลางกับเขตบริวารยังเป็นรูปแบบที่อธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเขตเมืองที่มีความเจริญ กับเขตบริวารที่ด้อยการพัฒนา นำไปใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมทุนนิยมกับสังคมกำลังพัฒนาที่จำเป็นต้องพึ่งพิงสังคมที่พัฒนาแล้ว เป็นการวิเคราะห์ระบบโลกในเรื่องการผลิตและการกระจายผลผลิต ตามทฤษฎี

แล้วศูนย์กลางจะหมายถึงระบบทุนนิยม ที่ระบบเศรษฐกิจจะถูกกำหนดโดยตลาดที่มีทุนจำนวนมาก มีการจ้างงานที่ให้ค่าจ้างสูง ส่วนในเขตบริวารเป็นอาณาบริเวณที่มีทุนน้อยและมีค่าจ้างแรงงานต่ำ ดังนั้นค่าใช้จ่ายในการผลิตซ้ำกำลังแรงงานจึงอาจได้รับการอุดหนุนจากเศรษฐกิจที่ไม่ใช่ทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำรงชีพด้วยการผลิตในชนบท ซึ่งเศรษฐกิจในเขตบริวารนั้นการผลิตและการกระจายอาจจะถูกกำหนดโดยแรงผลักที่ไม่ใช่ตลาด อย่างเช่น เครือญาติ หรือความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ (Simon, 2011)

ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศูนย์กลางหรือตลาดดอนโมงเริ่มคลี่คลาย จากอิทธิพลของการเกิด “ศูนย์กลางใหม่” ได้แก่ โรงงานน้ำตาล โรงงานอุตสาหกรรม และห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ ที่ดึงดูดแรงงานจากภาคเกษตรกรรมเข้าไปสู่ภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้การซบเซาของตลาดดอนโมง เกิดจากตลาดนัดตามชุมชนต่างๆ ซึ่งเป็นตลาดแบบเคลื่อนที่ (mobile market) ถึงแม้ว่าตลาดนัดจะเป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการหรือเศรษฐกิจนอกระบบ (informal sector)[8] แต่ก็เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย (networks) ของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าท้องถิ่น จนทำให้ตลาดดอนโมงที่เป็น “ศูนย์กลางเก่า” ได้รับผลกระทบ ดังข้อเสนอของ Karl Polanyi (1944) ที่เสนอว่าตลาดไม่ได้ทำงานด้วยตัวของมันเอง แต่ยึดโยงอยู่กับกลไกของสถาบันต่างๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของตลาดที่เป็นทั้งศูนย์กลางเก่าและศูนย์กลางใหม่ จะมีโครงสร้างอีกชุดหนึ่งเคลื่อนไหวอยู่ภายใต้โครงสร้างในชนบท จึงทำให้เรามองเห็น “จุดกระเพื่อม” ของการปรับโครงสร้างในชนบท

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการจัดตั้งทางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่ยึดโยงและต่อเนื่องกัน เนื่องจากคุณลักษณะของยุคสมัยใหม่หรือหลังทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับ “การเคลื่อนย้าย” (mobility) การเกิดโรงงานอุตสาหกรรม ห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ และตลาดนัดในพื้นที่ทำให้เกิดการแตกตัวของกลุ่มคนอย่างมาก คนที่สามารถปรับตัวได้ก็จะประสบความสำเร็จ ดังนั้นแต่

---

[8] เศรษฐกิจนอกระบบมีบทบาทสำคัญที่เปิดโอกาสการจ้างงาน สร้างการบริโภคสินค้าและบริการของมวลชนที่มีรายได้ต่ำ เป็นงานที่ใช้ทักษะและทุนดำเนินการน้อย (Chowdhury, 2008) หากจะนิยามตามวิชาการหมายถึงกิจกรรมที่ไม่อยู่ในขอบเขตของการจ้างงานตามเมืองใหญ่ มีลักษณะเป็นงานขั้นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดรายได้ เป็นกิจการขนาดเล็ก มีลูกจ้างจำนวนน้อย ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่เป็นทางการ/นอกระบบ เป็นงานที่จ้างตนเองหรือใช้แรงงานในครอบครัวหรือไม่มีนายจ้างแน่นอน ไม่ได้รับการคุ้มครองหรือไม่ได้จดทะเบียนกับภาครัฐ มีลักษณะสำคัญคือ 1) สามารถเข้าสู่อาชีพได้ง่าย 2) ใช้ทรัพยากรที่หาได้เองในท้องถิ่น 3) ครอบครัวเป็นเจ้าของกิจการนั้นเองหรือประกอบอาชีพในครอบครัว 4) เป็นกิจการขนาดเล็ก 5) ใช้แรงงานอย่างเข้มข้นหรือมีการนำเทคโนโลยีประยุกต์มาปรับใช้ 6) ทักษะในการทำงานได้มาจากภายนอกระบบการศึกษา 7) ไม่มีกฎระเบียบควบคุมและสามารถแข่งขันได้ในการตลาด และ 8) ขาดการสนับสนุนจากรัฐบาล (ILO, 1972; ILO 2002) นอกจากนี้เศรษฐกิจนอกระบบมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย ประมาณ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 70 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) ก็มาจากเศรษฐกิจนอกระบบดังกล่าว (ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และคณะ, 2553)

ละกลุ่มจึงต้องประสานความร่วมมือกันจึงจะอยู่รอดได้ จึงมีการต่อรองทางการเมืองค่อนข้างสูง สามารถเลื่อนชั้นได้ง่ายและรวดเร็ว ชาวบ้านที่เป็นฐานคะแนนสามารถเปลี่ยนความคิดในการเลือกนักการเมืองท้องถิ่นได้ตลอดเวลา ซึ่งก็เป็นโอกาสของนักการเมืองที่มีรูปแบบการทำงานทางการเมืองแบบใหม่ๆ (เช่น การเมืองบนฐานความไว้วางใจ เป็นต้น) สามารถชนะการเลือกตั้งเข้ามาทำงานได้ แต่หากเป็นการเมืองบนฐานอำนาจและผลประโยชน์แบบเดิมๆ ที่ต้องอาศัยเครือญาติ ทรัพยากร/ทุนจำนวนมากในการลงสมัครรับเลือกตั้ง ก็คงมีเพียงคนรวยหรือชนชั้นบนในสังคมเท่านั้นที่จะเข้ามาเป็นนักการเมืองได้

แนวคิดการเคลื่อนย้ายนั้น Urry (2000) อธิบายถึงการเคลื่อนย้ายในหลากหลายรูปแบบ ทั้งของผู้คน วัตถุ ภาพลักษณ์ ข่าวสาร ของเสียจากการผลิต และเงินตรา ที่เคลื่อนย้ายข้ามพรมแดน ซึ่งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายเหล่านี้มีประสบการณ์ของเวลา พื้นที่ ที่อยู่อาศัย และความเป็นพลเมือง กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้การเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคมเกิดความไม่แน่นอนและซับซ้อน ระหว่างผลที่เกิดขึ้นทางสังคมกับการเคลื่อนย้าย ผ่านความรู้สึกที่หลากหลาย ทั้งการเคลื่อนย้ายทางกายภาพและเสมือนจริง เป็นการประกอบสร้างใหม่ทางวัตถุ จาก “การชุมนุมทางสังคมในฐานะเป็นสังคม” (social as society) ไปสู่ “การชุมนุมทางสังคมในฐานะการเคลื่อนย้าย” (social as mobility) มองการเคลื่อนย้ายทำให้พรมแดนทางสังคมเลื่อมสลาย การเคลื่อนย้ายเป็นส่วนหนึ่งของการอุปมาถึงการเคลื่อนไหว (movement) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายและการไหลเวียนในเครือข่ายนั้น โดย Giddens (2009) อธิบายว่าในโลกหลังทันสมัย (postmodern) ได้ถูกแทนที่และครอบงำด้วยสื่อยุคใหม่ อย่างเช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ เว็บไซต์ การไหลเวียนของภาพลักษณ์ไปรอบโลก เราได้พบกับความคิดและคุณค่ามากมาย แต่เชื่อมโยงเพียงน้อยนิดกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่ดำรงชีวิตอยู่หรือแม้กระทั่งประวัติศาสตร์ของตัวบุคคล ทุกสิ่งทุกอย่างเลื่อนไหลอยู่ตลอดเวลา จนดูเหมือนว่าเราอยู่กับการเคลื่อนย้ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งมันเป็นหนทางของชีวิต อิสรภาพในการเคลื่อนย้ายทั้งเรื่องเพศ และการนิยามสไตล์ในการใช้ชีวิตของตัวเอง สอดคล้องกับข้อเสนอของ Freudendal-Pedersen (2009) ที่มองว่าการเคลื่อนย้ายเป็นส่วนสำคัญของชีวิตในยุคทันสมัยที่ได้สร้างรูปแบบของการดำเนินชีวิตใหม่ๆ ยิ่งเคลื่อนย้ายมากขึ้นก็ยิ่งมีอิสรภาพมากขึ้น การเคลื่อนย้ายจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเปลี่ยนรูปทางสังคม

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างทางสังคมของตำบลจระเข้ในยุคปัจจุบัน เมื่ออธิบายด้วยแนวคิดการปรับโครงสร้างในชนบท แนวคิดศูนย์กลางและเขตบริวาร และแนวคิดการเคลื่อนย้าย ทำให้มองเห็นความตึงเครียดจากการปรับตัว แย่งชิง แข่งขัน และต่อรอง ดังนั้นทำอย่างไรจึงจะจัดการกับความตึงเครียดในโครงสร้างนี้ได้ ซึ่งถ้ามีการออกแบบให้ทุกกลุ่มได้รับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมก็จะสามารถสลายกลุ่มการเมืองได้ ที่ผ่านมาระบบราชการยังเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญต่อการ

พัฒนาประชาธิปไตยในชนบทที่มีการแตกตัวของกลุ่ม/ชนชั้นที่หลากหลาย ทำให้เกิดกลุ่มและเครือข่ายที่เป็นอิสระมากมายดังนั้นผู้ต้องการอำนาจทางการเมืองจึงต้องประสานกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ให้ได้ เพื่อที่จะสามารถกุมคะแนนเสียงได้จะเห็นได้จากการกรณีศึกษาการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในบางหมู่บ้านนั้น เดิมฐานคะแนนเสียงที่สำคัญคือเครือญาติและทุน แต่ปัจจุบันได้เริ่มคลี่คลายไปแล้วในบางหมู่บ้านที่มอง “ความไว้วางใจ” เป็นฐานในการตัดสินใจเลือกผู้นำที่สำคัญ

แนวคิดความไว้วางใจตามแนวคิดของ John Locke มองว่าอำนาจอันชอบธรรมและอำนาจสูงสุดนั้นไม่สามารถทึกทักเอาได้ด้วยตัวของมันเอง แต่ต้องผูกพันกับความยุติธรรมที่ตัดสินโดยยึดตามกฎหมาย เนื่องจากในกฎธรรมชาติไม่ได้เขียนถึงความยุติธรรมไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่มันได้ถูกค้นพบอยู่ในจิตใจของมนุษย์ผ่านอารมณ์ความรู้สึกหรือความสนใจเพื่อหลีกเลี่ยงการไม่สามารถทำให้คนอื่นเชื่อได้เพราะไร้ระเบียบที่เหมาะสมกับมนุษย์ในรัฐตามธรรมชาติในขณะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้นเพื่อทำให้เกิดความปลอดภัยและทำให้เกิดสภาพที่เหมาะสมมนุษย์จึงได้มอบอำนาจตามธรรมชาติของตนให้กับสังคมที่เขาอาศัยและชุมชนก็ได้มอบอำนาจอันชอบธรรมใส่ในมือของผู้ที่พวกเขาคิดว่าเหมาะสมด้วยความไว้วางใจว่าจะปกครองผู้คนตามที่ประกาศไว้ในกฎหมายอย่างสันติ สงบ และเหมาะสม (Locke, 2003) ซึ่ง John Dunn ได้เขียนบทความเรื่อง “The concept of ‘trust’ in the politics of John Locke” กล่าวว่า ในการเมืองนั้นมีคำถามที่ลงลึกถึงรากฐานที่สุดและมักถูกถามอยู่เสมอก็คือ อะไรคือลักษณะเฉพาะของมนุษยชาติที่มีเหตุผลที่ดีในการเลือกที่จะ “ทำ” เพราะว่าอะไรที่เขาทำนั้น ย่อมมีเหตุผลที่ดีที่จะทำ ขึ้นอยู่กับว่าเขาไว้วางใจ (trust) และเชื่อมั่น (rely upon) คนอื่นมากแค่ไหน ซึ่งประเด็นนี้เป็นศูนย์กลางของปรัชญาการเมืองที่เชื่อว่าความไว้วางใจอย่างมีเหตุผลนั้นมีอยู่ในความสัมพันธ์ของความมีเหตุผลทางการเมือง ซึ่งแนวคิดเรื่องความไว้วางใจได้สูญหายไปจากปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ ทั้งในฝ่ายมาร์กซิสต์และฝ่ายเสรีนิยมหรืออนุรักษ์นิยม หลักการและเหตุผลของความไว้วางใจนั้น มีอยู่ในโครงสร้างเฉพาะของความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมือง ซึ่งเป็นประเด็นที่กดดันความเข้าใจทางการเมืองไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใดก็ตามในโลกสมัยใหม่ Locke มองว่าความไว้วางใจเป็นศูนย์กลางแห่งความยั่งยืนของสังคม เป็นการขยายขีดความสามารถของมนุษย์ในการร่วมมือกับคนอื่น ความไว้วางใจ คือขีดความสามารถที่คนเรามอบตัวเองให้เพื่อเติมเต็มความคาดหวังที่ถูกทำนองครองธรรมของคนอื่น (Dunn, 1984)ในขณะที่ Larue ToneHosmer อธิบายว่าความไว้วางใจปรากฏอยู่ในความสัมพันธ์ของมนุษย์เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมมีเสถียรภาพ ดังนั้นเมื่อความไว้วางใจถูกทำลาย สังคมก็จะสั่นคลอนและล่มสลายในที่สุด ความไว้วางใจจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในความสัมพันธ์ทางสังคม (Hosmer, 1995) และ Mark Granovetter อธิบายว่าความไว้วางใจ คือความเชื่อมั่นต่อผู้อื่นที่จะกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นบริบทหนึ่งในเครือข่ายทางสังคม ซึ่งความไว้วางใจและข้อผูกมัด

ผูกโยงกับแบบแผนสถาบันทางสังคมของความเป็นเครือญาติ และมิตรภาพ ซึ่งประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจก็ได้รับผลจากทั้งสองสิ่งนี้ด้วย (Granovetter, 2005)

เมื่อนำแนวคิดความไว้วางใจมาอธิบายประชาธิปไตยบนฐานการเมืองของการช่วงชิงตามแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าการชนะกันด้วยคะแนนเสียงเพียงไม่กี่คะแนนก็มีความหมายมาก ดังนั้นการนำเอาแนวคิดเรื่องความไว้วางใจมาอธิบายทำให้เห็นความสำคัญของการเมืองมากขึ้นว่ามีการเมืองชนิดอื่นที่แตกต่างออกไปซึ่งเราควรนำมาวิเคราะห์ด้วย เพราะการเมืองแบบเดิมสนใจเพียงเรื่อง “อำนาจ” แต่กลับไม่สนใจเรื่อง “ความไว้วางใจ” ดังนั้นการชนะการเลือกตั้งด้วยฐานคิดแบบเดิมๆ ก็ชนะกันเพียงไม่กี่คะแนน แต่ถ้าหากชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ ก็จะชนะกันด้วยคะแนนเสียงแบบถล่มทลาย แต่ความไว้วางใจมีหลายระดับ (hierarchy) ถ้าเป็นการเมืองในวงแคบๆ เช่น ระดับหมู่บ้านหรือตำบล ก็จะสามารถนำแนวคิดความไว้วางใจไปปรับใช้ได้ง่าย แต่ถ้าเป็นวงใหญ่ๆ เช่น ระดับจังหวัดหรือระดับชาติ การนำแนวคิดความไว้วางใจไปปรับใช้ก็จะยากขึ้นแต่ก็ไม่ใช่เรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่คนในชนบทอีสานไว้วางใจพรรคการเมืองบางพรรค เพราะเชื่อมั่นในนโยบายของพรรคว่าจะทำให้คนในชนบทได้รับผลประโยชน์ ต่างจากการทำงานของพรรคการเมืองอื่นๆ ที่เคยเป็นรัฐบาลผ่านมา เป็นต้นอาจจะนำแนวคิด “อำนาจนำ” (hegemony) ของ Antonio Gramsciมาใช้อธิบายได้ซึ่งGramsci ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงสังคมการเมืองกับประชาสังคม (political society and civil society) “สังคมการเมือง” เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจของรัฐที่มีเป้าหมายผนวกรวมมวลชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีการผลิต ส่วน “ประชาสังคม” เป็นปริมณฑลของความเป็นส่วนตัว (private) ที่รัฐไม่มีอำนาจผูกขาด ซึ่งรัฐพยายามจะเข้ายึดพื้นที่ของประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ทั้ง “กลไกการใช้กำลังบังคับ” (coercion) และ “กลไกการสร้างความยินยอมพร้อมใจ” (consent) (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)ในกรณีการขยายแนวคิดการเมืองบนฐานความไว้วางใจ ผ่านการโฆษณาประชาสัมพันธ์ สร้างความรู้สึกร่วม ก็เป็นการใช้ “กลไกสร้างความยินยอมพร้อมใจ” มาเป็นวิธีการสำคัญในการขยายแนวทางนี้

10. สรุป

จากบริบททางประวัติศาสตร์ชุมชนในภาพรวม พบว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านในยุคบุกเบิกก่อตั้งถิ่นฐาน/พึ่งพิงธรรมชาติยุคนี้ชาวบ้านพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพจำเป็นต้องอาศัยความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัย ระบบอุปถัมภ์จึงยังทำงานได้ดีในยุคนี้ในยุคเศรษฐกิจระบบตลาดและการผลิตสินค้าเกษตรเป็นยุคที่พืชเศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทในวิถีการผลิตของชุมชนมากขึ้นชาวบ้านต้องพึ่งพาทรัพยากรจากผืนดินเพื่อการผลิตเชิงพาณิชย์ เริ่มมีความสัมพันธ์กับระบบตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดดอนโมง ทำให้พ่อค้ากับชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่น ต่อมา

เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่มีการทำเกษตรแบบพันธะสัญญากับโรงงานอุตสาหกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ากับชาวบ้านขาดหายไปในยุคแรงงานย้ายถิ่นและเข้าสู่วิถีการผลิตระบบอุตสาหกรรมการรุกคืบของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ การผลิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเคยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ (ในยุคบุกเบิกก่อตั้งถิ่นฐาน) เปลี่ยนมาเป็นพึ่งพิงผืนดินเพื่อการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ โดยใช้แรงงานในครัวเรือนผลิตพืชเกษตรซึ่งเป็นของตนเองเพื่อส่งขาย (ในยุคเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด) ต่อมาชาวบ้านเปลี่ยนมาพึ่งพิงทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก โดยเปลี่ยนเป็นแรงงานย้ายถิ่น ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และกลายมาเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม โดยเป็นแรงงานเพื่อการผลิตของคนอื่น

พื้นที่ศึกษาจึงมีการปรับโครงสร้างเป็นแบบ “ศูนย์กลางและเขตบริวาร” (center and periphery)มีตลาดดอนโมงเป็น “ศูนย์กลาง” ดึงดูดทรัพยากรและผลผลิตจากพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ล้อมรอบที่เป็น “เขตบริวาร” ต่อมาโรงงานอุตสาหกรรมและห้างค้าปลีกขนาดใหญ่กลายเป็น “ศูนย์กลางใหม่”การเกิดขึ้นของ “ตลาดนัด” ที่ไม่ตั้งอยู่กับที่ ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนย้ายเข้าไปให้บริการถึงในชุมชน ซึ่งดึงดูด/แย่งชิง/ต่อรองผลผลิตทั้งในและนอกภาคเกษตร จนทำให้ “ศูนย์กลางเก่า” เริ่มซบเซา

การปรับโครงสร้างในชนบทนำไปสู่การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคนที่หลากหลาย มีการจัดความสัมพันธ์ใหม่บนฐานอำนาจ ทรัพยากร วิถีการผลิต และทุน ซึ่งล้วนไปสัมพันธ์กับการเมืองในชนบท ทั้งที่เป็นกลุ่มการเมืองสถาบันและกลุ่มการเมืองนอกสถาบันเกิดกลุ่มและเครือข่ายใหม่ๆ ที่เป็นอิสระมากขึ้น (เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัฒนธรรม เครือข่ายขายประกันชีวิต เป็นต้น) นักการเมืองจึงต้องประสานกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อจะสามารถกุมฐานเสียงได้ เพราะเขาไม่มีอิทธิพลเหนือฐานเสียงอย่างเด็ดขาดเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต

สาระสำคัญของจินตนาการความเป็นประชาธิปไตย คือ “เสมอภาคและเสรีภาพ” ซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนชนบทนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม เกิดรูปแบบการเมืองที่ก้าวเข้าไปใกล้จินตนาการความเป็นประชาธิปไตยบนฐาน “ความไว้วางใจ” (trust) ที่จะนำไปสู่เสรีภาพและเสมอภาค ดังกรณีศึกษาการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านที่ชาวบ้าน “ผู้เลือก” ตัดสินใจบนฐานความไว้วางใจผลงาน ทำให้เป็นอิสระจากอิทธิพลของเครือญาติและทุนดังที่เคยเป็นมาในอดีต

“โครงสร้างอารมณ์ความรู้สึก” เป็นชุดความสัมพันธ์ที่อยู่ภายในตัวเรา ประสบการณ์ทางสังคมยังคงเป็นเพียงกระบวนการ ยังไม่ถูกรับรู้ในระดับสังคม แต่มันได้เกิดขึ้นแล้วภายในตัวบุคคล จึงอาจยังมองไม่เห็นการแตกตัวทางชนชั้นชัดเจน แต่จะมองเห็นจุดกระเพื่อมของความเปลี่ยนแปลงอยู่บนฐานชนชั้น ซึ่งเป็นความฝัน ความหวังในการเลื่อนฐานะหรือชนชั้น สามารถอธิบายการ

เชื่อมต่อทรัพยากรหรือทุนของคนในชนบท แล้วทำให้เกิดฐานะใหม่หรือเกิดการแตกตัวทางชนชั้น ตัวอย่างเช่น วาทกรรม “ไพร่-อำมาตย์” เมื่อนำมารวมกับนโยบายรัฐบาลที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์ ซึ่งถูกเรียกว่า “ประชานิยม” แสดงให้เห็นการก่อรูปของอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มชาวบ้านที่คล้าย “สำนึกทางชนชั้น” เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในแต่ละยุคที่ผ่านมา ล้วนสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกของคนกลุ่มต่างๆ ที่สัมพันธ์กับสถาบันการผลิต การก่อรูป และประสบการณ์ประชาธิปไตยบนฐาน “ความไว้วางใจ” ได้เกิดขึ้นแล้วในตัวบุคคล อาจจะยังไม่ได้ขยายสู่สังคมในวงกว้าง แต่ก็แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงจินตนาการความเป็นประชาธิปไตยที่ไม่หยุดนิ่ง และยังคงเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องเดิมคนรวยเท่านั้นที่เข้าสู่การเมือง เป็นการสะสมความมั่งคั่งเพื่อเข้าสู่การเมือง กลายเป็นกระบวนการของคนรวย การเลือกตั้งก็เป็นเพียงการทำให้เกิดความชอบธรรม เปรียบเสมือนพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของคนรวยที่เข้าสู่การเมือง แต่บทเรียน/ประสบการณ์ของการเมืองท้องถิ่นของชาวบ้านและกลุ่มคนต่างๆ ในตำบลจระเข้แสดงให้เห็น “สำนึกร่วม” ของความเป็นประชาธิปไตย ชาวบ้านในฐานะ “ผู้เลือก” ได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการเลือกผู้นำบนฐานของความไว้วางใจ (trust) มากกว่าปัจจัยแวดล้อมอื่นๆเป็นการทำให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นมี “อิสรภาพ” จากการถูกครอบงำการตัดสินใจเลือกผู้นำหรือนักการเมืองภายใต้ระบบอุปถัมภ์แบบเดิมๆการเลือกตั้งจึงเป็นโอกาสต่อรองของคนจน หากเขามีข้อมูลว่านโยบายหาเสียงนั้นมันเป็นจริงได้หรือไม่ การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเปิดเผยข้อมูลจะทำให้ชาวบ้านสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจเป็นยุทธศาสตร์หรือเป็นจุดคานงัดที่ทำให้ประชาธิปไตยมีประโยชน์ต่อคนจนมากขึ้น

ภาคผนวก

กำนันตำบลจระเข้

คนที่ 1 (พ.ศ. 2355-2380) นายเหล็ก แสนบุราณ ได้รับแต่งตั้งเป็นขุนประสิทธิฤทธิ์ไกรปกครองตำบลแข้เป็นคนแรก ในช่วงนั้นตำบลแข้มีอาณาเขตกว้างขวางมาก โดยทิศเหนือมีอาณาเขตครอบคลุมถึง 2 ตำบล คือ ตำบลบ้านกงและตำบลบ้านผือ ทิศใต้ครอบคลุมตำบลยางคำ ทิศตะวันออกติดเทือกเขาภูกระแต ทิศตะวันตกติดตำบลบ้านเม็ง เครือญาติของนายเหล็กที่ขึ้นเป็นผู้นำชุมชน มีนายดอก แสนบุราณ น้องชาย เป็นผู้ใหญ่บ้านหนองหอย

คนที่ 2 (พ.ศ.2380-2400) นายหมื่นกรณ์ (ไม่ทราบนามสกุล) เป็นคนบ้านเม็ง (ปัจจุบันแยกเขตปกครองออกเป็นตำบลบ้านเม็ง)

คนที่ 3 (พ.ศ. 2400-2435) นายคำพุ (ไม่ทราบนามสกุล) เป็นคนบ้านกง (ปัจจุบันแยกเขตปกครองออกเป็นตำบลบ้านกง)

คนที่ 4 (พ.ศ. 2435-2460) นายคำหมา แสนบุราณ เป็นเครือญาติรุ่นหลังๆ ของนายเหล็ก แสนบุราณ เป็นคนบ้านโพธิ์ตาก (ปัจจุบันแยกเขตปกครองเป็นตำบลบ้านผือ) ในช่วงที่นายคำหมา แสนบุราณ ปกครองตำบลแข้อยู่นี้มีการเปลี่ยนชื่อตำบลเป็น “ตำบลจระเข้” ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันในช่วงนี้จึงมีการแยกเขตการปกครองของตำบลบ้านเม็ง ตำบลบ้านกง และตำบลบ้านผืออกไป (ต่อมาตำบลบ้านผือแยกออกจากตำบลบ้านกง ในปี พ.ศ. 2522)

คนที่ 5 (พ.ศ. 2460-2495)นายจันทร์ นิระพันธ์ กำนันตำบลจระเข้คนที่ 5เป็นคนบ้านยางคำ (ปัจจุบันแยกเขตปกครองเป็นตำบลยางคำ) เป็นผู้นำในการสร้างถนนแยกจากถนนมะลิวัลย์เข้าสู่ตำบลยางคำ จนชาวบ้านยกย่องโดยนำเอานามสกุล “นิระพันธ์” มาตั้งเป็นชื่อถนน ด้วยคุณงามความดีส่งผลให้เครือญาติได้รับเลือกเป็นผู้นำในพื้นที่ตำบลยางคำในเวลาต่อมาผู้นำในยุคนี้เป็นช่วงของผู้นำที่พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เนื่องจากมีการตั้งโรงฝิ่นในปี พ.ศ. 2470 ทำให้มีผู้คนมากมายเข้ามาที่ตลาดบ้านกง และต่อมามีการสร้างถนนมะลิวัลย์ในปี พ.ศ. 2493 และมีการย้ายตลาดบ้านกงมาตั้งเป็นตลาดดอนโมงในปี พ.ศ. 2495 ทำให้ในยุคของนายจันทร์ ซึ่งเป็นผู้นำสร้างถนนเชื่อมต่อจากถนนมะลิวัลย์เข้ามาสู่พื้นที่ตำบลยางคำในปัจจุบัน จึงได้รับความศรัทธาจากชาวบ้าน และยังทำให้ตลาดดอนโมงมีความสำคัญมากขึ้น กลายเป็นจุดเชื่อมต่อของพื้นที่ 4 ตำบล คือ จระเข้ ยางคำ บ้านกง และบ้านผือ

คนที่ 6 (พ.ศ. 2495-2502) นายเคน สมศรี เป็นกำนันตำบลจระเข้คนที่ 6เป็นคนบ้านยางคำ และเป็นลูกหลาน-เครือญาติของนายจันทร์ นิระพันธ์ ได้ขึ้นเป็นกำนันคนต่อมา และลูกหลานของ

นายเคนได้ขึ้นเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านในตำบลยางคำต่อมาหลายคน (หลังจากที่แยกเขตการปกครองออกจากตำบลจระเข้แล้ว)

คนที่ 7 (พ.ศ. 2502-2502) นายสุบรรณ แสนบุราณ เป็นกำนันตำบลจระเข้คนที่ 7 เป็นคนบ้านจระเข้ เป็นคนรุ่นลูกหลานของนายเหล็ก แสนบุราณ คนในตระกูล “แสนบุราณ” ในช่วงหลังๆ มามักเป็นนักเลง ไม่เกรงกลัวใคร รวมทั้งข้าราชการระดับสูงและผู้มีอิทธิพลต่างๆ จนทำให้ผู้มีอำนาจในจังหวัดไม่พอใจ นายสุบรรณอยู่ในตำแหน่งได้เพียง 81 วันก็ถูกยิงเสียชีวิตขณะที่ออกไปจับโจรแถวบ้านยางคำ บ้านหว้า (ชาวบ้านเล่าต่อๆ กันว่าเพราะนายสุบรรณไม่เกรงกลัวใคร จนทำให้ผู้มีอำนาจซึ่งเป็นข้าราชการฝ่ายปกครองในจังหวัดไม่พอใจ จึงถูกล่อให้ไปจับโจร แล้วถูกตำรวจซุ่มยิงตาย) และมีคนในครอบครัวของนายสุบรรณ ถูกยิงเสียชีวิตอีกในเวลาต่อมา 3-4 คน ต่อมาน้องชายของนายสุบรรณก็ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านจระเข้ด้วย จากการที่คนในตระกูลนี้รุ่นหลังๆ มักเป็นนักเลง ชาวบ้านจึงเริ่มหมดความศรัทธาจนทำให้คนในตระกูล “แสนบุราณ” ซึ่งเป็นตระกูลผู้ก่อตั้งตำบลจระเข้ห่างหายไปจากแวดวงการเมืองการปกครองของตำบล มีเพียงน้องชายของนายสุบรรณที่ได้เข้ามาเป็นสารวัตกำนันในช่วงที่นายประยูร ผุยมูลตรี เป็นกำนัน แต่ปัจจุบันก็เสียชีวิตแล้ว ในช่วงนี้เป็นยุคที่ข้าราชการมีอำนาจ และไม่พอใจผู้ต่อต้าน อีกทั้งมีโจรผู้ร้ายชุกชุม ชาวบ้านจึงมักเลือกผู้นำที่เป็นนักเลง เก่งกล้า เพื่อไปปราบโจรผู้ร้าย ซึ่งในยุคนี้มีการตั้งโรงฝิ่นในเขตที่ตลาดบ้านกง ซึ่งในขณะนั้นยังอยู่ในเขตปกครองของตำบลจระเข้ ถึงแม้ต่อมาจะมีการประกาศให้ยกเลิกโรงฝิ่นในปี พ.ศ. 2503ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ แต่ก็ยังมีการลักลอบขายฝิ่น กัญชา และเฮโรอีนกันอยู่

คนที่ 8 (พ.ศ. 2502-2515) นายพูล สูงเนิน เป็นกำนันตำบลจระเข้คนที่ 8 ในช่วงนี้ตำบลยางคำแยกเขตการปกครองออกจากตำบลจระเข้แล้ว (ในปี พ.ศ. 2511) ดังนั้นเขตปกครองของตำบลจระเข้ที่เป็นอยู่ดังปัจจุบันจึงเริ่มในช่วงนี้ นายพูลเป็นคนที่มีพื้นเพมาจากอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เข้ามาแต่งงานมีครอบครัวอยู่ที่บ้านโพนสว่าง (ม.4) ตำบลจระเข้ และต่อมาได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นคนที่มีนิสัยนักเลง ไม่เกรงกลัวผู้มีอิทธิพล เช่นเดียวกับนายสุบรรณ แสนบุราณ ทำให้ผู้ใหญ่บ้านในเขตตำบลจระเข้เลือกให้เป็นกำนัน (ในช่วงนั้นการเลือกตั้งกำนันโดยผู้ใหญ่บ้าน) ในรุ่นลูกของนายพูลจึงได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน (ม.4) คนต่อมา บางคนได้รับเลือกเป็น ส.อบต. ในช่วงเวลาต่อมาไม่มีคนในตระกูลนี้ได้ขึ้นเป็นผู้นำระดับบริหาร

คนที่ 9 (พ.ศ. 2515-2520)นายวาณิชย์ ฤทธิ์มนตรี กำนันตำบลจระเข้คนที่ 9 เดิมเป็นคนตำบลโนนทัน อำเภอหนองเรือ มาเป็นครูและมีครอบครัวอยู่ที่บ้านจระเข้หลังจากออกจากราชการ (ชาวบ้านเล่าว่านายวาณิชย์ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้จ้างวานฆ่าครูด้วยกันตาย จึงต้องออกจากราชการเพื่อมาสู้คดี แต่ก็ถูกจำคุกอยู่ประมาณ 2-3 ปี) ก็ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นกำนันในเวลา

ต่อมา เนื่องจากนายวาณิชย์เป็นคนที่มีบุคลิกดี พูดจาน่าเชื่อถือ ถึงแม้จะมีความเป็นนักเลง แต่ก็ไม่ได้แสดงตัวเปิดเผย เป็นคนมีฐานะปานกลาง ไม่ถึงกับร่ำรวย แต่นายวาณิชย์ก็ยังได้รับเลือกเป็น สส. ปฏิรูป (ยุคคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินของพลเรือเอกสงัด ชลออยู่)อยู่ในวาระประมาณ 2 ปี หลังออกจากการเป็น สส. ปฏิรูป ก็ได้กลับมาเป็นกำนันต่อ เนื่องจากยังไม่เกษียณอายุ ในรุ่นลูกของนายวาณิชย์ก็มารับราชการครู แล้วลาออกไปเป็นทนายความ ไม่มีเครือญาติคนใดเข้าสู่แวดวงการเมืองการปกครองอีก จะเห็นได้ว่าผู้นำที่ชาวบ้านเลือกนั้น ตั้งแต่ช่วงก่อตั้งชุมชนมาจนถึงนายวาณิชย์ เป็นคนที่มีลักษณะเป็นนักเลง เก่งกล้า ไม่กลัวใคร

คนที่ 10 (พ.ศ. 2520-2525)นายจินดา คำสุพรม กำนันตำบลจระเข้คนที่ 10เป็นคนที่มีพื้นเพมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ เนื่องจากเป็นลูกของพระที่มีสมณะศักดิ์เป็นท่านเจ้าคุณอยู่ในจังหวัดขอนแก่น จึงมาบวชพระอยู่ที่บ้านหัวนา (ม.2) จนได้ขึ้นเป็นเจ้าอาวาส แล้วสึกออกมาแต่งงานอยู่ในบ้านหัวนาเป็น “หมอธรรม” ให้การรักษาดูแลผู้เจ็บป่วยจากการกระทำของผีหรือคุณไสย จนชาวบ้านศรัทธาเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นกำนันในเวลาต่อมา เนื่องจากนายจินดาไม่มีบุตรสืบทอดตระกูลอีกทั้งยังเป็นคนต่างถิ่น จึงไม่มีเครือญาติคนใดสืบทอดอำนาจต่อแต่หลังจากเกษียณอายุแล้ว เวลาพูดคุยกับชาวบ้านก็มักจะอ้างว่าตนเป็นกำนันเก่าอยู่เสมอ

คนที่11 (พ.ศ. 2525-2539) นายเขียม แพงบุบผา เป็นกำนันคนที่ 11ของตำบลจระเข้เป็นผู้ใหญ่บ้านหัวนา (ม.3) และได้รับเลือกเป็นกำนันในเวลาต่อมา นายเขียมก็เป็นคนฐานะปานกลาง ไม่ได้มีทรัพย์สินหรือที่ดินมากมาย แต่เหตุผลที่ชาวบ้านเลือกให้เป็นผู้นำก็เพราะคุณงามความดี เช่นเดียวกับนายจินดา การเลือกผู้นำในยุคของนายจินดาและนายเขียม ชาวบ้านเลือกผู้ที่มีคุณงามความดี และมีลักษณะประนีประนอมมากขึ้น ลักษณะของผู้นำในยุคนี้จึงต่างจากไปจากผู้นำในยุคแรกๆ

คนที่ 12 (พ.ศ. 2539-2552) นายประยูร ผุยมูลตรี เป็นกำนันคนที่ 12ของตำบลจระเข้ เป็นคนที่เกิดอยู่บ้านจระเข้ จึงมีเครือญาติมากมาย ต่อมาได้มาแต่งงานกับลูกสาวของผู้ใหญ่บ้านจระเข้ในขณะนั้น ทำให้นายประยูรยิ่งมีเครือข่ายกว้างขวาง และมักได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมในงานกิจกรรมของชุมชน งานลูกเสือชาวบ้าน และเวทีประชุมของสภาตำบลเป็นประจำ แม้จะไม่มีตำแหน่งใดๆ ในสภาตำบลก็ตาม เนื่องจากนายประยูรมักจะถกเถียง ให้ข้อมูล นำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินโครงการของสภาตำบลอยู่เป็นประจำ โดยนายประยูรก็มักเข้าร่วมประชุมสม่ำเสมอ แม้จะไม่ได้รับเบี้ยประชุมก็ตาม ก่อนที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านจระเข้ นายประยูรไปทำงานรับจ้างในต่างประเทศ โดยไปและกลับมาแล้ว 3 รอบ ในรอบสุดท้ายได้ไปทำงานที่ประเทศลิเบียเป็นเวลา 3 ปี ได้เงินกลับมาสร้างบ้าน และเป็นช่วงที่ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น (ซึ่งเป็นพ่อของภรรยา) จะเกษียณอายุ จึงไม่ได้กลับไปทำงานในต่างประเทศอีก โดยนำเงินบางส่วนที่ได้กลับมา

จากการทำงานต่างประเทศ มาสมทบกับเงินที่ได้รับสนับสนุนจากพี่ชาย (ซึ่งเป็นพระนักเทศน์) นำมาใช้ในการลงสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านและต่อมาก็ได้รับเลือกให้เป็นกำนัน โดยนายประยูรวางแผนไว้แล้วว่าหลังจากได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว จะสมัครเป็นกำนันต่อ หากไม่ได้รับเลือกเป็นกำนันก็จะลาออกจากผู้ใหญ่บ้านด้วย แล้วกลับไปทำงานรับจ้างในต่างประเทศอีก นายประยูรได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะที่มีอายุ 35 ปี แล้วก็ได้รับเลือกเป็นกำนัน และในช่วงการเปลี่ยนแปลงจากสภาตำบลไปสู่การเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล นายประยูรได้เป็นประธานบริหาร อบต. โดยตำแหน่ง อีก 2 ปี จนกระทั่งเกษียณอายุ จะเห็นได้ว่าผู้นำตั้งแต่ในยุคก่อตั้งชุมชน จนมาถึงนายประยูร ทุกคนมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร ถึงแม้นายประยูรจะเคยไปทำงานรับจ้างในต่างประเทศ แต่ก็กลับมาทำเกษตรกรรมจนถึงปัจจุบันนี้ โดยปลูกพืชผัก เพาะเห็ด ส่งขายตลาดนัดในตำบลเป็นประจำ ซึ่งได้รับประโยชน์จากการเกิดขึ้นของตลาดนัด (mobile market) ทำให้มีแหล่งขายผลผลิตที่ไม่ไกลจากชุมชน

คนที่ 13 (พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน) นางรัชนี ลาโสม เป็นกำนันตำบลจระเข้คนที่ 13 เดิมเป็นผู้ใหญ่บ้านโพนสว่าง (ม.10) ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาลดอนโมง มีอาชีพหลักค้าขาย ครอบครัวของนางรัชนี เริ่มมีฐานะดีขึ้นมาตั้งแต่รุ่นพ่อที่ประกอบอาชีพค้าขายสินค้าทั่วไปอยู่ที่ตลาดดอนโมง จากนั้นจึงลงทุนซื้อที่ดินบริเวณหลังมหาวิทยาลัยขอนแก่น และทำธุรกิจเปิดหอพักให้นักศึกษาเช่า ดังนั้นปัจจุบันรายได้หลักของนางรัชนีจึงมาจากการประกอบธุรกิจหอพักในเมืองขอนแก่น ส่วนธุรกิจค้าขายที่ตลาดดอนโมงนั้นได้เลิกกิจการไปแล้ว หลังจากที่ตลาดดอนโมงซบเซา นางรัชนีจึงเป็นผู้นำของตำบลจระเข้คนแรกที่มีฐานทางเศรษฐกิจมาจากการค้าขายและบริการ ส่วนผู้นำคนอื่นๆ ที่ผ่านมามีฐานทางเศรษฐกิจจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างในต่างประเทศ

บทที่ 4

กรณีศึกษา ตำบลวังสวาบ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น

รายงานความก้าวหน้า “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน” พื้นที่ตำบลวังสวาบ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น[1] ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 4 ประเด็นใหญ่ๆ คือ

1. บริบทพื้นที่ตำบลวังสวาบ

2. การเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ของตำบลวังสวาบ

2.1 ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.2474 - พ.ศ.2507)

2.2 ยุคการขยายอำนาจรัฐเพื่อควบคุมทรัพยากรและการตอบโต้ต่อรองของท้องถิ่น (พ.ศ.2508 - 2536)

2.3 ยุคสัมปทานโรงโม่หินและการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองในท้องถิ่น (พ.ศ. 2519 – ปัจจุบัน)

3. การจัดตั้งทางสังคมภายในตำบลวังสวาบ

4. ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด

1. บริบทพื้นที่ของตำบลวังสวาบ

1.1 ที่ตั้ง

ตำบลวังสวาบถือเป็นตำบลที่อยู่ไกลที่สุดของจังหวัดขอนแก่น ติดกับรอยต่ออำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ห่างจากอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 125 กิโลเมตร ทิศเหนือติดกับพื้นที่ตำบลศรีฐาน อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย ทิศใต้ติดกับพื้นที่ตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ทิศตะวันออกติดกับพื้นที่ตำบลห้วยม่วง อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น และทิศตะวันตกติดกับพื้นที่ตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ สภาพพื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นที่ราบเชิงเขามีภูเขาล้อมรอบ ได้แก่ ภูบ้าน ภูฝ้าย ภูห้วยหม้อแตก ภูตาหลอ ภูหลุมเหล็ก ภูขี้ไก่ ซึ่งพื้นที่รายรอบตำบลวังสวาบถือว่าเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์แวดล้อมไปด้วยสัตว์ป่ามากมาย และยังอุดมไปด้วยแร่หินปูน ซึ่งเป็นภูเขาตั้งอยู่เรียงรายในพื้นที่

[1] เนื่องจากผู้วิจัยได้ทำการวิจัยในประเด็นที่มีความเปราะบาง ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่วิจัย ดังนั้นผู้วิจัยได้ทำการสมมติชื่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในบางประเด็นเพื่อความเหมาะสม

การเดินทางเข้าไปในพื้นที่ตำบลวังสวาบปัจจุบันสามารถเดินทางได้จาก 2 เส้นทางหลัก ประกอบด้วย เส้นทางที่ 1 จากทางหลวงแผนดินหมายเลข 201 (ชุมแพ-เลย) เลี้ยวซ้ายเข้าสู่ทางหลวงชนบทหมายเลข 2361 (บ้านหนองเขียด-วังสวาบ) ระยะทางประมาณ 30กิโลเมตร เส้นทางที่ 2 จากทางหลวงแผนดินหมายเลข 12 (ชุมแพ-คอนสาร-หล่มสัก) เลี้ยวขวาเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 2361 บริเวณบ้านหนองแห้ว ระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร โดยถนนหมายเลข2361 จะไปสิ้นสุดที่บ้านวังกกแก้วเท่านั้นเนื่องจากพื้นที่ขึ้นไปเป็นภูเขาสูงชันล้อมรอบ

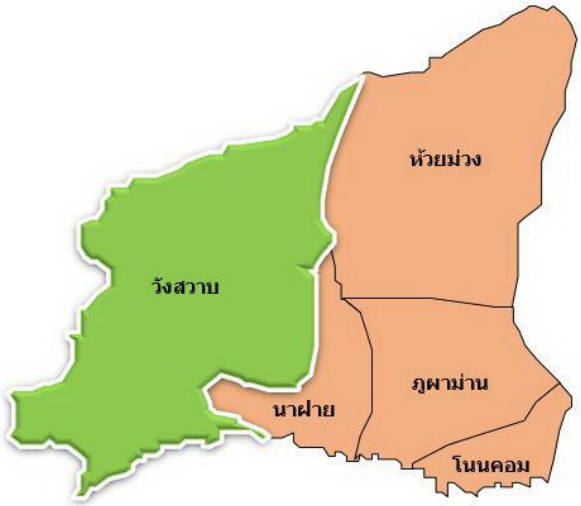

ภาพที่ 7 แผนที่แสดงอาณาเขตตำบลวังสวาบ

1.2 เขตการปกครอง

ตำบลวังสวาบประกอบด้วยหมู่บ้าน 10 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

หมู่ 1 บ้านวังสวาบ

หมู่ 2 บ้านวังผาดำ

หมู่ 3 บ้านหนองแห้ว

หมู่ 4 บ้านวังมน

หมู่ 5 บ้านเขาวง

หมู่ 6 บ้านวังใหม่

หมู่ 7 บ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่าน

หมู่ 8 บ้านฝายตาสวน

หมู่ 9 บ้านวังกกแก้ว

หมู่ 10 บ้านโนนเตาเหล็ก

ภาพที่ 8 แผนที่แสดงตำแหน่งหมู่บ้านภายในตำบลวังสวาบ

ตำบลวังสวาบมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 886 หลังคาเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 3,919 คน แยกเป็นชาย 1,557 คน หญิง 1,430 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ: 2556) เดิมทีพื้นที่ตำบลวังสวาบตั้งอยู่ในพื้นที่ของตำบลนาฝายซึ่งอยู่ทางทิศตะวังตกของตำบล แต่ได้แยกออกมาตั้งเป็นตำบลวังสวาบในปี พ.ศ. 2540 โดยนำชื่อของหมู่บ้านวังสวาบมาเป็นชื่อตำบล มีการยกระดับสภาตำบลวังสวาบขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบในปีนั้นเอง

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวตำบลวังสวาบนิยมตั้งบ้านเรือนบริเวณที่ราบเชิงหุบเขา อย่าไรก็ตามมี 2 หมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาได้แก่ บ้านตาดฟ้า และบ้านดงสะคร่าน การตั้งบ้านเรือนของชาวตำบลวังสวาบจะตั้งอยู่แถบทางด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ของตำบลซึ่งเป็นพื้นที่ราบเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม

1.3 สภาพภูมิอากาศ

เนื่องจากสภาพพื้นที่ตั้งของตำบลวังสวาบเป็นพื้นที่ล้อมรอบภูเขา จึงทำให้มีสภาพภูมิอากาศที่ค่อนข้างร้อนชื้น มีฝนตกตลอดทั้งปี ซึ่งเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ส่วนหน้าหนาวสภาพอากาศจะค่อนข้างหนาวแต่ชื้นเนื่องจากตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ โดยอุณหภูมิโดยเฉลี่ยของตำบลวังสวาบอยู่ที่ประมาณ 32 องศาเซลเซียส ส่วนหน้าหนาวอุณหภูมิโดยเฉลี่ยจะอยู่ที่ 14 องศาเซลเซียส

1.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

แหล่งน้ำ

พื้นที่ตำบลวังสวาบประกอบด้วยลำห้วยสำคัญ คือ ลำห้วยสังขะยวน ซึ่งชาวบ้านบริเวณตำบลวังสวาบและตำบลนาฝายใช้เป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคสำคัญของชุมชน ลำห้วยสังขะยวนถือเป็นพื้นที่ต้นน้ำของลำน้ำพอง ห่างจากชุมชนประมาณ 6-7 กิโลเมตร โดยเริ่มจากบริเวณพื้นที่ป่าทางด้านทิศเหนือของตำบลวังสวาบไหลเรื่อยลงสู่พื้นที่ต่ำไปทางทิศใต้ของตำบลวังสวาบ นอกจากนี้ยังมีห้วยหม้อแตก และห้วยปางไฮซึ่งถือเป็นลำน้ำสาขาของลำห้วยสังขะยวน ซึ่งลำห้วยสาขาทั้ง 2 นี้จะไหลบรรจบกับห้วยสังขะยวนบริเวณทางทิศใต้ของหมู่บ้านวังสวาบ จากนั้นห้วยสังขะยวนจะไหลลงไปยังพื้นที่บ้านนาฝายและไหลรวมกับลำเชิญ ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาสำคัญของลำน้ำพอง ห้วยสังขะยวนถือว่าเป็นลำห้วยที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ซึ่งทางชุมชนวังสวาบได้มีการสร้างฝายเพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านการเกษตรมาเป็นเวลานาน อาทิ ฝายตาสวน ซึ่งตั้งอยู่บริเวณบ้านฝายตาสวน เป็นต้น

ป่าไม้

พื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นพื้นที่ภูเขาซึ่งมีป่าไม้ขึ้นอย่างหนาแน่น พื้นที่ส่วนหนึ่งของตำบลเป็นพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงลาน ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่านและอุทยานแห่งชาติน้ำหนาว ลักษณะของป่าไม้บริเวณนี้จะเป็น ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และสวนป่า มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ประดู่ แดง ตะแบก มะค่าโมง เต็ง รัง เหียง พลวง ยาง สัก ไผ่ชนิดต่าง ๆ และพรรณไม้พื้นล่างที่สำคัญได้แก่ ต้นลาน หวาย พืชสมุนไพร และกล้วยไม้ต่างๆ ส่วนสัตว์ป่าที่พบได้แก่ เลียงผา เก้ง หมูป่า ลิง กระต่ายป่า นิ่ม ตะกวด นก และอื่นๆ อย่างไรก็ตาม การทำสัมปทานป่าไม้ในอดีต ประกอบกับการเข้าไปบุกแผ้วทางป่าของชาวบ้านเพื่อประกอบเกษตรกรรมทำให้พื้นป่าและจำนวนสัตว์ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว

1.5 สภาพเศรษฐกิจของตำบลวังสวาบ

อาชีพสำคัญของชาวบ้านชุมชนวังสวาบได้แก่ เกษตรกรรม โดยมีสัดส่วนถึงร้อยละ 80 ของประชากรตำบลวังสวาบ รองลงมาคืออาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น ภายในโรงงานอุตสาหกรรม คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 15 และอาชีพอื่นๆ เช่น รับราชการ เลี้ยงสัตว์ โดยมีเพียงร้อยละ 5 (องค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ, 2556) อ้อยและข้าวโพดเป็นพืชไร่ชนิดหลักที่นิยมปลูกในพื้นที่ โดยเฉพาะอ้อยซึ่งได้รับการสนับสนุนด้านอุปกรณ์และเงินทุนจากทางโรงงานน้ำตาล ชาวบ้านในพื้นที่ยังคงนิยมปลูกข้าวไร่บ้างประปราย นอกจากนี้ชาวบ้านในพื้นที่ยังปลูกผักเพื่อส่งขายยังตลาดต่างๆ ผักที่นิยมปลูกได้แก่ พริก กะหล่ำปลี ผักกาด หน่อไม้ฝรั่ง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว สลับกับการทำนา รายได้หลักของชาววังสวาบในพื้นที่ปัจจุบันมาจากการปลูกผักเชิงพานิช และการทำไร่อ้อย มีการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับตลาด แต่เป็นการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มสหกรณ์ผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง เป็นต้น ส่วนอาชีพรองของชาววังสวาบ ได้แก่ อาชีพรับจ้างทั่วไป มีเพียงส่วนน้อยที่ประกอบอาชีพรับราชการ จากการที่ฐานการผลิตที่ยังคงพึ่งพิงอยู่กับภาคการเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่มีรายได้เฉลี่ยต่อครอบครัวต่อปีไม่สูงมากนัก

1.6 สภาพสังคมและวัฒนธรรมของตำบลวังสวาบ

ชาวบ้านตำบลวังสวาบมีเชื้อสายไทยอีสานเป็นส่วนใหญ่ แต่ทั้งนี้ลักษณะการพูดจะเป็นสำเนียงไทเลยเนื่องจากมีอาณาเขตติดกัน ชาวบ้านในชุมชนนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด มีศาสนาสถานคือ วัด จำนวน 4 แห่ง คือ บ้านเขาวง, บ้านวังใหม่, บ้านหนองแห้ว, บ้านวังมน และสำนักสงฆ์ จำนวน 9 แห่ง คือ บ้านวังสวาบ, บ้านวังผาดำ, บ้านหนองแห้ว, บ้านดงสะคร่าน, บ้านฝายตาสวน, บ้านวังกกแก้ว และบ้านโนเตาเหล็ก

ขนบธรรมเนียมประเพณี ตำบลวังสวาบมีประเพณีที่เป็นลักษณะเฉพาะ คือ ประเพณีตรุษไทย หรือบุญเดือนสี่ ซึ่งในประเทศไทยมีเพียง 2 อำเภอเท่านั้นที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ ประเพณีตรุษไทยนี้จะมีการละเล่นของชาวบ้านหลายอย่างที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น การเล่นสะบ้า การแข่งไม้โถกเถก เป็นต้น มีการทำอาหารที่มีลักษณะเฉพาะต่างจากชุมชนท้องถิ่นในภาคอีสานโดยทั่วไป คือ “คั่วเนื้อคั่วปลา” เป็นการนำเอาเนื้อวัวหรือปลามาย่าง นำมาใส่ครกตำแล้วไปผัดด้วยน้ำมันมะพร้าว ใส่มะพร้าวขูด และเครื่องแกง อันเป็นวิธีการปรุงเฉพาะที่ไม่ใช่วิธีการผัดทอดแบบทั่วไป ซึ่งจะทำเฉพาะในช่วงงานบุญประเพณีหรือมีงานพิเศษเท่านั้น เช่น การทำบุญถวายอาหารพระสงฆ์ เป็นต้น เนื่องจากมีขั้นตอนในการปรุงที่ยุ่งยากหลายขั้นตอน ในขณะที่อาหารพื้นบ้านอีสานทั่วไปจะไม่มีส่วนผสมของมะพร้าวหรือกะทิ หรือมีลักษณะเป็นอาหารที่ผัดทอดด้วยน้ำมัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะระบบความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น กล่าวคือ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบอำเภอคอนสารและภูผาม่านบางแห่งซึ่งอยู่ใกล้คลองน้ำที่มีลักษณะคล้ายลำเหมืองฝาย จะมีการทำสวนซึ่งมีพืชหลัก คือ หมาก มะพร้าว และพลู โดยปลูกผสมผสานกัน จึงทำให้มีผลผลิตจากมะพร้าวมากพอที่จะนำไปประกอบอาหารได้หลากหลายชนิด

ด้านการศึกษา ตำบลวังสวาบประกอบด้วยโรงเรียนจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านวังสวาบ โรงเรียนบ้านหนองแห้ว วังมนศึกษา โรงเรียนบ้านเขาวง และโรงเรียนบ้านดงสะคร่าน โรงเรียนบ้านวังสวาบถือเป็นโรงเรียนที่เก่าแก่ที่สุดในตำบล แต่เดิมเปิดสอนเฉพาะระดับประถมศึกษา แต่เริ่มเปิดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในรูปแบบโรงเรียนขยายโอกาสในปีพ.ศ.2542 เช่นเดียวกับโรงเรียนบ้านหนองแห้ว วังมนศึกษา ประชาชนในพื้นที่ตำบลวังสวาบส่วนใหญ่จบการศึกษารับประถมศึกษา เนื่องจากมีฐานะยากจน ในอดีตหลายคนจึงเลือกที่จะหยุดการศึกษาและออกไปทำงานช่วยพ่อแม่เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว แต่ปัจจุบันจำนวนนักเรียนศึกษาต่อในระดับมัธยมเพิ่มขึ้นรวมไปถึงระดับอุดมศึกษา

ด้านสาธารณสุข ตำบลวังสวาบมีสถานีอนามัย จำนวน 2 แห่ง คือ สถานีอนามัยหนองแห้ว ตั้งอยู่ที่บ้านหนองแห้ว หมู่ที่ 3 และสถานีอนามัยดงสะคร่าน ตั้งอยู่ที่บ้านดงสะคร่าน หมู่ที่ 7 มีอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.) ทุกหมู่บ้าน จำนวน 10 หมู่บ้าน หากเกิดการเจ็บป่วยหนักชาวบ้านนิยมเดินทางเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลภูผาม่านและโรงพยาบาลชุมแพ

2. การเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ในพื้นที่ตำบลวังสวาบ

2.1 ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ.2474 - พ.ศ.2507)

การตั้งถิ่นฐาน

พื้นที่บริเวณชุมชนวังสวาบเดิมทีเป็นพื้นที่รกร้างตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาซึ่งชาวบ้านแถบนั้นเรียกกันว่าภูตาหลอ ซึ่งเป็นภูเขาที่ตั้งชื่อตามบุคคลที่เป็นผู้ค้นพบ ชุมชนวังสวาบมีผู้อพยพเข้ามาตั้งที่อยู่อาศัยตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2430 หรือสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเป็นชุมชนของกลุ่มนายพรานล่าสัตว์จากเขตอำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย ที่ได้เข้ามาล่าสัตว์ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์มีทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า พืชสมุนไพร ที่สามารถเก็บหาเอาไปขาย หรือเอาไว้แลกเกลือได้

> *“พ่อของพ่อเคยเล่าให้ฟัง เมื่อก่อนแถวนี้มีแต่ป่า ยังไม่ค่อยมีคนอยู่มากนักหรอก พวกพรานชอบเข้ามาล่าสัตว์ หาของป่ากัน บางทีก็มาหลายคน ก็ช่วยกันสร้างกระท่อมเล็กๆ เอาไว้เก็บของเก็บสัตว์ที่ล่า พอล่าเสร็จพวกนั้นก็กลับไป พอพรานกลุ่มอื่นมาก็ใช้กระท่อมหลังนั้น บางคนก็สร้างใหม่ เป็นแบบนี้ไปเรื่อย แต่เมื่อก่อนไม่มีคนเข้ามาอยู่ถาวรนะ ไข้ป่ามันเยอะ จะเข้ามาอยู่เป็นครั้งคราวเท่านั้น”* (สัมภาษณ์; พ่อสุชาติ)

ต่อมา ประมาณปี พ.ศ. 2474 เริ่มมีชาวบ้านอพยพเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่วังสวาบ กลุ่มชาวบ้านแรกเริ่มนั้นคือกลุ่มชาวบ้านจากพื้นที่ลุ่มทางตอนใต้ของวังสวาบ เป็นชาวบ้านจากบ้านสะแกเครือ และบ้านนาฝายซึ่งตั้งอยู่ติดกับพื้นที่วังสวาบ กลุ่มคนโดยการนำของนายเละ โตภูเขียว ได้นำกลุ่มชาวบ้านจำนวน 6 ครัวเรือนเข้ามาตั้งรกรากบริเวณบ้านวังสวาบในปัจจุบัน หรือกลุ่มของนายสอน สาสุข จากบ้านนาฝาย ที่นำชาวบ้านอีก 2 ครัวเรือน คือ ครอบครัวของนายสุข คุณประเสริฐ และนายมั่น จันเกิด เข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่บริเวณบ้านฝายตาสวน เหตุที่เริ่มมีกลุ่มชาวบ้านเข้ามาตั้งรกรากเนื่องจากมีความต้องการแสวงหาพื้นที่ทำกินของตนเอง เนื่องจากแถบวังสวาบเป็นพื้นที่ป่าเบญจพรรณ ดินมีสภาพอุดมสมบูรณ์ รวมไปถึงมีลำห้วยไหลผ่าน ทำให้ง่ายต่อการปลูกพืช ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวได้เข้ามาหักร้างถางป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ พริก รวมไปถึงข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

> *“ตั้งแต่ที่จำความได้คนที่เข้ามาตั้งบ้านเป็นคนจากตำบลนาฝายเป็นหลัก คนที่อยู่ตาดฟ้าเดิมก็มาจากนาฝาย*

สองคอนเช่นเดียวกัน เป็นพรานเก่า ที่เข้ามาล่าสัตว์ ตาดฟ้า และดงสะคร่านจึงมีคนกลุ่มเดียวกันที่มาตั้งหมู่บ้าน แต่ก็แบ่งเป็น 2 คุ้มบ้าน เข้ามาอยู่แล้วก็พยายามบุกเบิกป่าเข้าไปทำไร่ มีข้าวโพด ข้าวไร่ พริก อื่นๆอีกหลายอย่าง แต่อยู่ๆเกิดโรคฝีดาษในหมู่บ้าน ชาวบ้านหลายคนจึงย้ายออกนอกพื้นที่ลงไปอยู่บ้านนาฝายเดิมบ้าง บ้างก็ออกไปต่างจังหวัด จนถึงปี พ.ศ. 2507 คนก็อพยพกลับเข้ามากันบริเวณน้ำตกตาดฟ้า แล้วมาจัดตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านตาดฟ้า หมู่ที่ 7 ตำบลวังสวาบ" (สัมภาษณ์,ผู้ใหญ่ห้อย)

กลุ่มชาวบ้านอีกกลุ่มที่เข้ามายังพื้นที่วังสวาบ ได้แก่กลุ่มชาวบ้านจากภายนอก ซึ่งเป็นชาวบ้านที่อพยพเข้ามาจากหลากหลายพื้นที่ เช่น อำเภอชุมแพ อำเภอคอนสาร อำเภอหล่มสัก เป็นต้น อย่างในกรณีของนายอิน ตู้ดำ ซึ่งเป็นชาวบ้านจากตำบลทุ่งพระ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ที่เข้ามายังวังสวาบในปี พ.ศ. 2505 เพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกิน เนื่องจากเดิมทีนั้นดินของตนเองมีน้อย อีกทั้งมีการทำการเกษตรในพื้นที่ของตนอย่างเข้มข้น ไม่มีการพักดิน ส่งผลให้คุณภาพดินในที่ของตนเองเสื่อมลง ดังนั้นนายอินที่ได้รับการบอกเล่าจากชาวบ้านนาฝายเรื่องพื้นที่บริเวณวังสวาบจึงได้อพยพครอบครัวของตนเข้ามายังวังสวาบโดยได้ขายที่ดินเดิมของตนเองทั้งหมดและมาซื้อที่ดินบริเวณนี้ รวมถึงเข้ามาถางป่าบุกเบิกเป็นพื้นที่ของตน เช่นเดียวกับนายนะและนายกึ๊น ซึ่งเป็นชาวบ้านอพยพมาจากบ้านโนนกกจิก อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ก็ได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่บ้านวังสวาบเนื่องจากบ้านเดิมของตนเองตั้งอยู่บนเขา ไม่สามารถทำกินได้สะดวก ทำให้ต้องลงมาอาศัยยังบ้านวังสวาบเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์จนกระทั่งเกิดโรคฝีดาษระบาดในหมู่บ้าน ครอบครัวนายนะและนายกึ๊นจึงตัดสินใจอพยพหนีจากบ้านวังสวาบ

จากกรณีของชาวบ้านทั้ง 2 กลุ่มที่เข้ามายังพื้นที่สวาบจะเห็นได้ว่า การอพยพเข้ามามีสาเหตุจากความต้องการแสวงหาพื้นที่ทำกินเป็นของตนเองเป็นหลัก เนื่องจากวังสวาบเป็นพื้นที่ราบลุ่มติดเชิงเขา มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำ รวมไปถึงคุณภาพของดินที่เหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรม แรกเริ่มนั้นชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นฐานทรัพยากรหลัก คือการเข้ามาหาของป่า ล่าสัตว์ ต่อมาชาวบ้านได้เข้ามาตั้งรกรากแถบนี้ ทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร ชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พริก ปอ ฝ้าย ผลผลิตการเกษตรที่ได้ส่วนใหญ่จะเน้นเพื่อใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก หากผลผลิตมีเหลือใช้ก็ค่อยนำไปขายที่ตลาดบ้านโนนหัน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนตำบลวังสวาบ นอกจากนี้ยัง

พบว่ายังมีกลุ่มชาวบ้านอพยพที่เข้ามาในลักษณะการเป็นนายฮ้อย นายฮ้อยในที่นี้ไม่เป็นเพียงแค่พ่อค้าวัวค้าควายเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงพ่อค้าสินค้าอื่นๆ หมอลำ ที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ จากนั้นจึงแต่งงานกับคนในพื้นที่และตั้งครอบครัวที่วังสวาบเช่นกัน

นอกจากนี้ การตั้งถิ่นฐานในรูปแบบการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนทั้งจากในพื้นที่และนอกพื้นที่ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่รวมกันในพื้นที่ชุมชนวังสวาบ แต่ยังไม่มีความเหนียวแน่นมากนักในช่วงแรก กล่าวคือ ปฏิสัมพันธ์แบบแบบเครือญาติค่อนข้างน้อยเนื่องจากต่างคนมาจากหลากหลายพื้นที่ อีกทั้งการตั้งบ้านในระยะเริ่มต้นยังเป็นการตั้งบ้านตามพื้นที่ทำกินของตนเองซึ่งกระจัดกระจายออกไป ทำให้ไม่เห็นภาพของวัฒนธรรมประเพณีที่เชื่อมร้อยคนในชุมชนท้องถิ่น แต่จะเห็นภาพของเครือข่ายทางสังคมที่ค่อนข้างเป็นทางการที่ผูกโยงอยู่กับผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก อย่างไรก็ตามพบว่าชาวบ้านชุมชนดังกล่าวมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกโดยผ่านการค้าขาย โดยพบว่าผลผลิตที่ชาวบ้านเก็บได้จะถูกนำไปค้าขายแลกเปลี่ยน 2 รูปแบบ ลักษณะแรกคือการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันเองระหว่างชุมชน วิธีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันและกันมักใช้กันภายในพื้นที่วังสวาบ นาฝาย โนนคอม เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าในลักษณะไม่เป็นทางการเนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าวมีการติดต่อสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ครัวเรือนอพยพมาอยู่วังสวาบบางครัวเรือนก็มีพื้นเพดั้งเดิมจากบ้านแถบนี้ เป็นเครือญาติกัน เมื่อมีผลผลิตมากก็จะใช้วิธีการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยกำหนดอัตราส่วนในการแลกเปลี่ยนกันเองไม่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนผ่านการใช้เงินตรา ลักษณะที่สองคือ การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนภายนอก ซึ่งตลาดรับซื้อขายสินค้าเกษตรสำคัญคือ บ้านโนนหัน อำเภอชุมแพ ซึ่งแรกเริ่มนั้นชาวบ้านแถบนี้จะดำเนินการค้าขายโดยต้องขนส่งทางเกวียนโดยใช้วัวหรือช้างเพื่อออกไปยังชุมชนรับซื้อสินค้า ซึ่งแต่ก่อนไม่มีการตัดถนน เป็นเพียงเส้นทางเกวียนเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นเส้นทางที่ทุรกันดาร เป็นพื้นที่ป่าและภูเขาทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทางค่อนข้างนาน เช่นการเดินทางไปบ้านโนนหัน ซึ่งเป็นชุมชนค้าขายใหญ่แถบนั้น ถึงแม้จะมีระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตรจากวังสวาบ แต่ต้องใช้เวลาถึง 3วันในการเดินทาง

การค้าขายกับบ้านโนนหันจะเป็นวิธีการค้าขายที่ค่อนข้างเป็นทางการ ไม่มีปฏิสัมพันธ์เชิงเครือญาติต่อกัน มีการใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยน สำหรับการค้าขายกับชุมชนภายนอกนั้น พบว่าเมื่อมีการจัดถนนเข้ามายังชุมชนวังสวาบ เริ่มมีพ่อค้าจากต่างถิ่นเข้ามารับซื้อสินค้าในหมู่บ้าน เป็นพ่อค้ารับสินสินค้าจำพวก พริกแห้ว ปอ ฝ้าย ข้าวโพด ส่งผลให้รูปแบบการค้าขายในพื้นที่เริ่มเปลี่ยน จากเดิมที่ต้องหาบสินค้าไปขายยังตลาดโนนหันก็ไม่ต้องอีกต่อไป มีพ่อค้าเข้ามารับซื้อถึงที่ ตลาดโนนหันจึงเริ่มมีบทบาทต่อชาวชุมชนวังสวาบมากขึ้น

ระบบผลิตของชุมชนและความสัมพันธ์กับตลาด

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา ซึ่งชาวบ้านวังสวาบเริ่มมีการปลูกพืชเชิงพานิชมากขึ้น ระบบผลิตที่สำคัญของชุมชนวังสวาบขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมเป็นหลัก ข้าวไร่และข้าวโพดเป็นกิจกรรมการเกษตรที่สำคัญของชาวชุมชนวังสวาบตั้งแต่เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน พื้นที่ปลูกข้าวไร่ชาวบ้านได้ทำการถางป่าแล้วปลูกข้าวไร่ในพื้นที่นั้น นอกจากข้าวไร่แล้ว ข้าวโพดก็เป็นพืชอีกชนิดที่มีการปลูกกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งพืชไร่เหล่านี้เองเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าบริเวณวังสวาบลดลงอย่างรวดเร็วจากการเข้าไปบุกเบิกเพื่อทำกิจกรรมการเกษตร

ไม้ผลก็ถือเป็นไม้อีกรูปแบบหนึ่งที่ที่ชาวบ้านปลูกกัน ส่วนใหญ่จะเป็นมะขามหวาน ขนุน ส้มเขียวหวาน ส้มโอ แต่ก็นิยมปลูกเพิ่งช่วงระยะเวลาสั้นๆเท่านั้น การที่ชาวบ้านไม่นิยมปลูกไม้ผลนั้นมาจากช่วงแรกที่ชาวบ้านมีมติร่วมกับอุทยานให้ปลูกไม้ผล แต่พอมีการปลูกมะขาม ขนุน กลับต้องประสบกับปัญหาด้านการตลาดหาแหล่งขายได้อย่างยากลำบาก อีกทั้งราคายังตกต่ำเป็นอย่างมาก การปลูกไม้ผลและไม่ยืนต้นอื่นๆถือเป็นข้อตกลงระหว่างชาวบ้านกับทางอุทยานแห่งชาติ โดยให้มีการปลูกไม้ผลขยายพื้นที่ปีละ 1 – 2 ไร่ โดยฝ่ายอุทยานจะทำการสนับสนุนกล้าไม้ให้กับชาวบ้าน เช่น ไม้มะค่า ไม้ยาง ไม้พะยูง เป็นต้นอย่างไรก็ตามการปลูกไม้ผลเมื่อมีปัญหาด้านการตลาดจึงไม่ได้รับความนิยมอีกต่อไป ชาวบ้านหันกลับมาปลูกข้าวไร่และข้าวโพดตามเดิมเนื่องจากขายได้ง่ายกว่า

> *“แถบข้างบนไม่ค่อยมีอะไรให้ทำหรอก ส่วนมากจะปลูกข้าวโพด ข้าวไร่ อ้อยก็มีบ้าง แต่ต้องปลูกหน้าฝนเท่านั้น เพราะแล้งมาก ไม่มีน้ำไหลผ่าน อย่างข้าวโพดก็ต้องปลูกหลังหน้าร้อนและให้เสร็จช่วงก่อนปีใหม่ จะปลูกได้ 2 ครั้ง หลังหน้าฝนก็ไม่มีอะไรให้ทำแล้ว คนที่อยู่ที่นี่ก็รอเงินจากลูกหลานอย่างเดียว หากไม่มีเงินส่งกลับมาก็ต้องหาของป่ากินเอง”*
> *(สัมภาษณ์, คุณมาลี)*

เป็นที่น่าสังเกตว่าภายในพื้นที่ตำบลวังสวาบมีความหลากหลายทางด้านภูมิศาสตร์ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบของกิจกรรมการเกษตรภายในพื้นที่ สำหรับพื้นที่แถบทิศเหนือซึ่งเป็นพื้นที่ติดภูเขา รูปแบบกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นพืชไร่ เช่นอ้อย ข้าวโพด ข้าวไร่ อีกทั้งกิจกรรมส่วนใหญ่ต้องดำเนินการในหน้าฝนเท่านั้น หน้าแล้งไม่สามารถทำได้เนื่องจากไม่มีแหล่งน้ำ เช่นบริเวณบ้านวังกกแก้ว ชาวบ้านบางส่วนจึงนิยมเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด เช่น กรุงเทพ ชลบุรี ขอนแก่น

เป็นต้น ในขณะที่ทางด้านพื้นที่ทิศใต้ของตำบลวังสวาบเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา สามารถดำเนินกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายมากกว่า เช่น การปลูกผัก ทำให้พื้นที่ทางด้านทิศใต้ของตำบลเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการเกษตรเข้มข้นตลอดทั้งปี ทำให้มีสถานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดีกว่าหมู่บ้านทางด้านทิศเหนือ

ชาวบ้านวังสวาบหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะนำผลผลิตไปเก็บไว้ในฉาง พอช่วงฤดูแล้งก็จะนำออกมาขายให้กับเถ้าแก่ที่เข้ามารับซื้อ การปลูกข้าวโพดของชาวบ้านในอดีตได้รับการส่งเสริมจากเถ้าแก่ในหลายๆด้าน โดยเฉพาะการยืมเงินที่นำมาใช้ในการลงทุนปลูกข้าวโพด รวมทั้งพันธุ์ข้าวโพด และปุ๋ย อีกด้วย การปลูกข้าวโพดทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ติดหนี้เถ้าแก่เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันนี้ชาวบ้านก็ยังมีความสัมพันธ์กับเถ้าแก่อยู่ดังเดิมโดยเอาผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าวโพดไปขายให้ และบางครั้งก็ยืมเงินเถ้าแก่ด้วย ซึ่งเถ้าแก่คิดดอกเบี้ยร้อยละ 5ต่อเดือน แต่หากขาดเหลือและไม่มีการใช้หนี้ทันตามเวลาก็สามารถเจรจากับเถ้าแก่ได้ โดยที่ชาวบ้านไปกู้ต้องทำสัญญาเงินกู้กับเถ้าแก่

นอกจากข้าวไร่และข้าวโพดแล้วชาวบ้านแถบนี้นิยมปลูกพริกเนื่องจากดินบริเวณดังกล่าวมีสภาพร่วนซุย เหมาะแก่การปลูกพืชผัก ซึ่งชาวบ้านนิยมปลูกพริก ตามหัวไร่ปลายนา พริกที่นำมาปลูกนั้นเป็นพันธุ์ที่นำมาจากแถบบ้านนาฝาย บ้านโนนคอม ซึ่งแถบนั้นมีการปลูกพริกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ปอและฝ้าย ถือเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนวังสวาบ ชาวบ้านวังสวาบนำพันธุ์ปอมาจากตัวเมืองอำเภอชุมแพเข้ามาปลูกในพื้นที่ และส่งขายยังตลาดรับซื้อที่บ้านโนนหัน

ดังนั้นความสัมพันธ์กับตลาดของชุมชนวังสวาบเริ่มต้น ขึ้นจากการเริ่มปลูกพืชเชิงพานิช จะมีพ่อค้าจากต่างถิ่น เช่น จากบ้านโนนหัน และจากตัวอำเภอชุมแพเข้ามาเพื่อรับซื้อ ซึ่งแต่เดิมนั้นมีการเดินทางที่ค่อนข้างยากลำบากเนื่องจากถนนหนทางยังเป็นเพียงทางเกวียน อีกทั้งยังเป็นภูเขาและป่าทึบทำให้ยากลำบากในการเดินทางเข้าออกชุมชนวังสวาบ แต่ในภายหลังได้มีการตัดถนนเข้าสู่บ้านวังสวาบทำให้พ่อค้ารับซื้อสามารถเข้าไปซื้อได้ถึงชุมชนโดยตรง นอกจากนี้ความสัมพันธ์กับตลาดยังเกิดในรูปแบบของการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุน โดยพ่อค้าในตลาดรับซื้อจะตกลงกับเกษตรกรในการให้เงินกู้ยืมเพื่อนำไปใช้ในการเกษตร โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5ต่อเดือน เมื่อเกษตรกรนำผลผลิตมาขาย พ่อค้าจะทำการรับซื้อผลผลิตและนำเงินที่เกษตรกรได้จากการขายผลผลิตมาหักลบกับเงินที่เกษตรกรกู้ยืมไปบวกกับดอกเบี้ย ส่วนต่างที่เหลือจึงเป็นเงินของเกษตรกร อย่างไรก็ตามเนื่องจากผลผลิตที่ไม่แน่นอนและรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นทุกปีส่งผลให้เกษตรกรจะเหลือเงินจากการขายผลผลิตเพียงเล็กน้อย ไม่สามารถนำไปลงทุนในปีถัดไปได้ เกษตรกรจึงต้องทำการกู้ยืมเงินจากพ่อค้าอีกเช่นเดิม เป็นแบบนี้ไปเรื่อยๆ ทำให้เกษตรกรวังสวาบยากที่จะพลิกฟื้นฐานะด้วยการประกอบอาชีพทางการเกษตรได้

“ระบบสินเชื่อมีนานแล้ว พวกชาวไร่อดีตจะสนิทกับเถ้าแก่ เวลามาเอาเงินทีก็จะเข้ามาเอาเงินโดยตรงกับเถ้าแก่เลย ดอกเบี้ยเมื่อก่อนก็ไม่ถือว่าเป็นดอกเบี้ยเพราะว่าเถ้าแก่จะคิดรวบยอดหักลบกับราคาขาย เงินที่ชาวไร่เอาไปก่อนบางครั้งเถ้าแก่ก็ไม่คิดดอกเบี้ยหากเอาผลผลิตมาขายกับเถ้าแก่ที่ออกเงินกู้ให้ แต่หากเอาผลผลิตไปขายร้านอื่น เถ้าแก่ก็ไม่ว่า แต่เวลาคืนเงินก็จะขอคิดดอกเบี้ยเพิ่ม” (สัมภาษณ์, คุณมาลี)

ตลาดรับซื้อสำคัญของพื้นที่แถบนั้น สมัยก่อนชาวบ้านตำบลวังสวาบจะนำสินค้าไปขายให้กับเถ้าแก่แถบบ้านนาฝาย เช่น เถ้าแก่ลัง เถ้าแก่ไพร เถ้าแก่เซา เถ้าแก่เหล่านี้ถือเป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตการเกษตรขนาดใหญ่ของชุมชน สินค้าส่วนใหญ่ที่รับซื้อได้แก่ ข้าวโพด มันสำปะหลัง และอ้อย บางครั้งชาวบ้านก็จะหยิบยืมเงินจากเถ้าแก่เหล่านี้เพื่อประกอบกิจกรรมเกษตรของตนเองโดยจะนำมาคืนตอนขายผลผลิตได้เรียบร้อยแล้ว กลุ่มเถ้าแก่ภายในหมู่บ้านนั้นนับเป็นรับซื้อผลผลิตการเกษตรรายย่อยก่อนที่จะส่งต่อผลผลิตให้กับร้านรับซื้อผลผลิตการเกษตรรายใหญ่ที่บ้านโนนหันอย่างร้านไทยสงวน อย่างไรก็ตามบทบาทของเถ้าแก่เหล่านี้กับธุรกิจการเกษตรได้ลดลงเนื่องจากเริ่มมีการตัดถนนเข้าสู่ตำบลวังสวาบ ทำให้ร้านรับซื้อรายใหญ่สามารถเข้ามารับซื้อภายในพื้นที่ได้เองไม่ต้องผ่านคนกลาง หรือชาวบ้านทีสามารถนำผลผลิตออกไปขายยังตลาดแหล่งอื่นได้สะดวกขึ้น ทำให้เถ้าแก่รับซื้อผลผลิตการเกษตรเหล่านี้ต้องปรับตัว เถ้าแก่ลังหันไปประกอบธุรกิจวิ่งรถบรรทุกรับส่งหินให้กับโรงโม่หิน ส่วนเถ้าแก่ไพรก็ย้ายออกนอกพื้นที่ไปตั้งรกรากใหม่ที่จังหวัดกำแพงเพชร ชาวบ้านตำบลวังสวาบจึงหันไปพึ่งพิงร้านรับซื้อผลผลิตการเกษตรภายนอกมากขึ้น โดยไปที่ตลาดบ้านโนนหัน โดยร้านรับซื้อที่สำคัญในพื้นที่คือร้านไทเจริญ ซึ่งเป็นพ่อค้าจากเมืองจีน ชื่อนายนิวัติ เทียมเรืองวัฒนา (เฮียเล้ง) ร้านไทรุ่งโรจน์ (เฮียกว้าง) และร้านไทสงวนซึ่งเป็นร้านรับซื้อผลผลิตการเกษตรของนายสงวน เกียรติสุรนนท์ ร้านเหล่านี้รับซื้อของป่าและผลผลิตการเกษตรทุกชนิด ผลผลิตส่วนใหญ่จะเน้นส่งออกไปขายยังกรุงเทพมหานคร

ร้านไทสงวนถือว่าเป็นร้านรับซื้อผลผลิตการเกษตรรายใหญ่ในแถบพื้นที่อำเภอภูผาม่านและอำเภอชุมแพ ร้านไทสงวนก่อตั้งโดยนายสงวน เกียรติสุรนนท์ ชาวบ้านโนนหัน ช่วงสมัยสร้างฐานะให้ร่ำรวยขึ้นมา นายสงวนมีอาชีพทำไร่ทำนาเช่นเดียวกับชาวบ้านแถบนี้ รวมไปถึงการขายของป่าซึ่งการขายของป่านี่เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของความมั่งคั่งของนายสงวน สินค้าที่นายสงวน

ค้าขาย คือ ของป่าทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หมากอีแปะ (ลูกหมากฝานเป็นแว่นตากแห้ง) เป็นของป่าที่ทำให้นายสงวนสามารถสร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาได้ เดิมทีหมากอีแปะพบเห็นได้ทั่วไป เนื่องจากพื้นที่ละแวกบ้านโนนหัน (อำเภอชุมแพ) และบ้านคอนสาร (อำเภอคอนสาร) มีต้นหมากเยอะมาก หล่นเต็มพื้นเต็มสวน นายสงวนได้ชักชวนชาวบ้านให้ปลูกและทำการรับซื้อ จากนั้นจึงส่งขายยังตลาดแถววัดตึกในกรุงเทพฯ หมากอีแปะสามารถสร้างกำไรให้กับนายสงวนมากมาย นอกจากหมากอีแปะแล้ว นายสงวนคิดที่จะขยายธุรกิจของตนเองโดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชที่เหมาะสมกับตลาด ตัวนายสงวนจะเป็นคนรับซื้อผลผลิตเพื่อส่งขายต่อไป ผลผลิตการเกษตรที่นายสงวนรับซื้อ เช่น ข้าวโพด พริก ปอ ฝ้าย ซึ่งเป็นพืชที่ชาวบ้านแถบพื้นที่บ้านโนนหันไปจนถึงบ้านวังสวาบนิยมปลูกกัน จนกระทั่งนายสงวนได้รับการยอมรับให้เป็นพ่อค้ารายใหญ่ของตลาดบ้านโนนหัน

หลังจากที่ธุรกิจรับซื้อการเกษตรของนายสงวนเริ่มมั่นคง นายสงวนได้เริ่มเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่น เมื่อตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลโนนหันว่างลง เมื่อมีการคัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านในพื้นที่ได้สนับสนุนให้นายสงวนดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน โดยชาวบ้านได้รวมตัวกันเข้าไปหานายอำเภอชุมแพเพื่อสนับสนุนนายสงวน นายอำเภอก็ออกมาบ้านโนนหันและประกาศให้นายสงวนดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านแบบไม่มีคู่แข่ง ซึ่งตอนนั้นนายสงวนเพิ่งจะมีอายุเพียง 29 ปี นายสงวนดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้ระยะเวลาหนึ่ง ต่อมากำนันตำบลโนนหันเสียชีวิต ทำให้ต้องสรรหากำนันคนใหม่ แต่นายสงวนได้ลาออกจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านเสียก่อน อย่างไรก็ตามจากการที่นายสงวนเป็นพ่อค้ารายใหญ่ในพื้นที่ประกอบกับการดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ทำให้นายสงวนเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลในพื้นที่ตั้งแต่อำเภอชุมแพ อำเภอคอนสาร อำเภอภูกระดึง และอำเภอภูผาม่าน นอกจากจะทำธุรกิจรับซื้อผลผลิตการเกษตรที่บ้านโนนหันแล้ว นายสงวนตัดสินใจซื้อกิจการโรงสีไฟที่ตัวอำเภอชุมแพ รับซื้อข้าวจากเกษตรกรสีเป็นข้าวสารส่งขายยังกรุงเทพฯ

เนื่องจากการเป็นผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ นายสงวนจึงได้รับการทาบทามจากนายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในตอนนั้นให้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยส.ส. หรือในอีกแง่หนึ่งคือการเป็นหัวคะแนนให้กับนายจารุบุตรในพื้นที่แถบบ้านโนนหัน นายจารุบุตรและนายสงวนถือว่ามีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี นายสงวนได้รับการทาบทามจากนายจารุบุตรให้เป็นผู้สมัครส.ส.ในเขตพื้นที่ชุมแพ แต่นายสงวนได้ปฏิเสธเนื่องจากต้องการสนับสนุนลูกชายของตนเองมากกว่า ซึ่งก็คือนายสมศักดิ์ เกียรติสุรนนท์ นายสงวนจึงแนะนำลูกชายของตนแก่นายจารุบุตร ซึ่งนายจารุบุตรได้ช่วยสนับสนุนให้ลูกชายของนายสงวนดำรงตำแหน่งส.ส.ได้ในที่สุด โดยสมศักดิ์ได้เป็นส.ส.ครั้งแรกเมื่ออายุเพียง 26 ปีเท่านั้น

อย่างไรก็ตามบทบาทของร้านไทสงวนหรือตัวของนายสงวนเองกับการค้าขายผลผลิตการเกษตรในระยะหลังเริ่มลดน้อยลงเนื่องจากนายสงวนเริ่มมีอายุมากขึ้นและการให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางการเมืองของนายสมศักดิ์ผู้เป็นลูกชายซึ่งนายสมศักดิ์ขณะนั้นถือเป็นนักการเมืองรุ่นใหม่ที่กำลังได้รับการจับตามอง เหตุผลอีกประการหนึ่งคือบรรดาลูกของนายสงวนไม่ให้ความสนใจในธุรกิจรับซื้อผลผลิตการเกษตรอีกต่อไป โดยหันความสนใจไปยังธุรกิจรับเหมาก่อสร้างและธุรกิจรถบรรทุกรับจ้าง ซึ่งเป็นธุรกิจที่ทำกำไรให้กับนายสงวนและลูกๆเป็นกอบเป็นกำมากกว่า

ถึงแม้ว่าอิทธิพลของนายสงวนและนายสมศักดิ์ที่มีต่อชาววังสวาบจะไม่เข้มข้นเหมือนในอดีตอีกต่อไป เพราะนายสงวนให้ความสนใจกับพื้นที่บ้านโนนหันและพื้นที่แถบอำเภอชุมแพมากกว่า แต่ชาวบ้านวังสวาบถือว่ามีความรู้สึกที่ดีกับนายสงวนและนายสมศักดิ์เนื่องจากเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือชาวบ้านวังสวาบอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่มีปัญหาข้อพิพาทเรื่องพื้นที่ทำกินดังจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

โดยสรุปชุมชนวังสวาบถือเป็นชุมชนเกษตรกรรมโดยพื้นที่การเกษตรของชุมชนเป็นพื้นที่ป่าที่ถูกถางบุกเบิก ผลผลิตของชุมชนส่วนใหญ่คือ ข้าวไร่ ข้าว โพด พริก ปอ และฝ้าย ผลผลิตส่งขายหรือแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งตลาดบ้านโนนหันถือว่าเป็นตลาดรับซื้อผลผลิตการเกษตรที่สำคัญในละแวกนี้ ร้านรับซื้อผลผลิตที่สำคัญคือร้านของนายสงวน เกียรติสุรนนท์ พ่อค้ารายใหญ่และเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนหัน และเข้าสู่แวดวงทางการเมืองในเวลาต่อมา ดังนั้นยุคการตั้งถิ่นฐานเห็นได้ว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเริ่มเข้าสู่ชุมชนมากขึ้นโดยผ่านการปลูกพืชไร่ ส่งผลให้เกิดกระบวนการค้าขายสัมพันธ์กับตลาดภายนอก ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มก้อนของผู้คนในเชิงอาชีพระหว่างพ่อค้า-เกษตรกร รวมไปถึง การเกิด “คนกลาง” ที่รวบรวมผลผลิตซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชน

2.2 ยุคการขยายอำนาจรัฐเพื่อควบคุมทรัพยากรและการตอบโต้ต่อรองของท้องถิ่น (พ.ศ.2508 - 2536)

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

ภายหลังจากที่ชุมชนวังสวาบมีผู้คนมาแสวงหาที่ทำกินเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น ส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐมีความพยายามในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ซึ่งในบริเวณบ้านวังสวาบแต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่ป่าทึบและติดภูเขา ทำให้ยากแก่การเข้าถึง การจะติดต่อกับชุมชนอื่นด้วยความยากลำบาก ซึ่งแต่ก่อนนั้นจะมีเพียงทางสำหรับเกวียนและทางเดินเท้าซึ่งชาวบ้านพออาศัยสัญจร จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2510 ทางกรมทางหลวงมีแผนโครงการตัดถนนระหว่างอำเภอหล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ มายังอำเภอชุมแพ จ.ขอนแก่น ซึ่งการสำรวจในระยะแรกมีการมีการสำรวจ

เส้นทางผ่านพื้นที่อำเภอภูผาม่าน มีการทดลองตัดถนนจากโนนหัน ผ่านบ้านนาฝาย และผ่านบ้านวังสวาบ อย่างไรก็ตามต่อจากบ้านวังสวาบถนนตัดขึ้นภูเขาได้เนื่องจากภูเขามีความชัน ภายหลังจึงเปลี่ยนเส้นทางโดยตัดใหม่จากโนนหันไปทางอำเภอคอนสาร จ.ชัยภูมิแทน อย่างไรก็ตามถนนที่ทางการได้ทดลองสร้างนั้นชาวบ้านชุมชนวังสวาบได้ใช้สัญจรและนำผลผลิตทางการเกษตรออกสู่ตลาด

ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ได้รับสัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่บ้านวังสวาบ ซึ่งทาง อ.อ.ป. ก็ได้มีการก่อสร้างถนนเพื่อใช้ในการลากไม้ออกจากป่า ชาวบ้านในพื้นที่กได้รับผลประโยชน์ใช้ในการสัญจรไปด้วย และในปี พ.ศ. 2526 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) มีโครงการมีการพัฒนาถนนเส้นทางบ้านหนองเขียดถึงบ้านวังสวาบ ซึ่งเป็นถนนลาดยาง ทำให้ชุมชนวังสวาบมีเส้นทางคมนาคมที่สามารถตอดต่อกับชุมชนและตลาดเพื่อขนส่งสินค้าเกษตรได้อย่างรวดเร็ว รวมไปถึงการเกิดขึ้นของรถโดยสารประจำทางเส้นทางบ้านวังสวาบ-ชุมแพ ที่ช่วยให้ชาวบ้านในพื้นที่เดินทางได้สะดวกมากขึ้น

> *“ช่วงที่มีการตัดไม้ ชาวบ้านก็ได้อาศัยเส้นทางเหล่านี้สัญจร ยิ่งทางแถบบ้านตาดฟ้า บ้านดงสะคร่าน เป็นภูเขาสูง เดินทางลำบากมาก แต่พอพวกป่าไม้เข้ามาก็สร้างถนนเพื่อลากไม้ออกจากป่า แถบตาดฟ้าดงสะคร่านก็เลยได้มีถนนใช้ มีการตัดถนนตั้งแต่บ้านดงมะไฟเพื่อเข้ามาตาดฟ้าดงสะคร่านในหมู่บ้าน ในยุคของนายอำเภอฉัตรชัย เป็นทางที่พัฒนาขึ้นมาจากทางไม้ รถยนต์สามารถขึ้นมาได้ ซึ่งก่อนหน้านั้นต้องจอดรถที่บ้านดงมะไฟ แล้วก็เดินขึ้นมา ซึ่งการทำทางในช่วงแรกทำไม่ใหญ่มาก แล้วจึงค่อยๆ ทำการพัฒนาขึ้นมาหลังจากนั้น” (สัมภาษณ์,ผู้ใหญ่ห้อย)*

นอกจากการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมแล้ว การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในพื้นที่โดยเฉพาะในเรื่องของทรัพยากรน้ำได้มีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านวังสวาบถือว่ามีความสามารถในการบริหารจัดการน้ำด้วยตนเอง มีภูมิปัญญาในการสร้างฝายน้ำล้นเพื่อใช้ในการเกษตร แก้ปัญหาน้ำแห้งขอดในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งบริเวณชุมชนวังสวาบมีลำห้วยสังฆยวนไหลผ่าน ชาวบ้านได้มีการก่อสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรด้วยตนเอง อย่างในกรณีของฝายตาสวน ซึ่ง

ตั้งอยู่ที่บ้านฝายตาสวน ฝายแห่งนี้เป็นฝายไม้ที่ชาวบ้านในพื้นที่ร่วมกันก่อสร้าง เหตุที่ชื่อว่า ฝายตาสวน ก็เนื่องจากเป็นการตั้งชื่อให้เกียรติแก่คนก่อสร้าง

ฝายตาสวนแห่งนี้สร้างขึ้นจากน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้าน โดยการนำของตาสวน ซึ่งเป็นชาวญวนที่รับจ้างก่อสร้างฝายน้ำล้นในพื้นที่ชุมชนวังสวาบและชุมชนนาฝาย รวมถึงบริเวณใกล้เคียง ฝายตาสวนแห่งนี้ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรเป็นหลัก โดยกั้นห้วยสังฆวนบริเวณทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านฝายตาสวน นอกจากประโยชน์ในเชิงเกษตรกรรมแล้วฝายตาสวนยังทำหน้าที่ในการเก็บกักน้ำให้กับชาวบ้านบริเวณชุมชนบ้านฝายตาสวนให้มีน้ำใช้อุปโภคบริโภคตลอดทั้งปีอีกด้วย

กรณีของฝายวัดซึ่งตั้งอยู่บ้านวังสวาบก่อสร้างในปี พ.ศ. 2497 ถือเป็นฝายไม้ที่กั้นลำห้วยสังฆวนทางตอนเหนือ ผู้ดำเนินการก่อสร้างคือ นายอี่ และนายจ่อง โดยนายอี่ได้จ้างช่างจากอำเภอหล่มสักให้เข้ามาทำการสร้างฝาย ฝายวัดเป็นฝายไม้ ซึ่งใช้ไม้แก่นในการก่อสร้างจากนั้นจึงถมด้วยดินเพื่อต้านแรงดันของน้ำ ทำให้ชาวบ้านวังสวาบมีน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภคตลอดทั้งปี รวมไปถึงมีน้ำไว้เพื่อทำนา

นอกเหนือจากฝายที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านแถบวังสวาบแล้ว ทางหน่วยงานภาครัฐก็ได้มีการก่อสร้างระบบชลประทานในพื้นที่เช่นกัน อาทิ **อ่างเก็บน้ำวังผาดำ** ซึ่งเป็นโครงการชลประทานขนาดเล็กประเภทฝายน้ำล้นกั้นห้วยสังฆวนโดยตั้งอยู่บ้านวังผาดำ เพื่อใช้ประโยชนทางการเกษตร รวมไปถึงการป้องกันอุทกภัย เช่นเดียวกับ**อ่างเก็บน้ำห้วยสังฆวน** บริเวณบ้านนาฝาย ที่ใช้ประโยชน์ในการทดน้ำเพื่อการเกษตร และ**อ่างเก็บน้ำห้วยโป่งโก**ของกรมชลประทาน ซึ่งอ่างเก็บน้ำทุกแห่งมีการสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงเกษตรกรรมเป็นหลัก

สัมปทานป่าไม้และการเข้าถือครองพื้นที่ทำกิน

พื้นที่ตำบลวังสวาบตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขา ถือเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลาย ทั้งภูเขา แหล่งน้ำ ป่าไม้ รวมถึงสัตว์ป่าส่งผลให้เกิดการรุกล้ำเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรจากกลุ่มคนภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านวังสวาบเริ่มมีการปลูกพืชพานิชมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเข้าไปหักร้างพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร อาทิ การทำไร่ข้าวโพด ซึ่งต้องใช้พื้นที่เป็นจำนวนมาก โดยกลุ่มคนที่อพยพเข้ามามักใช้วิธีการจับจองพื้นที่ป่าเนื่องจากสมัยก่อนยังไม่มีการประกาศเป็นเขตป่าสงวน ซึ่งการจับจองพื้นที่สมัยก่อนไม่มีการปักหลักเขต แต่จะใช้วิธีการจับจองโดยใช้แนวต้นไม้ใหญ่หรือลำห้วยเป็นแนวเขต

นอกจากนี้การเข้ามาถือสัมปทานป่าไม้ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เป็นอีกปัจจัยที่ทำให้เกิดการจับจองที่ของชาวบ้าน พื้นที่ป่าได้ถูกทำลาย ไม้ใหญ่ถูกลากออกมาจนพื้นที่ป่าดั้งเดิม

กลายเป็นพื้นที่โล่งเตียน ชาวบ้านแต่ก่อนจึงใช้วิธีการเดินเข้าไปตามทางลากจูงไม้เพื่อเข้าไปจับจองเป็นพื้นที่ทำไร่ของตนเอง

องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้รับสัมปทานป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงลานในปี พ.ศ. 2517 ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้บริเวณชุมชนวังสวาบลดลงอย่างรวดเร็ว พื้นที่เขตสัมปทานเฉพาะเขตชุมชนวังสวาบตั้งแต่ทางทิศตะวันตกของบ้านวังสวาบไปจนถึงทางด้านทิศเหนือของบ้านดงสะคร่าน ไม้ที่ถูกตัดออกไปได้แก่ไม้ประดู่ เต็ง รัง แดง ตะแบก ยาง และมะค่า ซึ่งแต่ละต้นมีขนาดใหญ่มาก บางต้นใหญ่เท่ากับขนาด 4 คนโอบ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้สร้างถนนชั่วคราวเพื่อลากไม้ออกจากพื้นที่ป่าไปยังจุดรวบรวมไม้ต่อเรื่อยไปถึงถนนสายชุมแพ-เลย อย่างไรก็ตาม การตัดไม้ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เกิดอุปสรรคขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ.2522-2523 เนื่องจากในพื้นที่เขตวังสวาบถือเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ ซึ่งได้ยึดอุปกรณ์ตัดไม้รวมไปถึงอุปกรณ์ทำถนนขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เพื่อขอเรียกรับค่าคุ้มครอง ซึ่งทางองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ไม่สามารถให้ได้ ครั้นจะไปขอกำลังทหารตำรวจเข้ามาดูแลก็ไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร เนื่องจากพื้นที่แถบนั้นถือเป็นพื้นที่สีแดง ทางเจ้าหน้าที่ทหารตำรวจไม่สามารถให้การดูแลได้เนื่องจากมีกำลังไม่เพียงพอ ส่งผลให้การตัดไม้ต้องหยุดชะงักไป

การเข้ามาของคอมมิวนิสต์หรือที่เรียกกันว่า “สหาย” ได้เข้ามาคลุกคลีกับชาวบ้านในหมู่บ้านแถบตำบลวังสวาบ ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เหล่านี้คือกลุ่มสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ที่หลบหนีการไล่ล่าของเจ้าหน้าที่ทางการไทยเข้าไปตั้งฐานที่มั่นในป่าแถบพื้นที่น้ำหนาวจนถึงตำบลวังสวาบ ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน มีการทำไร่ทำสวน ผูกมิตรสัมพันธ์กับชาวบ้านในพื้นที่ โดยเข้ามาพูดคุยชักชวนชาวบ้านให้ไปอยู่ด้วยกันกับสหายในป่า อย่างในกรณีของบ้านตาดฟ้ามีเข้าไปอยู่กับนักศึกษา 2 คน โดยเป็นชาวบ้านในพื้นที่อายุประมาณ 47 – 49 ปี อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้ง 2 คนนี้ไม่ได้มีบทบาทในการดำเนินงานตามแนวทางของคอมมิวนิสต์ในพื้นที่มากนัก

การเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ส่งผลโยตรงต่อชาวชุมชนวังสวาบ กล่าวคือ พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบในด้านลบต่อระบบนิเวศในพื้นที่ ชาวบ้านเข้าไปเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ได้ยากลำบากขึ้น ฝนไม่ตกตามฤดูกาล อย่างไรก็ตามการตัดไม้ทำให้เกิดพื้นที่โล่งเตียนในเขตป่าชาวบ้านจึงอาศัยสถานการณ์นี้เข้าไปทำไร่ในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งหนทางเข้าไปก็สะดวกเนื่องจากใช้เส้นทางเดียวกับเส้นทางลากไม้ที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ตัดไว้

ในปี พ.ศ.2532 เกิดกรณีการเข้ามาพัฒนาพื้นที่ปลูกป่าของโครงการพัฒนาป่าดงลาน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่โครงการจัดที่ทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ซึ่งในปี พ.ศ. 2536 หน่วยงานราชการประกาศให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตปลูกป่าทำการรื้อถอน

บ้านเรือน และให้เก็บเกี่ยวผลผลิตให้เสร็จภายในฤดูกาลนั้น ส่งผลให้ชาวบ้านจำนวนมากลายสภาพเป็นบุคคลไร้ที่ทำกิน ไม่มีที่อยู่อาศัย โดยชาวบ้านแถบบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่านจำนวน 241 ครัวเรือนถูกเจ้าหน้าที่อพยพออกนอกพื้นที่ภายใต้โครงการคจก. ซึ่งชาวบ้านบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่านถูกอพยพไปยังพื้นที่รองรับ 2 แห่ง คือ บ้านผาสวรรค์ ต.วังเพิ่ม และบ้านคลองเจริญ ต.โสกส้มกก อ.สีชมพู จ.ขอนแก่น การอพยพของชาวบ้านในช่วงแรกเป็นไปด้วยดี ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับทางราชการในการเข้าไปอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ทำกินใหม่ที่ได้รับการจัดสรรให้ครัวเรือนละ 15 ไร่ อย่างไรก็ตามชาวบ้านที่เข้าไปอาศัยใหม่กลับประสบปัญหา คือ เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่เข้าไปอาศัยใหม่กับชาวบ้านที่เป็นเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิม ทำให้ประสบปัญหาในการทำกิน ชาวบ้านที่อพยพบางรายใช้วิธีการจ่ายเงินให้กับเจ้าของที่ดั้งเดิมเพื่อแลกกับการเข้ามาอาศัย นอกจากนี้ชาวบ้านที่ถูกอพยพเข้าไปใหม่ยังพบว่าพื้นที่ที่ตนเองเข้าไปอาศัยมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ บางครัวเรือนตัดสินใจละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมแล้วเดินทางไปรับจ้างต่างจังหวัด ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเริ่มไม่พอใจต่อการดำเนินการของทางภาครัฐ

ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจึงได้ทำการร้องเรียนไปยังหน่วยงานราชการ มีการรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องเรียกร้องต่อคณะรัฐมนตรีให้มีการผ่อนปรนพื้นที่ให้สามารถอยู่อาศัยได้ กลุ่มผู้คัดค้านรวมตัวกันเดินขบวน ปิดถนนมิตรภาพบริเวณ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา การเดินขบวนที่จังหวัดขอนแก่น ฯลฯ เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ คจก. ทั่วประเทศ รวมไปถึง NGOs และพรรคการเมืองบางพรรค ในที่สุดทางราชการจึงตัดสินใจยกเลิกโครงการ คจก. เนื่องจากศึกษาแล้วพบว่าไม่ประสบความสำเร็จ

อย่างไรดีตามประเด็นเรื่องการถือครองที่ดินของชาวบ้านตอนนั้นไม่มีความชัดเจน เอกสารสิทธิที่ดินยังไม่คืบหน้า เพราะว่าพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เข้าไปทำกินเป็นเขตผ่อนปรนของกรมป่าไม้ ทำให้ไม่มีเอกสารสิทธิใดๆทั้งสิ้น ที่ผ่านมาการประชุมร่วมกันในหลายๆ ระดับเป็นประชุมกับเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อหาแนวทางว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถอยู่ร่วมกันได้ เพราะว่าป่าไม้ไม่ให้มีการบุกรุก จึงให้อำเภอ อุทยานแห่งชาติ รวมทั้งคณะกรรมการจากชาวบ้านที่ตั้งขึ้น ให้ทำการร่วมกันเดินจับพิกัด GPS สำหรับคนที่อยู่ในเขตไข่แดงนั้นให้ขยับเข้ามาในพื้นที่ที่กำหนดไว้ ให้อยู่ในขอบเขต 2,543 ไร่ ที่ระบุไว้ ทำการฝังหลักไว้รอบโดยรอบ ซึ่งเป็นเขตผ่อนปรนที่อุทยานให้สวามารถอยู่อาศัยได้ ซึ่งรวมทั้งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน และพื้นที่สาธารณะที่รวมอยู่ในเนื้อที่จำนวนนี้ ที่ผ่านมามีคนอาศัยอยู่เกินเขต ก็ขอให้ขยับเข้ามา และใครที่ถือครองการทำกินที่ดินเกิด 50 ไร่ ก็ขอให้ลดลงเหลือเพียง 25 ไร่ ซึ่งต้องแบ่งให้กับคนที่ถูกกันออกมา ทุกคนอยู่ในขอบเขตที่กำหนด แล้วมีการตั้งกติการ่วมกัน ซึ่งถ้ามีสมาชิกเพิ่มเติมขึ้นมาก็อาเนื้อที่ๆ ถือครอง จำนวน 25 ไร่ มาแบ่งปันกัน โดยห้ามมิให้มีการไปสะสมที่ดินเพิ่มเติมเกิน

จำนวน 25 ไร่ และการที่ชาวบ้านได้รับการอนุมัติให้มีพื้นที่ผ่อนปรนได้นั้นเป็นเพราะชาวบ้านได้ร่วมทำการเคลื่อนไหวในยุคสมัชชาคนจนที่ผ่านมา ซึ่งเนื้อที่จะแตกต่างจากชาวบ้านด้านล่างที่ได้รับการจัดสรรจาก สปก. ในเนื้อที่ประมาณ 7.5 ไร่ต่อครัวเรือนเท่านั้นเพราะมีพื้นที่จำกัด

ดังนั้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านอยู่ในลักษณะที่ไม่ถาวรเพราะเป็นพื้นที่ผ่อนปรนอยู่ภายใต้ข้อตกลงที่มีร่วมกัน ชาวบ้านด้านบนภูเขากับชาวบ้านที่อยู่ด้านล่างของตำบลวังสวาบได้เนื้อที่แตกต่างกัน ด้านบนเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้มาจากการเคลื่อนไหวต่อสู้ ส่วนด้านล่างเป็นพื้นที่ชาวบ้านได้รับการจัดสรรจาก สปก. ครอบครัวละ 7 ไร่ 2 งาน

ภายหลังจากที่มีการหารือกันแล้ว ทางการจึงตกลงที่จะจัดสรรที่ดินทำกินให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบใหม่ โดยจัดสรรที่ทำกินในรูปแบบหมู่บ้านป่าไม้ ซึ่งตกลงกันว่าจะให้ที่ทำกินครัวเรือนละ 15 ไร่ อย่างไรก็ตามมีชาวบ้านเข้ามาลงชื่อเพื่อขอรับการจัดสรรพื้นที่ทำกินเป็นจำนวนมาก ทำให้ทางกรมป่าไม้ต้องลดพื้นที่จัดสรรลงเหลือเพียงเครือเรือนละ 7.5 ไร่เท่านั้น อีกทั้งชาวบ้านไม่ได้รับการจัดสรรทุกราย เนื่องจากพื้นที่จัดสรรไม่เพียงพอทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่พอใจต่อการแก้ไขปัญหาของรัฐ จึงก่อให้เกิดความบาดหมางขึ้นในชุมชนเนื่องจากมีกระแสข่าวว่าชาวบ้านที่ได้รับการจัดสรรที่ดินเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีความสนิทสนมกับกำนันนาฝายและผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มชาวบ้านที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับผู้ใหญ่บ้านแทบไม่ได้รับการจัดสรรที่ดินทำกิน เพราะไม่ได้เลือกผู้ใหญ่บ้านตอนที่มีการเลือกตั้ง ซึ่งความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในชุมชน

อีกโครงการหนึ่งการปลูกป่าของโครงการพัฒนาป่าดงลานเน้นไปที่พื้นที่ทางด้านทิศเหนือของชุมชนวังสวาบซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เข้ามาจับจองเพื่อทำไร่อยู่ก่อนหน้า ไม้ที่ทางโครงการนำมาปลูกได้แก่ไม้จำพวกยูคาลิปตัส สัก และกระถินยักษ์ โดยว่าจ้างชาวบ้านวังสวาบเป็นแรงงานปลูกโดยคิดค่าแรงเป็นรายวัน โครงการปลูกป่าดงลานถึงแม้ว่าในด้านหนึ่งจะช่วยพลิกฟื้นผืนป่าขึ้นกลับมาดังเดิม แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งเป็นการลดทอนที่ดินทำกินของชาวบ้านวังสวาบ ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินให้ แต่ก็เพียงแค่ 7.5 ไร่ต่อครัวเรือน ในขณะที่ยังมีชาวบ้านอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้รับการจัดสรร บางรายต้องอพยพกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมของตนเอง

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ.2536 ชาวบ้านวังสวาบ โดยเฉพาะบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่านที่ไม่พอใจในโครงการคจก.และต้องการกลับเข้าพื้นที่อาศัยเดิมของตนจึงรวมกลุ่มกับหลายหน่วยงานเพื่อคัดค้านโครงการ ในที่สุดทางราชการตัดสินใจยุติโครงการ ชาวบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่านจึงย้ายกลับไปยังพื้นที่ทำกินเดิมของตนเอง ซึ่งพื้นที่เดิมขณะนั้นทางการได้ทำการปลูกต้นไม้เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันตัดถางต้นไม้ออกจากพื้นที่ถือครองเดิมของตนเองจนหมด

“ตอนมีปัญหากันที่สีชมภู แถวนี้แทบไม่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ต้องแบ่งไปให้กับทางสีชมพูเพราะช่วงนั้นกำลังมีปัญหาหนัก เหลือกันอยู่หน่วยแค่ 2-3 คน มันก็ดูแลทั้งหมดไม่ได้ บางทีรู้แต่ทำอะไรไม่ได้ บางคนเริ่มเข้ามาทำไร่ตัวเองนานแล้วแอบเข้ามาตัดไม้ตอนกลางคืนแล้วก็กลับออกมา ป่าไม้ก็รู้นะแต่ก็กลัวอันตราย เราไม่รู้ว่าเป็นใคร มีปืนหรือป่าว ไปๆมาๆ ป่าที่ปลูกไว้ก็หมด”(สัมภาษณ์: คุณสมาน (นามสมมติ))

หลังจากนั้นทางการจึงตัดสินใจให้อำนาจในการจัดสรรพื้นที่ทำกินบริเวณผืนป่าปลูก หรือที่ดินทำกินเดิมแก่กลุ่มชาวบ้านวังสวาบ โดยให้ชาวบ้านจัดการกันเอง ชาวบ้านเข้าไปทำกินในพื้นที่ดั้งเดิมของตนเอง หากบ้านไหนมีครอบครัวแยกออกมาจากบ้านเดิม ให้บ้านที่แยกออกมาทำการแบ่งปันที่ดินร่วมกับบ้านเดิมหรือบ้านของญาติ การทำเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านทุกฝ่ายพอใจ ซึ่งชาวบ้านก็ไม่คิดที่จะบุกรุกเข้าไปยังพื้นที่เขตป่าสงวนดงลานเนื่องจากทางการได้ขอให้พื้นที่ป่าเหล่านี้เป็นเขตต้นน้ำลำธารและเป็นแหล่งอาหารป่าที่ต้องอนุรักษ์ไว้ ซึ่งชาวบ้านเห็นด้วย ความขัดแย้งในชุมชนวังสวาบระหว่างรัฐและชุมชนในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงยุติลง

การปลูกพืชเศรษฐกิจ

การปลูกพืชเชิงพานิช หรือพืชเศรษฐกิจภายในชุมชนวังสวาบเกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคการอพยพตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านกลุ่มแรกๆ ซึ่งในอดีตชาวชุมชนวังสวาบนิยมปลูกข้าวโพด ปอ ฝ้าย ในเชิงพานิช โดยมีตลาดรับซื้อสำคัญอยู่ที่บ้านโนนหันและภายในเขตตัวอำเภอชุมแพ อย่างไรก็ตามในช่วงปี พ.ศ. 2528 – 2529 อ้อย ถือเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ที่สร้างเม็ดเงินให้กับชาวบ้านวังสวาบ มีการปลูกอ้อยอย่างแพร่หลายในพื้นที่ อ้อยถือเป็นพืชไร่ที่ได้เปรียบกว่าพืชไร่ชนิดอื่นๆ คือ การปลูก 1 ครั้งสามารถเก็บเกี่ยวได้ 3 ปี เกษตรกรจะลงทุนมากในปีแรกที่ปลูกเท่านั้น เช่น ลงทุนเรื่องพันธุ์อ้อย ค่าปลูก ค่าไถ เป็นต้น ส่วนในปีถัดไปรายจ่ายส่วนนี้จะลดลง ทำให้ได้ผลกำไรเต็มเม็ดเต็มหน่วยมากขึ้น อ้อยที่ปลูกในพื้นที่วังสวาบจะเป็นพันธุ์อ้อยแดงและพันธุ์ K 200 โดยนำเอาพันธุ์เหล่านี้มาจากทางเขตอำเภอชุมแพ การปลูกอ้อยในพื้นที่วังสวาบจะใช้รูปแบบโควตาเข้ามาจัดการโดยมีเกษตรกรที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าของโควต้าอ้อย ทำหน้าที่ในการจัดการผลผลิตและนำเข้าสู่โรงงานตามโควตาที่ตกลงกับโรงงานเอาไว้

ในกรณีของพ่อเลิศ (นามสมมติ) ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทในเรื่องการเกษตรตำบลวังสวาบ โดยเฉพาะแถบบ้านฝายตาสวนซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านพ่อเลิศเอง เป็นหนึ่งในเจ้าของโควตาอ้อย

ไม่กี่รายในแถบตำบลวังสวาบ และยังเป็นเกษตรกรปลูกอ้อยเองด้วย พ่อเลิศได้รับการจัดสรรโควต้าอ้อยจากทางโรงงานน้ำตาลภูเขียว จังหวัดชัยภูมิจำนวนทั้งสิ้น 3,000 ตัน พ่อเลิศจะทำหน้าที่ในการจัดหาแรงงานในการปลูก ดูแล ใส่ปุ๋ย ฉีดยาฆ่าแมลง หรือแม้แต่เครื่องจักรกลการเกษตรหากได้รับการร้องขอจากเกษตรกรลูกไร่ เมื่อเข้าสู่ฤดูเก็บเกี่ยวอ้อย พ่อเลิศจะจัดหาแรงงานเก็บเกี่ยวและรถบรรทุกขนส่งอ้อยไปโรงงานให้แก่ลูกไร่ โดยค่อยหักเงินกับลูกไร่เมื่อขายผลผลิตเสร็จสิ้น ซึ่งหากบางครั้งลูกไร่ไม่มีเงินทุนมากพอ พ่อเลิศก็จะเป็นคนกลางในการขอรับการสนับสนุนการปลูกอ้อยจากทางโรงงานน้ำตาล โดยโรงงานน้ำตาลจะให้ทุนเกษตรกรในการปลูกอ้อย เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องจักร โดยผ่านการบริหารจัดการจากพ่อเลิศ ในแต่ละพื้นที่จะมีเจ้าของโควตาอ้อยเป็นผู้รับผิดชอบในการผลิต ซึ่งการที่โรงงานน้ำตาลออกทุนสนับสนุนการปลูกอ้อยให้กับเกษตรกรล่วงหน้านั้น เจ้าของโควตาอ้อยจะเป็นผู้ค้ำประกันให้กับเกษตรกร คอยควบคุมกระบวนการผลิตให้ได้ตามมาตรฐาน หากมีปัญหาอะไรเจ้าของโควตาอ้อยจะเป็นผู้ที่เข้าไปแก้ไขปัญหาเป็นอันดับแรก

ต่อมาปี พ.ศ. 2548 ยางพาราเริ่มเข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านหันไปปลูกยางพาราเนื่องจากขายได้ราคาดีกว่าปลูกอ้อย รวมไปถึงการสนับสนุนจากทางรัฐบาลที่ส่งเสริมให้มีการปลูกยางพาราอย่างแพร่หลายในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสาน ส่งผลให้พื้นที่ปลูกอ้อยลดลง ทำให้ทางโรงงานน้ำตาลต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาการขาดพื้นที่ผลิตอ้อยโดยปล่อยสินเชื่อให้กับเกษตรกรมากขึ้นเพื่อโน้มน้าวใจเกษตรกร จนถึงปัจจุบันที่มีสัดส่วนพื้นที่ปลูกอ้อยและยางพาราใกล้เคียงกัน ส่วนยางพาราปัจจุบันไม่มีเกษตรกรวังสวาบปลูกเพิ่มแล้ว เนื่องจากราคาในปัจจุบันเริ่มลดลง เช่นเดียวกับมันสำปะหลังที่เคยมีชาวบ้านนำมาปลูกเช่นกัน แต่ก็ไม่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านในพื้นที่มากนัก เนื่องจากถึงแม้ว่าผลผลิตมันสำปะหลังที่ได้จะมีหัวมันขนาดใหญ่ แต่กลับมีเปอร์เซ็นต์แป้งค่อนข้างน้อย ทำให้ขายได้ราคาไม่สูง อีกทั้งสภาพพื้นที่และภูมิอากาศของวังสวาบมีสภาพร้อนชื้น จึงไม่เหมาะที่จะปลูกมันสำปะหลัง

อาชีพปลูกผักสวนครัวถือได้ว่าเป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านในชุมชนวังสวาบในปัจจุบัน พื้นที่ในการปลูกผักสวนครัวในเชิงพานิชเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากดินและน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ รวมไปถึงสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการปลูกผักสวนครัว โดยชาวบ้านนิยมปลูก เช่น กะหล่ำปลี ผักกาด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว พริก โดยจะปลูกสลับกับการทำนา ปัจจุบันหน่อไม้ฝรั่งกำลังได้รับความนิยมในหมู่ชาวบ้านตำบลวังสวาบและตำบลนาฝายเนื่องจากราคารับซื้อค่อนข้างสูงประมาณ 80บาทต่อกิโลกรัม ชาวบ้านหลายรายมีสถานะการเงินที่ดีขึ้นจากผลิตผลดังกล่าว จากความนิยมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะสหกรณ์เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งสหกรณ์รับซื้อหน่อไม้ฝรั่งนั้นตั้งอยู่บริเวณบ้านของพ่อเลิศ ในแต่ละวัน

ชาวบ้านจะนำหน่อไม้ฝรั่งมายังบ้านพ่อเลิศและขายให้กับทางสหกรณ์ จากนั้นสหกรณ์จะทำหน้าที่ในการติดต่อเพื่อขายหน่อไม้ฝรั่งต่อไป

ตลาดรับซื้อที่สำคัญคือ ตลาดศรีเมืองทอง อำเภอเมืองขอนแก่น และตลาดผักอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ รูปแบบการรับซื้อในปัจจุบันมีการทำสัญญาตกลงล่วงหน้าระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตกับผู้รับซื้อ โดยผู้รับซื้อจะสนับสนุนออกเงินค่าเมล็ดพันธุ์ ถุงพลาสติก และอื่นๆที่ใช้ในการปลูกแก่เกษตรกรล่วงหน้า ส่วนเกษตรกรมีหน้าในการดูแลกระบวนการปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว โดยผู้รับซื้อจะหักค่าใช้จ่ายที่ออกให้เกษตรกรล่วงหน้า อาชีพปลูกผักเชิงพานิชของชาวบ้านวังสวาบถือเป็นอาชีพที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี มีการปลูกผักอย่างเข้มข้นตลอดทั้งปี ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เข้าสู่ครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มเกษตรกร เช่น กลุ่มเกษตรกรปลูกหน่อไม้ฝรั่ง เพื่อสร้างอำนาจต่อรองด้านราคาซื้อขายกับทางพ่อค้าคนกลาง ทำให้ไม่ถูกกดราคาซื้อขายมากนัก

จากบริบททางด้านพืชเศรษฐกิจของตำบลวังสวาบ พบว่าพ่อเลิศถือเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลในเรื่องการเกษตรในพื้นที่ตำบลวังสวาบ ถือว่าเป็นเกษตรกรรายใหญ่ มีที่ดินเป็นของตนเองนับร้อยไร่ อีกทั้งการที่พ่อเลิศเป็นผู้อาวุโสในตำบลวังสวาบทำให้ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน นอกจากการมีบทบาทในเรื่องเกษตรกรรมแล้ว พ่อเลิศยังมีบทบาทเชิงสังคมเช่นกัน พ่อเลิศเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการยื่นดำเนินการขอจดทะเบียนวัดภูเขาหลง ซึ่งตั้งห่างจากบ้านฝายตาสวนทางทิศตะวันตกประมาณ 3 กิโลเมตร วัดภูเขาหลงในความเป็นจริงแล้วยังไม่ได้จดทะเบียนเป็นวัดในกำกับของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปัจจุบันยังเป็นเพียงสำนักสงฆ์ พ่อเลิศร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่บ้านฝายตาสวน บ้านนาฝายใต้ และบ้านวังผาดำ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งรอบบริเวณวัดได้พยายามยื่นเรื่องไปที่เจ้าคณะอำเภอชุมแพ ซึ่งเป็นสาขาของสำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งยื่นเรื่องไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 จนถึงปัจจุบันเรื่องยังไม่คืบหน้าเท่าที่ควร จากกิจกรรมต่างๆที่พ่อเลิศเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง ทำให้ได้รับการยอมรับนับถือในพื้นที่

ข้อสังเกตอย่างหนึ่ง พบว่า ระบบการผลิตของพื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนภายนอก เช่น การปลูกผักเชิงพานิช การปลูกข้าโพดเพื่อผลิตอาหารสัตว์ ปลูกอ้อยเพื่อป้อนโรงงานน้ำตาล และการปลูกยางพารา ซึ่งการผลิตครั้งละมากๆ ทำให้ต้องพึ่งภายนอกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช แรงงาน รวมถึงการกำหนดราคาการซื้อขายก็กำหนดโดยคนภายนอกทั้งสิ้น ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูง แต่ผลผลิตราคาต่ำ อย่างไรก็ตามการทำพืชไร่ หรือการปลูกพืชผักครั้งละมากๆ เมื่อขายผลผลิตจะได้เงินเป็นก้อนใหญ่ โดยที่ยังไม่หักหนี้สินที่ยืมมาลงทุน มันจึงเป็นแรงดึงดูดใจให้ชาวบ้านสนใจที่จะผลิตเพื่อส่งสู่ตลาด ระบบการผลิตเช่นนี้เป็นอีกแรงหนึ่งที่ถูกกระทำจากภายนอกเช่นเดียวกัน

2.3 ยุคสัมปทานโรงโม่หินและการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองในท้องถิ่น (พ.ศ. 2519 – ปัจจุบัน)

ชุมชนวังสวาบถือเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า หรือกระทั่งภูเขา ทำให้เป็นที่ต้องการของกลุ่มคนจากนอกพื้นที่ในการเข้าไปเพื่อแย่งชิงประโยชน์จากทรัพยากร นอกจากป่าไม้ที่เกิดกรณีการเข้ามาทำสัมปทานตัดไม้ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้แล้ว ภูเขาหินปูนก็เช่นกันซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอก ซึ่งชาวชุมชนวังสวาบได้รับผลกระทบจากการแย่งชิงทรัพยากรหินปูนจากกลุ่มคนภายนอก ธุรกิจโรงโม่หินเข้ามาสู่ชุมชนวังสวาบครั้งแรกในปี พ.ศ.2519 ชื่อโรงโม่หินตะวันฉาย (นามสมมติ) เจ้าของโรงโม่หินคือนายเสนาะ เสียงทอง (นามสมมติ) โรงโม่หินตะวันฉายตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตำบลวังสวาบ บริเวณบ้านหนองแห้ว อยู่ใกล้กับทางหลวงแผ่นดินเส้นทางชุมแพ-หล่มสัก การเข้ามาของโรงโม่หินตะวันฉายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เกิดกระแสการต่อต้านจากชุมชนเนื่องจากปัญหามลภาวะทางเสียงและฝุ่นละออง การต่อต้านของชาวบ้านวังสวาบรุนแรงยิ่งขึ้นเมื่อมีการตั้งโรงโม่หินแห่งที่สองในปี พ.ศ. 2536 ชื่อโรงโม่หินดวงเดือน (นามสมมติ) เจ้าของคือ นายลัง ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) มีการประท้วงการเข้ามาทำกิจการของโรงโม่หินอย่างต่อเนื่องโดยการนำของผู้นำชุมชนต่าง ๆในตำบลวังสวาบ

> *“ตอนแรกคนมาร่วมเยอะมาก ทั้งชาวบ้านทั้งNGOs แต่สุดท้ายก็อ่อนแรง มันนานเกินไป ชาวบ้านก็ต้องทำมาหากิน อีกอย่างโรงโม่ก็ซื้อตัวแกนนำไปเป็นพวก สุดท้ายก็แพ้อำนาจเงิน แกนนำทุกคนก็เคยผ่านมาแล้ว โรงโม่พาไปเจรจาไปทีละคนเสนอเงินมาให้เพื่อแลกกับการหยุดต่อต้าน สุดท้ายก็เหลือกันแค่5-6คน แต่ตอนนี้พ่อใหญ่เฮืองตายไปแล้ว คนอื่นก็ไม่รู้จะสู้ทำไมเพราะสุดท้ายก็ทำอะไรไม่ได้”* (สัมภาษณ์; คุณเสมอ ,นามสมมติ))

แรกเริ่มกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมต่อต้านโรงโม่หินมีจำนวนมาก มีการดำเนินกิจกรรมอย่างเข้มแข็งโดยมีกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) สนับสนุนในการดำเนินกิจกรรม อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวดังกล่าวเกิดขึ้นเพียงไม่กี่ปี โรงโม่หินได้รับอนุญาตจากผู้ทรงคุณวุฒิภายในหมู่บ้านวังสวาบในการเข้ามาดำเนินการธุรกิจโรงโม่หินโดยที่ทางกลุ่มต่อต้านไม่ทราบมาก่อน อีกทั้งทางกลุ่ม

โรงโม่หินใช้วิธีการที่จะไม่ตอบโต้กับกลุ่มต่อต้านด้วยวิธีการรุนแรง โรงโม่หินใช้วิธีการเข้าไปพูดคุยกับแกนนำต่อต้านเพื่อทำความเข้าใจ จนในที่สุดแกนนำต่อต้านจึงเหลือเพียงกลุ่มบุคคลที่กล่าวมา ในขณะที่ชาวบ้านคนอื่นที่เคยเป็นแนวร่วมในการต่อต้านกลับหยุดการต่อต้าน บางรายได้รับการสนับสนุนจากโรงโม่หินในการทำกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้การต่อต้านโรงโม่หินไม่ประสบความสำเร็จคือ ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมต่อต้านซึ่งกินเวลายาวนานทำให้กลุ่มชาวบ้านเริ่มอ่อนแรง บางคนเลือกที่จะยุติการต่อต้านเนื่องจากเห็นว่ายังไงแล้วก็ไม่ประสบความสำเร็จ จนที่สุดการต่อต้านโรงโม่หินก็ยุติลง

จากกิจกรรมดังกล่าวสะท้อนว่า พื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มทุนจากภายนอกมุ่งเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น ในอดีตป่าไม้ถือเป็นทรัพยากรหลักในชุมชน มีการแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้โดยกลุ่มคนภายนอก ในยุคต่อมาทรัพยากรหินถูกนำไปใช้ประโยชน์จากเดิมที่หินเป็นสมบัติของท้องถิ่น แต่ปัจจุบันถูกยึดไปเป็นของรัฐและของเอกชนโดยผ่านการสัมปทาน ถึงแม้ชาวบ้านจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นได้ และที่สำคัญฐานทรัพยากรกลับเป็นต้นเหตุของการจับคู่ความขัดแย้งที่ยังหาข้อยุติไม่ได้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านอย่างมาก

การเข้ามาดำเนินกิจกรรมของโรงโม่หินในระยะแรก ก่อเกิดความสัมพันธ์ระหว่างโรงโม่หินกับชุมชนวังสวาบที่ไม่ค่อยดีนัก ชาวบ้านในพื้นที่ได้ตั้งกลุ่มต่อต้านการเข้ามาของโรงโม่หิน เนื่องจากการเข้ามาของโรงโม่หินส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ภายหลังจากการโรงโม่หินได้รับอนุญาตดำเนินกิจการ กิจกรรมของโรงโม่สร้างปัญหาขึ้นหลายรูปแบบแก่ชาวบ้านวังสวาบ เกิดปัญหาฝุ่นละอองจากการระเบิดภูเขาและการเข้า-ออกของรถบรรทุกหิน ส่งผลให้เกิดฝุ่นละอองคละคลุ้งไปทั่วพื้นที่ น้ำฝนที่แต่เดิมชาวบ้านใช้เพื่อการบริโภคไม่สามารถบริโภคได้อีกต่อไปเนื่องจากมีฤทธิ์เป็นกรด ทุกวันนี้แทบทุกครัวเรือนต้องบริโภคน้ำขวดเพราะกลัวอันตรายจากน้ำฝน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องทนกับมลภาวะทางเสียงอันเนื่องมาจากการระเบิดภูเขาซึ่งส่งเสียงดังกระทบชาวบ้าน การระเบิดภูเขามีข้อกำหนดระหว่างชาวบ้านกับโรงโม่คือ ตกลงให้มีการระเบิดภูเขาได้ 1 ครั้งต่อวันในเวลาประมาณ 17.00 น. อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ พบว่าทางโรงโม่หินมีการลักลอบระเบิดภูเขามากกว่า 1 ครั้งต่อวัน เสียงที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบทางด้านสุขภาพและด้านคุณภาพชีวิต บ้านเรือนได้รับความเสียหายเช่น กระจกแตก เป็นต้น ปัญหาอีกประการที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อชาวบ้านคือ สภาพถนนเกิดความเสียหายจากการที่รถบรรทุกวิ่งเข้าออกโรงโม่หิน โดยปัจจุบันโรงโม่หินใช้เส้นทางหลัก 2 เส้นทางในการบรรทุกหินออกจากพื้นที่ คือ เส้นทางที่ออกทางหมู่บ้านห้วยสนามทราย กับเส้นทางบ้านวังผาดำ บ้านนาฝาย บ้านหนองเขียด ซึ่งจะไปออกถนนสายชุมแพ-

เมืองเลย เส้นทางนี้เองถือเป็นเส้นทางสัญจรหลักของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอภูผาม่าน ไม่เฉพาะเพียงแค่ชาวตำบลวังสวาบเท่านั้น

> *“ถนนพังมาเป็น 10ปีแล้วไม่มีใครแก้ไขอะไรได้เลย ฝุ่นเยอะมาก รถบรรทุกวิ่งเข้า-ออกทั้งวัน ก็เห็นว่าทางอบต.จะสร้างถนนแต่ก็ไม่มีอะไรคืบหน้า อบต.ก็คนของเขา มีข่าวลือว่าจะสร้างตั้งแต่ตัวอำเภอมาถึงบ้านวังผาดำ เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก หลายคนก็บอกว่าโครงการอนุมัติแล้ว แต่ทุกวันนี้ก็ยังไม่เริ่มสร้าง”* (สัมภาษณ์; คุณเสมอ (นามสมมติ))

ในขณะเดียวกันการเข้ามาของโรงโม่หินในระยะแรกก็ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่มีงานทำมากขึ้น โรงโม่หินพยายามสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านโดยการชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาทำงานในโรงโม่หิน ซึ่งงานส่วนใหญ่จะเป็นงานขับรถบรรทุก หรือจ้างกิจการของชาวบ้านท้องถิ่นอีกทอดให้เข้ามาช่วยโรงโม่หิน เช่น จ้างรถบรรทุกรับจ้างให้เข้ามาวิ่งรับส่งหินออกจากโรงโม่หิน อย่างเช่นในกรณีของเถ้าแก่ลัง ซึ่งแต่เดิมเป็นเถ้าแก่รับซื้อข้าวโพดแถบบ้านวังสวาบ วังผาดำ นาฝาย ก็ได้หันมาประกอบธุรกิจรถขนส่งหินให้กับโรงโม่หิน นอกจากนี้ทางโรงโม่หินเองได้พยายามเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนท้องถิ่น มีการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น งานวัฒนธรรมประเพณี โดยบางครั้งรับเป็นเจ้าภาพงาน สนับสนุนเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น

จากความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านวังสวาบของโรงโม่หิน ส่งผลให้กระแสต่อต้านลดลง ชาวบ้านบางคนถึงแม้ไม่เห็นด้วยกับการตั้งโรงโม่หิน แต่ก็พอใจที่ครอบครัวของตนเองมีงานทำ หรือทางชุมชนได้รับการสนับสนุนเรื่องเงินทุนในการประกอบกิจกรรม โรงโม่หินจึงเข้ามามีบทบาทในตำบลวังสวาบมากขึ้น

ปัญหาอีกประการที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของโรงโม่หินคือ พื้นที่ทำกินเดิมของชาวบ้านในเขตวังสวาบลดลงเนื่องจากถูกกว้านซื้อโดยกลุ่มโรงโม่หินเพื่อระเบิดภูเขา โดยพื้นที่ที่ถูกซื้อส่วนใหญ่ตั้งอยู่แถบทิศเหนือและทิศตะวันตกของเขตตำบลวังสวาบ อย่างในกรณีของโรงโม่หินดวงเดือน ถึงแม้ว่าจะตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลนาฝาย และพื้นที่สัมปทานระเบิดหินตั้งอยู่ในอาณาเขตของตำบลวังสวาบโดยเฉพาะแถบบ้านวังผาดำ บ้านวังใหม่ และบ้านวังสวาบ นอกจากนั้นที่ดินบริเวณดังกล่าวเดิมทีนั้นอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงลาน แต่ทางการอนุญาตให้ชาวบ้านใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อทำกินโดยออกเอกสารสิทธิ์สปก.ให้แก่ชาวบ้าน ในทางกฎหมายพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถซื้อขายได้ อย่างไรก็ตามกลับพบว่ากลับพบว่ามีการลักลอบซื้อขายที่ดินบนผืนดินดังกล่าว ทางกลุ่มโรงโม่

หินดวงเดือนได้ติดต่อชาวบ้านเพื่อขอซื้อที่ดินเพื่อขยายเขตสำหรับทำกิจกรรมโรงโม่หิน ประกอบกับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านแถบดังกล่าวอยู่ในระดับต่ำ ทำให้ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนตัดสินขายที่ดินให้กับทางโรงโม่หินโดยแลกกับเงินจำนวนหนึ่ง

> *"ที่ดินแถบวังผาตำทุกวันนี้ขายให้กับโรงโม่หมดแล้ว เหลือแค่แปลงหน้าหน่วยป่าไม้ แต่คิดว่าคงจะขายเร็ว ๆนี้ นอกจากเขาซื้อไประเบิดภูเขา เห็นว่ายังมีโครงการจะทำโรงไฟฟ้าอีกด้วย ก็ส่งเสริมให้ปลูกหญ้าเนเปียร์เพื่อป้อนโรงไฟฟ้า ถึงขนาดไปดูงานกันที่เชียงใหม่ ผมก็สงสัยเรื่องที่ดินแถววังใหม่เป็นที่สปก.ทำไมเขาซื้อขายกันได้ แล้วก็แปลงให้เป็นที่น.ส.3 คิดว่าเขาอาจให้เงินเจ้าหน้าที่ตอนทำรังวัด ก็น่าแปลกใจเหมือนกัน"* (สัมภาษณ์; คุณสมาน (นามสมมติ))

จากคำบอกเล่าดังกล่าว เป็นที่น่าสังเกตว่า ทางโรงโม่หินได้ทำการกว้านซื้อที่ดินซึ่งเป็นพื้นที่สปก. จากนั้นจึงใช้วิธีการเพื่อเปลี่ยนผืนดินดังกล่าวให้เป็นพื้นที่น.ส.3เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมของตนเองได้โดยได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐ การกระทำดังกล่าวยังคงเป็นที่น่าสงสัยว่าทางกลุ่มโรงโม่หินมีการกระทำผิดกฎหมายหรือไม่ แต่ทั้งนี้ก็ไม่มีการตรวจสอบ เนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพลของทางกลุ่มโรงโม่หิน อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นปัญหาที่อาจส่งผลต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่วังสวาบซึ่งกลุ่มนายทุนกำลังฉกฉวยโอกาสเข้าหาผลประโยชน์จากทรัพยากร

การช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองท้องถิ่น

การเข้ามาในพื้นที่ของโรงโม่หินทั้งโรงโม่หินตะวันฉาย (นามสมมติ) และโรงโม่หินดวงเดือน (นามสมมติ) ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ ส่งผลให้ทางกลุ่มโรงโม่ต้องหาวิธีการในการจัดการกับประเด็นดังกล่าว การเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่นถือเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้การดำเนินกิจารของกลุ่มโรงโม่หินดำเนินไปได้อย่างสะดวก ช่วงแรกที่กลุ่มโรงโม่หินเข้ามาในพื้นที่และเกิดการต่อต้านจากชาวบ้านวังสวาบ ทางโรงโม่หินพยายามทำกิจกรรมชุมชนต่าง ๆร่วมกับชาวบ้านเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เช่น การเข้าร่วมงานบุญประเพณี การสนับสนุนสิ่งของเมื่อมีกิจกรรม หรือการรับชาวบ้านในพื้นที่เข้าทำงานกับทางโรงโม่หิน รวมไปถึงการใช้เงินทุนสนับสนุนกลุ่มชาวบ้านบางกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมในท้องถิ่น ส่งผลให้ปฏิกิริยาในด้านลบเริ่มลดลง

สำหรับโรงโม่หินตะวันฉาย (นามสมมติ) พบว่ามีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับเจ้าของโรงโม่หินเองคือนายเสนาะ เสียงทอง (นามสมมติ) ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาจังหวัดขอนแก่นขณะนั้นทำให้ชาวบ้านบางส่วนเลือกที่จะขอความช่วยเหลือจากนายเสนาะในการจัดกิจกรรมของชุมชน ส่วนทางโรงโม่หินดวงเดือน (นามสมมติ) มีการสนับสนุนชาวบ้านบางคนให้เข้าสู่กิจกรรมการเมืองในชุมชนรวมไปถึงแกนนำต่อต้านในอดีตบางคนที่ได้รับการผลักดันให้เข้าสู่การเมืองท้องถิ่น เช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ทำให้กลุ่มโรงโม่หินเริ่มมีอิทธิพลภายในพื้นที่ตำบลวังสาบมากขึ้น ผู้ใหญ่บ้านบางหมู่บ้านเอื้อประโยชน์บางอย่างให้กับกลุ่มโรงโม่หินเช่น การชี้นำลูกบ้านในเรื่องที่เป็นผลประโยชน์กับกิจกรรมโรงโม่หิน เป็นต้น ทำให้เกิดการแบ่งฝ่ายระหว่างกลุ่มสนับสนุนและกลุ่มต่อต้านดังเช่นคำบอกเล่าของนายสังวาล คุณศรี (นามสมมติ)

> *“พวกโรงโม่จะเอาคนของตัวเองเข้ามารับสมัครเลือกผู้ใหญ่บ้าน เขามีเงินเยอะแจกลูกเดียว คนที่ลงสมัครแข่งขันด้วยก็แย่ เพราะก็เป็นคนจน ชาวบ้านธรรมดานี่แหละ ที่แย่กว่านั้นนะ เขาเล่นแบบว่าทำป้ายชื่อบ้านเป็นสีต่าง ๆ บ้านไหนสนับสนุนโรงโม่จะทำป้ายสีเขียว บ้านไหนต่อต้านจะทำป้ายสีแดง แบบนี้ก็ไม่ไหว เหมือนสร้างความแตกแยกให้ชาวบ้าน”*

นอกจากนี้โรงโม่หินดวงเดือน (นามสมมติ) ได้สนับสนุนให้พรรคพวกของตนเองเข้ารับตำแหน่งการเมืองท้องถิ่น เช่น ตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ เพื่อง่ายต่อการดำเนินกิจการของตนเอง

การเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของกลุ่มทุนทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในพื้นที่มีการเกื้อหนุนระหว่างโรงโม่หินและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้เกิดการใช้อำนาจในทางไม่เหมาะสม เอื้อผลประโยชน์ให้กับโรงโม่หิน อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ราบรื่น ชาวบ้านเข้าถึงตัวผู้บริหารได้ยาก ไม่เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกัน อย่างไรก็ตามข้อดีที่พบในพื้นที่ คือ มีการประสานงานที่รวดเร็วในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การตั้งเสาโทรศัพท์ การทำถนน เป็นต้น การเข้าสู่เส้นทางการเมืองของกลุ่มทุนในลักษณะครอบงำทางการเมืองส่งผลให้ชาวบ้านหลาย ๆกลุ่มไม่กล้าแสดงความคิดเห็น เนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพลของกลุ่มทุน หรือบางครั้งแสดงความคิดเห็นออกมาแต่ก็จะไม่ได้รับการตอบสนองหากไม่มีเรื่องที่เอื้อผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มทุน

> *“โรงโม่เขาคุมหมด แม้แต่นายกฯ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาอบต. ก็คุมหมด ชาวบ้านทำอะไรไม่ได้เงียบอย่างเดียว หัวคะแนนกับคู่แข่งทำอะไรไม่ได้ มีตำรวจมาคอยคุมด้วย อำนาจเยอะเขามารับหัวคะแนนให้ไปรับเงิน มีเก็บตกด้วยใครไม่ได้ก็จะให้ด้วย 300บาทต่อเสียง ใครที่อยู่กรุงเทพก็จะออกค่ารถและค่าเสียงให้กลับมาหมู่บ้านมาเลือกตั้ง เขาหามาให้หมด ถ้าลูกน้องไปทำงานก็ไม่เคยได้ยินว่าให้เลือกพรรคใด แต่ถ้าในท้องถิ่น ในอำเภอนี่คุมเสียงได้หมด คือ ถ้าพ่อตัวเองไปเป็นหัวคะแนนให้ใครก็ต้องเลือกคนนั้น แต่ถ้าท้องถิ่น ใครที่ได้ทำงานด้วยจะต้องบอกญาติพี่น้องให้เลือกนายตัวเองหมด ถ้าไม่เลือกจะไม่ได้ทำงานต่อ บีบเรื่องงาน สถานการณ์ค่อนข้างรุนแรง ลงเงินไปแล้วต้องได้ แล้วตัวลูกไล่ ลูกน้องจะค่อนข้างคุมและบีบคนในหมู่บ้าน”* (สัมภาษณ์, คุณศักดา (นามสมมติ))

ปรากฏการณ์ทางด้านการเมืองที่กำลังเกิดขึ้นในตำบลวังสวาบซึ่งเป็นตำบลที่เต็มไปด้วยเรื่องราวแห่งการแย่งชิงผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติ มีการต่อสู้ระหว่างชาวบ้านในพื้นที่กับกลุ่มทุนจากภายนอกเป็นระยะเวลายาวนาน อย่างไรก็ตามพบว่า กลุ่มทุนใช้วิธีการผ่านสถาบันการเมืองเป็นฐานในการเข้าควบคุมทรัพยากรในท้องถิ่น กรณีโรงโม่หินในพื้นที่ตำบลวังสวาบ กลุ่มทุนนอกจากจะส่งพรรคพวกของตนเข้ามาดำรงตำแหน่งบริหารในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตำบลวังสวาบและตำบลข้างเคียงจนสามารถมีคนของโรงโม่เป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกือบครบทุกแห่ง นอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์การเมืองในระดับจังหวัดและระดับชาติ การมีความสัมพันธ์ทางการเมืองสัมพันธ์ดังกล่าวช่วยให้กิจการของโรงโม่หินสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวกราบรื่น

โรงโม่หินดวงเดือนถือเป็นโรงโม่หินที่มีบทบาทในพื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นอย่างมากทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ โรงโม่หินตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ตำบลนาฝาย หากแต่ภูเขาที่ได้รับประทานบัตรในการระเบิดหินตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลวังสวาบ ดังนั้นทางกลุ่มโรงโม่หินจำเป็นจะต้องควบคุมทั้งสองตำบลเพื่อง่ายต่อการดำเนินกิจการ นายวินัย ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) บุตรชายของนายลัง ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) ได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ ในขณะที่ลูกชายของนายลังอีกคน ชื่อนายวิชิต ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วน

ตำบลนาฝายในปัจจุบัน ทั้งสองพื้นที่ถือว่าเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของกลุ่มโรงโม่หินในแง่ของธุรกิจจึงจำเป็นต้องควบคุมให้ได้ อีกประการหนึ่งคือใช้เป็นเส้นทางในการขนส่งหินซึ่งเส้นทางขนส่งต้องผ่านชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาถูกชาวบ้านร้องเรียนบ่อยครั้งในเรื่องความปลอดภัยบนท้องถนนและปัญหามลภาวะทางอากาศ การตัดสินใจทางการเมืองเพื่อเอื้อต่อกลุ่มโรงโม่หิน เช่น การตัดถนนเพื่อรองรับเส้นทางของรถบรรทุกหิน เป็นต้น นอกเหนือจากพื้นที่ตำบลวังสวาบและตำบลนาฝายแล้ว ทางกลุ่มโรงโม่ยังสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มการเมืองท้องถิ่นตามเส้นทางขนส่งหินซึ่งติดต่อกับถนนแผ่นดินหมายเลข 2 ซึ่งเชื่อมระหว่างอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์กับจังหวัดขอนแก่น เส้นทางสายนี้ช่วยให้ทางโรงโม่สามารถขนส่งหินเข้าสู่ตัวจังหวัดขอนแก่นได้รวดเร็วกว่าเส้นทางสายที่ผ่านอำเภอภูผาม่าน

บทบาททางการเมืองท้องถิ่นทางกลุ่มโรงโม่หินมีรูปแบบการในลักษณะเป็นเครือข่าย ๕ รอบครองพื้นที่รอบโรงโม่หินรวมไปถึงเส้นทางคมนาคมขนส่ง นอกจากนั้นยังพบว่ามีสายสัมพันธ์ทางการเมืองของกลุ่มโรงโม่หินเชื่อมโยงไปถึงเครือข่ายการเมืองระดับจังหวัด กล่าวคือนายวิสัญ ยิ่งใหญ่(นามสมมติ) ลูกชายของนายลังอีกคนหนึ่งได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่นในเขตอำเภอภูผาม่าน และนางบุญ ชูแสง (นามสมมติ) ผู้ซึ่งเป็นภรรยาของนายลังปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น การที่ทั้งสองคนนี้เข้าสู่แวดวงการเมืองระดับจังหวัดส่งผลให้เอื้อผลประโยชน์ของโรงโม่หินได้เป็นอย่างดี งบประมาณการพัฒนาจังหวัดในส่วนของอำเภอภูผาม่านได้รับการผลักดันอย่างเต็มที่ เช่น งบประมาณในการปรับปรุงพื้นผิวถนนบริเวณบ้านนาฝาย ซึ่งได้มีการปรับปรุงผิวถนนใหม่ทำให้ประชาชนสามารถใช้เส้นทางดังกล่าวได้สะดวกอีกครั้ง ในอีกแง่มุมหนึ่งก็เป็นการช่วยให้รถบรรทุกหินสามารถเข้าออกโรงโม่หินได้อย่างสะดวกนั่นเอง

ข้อสังเกตประการหนึ่งพบว่า กลุ่มโรงโม่มีสายสัมพันธ์ผูกโยงกับนักการเมืองระดับชาติไม่มากนัก การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ผ่านมาไม่พบการเคลื่อนไหวของกลุ่มโรงโม่หินดวงเดือนในระดับชาติ เครือข่ายความสัมพันธ์ของโรงโม่หินมักผูกกับกลุ่มนักธุรกิจในพื้นที่มากกว่า รวมไปถึงกับข้าราชการที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อกิจการโรงโม่ อาจกล่าวได้ว่าวิธีการดังกล่าวเป็นกลยุทธ์หนึ่งของทางโรงโม่ที่ต้องการรักษาผลประโยชน์ธุรกิจของตนเองเท่านั้น อีกทั้งเป็นทางหลีกเลี่ยงปัญหาการเผชิญหน้ากับกลุ่มสนับสนุนทางการเมืองที่เห็นต่างกับตนเพื่อให้กิจการโรงโม่สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น

อย่างไรก็ตามความพยายามในการต่อต้านกลุ่มทุนโรงโม่หินของชาวบ้านในพื้นที่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่าชาวบ้านในพื้นที่ต่อต้านกลุ่มโรงโม่หินโดยแสดงออกผ่านทางกิจกรรมการเลือกตั้ง ซึ่งยังคงมีการผลักดันให้ชาวบ้านที่ต่อต้านเข้าต่อสู้โดยการลงสมัครรับเลือกตั้ง

ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีทั้งประสบความสำเร็จและล้มเหลว อย่างกรณีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลที่ผ่านมา ซึ่งนายวินัยลูกชายโรงโม่ (นามสมมติ) ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกอง๕การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ แต่หากดูจากคะแนนเสียงที่แต่ละฝ่ายได้รับ จะพบว่าห่างกันไม่มาก นายวินัย (นามสมมติ) ประสบความพ่ายแพ้ในหลายๆหมู่บ้าน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านเองยังมีการต่อสู้กับกลุ่มทุนอย่างต่อเนื่อง โดยสรุปการเปลี่ยนแปลงของตำบลวังสวาบพอสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 11 แสดงการเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ของตำบลวังสวาบ

ช่วงเวลา	**ความเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่และการจัดตั้งทางสังคม**
ยุคตั้งถิ่นฐาน	- 2474 นายเละ โตภูเขียว มาจากบ้านสะแกเครือที่อยู่ใกล้เคียง ขยายพื้นที่ทำกินมายังพื้นที่วังสวาบ - 2505 กลุ่มคนต่างจังหวัด อ.คอนสาร จ.ชัยภูมินายจันทร์ นายนะ นายกึ๊น เข้ามาทำพืชไร่ หาของป่า ล่าสัตว์ ปลูกข้าวโพด ปอ ฝ้าย พริก - ตลาดรับซื้อผลผลิตที่สำคัญอยู่ที่บ้านโนนหัน อ.ชุมแพ มีร้านไทยเจริญ ไทยรุ่งโรจน์ ไทยสงวน จินดาวัฒนา ภายหลังมีบางรายเปลี่ยนกิจการไป เช่น ไทยสงวนเปลี่ยนไปทำกิจการรถบรรทุก เป็นต้น - นายสงวน เกียรติ์สุรนนท์ เจ้าของร้านไทสงวน และผู้ใหญ่บ้านโนนหัน ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ มีสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับชาติ (นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ)
ยุคการขยายอำนาจรัฐควบคุมทรัพยากรและการตอบโต้/ต่อรองของท้องถิ่น	- 2517 ออป. เข้ามาตัดไม้ มีการสร้างถนนเพื่อขนส่งไม้ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น - 2532 โครงการคจก. ทำให้เกิดการย้ายชุมชนในพื้นที่ป่าสงวน การจัดสรรที่ทำกิน สปก. (7 ไร่, 15 ไร่ บางคนไม่ได้ที่ดินทำกิน) โดยผู้ใหญ่บ้าน รับรองให้ “พรรคพวก”ของตนเอง - เริ่มมีการปลูกพืชไร่ พืชสวน ไม้ผล มีเถ้าแก่ในพื้นที่รวบรวมผลผลิตไปจำหน่าย - 2528 เริ่มปลูกอ้อย พ่อเลิศเป็นเจ้าของโควต้าอ้อยรายใหญ่ในพื้นที่ (เกิดระบบการตกเขียวแรงงาน/ระบบลูกไร่)
ยุคสัมปทานโรงโม่หินและการช่วงชิงพื้นที่	- 2519 โรงโม่หินตะวันฉาย นายเสนาะเป็นเจ้าของ เป็น สจ. แต่รุ่นลูกไม่เล่นการเมือง

ตารางที่ 11 แสดงการเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ของตำบลวังสวาบ	
ช่วงเวลา	**ความเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่และการจัดตั้งทางสังคม**
ทางการเมืองในท้องถิ่น	- 2536 โรงโม่หินดวงเดือน นายลัง ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ)เป็นเจ้าของกิจการ - 2544 โรงโม่หินดวงเดือนตัดสินใจเล่นการเมือง โดยส่งลูกน้อง และลูกๆลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นายวินัย ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) เป็ฯนายกฯอบต.วังสวาบ; นายวิชิต ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) นายกฯอบต.นาฝาย ลูกชายโรงโม่อีกคนเป็น สจ.ขอนแก่น ภรรยาเป็นรองนายกฯอบจ.ขอนแก่น

3. การจัดตั้งทางสังคมภายในตำบลวังสวาบ

ระยะเวลาที่ผ่านมา ตำบลวังสวาบเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เรื่องราวการต่อสู้ต่อรองเพื่อครอบครองทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่รวมไปถึงการแสวงหาพื้นที่ทำกินของคนในชุมชนและคนจากนอกชุมชน ซึ่งเหตุการณ์ต่างๆที่คนในพื้นที่และผู้ที่เกี่ยวข้องประสบพบเจอนับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดการแตกตัวของกลุ่มคนในพื้นที่ซึ่งมีอุดมการณ์และแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย

ชาวบ้านตำบลวังสวาบเป็นสังคมเกษตรกรรม อาชีพเกษตรกรรมถือเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่นับตั้งแต่ยุคการตั้งถิ่นฐานการปลูกพืชไร่และพืชสวน เป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่ซึ่งนิยมปลูกข้าวโพด ปอ ฝ้าย และพริก เป็นหลัก รูปแบบการผลิตโดยใช้แรงงานของครัวเรือนตนเองเป็นหลัก ยังไม่มีการปลูกในเชิงพานิชมากนัก ผลผลิตที่มากเกินความต้องการในครัวเรือนจะถูกนำไปขายยังร้านรับซื้อสินค้าเกษตรที่ตำบลโนนหัน อำเภอซุมแพ จังหวัดขอนแก่น

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ (cash crop) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่ถูกขยายมากขึ้นโดยเฉพาะแถบทิศเหนือของตำบลวังสวาบซึ่งกินอาณาเขตเข้าไปจนถึงเขตพื้นที่ป่าสงวน ทำให้เกิดข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านบางรายและเจ้าหน้าที่รัฐอยู่เป็นระยะ ข้าวโพดถูกส่งเสริมให้ปลูกมากขึ้นเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมอาหารสัตว์รวมไปถึงมันสำปะหลังซึ่งไม่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านในเวลาต่อมา ในยุคที่มีการปลูกข้าวโพดอย่างแพร่หลายเพื่อใช้ประโยชน์เชิงพานิช ยังผลให้เกิดกลุ่มคนในลักษณะที่เป็น “นายหน้า” หรือคำเรียกที่ชาวบ้านคุ้นเคยคือ “เถ้าแก่” ทำหน้าที่คอยรับซื้อผลผลิตของชาวบ้านเพื่อนำไปจำหน่ายต่อให้กับพ่อค้าใหญ่แถบอำเภอซุมแพ เถ้าแก่กลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มคนในพื้นที่โดยอาศัยอยู่บริเวณตำบลนา

ฝายซึ่งติดกับตำบลวังสวาบ แต่ละคนมีสายสัมพันธ์กับร้านค้าส่งทั้งในเขตอำเภอชุมแพ หรือเขตอำเภอเมืองขอนแก่น

> *“คนที่มาซื้อข้าวโพดแถวบ้านก็คือพวกเถ้าแก่บ้านเราเอง พวกเถ้าแก่ซา เถ้าแก่ลัง บางครั้งเขาจะมาถามถึงบ้านว่ามีข้าวโพดมั้ย แล้วก็จะบอกราคามาล่วงหน้า เราจะตกลงขายตอนนั้นเลยก็ได้หรือจะรอให้เก็บข้าวโพดได้ก่อนค่อยนำมาขายก็ได้ ส่วนใหญ่พวกนี้จะเข้ามาคุยกันดีๆ เพราะเป็นญาติกันแถบโนนฝาย บางครั้งถ้าผมต้องการเงินก่อนเขาก็จะออกมาเงินให้เราก่อนแล้วค่อยตามไปเก็บข้าวโพดทีหลัง หักลบกลบหนี้กันไป” (สัมภาษณ์: ผู้ใหญ่ชัยฤทธิ์)*

คำบอกเล่าสะท้อนให้เห็นภาพวิธีการทำงานและความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและนายหน้าในพื้นที่ ด้วยความที่เป็นคนในพื้นที่ซึ่งมีสายสัมพันธ์ใกล้ชิด ทำให้ในช่วงนั้นไม่พบเห็นภาพความขัดแย้งในเรื่องการขายพืชเชิงพานิชมากนัก อีกทั้งการทำงานของกลุ่มนายหน้าเหล่านี้บางครั้งเป็นการทำธุรกิจร่วมกับร้านรับซื้อใหญ่แห่งเดียวกัน นายหน้ากลุ่มดังกล่าวจึงไม่มีความขัดแย้งภายในกลุ่ม

จนถึงยุคของการปลูกอ้อย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจในระบบโควตาในการผลิต รูปแบบการค้าขายพืชเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือมีการทำการค้าขายโดยตรงระหว่างชาวบ้านผู้ปลูกอ้อยกับโรงงานน้ำตาล การดำเนินกิจกรรมเช่นนั้นทำให้ลักษณะการทำงานของนายหน้าถูกเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่นายหน้าทำหน้าที่ในการรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรและขายต่อให้กับพ่อค้าอีกทอดหนึ่ง และเก็บเกี่ยวเงินค่าส่วนต่างที่ได้จากการซื้อขาย กลับกลายมาสู่การเป็น “หัวหน้าโควตาอ้อย” ซึ่งถือเป็นตัวแทนของโรงงานในการดูแลกิจกรรมการผลิตอ้อยทุกกระบวนการให้กับโรงงานน้ำตาล ในพื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า การเข้าสู่การเป็น “หัวหน้าโควตาอ้อย” มักเริ่มจากการเป็นเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยรายใหญ่ ซึ่งถือครองที่ดินปลูกอ้อยเป็นจำนวนมาก คือ หลักร้อยไร่ขึ้นไป โดยหัวหน้าโควตาอ้อยเหล่านี้จะหาเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยรายย่อยเข้ามาเป็นลูกข่ายของตนเอง จากนั้นจึงทำการจัดสรรและอำนายความสะดวกในปลูกอ้อยให้แก่เกษตรกรรายย่อย เช่น การแจกจ่ายพันธุ์อ้อย ปุ๋ย ยา หรือ เงินอุดหนุนล่วงหน้าซึ่งทางโรงงานน้ำตาลจะมีการสำรองจ่ายให้กับเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยล่วงหน้าเพื่ออำนวยกิจกรรมการผลิต จากนั้นหัวหน้าโควตา

อ้อยจะทำหน้าที่ในการดูแลลูกไร่ของตนหากมีการร้องขอ จนกระทั่งถึงฤดูการเก็บเกี่ยว หัวหน้าโควตาจะทำหน้าที่ประสานงานในการเก็บเกี่ยวจนกระทั่งขนส่งอ้อยเข้าสู่โรงงานน้ำตาล

> "พวกที่ได้โควตาอ้อยส่วนมากเป็นพวกคนเก่าคนแก่ทั้งนั้น เพราะเขามีที่ดินมาก เป็นทั้งคนปลูกและเป็นหัวหน้าโควตาด้วย อย่างตาเลิศ เขามีเป็นหลายร้อยไร่ มีโควตาในมือหลายร้อยตัน แต่ก็ดูแลกันดีนะ เวลาพวกลูกไร่เจอปัญหาอะไร พวกหัวหน้าโควตาถ้าช่วยได้ก็จะช่วย อย่างเช่นหาคนมาช่วยเก็บอ้อย หรือตอนส่งอ้อยเข้าโรงงาน" *(สัมภาษณ์: ผู้ช่วยนิพนธ์)*

อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มคนที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าโควตาอ้อยมีอิทธิพลต่อเกษตรกรที่เป็นลูกไร่ เนื่องจากเป็นคนกลางระหว่างโรงงานน้ำตาลและเกษตรกรรายย่อย อย่างเช่นกรณีของพ่อเลิศที่เป็นหัวหน้าโควตาอ้อยรายใหญ่ในพื้นที่ตำบลวังสวาบ ซึ่งนอกจากการถือครองที่ดินเป็นจำนวนมาก ทำให้เป็นผู้ปลูกอ้อยรายใหญ่และหัวหน้าโควตาอ้อยแล้ว การเป็นผู้อาวุโสของชุมชนก็นับเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมของพ่อเลิศในฐานะที่เป็น "หัวหน้าโควตาอ้อย" ประสบความสำเร็จ เนื่องจากชาวบ้านให้ความเคารพนับถือในฐานะที่เป็นคนเก่าแก่ของชุมชนและเป็นผู้ที่ผลักดันให้เกิดการพัฒนาหลายอย่างในชุมชน เช่น การตั้งวัดในพื้นที่ หรือการทำงานด้านการพัฒนาต่างๆร่วมกับหน่วยงานปกครอง

จากภาพการแตกตัวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการแตกตัวของกลุ่มคนจากระบบการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่การผลิตในเชิงพานิชเข้ามาครอบคลุมพื้นที่ชนบท การเปลี่ยนสถานะของตนเองจากผู้ผลิตกลายเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการรวบรวมผลผลิตและส่งขายต่อ ส่งผลให้สถานะของกลุ่มคนเหล่านี้เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ และอีกนัยยะหนึ่งคือการเริ่มมีอิทธิพลต่อกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ภายใต้การอำนวยความสะดวกของกลุ่มคนเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของกลุ่มคนกลุ่มใหม่ในพื้นที่วังสวาบ กลับพบว่ายังไม่สามารถยกระดับตนเองให้อยู่ในสถานภาพการเป็น "ผู้ประกอบการอิสระ" ในพื้นที่ เนื่องจากยังมีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของทุนทรัพย์ ความรู้ เทคโนโลยี หรือแม้กระทั่งการตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลของกลุ่มทุนที่ใหญ่กว่าตนเอง ซึ่งในพื้นที่ได้แก่กลุ่มร้านรับซื้อผลผลิตการเกษตรนอกชุมชน กลุ่มโรงงานน้ำตาล การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมยังต้องพึ่งพิงกับอำนาจของกลุ่มนายทุนที่ใหญ่กว่า

นอกจากนี้ การยกระดับของกลุ่มคนในตำบลวังสวาบยังพบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะองค์กรหรือสหกรณ์ วัตถุประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับกลุ่มของตนในการค้าขายและความเป็นอยู่ เช่น สหกรณ์การเกษตรตำบลวังสวาบ ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการกลุ่มแรกๆของตำบลวังสวาบ มีบทบาทในรวบรวมผลผลิตจากชาวบ้าน เช่น ผักสวนครัว มันสำปะหลัง เป็นต้น และนำผลผลิตเหล่านี้ไปขายต่อยังตลาดกลางการเกษตร บทบาทอีกอย่างหนึ่งคือการระดมทุนในสหกรณ์ ซึ่งสหกรณ์การเกษตรจะรับฝากเงินจากสมาชิกโดยจะจ่ายดอกเบี้ยให้ในอัตราตามประกาศของคณะกรรมการสหกรณ์ ซึ่งพิจารณาสภาวะเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ในช่วงปี พ.ศ. 2545 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สหกรณ์ดังกล่าวได้รับความนิยมจากชาวตำบลวังสวาบเป็นอย่างมาก มีเงินหมุนเวียนภายในกลุ่มสหกรณ์หลายสิบล้านบาท เกษตรกรมีเงินทุนในการปลูกพืชเพื่อขายอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามสหกรณ์การเกษตรวังสวาบประสบปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือเนื่องจากข่าวลือที่ว่าประธานสหกรณ์นำเงินไปใช้จ่ายในทางมิชอบ ทำให้ชาวบ้านหลายรายตัดสินใจถอนเงินออกจากสหกรณ์ รวมไปถึงการนำผลผลิตการเกษตรไปขายยังแหล่งรับซื้อด้วยตนเอง ทำให้บทบาทของกลุ่มสหกรณ์เกษตรตำบลวังสาบลดลง ปัจจุบันสหกรณ์เกษตรวังสวาบยังคงดำเนินการอยู่ แต่ไม่มีบทบาทหรืออำนาจต่อรองที่เกี่ยวข้องกับบริบทการเมืองภายในตำบลวังสวาบนัก

> *“เมื่อก่อนสหกรณ์นี้มีสมาชิกเยอะทั้งคนวังสวาบและนาฝาย เขาเอาผักมาขายกันคึกคักมาก แต่พอเงินมันเริ่มเยอะก็มีข่าวว่ามีคนเอาเงินไปใช้ พอมันมีปัญหามากๆเข้าผมก็เลยถอนตัวออกมาก บอกให้ญาติถอนตัวออกด้วยเพราะกลัวเงินเราหาย ตอนนี้กลุ่มนี้ก็เงียบๆไป ผมไม่ค่อยได้ข่าว”*
> (สัมภาษณ์; พินิจ ศรีเดช (นามสมมติ))

กลุ่มเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ในพื้นที่ตำบลวังสวาบถือว่าเป็นกลุ่มหนึ่งที่เป็นฐานการเมืองให้กับนักการเมืองท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอสม.บริเวณชุมชนที่ตั้งอยู่เชิงเขา บทบาททั่วไปของกลุ่มอสม.ในพื้นที่เน้นในการดูแลสุขภาพทั่วไปของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามกลับพบว่ากลุ่มอสม.ในพื้นที่วังสวาบมีบทบาทในเชิงการเมืองเช่นกัน อย่างเช่นกรณีของกลุ่มอสม.บ้านมีสุข (นามสมมติ) ซึ่งให้การสนับสนุนนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบคนปัจจุบัน การที่กลุ่มอสม.บ้านมีสุขสนับสนุนกลุ่มการเมืองของนายวินัยเนื่องจากการร่วมงานกันตลอดระยะเวลาที่นายวินัยดำรงตำแหน่ง ซึ่งนโยบายของนายวินัยก็ให้ความสำคัญต่อหมู่บ้านแถบนั้นอยู่

แล้ว นอกจากนี้การสนับสนุนนายกอบต.ยังส่งผ่านไปสู่เครือญาติของอสม.แต่ละคนอีกด้วยเช่นกัน ทำให้ฐานเสียงขยายวงกว้างมากขึ้น ดังคำบอกเล่าของตัวแทนอสม.บ้านมีสุข

> *“พวกพี่ร่วมงานกับอบต.บ่อย เวลาที่มีประชุมเขาก็จะเชิญพวกพี่เข้าร่วมด้วย ถ้าเป็นประเด็นที่อสม.เกี่ยวข้องนะ เรารู้สึกว่าเขาให้เกียรติเรา นายกฯสมัยนี้ก็ถือว่าทำงานดี ช่วยหมู่บ้านวังกกแก้วเยอะ ใครไม่มีงานเขาก็ชวนให้ไปสมัครงานที่โรงงานของเขา หรือหาคนเป็นไกด์พานักท่องเที่ยวขึ้นถ้ำภูตาหลอ มันคนละแบบกับนายกฯสมัยก่อนที่กลุ่มอสม.ไม่ค่อยมีบทบาทเท่าไหร่”* (สัมภาษณ์; คุณขวัญชัย สดใส (นามสมมติ))

นอกจากสองกลุ่มดังกล่าวที่มีการจัดตั้งในลักษณะที่เป็นทางการ ในพื้นที่ตำบลวังสวาบยังพบเห็นการจัดตั้งกลุ่มทางสังคมในลักษณะไม่เป็นทางการ เช่น การรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านวังผาดำ กลุ่มนี้นับว่าเป้นกลุ่มที่เกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ที่ยังไม่เป็นรูปร่างชัดเจน โดยพบว่ากลุ่มชาวบ้านวังผาดำดังกล่าวมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้านวังผาดำให้มีความเจริญทัดเทียมกับหมู่บ้านอื่นๆ โดยมีผู้ใหญ่บ้านวังผาดำ นายแสง ดินแดง (นามสมมติ) และภรรยาเป็นบุคคลสำคัญในการดำเนินกิจกรรม การดำเนินงานของกลุ่มดังกล่าวเริ่มต้นจากนายพิชัย เสียงพิณ (นามสมมติ) ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านวังผาดำ ได้ประกอบธุรกิจบริษัทนายหน้าซื้อเครื่องจักรโรงงานให้กับบริษัทพานาโซนิค สาขาขอนแก่น

เดิมครอบครัวนายพิชัยมีฐานะยากจน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม นายพิชัยตัดสินใจออกไปทำงานต่างถิ่นโดยแรกเริ่มเป็นลูกจ้างที่บริษัทพานาโซนิค อย่างไรก็ตามด้วยความอดทนและความอุตสาหะ นายพิชัยจึงได้รับเลือกให้ไปฝึกอบรมที่ประเทศญี่ปุ่นประมาณ 6 เดือน เมื่อกลับมานายพิชัยได้รับการเลื่อนขั้นให้เป็นหัวหน้างานแผนกซ่อมบำรุงเครื่องจักร นายพิชัยทำงานกับบริษัทพานาโซนิคอยู่หลายปี สามารถสร้างสายสัมพันธ์กับผู้บริหารโรงงานเนื่องจากบุคลิกที่ขยัน ทำให้เป็นที่ประทับใจ เมื่อนายพิชัยตัดสินใจลาออกจากบริษัทและก่อตั้งบริษัทรับดูแลเครื่องจักรให้กับพานาโซนิค การทำธุรกิจร่วมกับพานาโซนิคทำให้นายพิชัยมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ เงินที่ได้มานายพิชัยนำไปสร้างบ้านหลังใหม่ให้พ่อแม่ และซื้อที่ดินเพื่อใช้ทำการเกษตร ทุกครั้งที่นายพิชัยกลับมายังบ้านวังผาดำ นายพิชัยมักพูดอยู่เสมอว่าเมื่ออายุ 40 เขาจะกลับมาพัฒนาหมู่บ้าน จุดนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นการรวมกลุ่มของชาวบ้านวังผาดำ นายพิชัยอยากที่จะพัฒนาหมู่บ้านวังผาดำ แต่ในความเป็นจริงยากที่จะดำเนินการเนื่องจากตนเองทำธุรกิจอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ดังนั้นจึงปรึกษากับ

ผู้ใหญ่แสงและภรรยา ซึ่งเป็นน้าแท้ๆของนายพิชัย นายพิชัยจึงสามารถเริ่มการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองได้โดยมีผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นน้าของตนเองเป็นคนดำเนินงาน

นายพิชัย ผู้ใหญ่บ้านแสง และภรรยาได้ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านวังผาดำ ซึ่งโครงการหลายโครงการได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว เช่น การสร้างศาลาริมทางบริเวณกลางหมู่บ้านให้ชาวบ้านได้พักอาศัยหลบแดด การสร้างบ่อพักน้ำให้กับหมู่บ้านเพื่อใช้ยามแล้ง เป็นต้น เงินทุนในการก่อสร้างมาจากเงินส่วนตัวของนายพิชัย โดยให้ผู้ใหญ่บ้านแสงซึ่งมีพื้นฐานงานก่อสร้างเป็นผู้ช่วยดูแลการก่อสร้าง ส่วนแรงงานที่ก่อสร้างก็จะใช้คนในหมู่บ้านวังผาดำ ซึ่งมีทั้งคนที่มีประสบการณ์อยู่แล้วและคนไม่มีประสบการณ์ การใช้คนภายในหมู่บ้านวังผาดำในการก่อสร้างเนื่องจากมีความต้องการในการสร้างงานให้กับคนในหมู่บ้านไม่ต้องออกไปทำงานต่างถิ่น การเริ่มพัฒนาหมู่บ้านวังผาดำก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของคนภายในหมู่บ้านในการทำกิจกรรมพัฒนา ไม่ต้องพึ่งพิงกับโครงการพัฒนาของทางภาครัฐมากจนเกินไป อย่างไรก็ตาม ภาพที่ปรากฏสำหรับการรวมกลุ่มคนกลุ่มนี้ยังไม่มีความชัดเจน อีกทั้งยังไม่มีพลังต่อรองที่เกี่ยวข้องกับบริบทการเมืองในท้องถิ่น แต่ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการระดมคนเพื่อร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง

การแตกตัวอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นการแตกตัวที่เกิดขึ้นในโครงสร้างของหน่วยงานราชการ หากแต่มีความสำคัญกับการบริหารจัดการให้พื้นที่ท้องถิ่น ได้แก่ การยกระดับหน่วยงานปกครองจากสภาตำบลขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล สำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบได้รับการยกฐานะตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540 การปรับเปลี่ยนบทบาทจากสภาตำบลเป็นองค์กรบริหารส่วนตำบลทำให้เกิดความคล่องตัวในแง่ของการบริหารจัดการพื้นที่ท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตในพื้นที่ตำบลวังสวาบ พบว่ากลุ่มบุคคลที่เข้าสู่ตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะผู้บริหารมาฐานมาจากกลุ่มทุนเอกชนในพื้นที่ การเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่นของกลุ่มทุนก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนวังสวาบทั้งในเชิงบวกและเชิงลบดังที่จะกล่าวต่อไป

การเข้ามาของกลุ่มนายทุนทำให้เกิดประเด็นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เมื่อครั้งที่กลุ่มทุนโรงโม่หินเข้ามาในช่วงแรก ประมาณปี พ.ศ. 2519 ก่อให้เกิดกระแสต่อต้านมากมายจากคนในท้องถิ่นรวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชนภายนอกและกลุ่มนักศึกษาที่ต่อต้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีการต่อต้านอย่างกว้างขวางจึงทำให้กลุ่มโรงโม่หินพยายามที่จะยุติปัญหาดังกล่าว ทั้งการสร้างสัมพันธ์กับชุมชน การแบ่งปันผลประโยชน์บางส่วนให้กับท้องถิ่น รวมไปถึงการครอบครองอำนาจในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่นถือเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้การดำเนินกิจารของกลุ่มโรงโม่หินดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

ในระยะแรกที่กลุ่มโรงโม่หินเข้ามาในพื้นที่และเกิดการต่อต้านจากชาวบ้านวังสวาบ ทางโรงโม่หินพยายามทำกิจกรรมชุมชนต่าง ๆร่วมกับชาวบ้านเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เช่น การเข้าร่วมงานบุญประเพณี การสนับสนุนสิ่งของเมื่อมีกิจกรรม หรือการรับชาวบ้านในพื้นที่เข้าทำงานกับทางโรงโม่หิน รวมไปถึงการใช้เงินทุนสนับสนุนกลุ่มชาวบ้านบางกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมในท้องถิ่น ส่งผลให้ปฏิกิริยาในด้านลบเริ่มลดลง สำหรับโรงโม่หินตะวันฉาย (นามสมมติ) พบว่ามีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับเจ้าของโรงโม่หินเองคือนายเสนาะ เสียงทอง (นามสมมติ) ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาจังหวัดขอนแก่นขณะนั้นทำให้ชาวบ้านบางส่วนเลือกที่จะขอความช่วยเหลือจากนายเสนาะในการจัดกิจกรรมของชุมชน ส่วนทางโรงโม่หินดวงเดือน (นามสมมติ) มีการสนับสนุนชาวบ้านให้เข้าสู่กิจกรรมการเมืองในชุมชนรวมไปถึงแกนนำต่อต้านในอดีตบางคนที่ได้รับการผลักดันให้เข้าสู่การเมืองท้องถิ่น เช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ทำให้กลุ่มโรงโม่หินเริ่มมีอิทธิพลภายในพื้นที่ตำบลวังสาบมากขึ้น ผู้ใหญ่บ้านบางหมู่บ้านเอื้อประโยชน์บางอย่างให้กับกลุ่มโรงโม่หิน เช่น การชี้นำลูกบ้านในเรื่องที่เป็นผลประโยชน์กับกิจกรรมโรงโม่หิน เป็นต้น ทำให้เกิดการแบ่งฝ่ายระหว่างกลุ่มสนับสนุนและกลุ่มต่อต้านโรงโม่ จนกระทั่งโรงโม่หินตัดสินใจเข้าสู่สนามการเมืองท้องถิ่นด้วยตนเอง

ปี พ.ศ.2544 เมื่อครั้งเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ โรงโม่หินดวงเดือนตัดสินใจส่งพรรคพวกของตนเองเข้ารับการเลือกตั้งตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ วัตถุประสงค์ของการเข้าสู่การเลือกตั้งเนื่องจากเพื่อง่ายต่อการดำเนินกิจการของโรงโม่หิน ซึ่งที่ผ่านมาถึงแม้จะเริ่มดำเนินกิจการได้สะดวกมากขึ้น แต่ก็ยังมีการต่อต้านจากกลุ่มชาวบ้านเป็นระยะ อีกทั้งการเกิดโรงโม่หินส่งผลกระทบในการดำรงชีวิตของชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัด เช่น ถนนพังจากการที่รถบรรทุกหินวิ่งเข้าออก หรือมลภาวะทางเสียงและฝุ่นจากการระเบิดภูเขา ดังนั้นเพื่อเป็นการง่ายต่อการดำเนินกิจการของตนเอง ทางโรงโม่หินดวงเดือนจึงตัดสินใจส่งนายณัฐ (นามสมมติ) เข้ารับเลือกตั้งในตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ

นายณัฐเป็นพนักงานของโรงโม่หินดวงเดือน ในตำแหน่งวิศวกรที่ดูแลเรื่องเครื่องจักรของโรงโม่หิน นายณัฐอยู่ในตำแหน่งหัวหน้าวิศวกรของโรงโม่หินดวงเดือนตั้งแต่เริ่มเข้ามาก่อตั้งที่ตำบลวังสวาบ มีความสนิทสนมกับนายลัง ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) เจ้าของโรงโม่หินเนื่องจากร่วมงานกันมาเป็นระยะเวลานาน ในการเลือกตั้งครั้งนั้น นายณัฐได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกอบต.วังสวาบด้วยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ เอาชนะนางสุดถนอม สุดใจ (นามสมมติ) ซึ่งเป็นกำนันตำบลนาฝายและเป็นคนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามชัยชนะที่เกิดขึ้นของนายณัฐได้เกิดเสียงครหาในเรื่องของการซื้อเสียงภายในพื้นที่ กลุ่มของนางสุดถนอมกล่าวหาโรงโม่หินสนับสนุนเงินทุนในการเลือกตั้งให้กับนายณัฐและซื้อเสียงคนในชุมชนโดยเฉพาะกับกลุ่มหมู่บ้านใหม่ เช่น บ้านวังใหม่ บ้านวังสวาบ บ้านตาดฟ้า-

ดงสะคร่าน เป็นต้น แต่ข้อกล่าวหาดังกล่าวได้ตกไปเนื่องจากไม่มีหลักฐานเพียงพอ นายณัฐจึงเป็นนายกอบต.วังสวาบ

ปี พ.ศ.2548 เมื่อนายณัฐ (นามสมมติ) หมดวาระดำรงตำแหน่งนายยกอบต.วังสวาบ มีการเลือกตั้งสรรหานายยกอบต.อีกครั้ง ครั้งนี้นางสุดถนอม สุดใจ (นามสมมติ) เป็นผู้สมัครเช่นเดิม หากแต่ได้รับการสนับสนุนจากโรงโม่หินดวงเดือนในการเลือกตั้งครั้งนี้ นางสุดถนอมเดิมเป็นคนบ้านนาฝาย ถือเป็นผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านในพื้นที่ทั้งตำบลวังสวาบและตำบลนาฝาย นางสุดถนอมเป็นกำนันตำบลนาฝายมาหลายสมัยก่อนตัดสินใจเข้ารับการเลือกตั้งตำแหน่งนายกอบต.วังสวาบ ในการเลือกตั้งครั้งนี้ สิ่งที่ทำให้ทราบว่านางสุดถนอมได้รับการสนับสนุนการเลือกตั้งจากกลุ่มโรงโม่หิน เนื่องจากในช่วงนั้นนางสุดถนอมเริ่มทำธุรกิจกับกลุ่มโรงโม่หิน โดยจัดหารถบรรทุกเพื่อบรรทุกหินออกจากพื้นที่ จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนข้างของนางสุดถนอมเนื่องมาจากการจัดสรรผลประโยชน์เชิงธุรกิจซึ่งกันและกัน นางสุดถนอมได้ผลประโยชน์จากสัมปทานรถบรรทุกหิน ในขณะที่โรงโม่หินเองก็มองเห็นว่านางสุดถนอมมีอิทธิพลในพื้นที่พอสมควร ซึ่งง่ายต่อการดำเนินกิจกรรมโม่หินของกลุ่มโรงโม่ ซึ่งที่สุดแล้วนางสุดถนอมก็ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ ดำรงตำแหน่งนายกอบต.วังสวาบเป็นระยะเวลา 4 ปี จนกระทั่งหมดวาระลง ทั้งนี้นางสุดถนอมก็ยังผูกสัมพันธ์กับทางกลุ่มโรงโม่เรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันที่นางสุดถนอมได้รับเชิญให้ดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาฝาย

ปี พ.ศ.2552 นายปรีชา สาลี (นามสมมติ) ได้รับเลือกตั้งตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ นายปรีชาเดิมเป็นพนักงานส่งน้ำแข็งให้กับโรงโม่หินดวงเดือน นายปรีชาเป็นคนจังหวัดมหาสารคาม บุคลิกเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เข้ากับคนง่าย ทำให้โรงโม่หินดวงเดือนตัดสินใจผลักดันนายปรีชา ให้เข้ารับการเลือกตั้ง ซึ่งนายปรีชาก็ได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ โดยมีนายวินัย ยิ่งใหญ่ (นามสมมติ) ลูกชายเจ้าของโรงโม่หินดวงเดือนดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ อย่างไรก็ตาม เมื่อหมดวาระการดำรงตำแหน่ง ในปี พ.ศ.2556 ทางโรงโม่หินตัดสินใจผลักดันนายวินัยให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบ ส่งผลให้นายปรีชาไม่พอใจ นายปรีชา จึงตัดสินใจสมัครรับเลือกตั้งแข่งขันในตำแหน่งดังกล่าวเนื่องจากเห็นว่าตนเองก็มีฐานเสียงเดิมจำนวนมากพอสมควร ประกอบกับผลงานเมื่อครั้งนายปรีชาดำรงตำแหน่งนายกอบต.วังสวาบถือว่าเป็นที่น่าพอใจ คงจะทำให้ได้รับเลือกตั้งอีกสมัย

“ไม่รู้ว่าเขาแตกคออะไรกัน โรงโม่เลยให้วินัยลงเลือกตั้งแทนปรีชา เอาทีมใหม่มาลงทั้งหมด รองนายกฯก็ไปเอาคนในเมืองมาเป็น ส่วนนายปรีชาก็มั่นใจในเสียงของเขา แต่สุดท้ายก็แพ้กันเรื่องเงิน วินัยเขามีเงิน ยังไงปรีชาก็สู้ไม่ได้ ตอนนี้ปรีชาก็ออกนอกพื้นที่ไปแล้ว คงไม่เข้ามาที่วังสวาบอีกแล้ว” (สัมภาษณ์; พ่อเลิศ)

การแข่งขันครั้งนี้ถือว่าเข้มข้นมากกว่าครั้งก่อน ซึ่งผลปรากฏว่านายวินัย ยิ่งใหญ่ได้รับการเลือกตั้ง โดยผลคะแนนเลือกตั้งสูสีกันมาก นายวินัยชนะนายปรีชา เพียง 200 กว่าคะแนนเสียงเท่านั้น โดยฐานเสียงส่วนใหญ่ขอนายวินัยมาจากพื้นที่ทางด้านทิศเหนือของตำบล ได้แก่ บ้านวังใหม่ บ้านวังสวาบ บ้านวังกกแก้ว บ้านตาดฟ้า บ้านดงสะคร่าน ในขณะที่ฐานเสียงของนายปรีชามาจากพื้นที่ทางด้านทิศใต้ของตำบล เช่น บ้านฝายตาสวน บ้านโนนเตาเหล็ก บ้านหนองแห้ว เป็นต้น ภายหลังจากนายปรีชาประสบความพ่ายแพ้ให้กับกลุ่มของนายวินัย จึงทำให้นายปรีชา ต้องออกจากพื้นที่ตำบลวังสวาบ โดยย้ายภูมิลำเนากลับไปที่จังหวัดมหาสารคาม ส่วนนายวินัย เมื่อได้รับชัยชนะการเลือกตั้งจึงเริ่มต้นดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบในปี พ.ศ. 2556

ยุคการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบภายใต้การนำของนายวินัยที่ผ่านมาถือว่าเป็นไปด้วยความราบรื่น ฐานเสียงสำคัญของนายวินัยอยู่แถบหมู่บ้านวังใหม่ วังสวาบ วังกกแก้ว ตาดฟ้า ดงสะคร่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ทุรกันดารยากต่อการเข้าถึง นโยบายการหาเสียงของนายวินัยให้ความสำคัญกับหมู่บ้านเหล่านี้ มีโครงการขอเสาโทรศัพท์ ไฟฟ้า และระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานต่างๆให้แก่หมู่บ้านเหล่านี้ รวมไปถึงการชักชวนผู้ชายในหมู่บ้านให้เข้าร่วมทำงานกับทางโรงโม่หินดวงเดือน ซึ่งก็มีจำนวนไม่น้อยที่ไปทำงานให้กับโรงโม่หินโดยส่วนใหญ่ทำหน้าที่ขับรถบรรทุกขนหิน นอกจากหมู่บ้านที่กล่าวมาแล้ว หมู่บ้านอื่นๆทางอบต.วังสวาบมีโครงการพัฒนาเช่นกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นที่เข้าใจได้ว่าผู้นำหมู่บ้านบางหมู่บ้านจะอยู่ฝ่ายตรงข้ามตั้งแต่สมัยที่มีการต่อต้านกิจการโรงโม่หิน อย่างเช่นบ้านวังผาดำและบ้านฝายตาสวน

การนำโครงการพัฒนาต่างๆเข้ามายังหมู่บ้านเหล่านี้ก็นับเป็นยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งในการช่วงชิงฐานเสียงคนในหมู่บ้านให้สนับสนุนนายวินัยซึ่งจะส่งผลดีต่อกิจการโรงโม่หินในอีกด้านหนึ่ง คะแนนเสียงของนายวินัยในช่วงหลังถือว่าเริ่มเพิ่มขึ้น สมาชิกสภาอบต.วังสวาบบางคนตัดสินใจอยู่ฝ่ายนายวินัยและทำการโน้มน้าวใจคนในหมู่บ้าน ซึ่งระยะหลังพบว่ากระแสต้านกลุ่มนายวินัยเริ่มลดลงตามลำดับเนื่องจากการต่อสู้ระหว่างกลุ่มคนต้านโรงโม่กับโรงโม่หินดำเนินมาในระยะเวลายาวนาน ส่งผลให้กลุ่มต่อต้านเริ่มอ่อนแรงและตกอยู่ในภาวะ “จำยอม” ต่อสถานการณ์ปัจจุบัน กลุ่ม

ต่างๆที่ร่วมกันต่อต้านโรงโม่ในช่วงแรกก็ยุติบทบาทและถอนตัวออกไปจากพื้นที่ คงเหลือแต่เพียงชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยแต่ต้องดำเนินชีวิตร่วมกับกิจการโรงโม่หินในพื้นที่ต่อไป

> *"ให้พูดตรงๆพวกผมอยู่ทุกวันนี้ก็ทำเพื่อครอบครัวครับ เหนื่อยที่จะต่อสู้แล้ว เขามีเงินเยอะ มันยากที่จะเอาชนะโรงโม่ เมื่อก่อนที่มีปัญหากันคนก็มาช่วยกันเยอะ แต่สุดท้ายก็ถอนตัวออกไปจนเหลือแต่ชาวบ้านเพราะเขาได้ประทานบัตรมาแล้ว เอาไปให้สภาตำบลเซ็นรับรองตอนไหนไม่มีใครรู้เรื่องทุกวันนี้ก็ทำมาหากินเพื่อครอบครัวตัวเองดีกว่า"* (สัมภาษณ์; พินิจ ศรีเดช,นามสมมติ))

จากบริบทการเคลื่อนไหวของผู้คนในตำบลวังสวาบ ทำให้เห็นความพยายามในการยกระดับตนเองทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่ม ในระดับปัจเจกจะให้ภาพของการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ตนเองจากเกษตรกรรายย่อยสู่การเป็นคนกลางรับซื้อสินค้าเกษตรหรือการเป็นหัวหน้าโควต้าปลูกอ้อยซึ่งมีอิทธิพลในการตัดสินใจในเรื่องสายพานการผลิต (Supply chain) ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามกลุ่มคนเหล่านี้ยังไม่อาจก้าวข้ามไปสู่การเป็นผู้ประกอบการอิสระในพื้นที่ได้ เนื่องจากยังมีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของทุนทรัพย์ ความรู้ เทคโนโลยี หรือแม้กระทั่งการตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลของกลุ่มทุนที่ใหญ่กว่าตนเอง ในขณะที่การแตกตัวในระดับกลุ่ม โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองให้กับผลประโยชน์ของตนเอง นอกจากนั้นการรวมกลุ่มคนผู้คนยังสามารถพบได้นอกเหนือจากจุดมุ่งหมายเชิงเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับเรื่องของการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างการบริหารงานของหน่วยงานท้องถิ่นที่ทำให้เกิดการช่วงชิงในการเข้าถึงทรัพยากรท้องถิ่นซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบัน

4. ความรู้สึกนึกคิดและความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม

สภาพพื้นที่ทางกายภาพของตำบลวังสวาบที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ตำบลวังสวาบเต็มไปด้วยเรื่องราวการแย่งชิงความเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติทั้งชุมชน กลุ่มธุรกิจเอกชน หรือแม้แต่หน่วยงานราชการ ด้วยเหตุนี้ทำให้ชุมชนวังสวาบไม่สามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้งเหล่านี้ได้ และความขัดแย้งดังกล่าวก็ยังคงส่งผลมาถึงปัจจุบันโดยที่ไม่มีทีท่าว่าจะยุติลง

ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลวังสวาบประสบเหตุการณ์ต่าง ๆมากมายที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่นั้นอาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคการย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตำบลวังสวาบเนื่องด้วยสภาพแวดล้อมที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เป็นที่ต้องการของผู้อพยพทั้งจากภายในพื้นที่ใกล้เคียงและจากพื้นที่ห่างไกลออกไป อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าวความขัดแย้งยังถือว่าเกิดขึ้นอย่างเบาบาง เนื่องจากยังมีพื้นที่ให้กับผู้อพยพใหม่เข้ามาจับจองกันมากมาย อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เริ่มเข้ามาตัดไม้ในเขตพื้นที่ตำบลวังสวาบ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ถนนถูกตัดเพื่อใช้ในการขนส่งไม้ซึ่งชาวบ้านก็ได้รับประโยชน์เช่นกัน ทำให้การคมนาคมขนส่งมีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทำให้บุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาแสวงหาที่ทำกินได้ง่ายดายขึ้นเช่นกัน

ภาพของการต่อสู้ของชาวบ้านชุมชนวังสวาบเริ่มปรากฏเด่นชัดในปี พ.ศ. 2532 ซึ่งเกิดกรณีการเข้ามาพัฒนาพื้นที่ปลูกป่าของโครงการพัฒนาป่าดงลาน หน่วยงานราชการมีการประกาศให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตปลูกป่าทำการรื้อถอนบ้านเรือน และให้เก็บเกี่ยวผลผลิตให้เสร็จภายในฤดูกาลนั้น ส่งผลให้ชาวบ้านจำนวนมากลายสภาพเป็นบุคคลไร้ที่ทำกิน ไม่มีที่อยู่อาศัย ในปี พ.ศ.2536 ชาวบ้านวังสวาบ โดยเฉพาะบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่านจำนวน 241 ครัวเรือนถูกเจ้าหน้าที่อพยพออกนอกพื้นที่ภายใต้โครงการจัดสรรที่ทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ซึ่งชาวบ้านบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่านถูกอพยพไปยังพื้นที่รองรับ 2 แห่ง คือ บ้านผาสวรรค์ ต.วังเพิ่ม และบ้านคลองเจริญ ต.โสกส้มกก อ.สีชมพู จ.ขอนแก่น อย่างไรก็ตามชาวบ้านที่เข้าไปอาศัยใหม่กลับประสบปัญหา คือ เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่เข้าไปอาศัยใหม่กับชาวบ้านที่เป็นเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิม หรือพื้นที่ที่ตนเองเข้าไปอาศัยมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ทำให้ประสบปัญหาในการทำกิน บางครัวเรือนตัดสินใจละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมแล้วเดินทางไปรับจ้างต่างจังหวัด ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเริ่มไม่พอใจต่อการดำเนินการของทางภาครัฐภายใต้โครงการคจก.

การแสดงออกที่สื่อถึงความไม่พอใจของชาวบ้านเริ่มขึ้น มีการร้องเรียนไปยังหน่วยงานราชการ มีการรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องเรียกร้องต่อคณะรัฐมนตรีให้มีการผ่อนปรนพื้นที่ให้สามารถอยู่อาศัยได้ กลุ่มผู้คัดค้านรวมตัวกันเดินขบวน ปิดถนนมิตรภาพบริเวณ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ คจก. ทั่วประเทศ รวมไปถึง NGOs และพรรคการเมืองบางพรรค อย่างไรดีตามประเด็นเรื่องการถือครองที่ดินของชาวบ้านตอนนั้นไม่มีความชัดเจน เอกสารสิทธิที่ดินยังไม่คืบหน้า เพราะว่าพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เข้าไปทำกินเป็นเขตผ่อนปรนของกรมป่าไม้ ทำให้ไม่มีเอกสารสิทธิใดๆทั้งสิ้น ที่ผ่านมาการประชุมร่วมกันในหลายๆ ระดับเป็นประชุมกับเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อหา

แนวทางว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถอยู่ร่วมกันได้ เพราะว่าป่าไม้ไม่ให้มีการบุกรุก จึงให้อำเภออุทยาน และคณะกรรมการจากชาวบ้านที่ตั้งขึ้น เพื่อหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหา

ภายหลังจากที่มีการหารือกันแล้ว ทางการตกลงจัดสรรที่ดินทำกินให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ โดยจัดสรรที่ทำกินในรูปแบบหมู่บ้านป่าไม้ ซึ่งตกลงกันว่าจะให้ที่ทำกินครัวเรือนละ 15 ไร่ อย่างไรก็ตามมีชาวบ้านเข้ามาลงชื่อเพื่อขอรับการจัดสรรพื้นที่ทำกินเป็นจำนวนมาก ทำให้ทางกรมป่าไม้ต้องลดพื้นที่จัดสรรลงเหลือเพียงเครือเรือนละ 7.5 ไร่เท่านั้น อีกทั้งชาวบ้านไม่ได้รับการจัดสรรทุกรายเนื่องจากพื้นที่จัดสรรไม่เพียงพอ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่พอใจต่อการแก้ไขปัญหาของรัฐ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดความบาดหมางขึ้นในชุมชนเนื่องจากมีกระแสข่าวว่าชาวบ้านที่ได้รับการจัดสรรที่ดินจะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีความสนิทสนมกับกำนันนาฝายและผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มชาวบ้านที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับผู้ใหญ่บ้านแทบไม่ได้รับการจัดสรรที่ดินทำกิน เพราะไม่ได้เลือกผู้ใหญ่บ้านตอนที่มีการเลือกตั้ง ซึ่งความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในชุมชน

อีกโครงการคือการปลูกป่าของโครงการพัฒนาป่าดงลานเน้นไปที่พื้นที่ทางด้านทิศเหนือของชุมชนวังสวาบซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เข้ามาจับจองเพื่อทำไร่อยู่ก่อนหน้า ไม้ที่ทางโครงการนำมาปลูกได้แก่ไม้จำพวกยูคาลิปตัส สัก และกระถินยักษ์ โดยว่าจ้างชาวบ้านวังสวาบเป็นแรงงานปลูกโดยคิดค่าแรงเป็นรายวัน โครงการปลูกป่าดงลานถึงแม้ว่าในด้านหนึ่งจะช่วยพลิกฟื้นผืนป่าขึ้นกลับมาดังเดิม แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งเป็นการลดทอนที่ดินทำกินของชาวบ้านวังสวาบ ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินให้ แต่ก็เพียงแค่ 7.5 ไร่ต่อครัวเรือน ในขณะที่ยังมีชาวบ้านอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้รับการจัดสรร บางรายต้องอพยพกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมของตนเอง

ทางการตัดสินใจให้อำนาจในการจัดสรรพื้นที่ทำกินบริเวณผืนป่าปลูก หรือที่ดินทำกินเดิมแก่กลุ่มชาวบ้านวังสวาบ ให้ชาวบ้านจัดการกันเองโดยให้ชาวบ้านเข้าไปทำกินในพื้นที่ดั้งเดิมของตนเอง หากบ้านไหนมีครอบครัวแยกออกมาจากบ้านเดิม ให้บ้านที่แยกออกมาทำการแบ่งปันที่ดินร่วมกับบ้านเดิมหรือบ้านของญาติ การทำเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านทุกฝ่ายพอใจ ซึ่งชาวบ้านก็ไม่คิดที่จะบุกรุกเข้าไปยังพื้นที่เขตป่าสงวนดงลานเนื่องจากทางการได้ขอให้พื้นที่ป่าเหล่านี้เป็นเขตต้นน้ำลำธารและเป็นแหล่งอาหารป่าที่ต้องอนุรักษ์ไว้ ซึ่งชาวบ้านเห็นด้วย ความขัดแย้งในชุมชนวังสวาบระหว่างรัฐและชุมชนในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมบรรเทาลง

กรณีโครงการคจก.อาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านวังสวาบต้องตกอยู่ในฐานะที่เป็นฝ่ายตั้งรับ (Passive) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผลจากการถูกภาครัฐบังคับใช้อำนาจสร้างความไม่พอใจแก่ชาวบ้านวังสวาบเป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่าชาวบ้านได้มีความพยายามอย่างมากในการต่อต้านโครงการดังกล่าว แต่ก็ไม่สามารถต่อกรกับอำนาจรัฐได้ การย้ายออกนอกพื้นที่เดิมของตนเองจึงเป็นใน

ลักษณะไม่สมัครใจที่สร้างความบอบช้ำทางจิตใจให้กับกลุ่มชาวบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่าน รวมไปถึงชาวบ้านแถบใกล้เคียงที่รับรู้ถึงการถูกกระทำจากอำนาจที่ไม่สามารถต่อต้านได้

สภาพการถูกดทับของชาวชุมชนวังสวาบยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ทำให้เป็นที่หมายปองของบรรดากลุ่มธุรกิจที่หวังผลประโยชน์จากพื้นที่ จึงเป็นที่มาของการเข้ามาของกลุ่มโรงโม่หินทั้งโรงโม่หินตะวันฉายและโรงโม่หินดวงเดือน มีการประท้วงการเข้ามาทำกิจการของโรงโม่หินอย่างต่อเนื่องโดยการนำของชาวบ้านในพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชน รวมไปถึงนักศึกษา อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวดังกล่าวเกิดขึ้นเพียงไม่กี่ปี โรงโม่หินได้รับอนุญาตในการเข้ามาดำเนินการธุรกิจโรงโม่หินโดยที่ทางกลุ่มต่อต้านไม่ทราบมาก่อน อีกทั้งทางกลุ่มโรงโม่หินใช้วิธีการนำกลุ่มชาวบ้านที่ต่อต้านไปพูดคุยทำความเข้าใจ อีกทั้งการต่อต้านมีระยะเวลาที่ยาวนาน ทำให้กิจกรรมต่อต้านเริ่มอ่อนแรงลง ชาวบ้านบางรายได้รับการสนับสนุนจากโรงโม่หินในการทำกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น จนที่สุดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการต่อต้านโรงโม่หินก็ยุติลง

จากกิจกรรมดังกล่าวสะท้อนว่า พื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มทุนจากภายนอกมุ่งเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น ในอดีตป่าไม้ถือเป็นทรัพยากรหลักในชุมชน มีการแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้โดยกลุ่มคนภายนอก ในยุคต่อมา ทรัพยากรหินก็ถูกนำไปใช้ประโยชน์ จากเดิมที่หินเป็นสมบัติของท้องถิ่น แต่ปัจจุบันถูกยึดไปเป็นของรัฐและของเอกชนโดยผ่านการสัมปทาน ถึงแม้ชาวบ้านจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นได้ และที่สำคัญฐานทรัพยากรกลับเป็นต้นเหตุของการจับคู่ความขัดแย้งที่ยังหาข้อยุติไม่ได้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านอย่างมาก

การเข้ามาดำเนินกิจกรรมของโรงโม่หินได้ก่อให้เกิดผลกระทบหลายรูปแบบแก่ชาวบ้านวังสวาบ เกิดปัญหาฝุ่นละอองจากการระเบิดภูเขาและการเข้า-ออกของรถบรรทุกหิน ส่งผลให้เกิดฝุ่นละอองคละคลุ้งไปทั่วพื้นที่ น้ำฝนที่แต่เดิมชาวบ้านใช้เพื่อการบริโภคไม่สามารถบริโภคได้อีกต่อไป เนื่องจากมีฤทธิ์เป็นกรด ทุกวันนี้แทบทุกครัวเรือนต้องบริโภคน้ำขวดเพราะกลัวอันตรายจากน้ำฝน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องทนกับมลภาวะทางเสียงอันเนื่องมาจากการระเบิดภูเขาซึ่งส่งเสียงดังกระทบชาวบ้าน เสียงที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบทางด้านสุขภาพและด้านคุณภาพชีวิต บ้านเรือนได้รับความเสียหายเช่น กระจกแตก เป็นต้น ปัญหาอีกประการที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อชาวบ้านคือ สภาพถนนเกิดความเสียหายจากการที่รถบรรทุกวิ่งเข้าออกโรงโม่หิน โดยปัจจุบันโรงโม่หินใช้เส้นทางหลัก 2 เส้นทางในการบรรทุกหินออกจากพื้นที่ คือ เส้นทางซึ่งไปออกทางหมู่บ้านห้วยสนามทราย และเส้นทางบ้านวังผาดำ บ้านนาฝาย บ้านหนองเขียด ซึ่งจะไปออกถนนสายชุม

แพ-เมืองเลย เส้นทางนี้เองถือเป็นเส้นทางสัญจรหลักของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอภูผาม่าน ไม่เฉพาะเพียงแค่ชาวตำบลวังสวาบเท่านั้น

ยุทธศาสตร์หนึ่งที่ทางกลุ่มทุนใช้เพื่อจัดการกับปัญหาผู้ต่อต้านคือ การสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน โดยชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาทำงานในโรงโม่หิน ซึ่งงานส่วนใหญ่จะเป็นงานขับรถบรรทุก หรือจ้างกิจการของชาวบ้านท้องถิ่นอีกทอดให้เข้ามาช่วยโรงโม่หิน เช่น จ้างรถบรรทุกรับจ้างให้เข้ามาวิ่งรับส่งหินออกจากโรงโม่หิน และการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนท้องถิ่น มีการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น งานวัฒนธรรมประเพณี โดยบางครั้งรับเป็นเจ้าภาพงาน สนับสนุนเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น ซึ่งความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านวังสวาบของโรงโม่หิน ส่งผลให้กระแสต่อต้านลดลง ชาวบ้านบางคนถึงแม้ไม่เห็นด้วยกับการตั้งโรงโม่หิน แต่ก็พอใจที่ครอบครัวของตนเองมีงานทำ หรือทางชุมชนได้รับการสนับสนุนเรื่องเงินทุนในการประกอบกิจกรรม โรงโม่หินจึงเข้ามามีบทบาทในตำบลวังสวาบมากขึ้น

ถึงแม้ในภาพรวมซึ่งกลุ่มโรงโม่พยายามสร้างสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้าน แต่หากมองในอีกด้านหนึ่ง เป็นนัยยะที่แสดงถึงความพยายามในการสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจการโรงโม่หินที่ทำให้ชาวบ้านไม่รู้สึกว่าตนเองเป็นผู้สูญเสียผลประโยชน์ เป็นในลักษณะการสร้างพลังบางอย่างเพื่อใช้ในการครอบงำกลุ่มชาวบ้านเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเองไว้ ตัวชาวบ้านเองเมื่อได้รับผลประโยชน์บางอย่างจึงทำให้เลือกที่จะหยุดนิ่ง ถึงแม้ว่าอาจยังมีความรู้สึกต่อต้านโรงโม่หิน แต่เนื่องด้วยเงื่อนไขในพื้นที่ต่างๆทำให้ต้องกัมหน้ายอมรับผลประโยชน์จากกลุ่มโรงโม่อย่างไม่เต็มใจ

ประเด็นดังกล่าวสามารถนำมาอภิปรายถึงการพัฒนาของระบบทุนนิยมที่ไม่ได้ใช้วิธีการควบคุมมวลชนผ่านการปราบปราบหรือการใช้ความรุนแรงทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ใช้อุดมการณ์หรือกระบวนการสร้างอำนาจนำ (Hegemony) แทรกซึมเข้าไปในชีวิตประจำวันของกลุ่มมวลชน ซึ่งวิธีการในการเข้าถึงมวลชนจะต้องพยายามสร้างพันธมิตรกับกลุ่มมวลชนก่อนที่จะแทรกซึมเข้าไปได้ในที่สุด เช่นเดียวกับกรณีตำบลวังสวาบ การเข้ามาของกลุ่มทุนโรงโม่เริ่มต้นที่ความพยายามในการผูกสัมพันธ์กับชาวบ้าน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมงานกับโรงโม่ในระดับหนึ่งรวมไปถึงการเป็นผู้สนับสนุนในงานบุญประเพณีต่าง แต่ทั้งนี้ก็เพื่อเหตุผลในการสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจการของตนเอง รวมไปถึงการเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่น

นอกจากการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการแล้ว การพยายามครอบงำของกลุ่มโรงโม่ได้ขยายเขตออกไป กลุ่มบุคคลจากกลุ่มทุนโรงโม่หินได้เข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ทั้งบุคคลที่เป็นคนในพื้นที่แต่ได้รับการสนับสนุนจากโรงโม่หิน หรือบุคคลที่มีสายสัมพันธ์กับโรงโม่หินโดยตรง การเข้ามาของกลุ่มทุนดังกล่าวก่อเกิดผลกระทบต่อชุมชนวังสวาบ ซึ่ง

วัตถุประสงค์ของการเข้าสู่การเลือกตั้งเนื่องจากเพื่อง่ายต่อการดำเนินกิจการของโรงโม่หิน ซึ่งที่ผ่านมาถึงแม้จะเริ่มดำเนินกิจการได้สะดวกมากขึ้น แต่ก็ยังมีการต่อต้านจากกลุ่มชาวบ้านเป็นระยะ อีกทั้งการเกิดโรงโม่หินส่งผลกระทบในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

ภาพของการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองของกลุ่มทุนได้เข้าครอบคลุมท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังสามารถกำหนดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองให้กับท้องถิ่นได้อย่างแนบสนิทอันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆที่กลุ่มทุนเทเข้าสู่ชุมชน เช่น เงิน อิทธิพลในด้านต่างๆที่คอยกดทับไม่ได้คนท้องถิ่นสามารถต่อสู้ได้มากนัก ทั้งนี้นอกจากการเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่นแล้ว กลุ่มทุนยังมีความสัมพันธ์ทางการเมืองในระดับจังหวัดซึ่งการมีเส้นสัมพันธ์เหล่านี้ช่วยให้กิจการของโรงโม่หินสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวกราบรื่น

จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนวังสวาบมีประสบการณ์ในการต่อสู้ต่อรองกับกิจกรรมทางด้านการเมืองและการปกครองอยู่อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เหตุการณ์การต่อสู้เพื่อแย่งชิงสิทธิถือครองที่ดินกับรัฐ การเข้ามาของสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ การที่ชาวบ้านถูก ทหาร ตำรวจ อส. ร่วมกันผลักดันให้ชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ป่าในหลายวิธีการ ด้วยการรื้อไล่ชาวบ้านให้ออกจากป่า เรื่อยมาจนถึงการเข้ามาของกลุ่มทุนโรงโม่หิน ซึ่งแทบทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ท้องถิ่นเป็นฝ่ายถูกกระทำ ชาววังสวาบต้องตกอยู่ภายใต้สภาวะจำยอมต่อการรุกเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่พยายามฉกฉวยทรัพยากรท้องถิ่น อย่างไรก็ตามท้องถิ่นไม่มีพลังมากพอที่จะไปต่อต้านการรุกเข้ามาเนื่องจากข้อจำกัดหลายด้าน ประสบการณ์เหล่านี้เองที่เป็นตัวหล่อหลอมให้ชาวบ้านวังสวาบมีความสนใจต่อสถานการณ์การเมืองในระดับต่างๆตั้งแต่ระดับล่างในเรื่องการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหรือการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาต่างๆ จนถึงการเมืองระดับประเทศรวมไปถึงการชุมนุมทางการเมืองที่ผ่านมา ซึ่งจากประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้ชาวบ้านมีบทเรียน และมีความตื่นตัวในสิทธิของตนเองมากขึ้น

การรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางด้านการเมืองการปกครองของชาวชุมชนวังสวาบ ในอดีตมีการรับทราบข้อมูลข่าวสารผ่านทางหน่วยงานราชการเป็นหลักเนื่องจากสมัยก่อนยังไม่มีช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย ผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่ในการประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ จนกระทั่งมีจานดาวเทียมเข้ามาในพื้นที่ในปี พ.ศ. 2549 ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสในการรับทราบข้อมูลข่าวสารจากแหล่งอื่น มีช่องทางหลายช่องมากขึ้นกว่าเดิม ชาววังสวาบจึงได้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงการด้านการเมืองที่หลากหลายขึ้น ซึ่งถือเป็นอีกเหตุผลหนึ่งในการก่อรูปของความรู้สึกทางด้านการเมืองของชาววังสวาบ

> *ความเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองในอดีตชาวบ้านไม่มีทีวีดู ต่างจากปัจจุบันที่ชาวบ้านเห็นหมดทุกอย่างผ่านทีวี โดยที่พ่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านทีวี และวิทยุชุมชน ผู้ใหญ่บ้านที่ประกาศเสียงตามสายก็ฟังอยู่บ้าน ส่วนความคิดเห็นต่อการเมืองในปัจจุบันคิดว่ายุ่ง เพราะคนเดินขบวนประท้วง ฝ่ายหนึ่งทำดีขนาดไหนก็มาประท้วงกัน ส่วนตัวพ่อไม่เห็นด้วยกับฝ่ายที่ประท้วงแต่อย่างใด ส่วนตัวพ่อไม่อยากให้เกิดความขัดแย้งใดๆ จากความเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาจากอดีตที่ผ่านมา ระบบเก่าไม่ค่อยเท่าไหร่ แต่พอเริ่มได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ทำให้รู้เรื่องการเมืองมากขึ้น ระบบการเมืองในปัจจุบันรู้มากขึ้น และมีความสนใจที่เพิ่มมากขึ้น บางครั้งสนใจติดตามจนเกิดความเบื่อหน่าย ในเรื่องกติกาที่ตั้งร่วมกัน มีการละเมิดกติกาไม่ยอมรับกติกา ถ้าหากเดินไปแนวทางกติกาที่ตั้งขึ้น และยอมรับร่วมกัน มีกระบวนการปรึกษาหารือ จะเป็นสิ่งที่เหมาะสม จึงมองถึงความสำคัญของการปรึกษาหารือ ในปัจจุบันนี้มองว่าดีกว่าแต่ก่อน แต่มองในสถานการณ์ปัจจุบันนี้กำลังจะถดถอย คนไม่ค่อยเคารพและยอมรับกติกาที่มีร่วมกัน* (สัมภาษณ์: ผู้ใหญ่ห้อย)

จากประสบการณ์ทางด้านการเมืองการปกครองที่ผ่านมาได้หล่อหลอมให้ชาวบ้านวังสวาบต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองอย่างมาก สะท้อนจากการใช้สิทธิเลือกตั้งการเมืองระดับชาติของชาวบ้านนั้น ที่ชาวบ้านออกมาใช้สิทธิถึงร้อยละ 80 – 90 หรือแม้กระทั่งการเมืองระดับท้องถิ่นก็มีจำนวนผู้มาใช้สิทธิในระดับสูงเช่นกัน อย่างในการเลือกตั้งส.ส. เมื่อวันที่ 2 ก.พ. 2557 ที่ผ่านมา ชาวบ้านได้ออกไปใช้สิทธิเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านวังสวาบให้ความสำคัญกับการเคารพต่อกติกา มีกระบวนการคิดการตัดสินใจผ่านกระบวนการเลือกตั้งซึ่งถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายเพื่อให้รู้ว่าใครผิดถูกก็ว่ากันผ่านกติกาที่มีร่วมกัน โดยการเลือกตั้งเป็นกติกาที่มีร่วมกัน ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะไม่ถูกใจใครก็ตามแต่ก็ยังคงยึดมั่นในระบอบการเลือกตั้ง ไม่มีการใช้วิธีการอื่น จะเห็นจากการที่มีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสวาบซึ่งทางกลุ่มโรงโม่หินได้นำคนของตนเองลงรับสมัครเลือกตั้ง ถึงแม้ว่าจะได้รับการเลือกตั้ง แต่คะแนนเสียงที่ได้ไม่ห่างกันมากนัก

อย่างไรก็ตามถึงแม้ชาวบ้านวังสวาบจะมีความตื่นตัวทางการเมือง แต่ส่วนใหญ่จะไม่ออกไปร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มการเมืองใดๆทั้งสิ้น เนื่องจากวิถีการผลิตของชุมชนที่มีกิจกรรมเข้มข้นตลอดทั้งปี หากอยากเข้าไปมีส่วนร่วมชาวบ้านจะใช้วิธีการสนับสนุนทางด้านปัจจัยเป็นหลัก เช่น การส่งเสบียงอาหารไปให้กับกลุ่มทางการเมืองที่ตนเองสนับสนุน เป็นต้น

> *“จริงๆแล้วก็อยากไปร่วมกับหลายคนที่กรุงเทพ แต่อยู่บ้านเรางานเยอะมาก หากไปกรุงเทพก็จะไม่ได้ทำงาน ลูกเมียไม่มีกิน คิดว่าส่งพวกข้าวสารอาหารแห้งไปให้ทางกรุงเทพน่าจะดีที่สุด ทางโน้นก็ได้ประโยชน์ ส่วนเราก็ไม่ต้องจากบ้านไปไกล ชีวิตก็มีความสุข แต่หากสถานการณ์รุนแรงกว่าเดิมก็ค่อยว่ากันอีกที”* (สัมภาษณ์: บุญหนา ตู้ประเสริฐ)

5. สรุป

บริบทของชุมชนวังสวาบสามารถสังเคราะห์ได้ถึงการต่อสู้ดิ้นรนของชาวบ้านวังสวาบในการจัดการปัญหาต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินทำกิน เรื่อยจนมาถึงปัจจุบันที่มีการต่อสู้ต่อรองกับกลุ่มนายทุนที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ พลวัตชุมชนวังสวาบนับเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากความต้องการพื้นที่ทำกินของชาวบ้านซึ่งมาจากทั้งภายในพื้นที่ คือ จากแถบตำบลนาฝาย ตำบลโนนคอม และจากภายนอกพื้นที่ ได้แก่ จากอำเภอน้ำหนาว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ทำให้เกิดการตั้งรกรากกลายเป็นชุมชน โดยชาวบ้านแถบตำบลวังสวาบมีการพึ่งพิงเกษตรกรรมเป็นหลักในการดำรงชีวิต โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ การปลูกพืชไร่ได้แก่ อ้อยและข้าวโพด เป็นต้น อีกส่วนได้แก่ การปลูกพืชสวนครัวเชิงพานิช ได้แก่ พริก กะหล่ำปลี หน่อไม้ฝรั่ง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเนื่องจากสภาพพื้นที่ของตำบลวังสวาบมีลักษณะเป็นภูเขาและที่ราบเชิงเขา ทำให้การเพาะปลูกผักสวนครัวสามารถดำเนินการได้เฉพาะบริเวณแถบทิศตะวันออกของตำบล บริเวณบ้านวังผาดำ บ้านฝายตาสวน เรื่อยไปจนถึงตำบลนาฝายและภูผาม่าน ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ราบเชิงเขา ต่างจากบริเวณทิศตะวันตกและทิศเหนือของตำบลซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขา สามารถปลูกได้เฉพาะพืชไร่ จากเงื่อนไขดังกล่าวทำให้สภาพทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านในตำบลวังสวาบแตกต่างกัน โดยหมู่บ้านแถบพื้นที่ราบมีกิจกรรมการผลิตที่มากกว่าหมู่บ้านแถบภูเขา ทำให้สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนของตนเองตลอดทั้งปี ในขณะที่หมู่บ้านแถบเชิงเขาเช่น บ้านวังสวาบ วังกกแก้ว ตาดฟ้า ดงสะคร่าน ต้องพึ่งพิงรายได้จากการปลูกพืชไร่เพียงอย่างเดียว ทำให้มีสถานะทางเศรษฐกิจไม่

ดีเท่ากับหมู่บ้านทางแถบที่ราบ ชาวบ้านบางส่วนจึงต้องออกไปทำงานรับจ้างภายนอกพื้นที่ หรือรับจ้างขับรถให้กับกลุ่มโรงงานโม่หินซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตำบล นอกจากอาชีพเกษตรกรรมแล้ว อาชีพรองของชาวบ้านวังสวาบได้แก่ อาชีพรับจ้าง ชาวบ้านวังสวาบบางส่วนประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานโม่หิน โดยเฉพาะแถบบ้านหนองแห้ว บ้านวังผาดำ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับโรงโม่หิน โดยนิยมประกอบอาชีพขับรถบรรทุกส่งหินปูน ในขณะที่ชาวบ้านอีกหลายคนเลือกที่จะออกไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่ เช่น ภายในตัวจังหวัดขอนแก่น กรุงเทพ เป็นต้น

ชาวบ้านแถบตำบลวังสวาบถือว่ามีประสบการณ์ในการต่อสู้เลือกแสวงหาพื้นที่ทำกินมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะแถบหมู่บ้านตาดฟ้า บ้านดงสะคร่าน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงลาน แต่ได้รับการอนุโลมให้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ อย่างไรก็ตามเมื่อหน่วยงานภาครัฐเริ่มดำเนินโครงการจัดที่ทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ในปีพ.ศ. 2532 ซึ่งทำให้ชาวบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่านถูกบีบให้ออกนอกพื้นที่ทำกินของตนเอง และถูกอพยพไปยังพื้นที่รับรองบริเวณพื้นที่รับรอง ทำให้เกิดกระแสความไม่พอใจในหมู่ชาวบ้านตาดฟ้า-ดงสะคร่าน มีการร้องเรียนไปยังรัฐบาล มีการเดินขบวนเรียกร้องจนในที่สุดทางรัฐบาลจึงตัดสินใจยกเลิกโครงการดังกล่าว และคืนพื้นที่ให้ชาวบ้านกลับเข้าไปทำกินได้ตามเดิม

อย่างไรก็ตาม ข้อพิพาทเรื่องทรัพยากรธรรมชาติยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การเข้ามาของโรงโม่หินสร้างผลกระทบแก่ชาวชุมชนวังสวาบอย่างมาก การเกิดโรงโม่หินในพื้นที่กลายเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบททางด้านเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ตำบลวังสวาบ เกิดการสร้างงานขึ้นภายในพื้นที่ ชาวบ้านจำนวนหนึ่งเข้าไปทำงานรับจ้างให้กับกลุ่มโรงโม่หิน ทำให้มีรายได้ใช้จ่าย อย่างไรก็ตาม ก็มีกระแสต่อต้านอย่างรุนแรงในหมู่ชาวบ้านวังสวาบและกลุ่มนักอนุรักษ์เนื่องจากก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ปัญหาฝุ่นละออง มลภาวะทางเสียงที่เกิดจากการระเบิด ถนนพังเสียหายจากรถบรรทุก ฯลฯ แต่การต่อต้านดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ โรงโม่หินยังคงสามารถดำเนินกิจกรรมได้จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังคงมีชาวบ้านที่ต่อต้านกระบวนการดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านได้สะท้อนแนวทางต่อต้านดังกล่าวโดยผ่านการเลือกตั้ง ซึ่งผลการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมากลุ่มของโรงโม่หินชนะการเลือกตั้งโดยคะแนนเสียงแพ้ชนะไม่แตกต่างกันมากนัก

ด้วยบริบทชุมชนที่มีความหลากหลายทั้งในเชิงภูมิศาสตร์และวิถีชีวิต ก่อให้เกิดการแตกตัวของกลุ่มในตำบลวังสวาบ การแตกตัวดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับการเข้ามาของระบบทุนนิยมโดยผ่านการปลูกพืชเชิงพานิช ซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนสถานภาพของคนในชุมชนจากเกษตรกรสู่การเป็นพ่อค้าคนกลางหรือหัวหน้าโควต้าอ้อยในยุคการปลูกพืชเชิงพานิช ซึ่งคนกลุ่มนี้มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ชาวบ้านปลูกพืชพานิชอย่างกว้างขวางเพื่อตอบสนองระบบทุนนิยม การ

เปลี่ยนสถานะของตนเองจากผู้ผลิตกลายเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการรวบรวมผลผลิตและส่งขายต่อ ส่งผลให้สถานะของกลุ่มคนเหล่านี้เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ

นอกจากนี้เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการแตกตัวของกลุ่มคนเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากการเป็นผู้ถือครองที่ดินเป็นจำนวนมากมาก่อน ซึ่งทำให้มีโอกาสในการยกระดับตนเองมากกว่าเกษตรกรรายย่อยที่ถือครองที่ดินน้อยกว่า อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นของกลุ่มคนกลุ่มใหม่ในพื้นที่วังสวาบกลับไม่สามารถยกระดับตนเองให้อยู่ในสถานภาพการเป็นผู้ประกอบการอิสระในพื้นที่ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากยังมีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของทุนทรัพย์ ความรู้ เทคโนโลยี หรือแม้กระทั่งการตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลของกลุ่มทุนที่ใหญ่กว่าตนเอง การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมยังต้องพึ่งพิงกับอำนาจของกลุ่มนายทุนที่ใหญ่กว่า นอกจากนี้การยกระดับของกลุ่มคนในตำบลวังสวาบยังพบการรวมกลุ่มในลักษณะองค์กรหรือสหกรณ์ วัตถุประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับกลุ่มของตนในการค้าขายและความเป็นอยู่ เช่น กลุ่มอสม. สหกรณ์การเกษตร และกลุ่มชาวบ้านวังผาดำที่ต้องการพัฒนาหมู่บ้านตนเอง ซึ่งบางกลุ่มเป็นฐานเสียงสำคัญให้กับกลุ่มการเมืองท้องถิ่น ในขณะที่กลุ่มอื่นไม่ปรากฏภาพที่สัมพันธ์กับการเมืองท้องถิ่น เป็นการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมเชิงสังคม

ชุมชนวังสวาบมีประสบการณ์ในการต่อสู้ต่อรองประเด็นข้อพิพาทด้านทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแทบทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นชุมชนกลับเป็นฝ่ายถูกกระทำมาโดยตลอด ประสบการณ์เหล่านี้ได้หล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านชุมชนวังสวาบที่ต้องตกอยู่ภายใต้การเป็นผู้ถูกกระทำกลายเป็นชุมชนที่มีความกระตือรือร้นในการต่อสู้ต่อรองกับอำนาจรัฐและเอกชนที่เข้มแข็งกว่า ซึ่งการต่อสู้ของชาวบ้านวังสวาบทุกวันนี้ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการที่หลากหลาย เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ยอมสยบต่ออำนาจที่เข้ามาคุกคามวิถีชีวิตของพวกเขา

บทที่ 5
สรุปและเสนอแนะ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสาน เกิดการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนกลุ่มต่างๆ การสร้างพื้นที่ถกเถียงจุดเปลี่ยนจุดปะทะความคิดสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย รวมทั้งการปรับโครงสร้างชนบทเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโครงสร้างสังคมและปฏิบัติการทางสังคมของคนชนบทส่งผลกระทบต่อภาคส่วนอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงส่งผลถึงหลักการพื้นฐานในหลายขอบเขตของชีวิตซึ่งมีความเป็นนามธรรมได้ก่อรูปขึ้นที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์เป็นโครงสร้างความรู้สึกที่ก่อรูปขึ้นและถูกเก็บไว้ในความหวัง ความกลัว ความปรารถนา ธรรมเนียมและแบบพิธีในสังคม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวชนบทกับผู้คนกลุ่มอื่นๆที่มีความขัดแย้งไม่ลงรอยกับกระบวนการทางสังคม แสดงผ่านพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่การต่อรอง การวิเคราะห์การเมืองในชนบทชาวชนบทเป็นกลุ่มคนที่ต้องการนโยบายที่ตอบสนองลักษณะเฉพาะของตนเอง

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสานมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาชนบทในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการปรับโครงสร้างชนบทส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวชนบทกับผู้คนกลุ่มต่างๆในสังคม 2) ศึกษาการก่อรูปโครงสร้างความรู้สึกของคนกลุ่มต่างๆในชนบทที่แตกต่างกัน ความปรารถนา แรงบันดาลใจ ประสบการณ์ของบุคคลที่มีความขัดแย้งหรือไม่ลงรอยกับกระบวนการทางสังคม โดยศึกษาผ่านพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่การต่อรองของชาวชนบทอันเป็นปฏิบัติการสร้างประชาธิปไตย

การศึกษาครั้งนี้เลือกพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันในความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1) ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี เป็นพื้นที่ชนบทที่ไกลจากเมืองปานกลาง (55 กิโลเมตรจากเมืองขอนแก่น) เป็นพื้นที่ทำนา มีพื้นที่ไร่เพียงเล็กน้อย ชาวบ้านต้องแสวงหาทางเลือกในการดำรงชีวิต

2) ตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ เป็นพื้นที่ใกล้เมือง (38 กิโลเมตรจากเมืองขอนแก่น) มีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปตั้งใกล้ชุมชน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ และรับจ้าง

3) ตำบลวังสวาบ อำเภอภูผาม่าน เป็นพื้นที่ชนบทที่ไกลเมือง (120 กิโลเมตรจากเมืองขอนแก่น) มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าไม้ ภูเขา เป็นต้น ทั้งนี้เป็นพื้นที่สัมปทานโรงโม่หิน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน และทำนา ชาวบ้านถูกกดทับด้วยอุตสาหกรรมโรงโม่หิน

ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการสร้างประชาธิปไตยในชนบทพอสรุปได้ดังนี้

ตำบลสวนหม่อน

ชาวตำบลสวนหม่อนเป็นชาวนาขนาดเล็กร้อยละ 55 มีที่ทำกิน 1-10 ไร่ ประกอบอาชีพทำนาน้ำฝนร้อยละ 70 ของพื้นที่การเกษตร มีพื้นที่ทำไร่ร้อยละ 20 ของพื้นที่การเกษตรเท่านั้นการผลิตในภาคเกษตรไม่ก่อให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้นมากนัก ชาวตำบลสวนหม่อนจึงให้ความสำคัญกับการศึกษา ส่งลูกหลานเรียนหนังสือได้ทำงานในภาคราชการและเอกชน ผู้ที่ประสบความสำเร็จทางการศึกษาก่อให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในชุมชน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวตำบลสวนหม่อนมีฐานะทางเศรษฐกิจ/ชนชั้นค่อนข้างเสมอภาคกัน โอกาสการเลื่อนชนชั้นทางสังคมขึ้นอยู่กับการศึกษาและการเร่ขายสินค้าตามหมู่บ้านในชนบททั่วทุกภูมิภาคของไทย เช่น การเร่ขายสมุนไพร เป็นต้น

การเร่ขายสินค้าเป็นการแสวงหาทรัพยากรจากภายนอกชุมชนเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวเนื่องจากทรัพยากรในพื้นมีความจำกัดซึ่งเป็นการ “ดันชีวิต” ของคนชนบทที่ทำได้ดีกว่าคนชั้นกลางที่มักมีความชำนาญในวิชาชีพของตนเองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่คนชนบทต้องใช้ความรู้ความสามารถที่หลากหลายต่อสู้ดิ้นรนในสถานการณ์ต่างๆชาวตำบลสวนหม่อนต้องเดินทางรอนแรมนอนตามวัดในชุมชนตามภูมิภาคต่างๆเป็นแรมเดือน ดังนั้นกระบวนการแยกชีวิตจากหมู่บ้านไปสู่การเร่ขายสินค้าและการขายแรงงานเพื่อหาเงินและเรียนรู้สังคมที่แตกต่างจากชุมชนของตนเอง เป็นเรื่องสำคัญในการสร้างชีวิตของชาวอีสาน

ชาวตำบลสวนหม่อนส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางระดับล่างที่มีความเท่าเทียมกันสูงอีกทั้งพื้นที่ตำบลสวนหม่อนอยู่ติดกับตัวอำเภอมัญจาคีรีจึงมีวิถีชีวิตกึ่งเมืองทำให้ต้องการนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตอบสนองการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชนบทส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคมผู้คนกลุ่มต่างๆรวมทั้งการเมืองเชิงสถาบันและนอกสถาบัน กล่าวคือยุคแรกขององค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน (พ.ศ.2539-2556) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนทุกคนเป็นเกษตรกรที่อาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การเข้าร่วมงานบุญประเพณีของชาวบ้านในชุมชนอย่างสม่ำเสมอเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านทำให้ได้ก้าวไปสู่การเป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้เป็นการวางตนเองอยู่ในระบบการเมืองแบบเก่าบนฐานเครือข่ายจากการเกษตร มองไม่เห็นความเป็นสาธารณะแบบใหม่ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ชาวสวนหม่อนมีชีวิตแบบกึ่งเมืองมากขึ้นที่ต้องการนโยบายแผนงานที่ตอบสนองการแก้ปัญหาสาธารณะของชุมชนที่มีหลากหลายกลุ่ม

การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนครั้งล่าสุดเมื่อปลายปีพ.ศ. 2556 เกิดการเปลี่ยนแปลงนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน กล่าวคือนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนคนปัจจุบันเป็นนักธุรกิจเปิดศูนย์บริการการตรวจสภาพรถยนต์ (ตรอ.) เป็นตัวแทนจำหน่ายปัจจัยการผลิตในการทำเกษตรอินทรีย์โดยมีศูนย์จำหน่ายสินค้าทั้งในพื้นที่และในต่างจังหวัด มีโรงผลิตน้ำดื่ม เป็นต้น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนแสดงตนอย่าง

เด่นชัดว่าทำงานกับ “ความเป็นสาธารณะ” ที่ตอบสนองต่อปัญหาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่มีลักษณะกึ่งเมือง ได้แก่ การลดค่าสูบน้ำให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร การขยายเขตประปาให้ทั่วถึงทุกครัวเรือน ชีวิตชาวบ้านที่ต้องเดินทางไกลโดยรถส่วนตัวมากขึ้นโดยมักถูกตำรวจจับเพราะไม่มีใบขับขี่ นายกฯจึงจัดอบรมเรื่องกฎหมายจราจรและพาชาวบ้านไปทำใบขับขี่โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย การแก้ปัญหาน้ำเสียจากโรงฆ่าสัตว์ท่วมขังส่งกลิ่นเน่าเหม็นภายในชุมชน การจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุภายในวันที่ 1 ของเดือนทุกหมู่บ้าน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นสะท้อนถึงพลังความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้กลุ่มของผู้คนในพื้นที่สามารถกำกับนักการเมืองท้องถิ่นให้ตอบสนองต่อปัญหาสาธารณะของชาวบ้านได้มากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบทศึกษาผ่านข้อถกเถียงของชาวบ้านในประเด็นสาธารณะที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิดและการตัดสินใจของชาวบ้านที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับเรื่องการจัดการพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนและการสร้างวัดแห่งใหม่ซึ่งสัมพันธ์กับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน ทั้งนี้ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน พระ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องหาข้อตกลงร่วมกัน

ดังกรณีป่าโคกหลวงชาวบ้านรู้สึกว่าการจัดการที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนไม่ใช่อำนาจหน้าที่ของหน่วยงานและผู้นำชุมชนจะจัดการได้ตามอำเภอใจ แต่เป็นสิทธิของชุมชนที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันได้ก่อรูปขึ้น สนองต่อการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการของชาวบ้านในการให้ความร่วมมือหรือคัดค้านการจัดการป่าสาธารณประโยชน์ของชุมชน ความคิดความรู้สึกเป็นเจ้าของสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ขยายออกไปครอบคลุมพื้นที่ทางการเมือง การตัดสินใจทางการเมืองของผู้นำต้องได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านด้วยเช่นกัน

กรณีดอนป่าไผ่ที่สาธารณประโยชน์อีกแห่งของชุมชนกลายเป็นที่ตั้งวัดแห่งใหม่ของผู้มีบารมีจากภายนอกมาก่อสร้างเป็นวัดที่มีวัตรปฏิบัติแตกต่างจากวัดของชุมชน ความสัมพันธ์วัดแห่งใหม่กับชุมชนสะท้อนกระบวนการที่ไม่ลงรอยกันทางสังคม มีการปฏิบัติที่ร่วมมือกันและ การถอยห่างออกจากกัน การเสนอเรื่องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาตัดสินความถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของทางราชการ แต่เมื่อเปลี่ยนนายอำเภอและผู้ใหญ่บ้านเรื่องเงียบหายไปวัดแห่งใหม่ให้การสนับสนุนการสร้างสาธารณะประโยชน์แก่หน่วยราชการในอำเภอมัญจาคีรีแสดงความใกล้ชิดและความมีบารมีของเจ้าอาวาส แต่ในชุมชนสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนเสนอโครงการของบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนมาขุดลอกหนองน้ำที่อยู่ในดอนป่าไผ่และได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการสะท้อนถึงกระบวนการต่อรองในการจัดการพื้นที่สาธารณะที่มีพลวัตรไม่เสร็จสมบูรณ์ระหว่างวัดแห่งใหม่กับชุมชน เป็นพื้นที่ถกเถียงแสดงเหตุผลหาข้อตกลงร่วมกันในระยะเวลาและสถานการณ์หนึ่ง เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีเหตุผลใหม่ นำมาสู่การถกเถียงสร้างข้อตกลงกันใหม่เพื่อหาข้อตกลงร่วมกัน เป็นกระบวนการประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวที่ไม่มีความเสร็จสมบูรณ์

ตำบลจระเข้

จากบริบททางประวัติศาสตร์ของตำบลจระเข้ ในยุคบุกเบิกก่อตั้งถิ่นฐานชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพอาศัยความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยระหว่างสมาชิกในชุมชน ในยุคเศรษฐกิจระบบตลาดเป็นยุคที่พืชเศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทในวิถีการผลิตของชุมชนทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาผืนดินเพื่อใช้ผลิตเชิงพาณิชย์ คนในชนบทเริ่มมีความสัมพันธ์กับระบบตลาด ในขณะเดียวกันพ่อค้าก็ต้องรวบรวมผลผลิตจากชุมชนเพื่อส่งไปขายอีกทอดหนึ่ง พ่อค้ากับชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่น ต่อมาเกิดความสัมพันธ์รูปแบบใหม่เป็นการทำเกษตรพันธะสัญญากับโรงงานอุตสาหกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ากับชาวบ้านจึงขาดหายไปในยุคแรงงานย้ายถิ่นและเข้าสู่วิถีการผลิตระบบอุตสาหกรรมการรุกคืบของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ทำการผลิตของชาวบ้านจากเดิมเคยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ เปลี่ยนมาเป็นพึ่งพิงผืนดินเพื่อการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ โดยใช้แรงงานในครัวเรือนผลิตพืชเกษตรซึ่งเป็นของตนเองเพื่อส่งขายให้โรงงานน้ำตาล การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมชาวบ้านเปลี่ยนมาพึ่งพิงทรัพยากรมนุษย์เป็นหลักกลายเป็นแรงงานย้ายถิ่นและแรงงานในระบบอุตสาหกรรมเพื่อการผลิตของคนอื่น

ตำบลจระเข้จึงมีการปรับโครงสร้างในชนบทเป็นแบบ “ศูนย์กลางและเขตบริวาร” (center and periphery) มีตลาดดอนโมงเป็น “ศูนย์กลาง” ดึงดูดทรัพยากรและผลผลิตจากพื้นที่เกษตรกรรมที่เป็น “เขตบริวาร” ต่อมาโรงงานอุตสาหกรรมห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ และตลาดนัดกลายเป็น “ศูนย์กลางใหม่”ซึ่งดึงดูด/แย่งชิง/ต่อรองทรัพยากรทั้งในและนอกภาคเกษตรจากชนบท ทำให้ “ศูนย์กลางเก่า” เริ่มซบเซาการปรับโครงสร้างในชนบทดังกล่าวนำไปสู่การแตกตัวทางชนชั้นและกลุ่มคน มีการจัดความสัมพันธ์ใหม่บนฐานอำนาจ ทรัพยากร วิถีการผลิต และทุน ซึ่งล้วนไปสัมพันธ์กับการเมืองในชนบท เกิดกลุ่มและเครือข่ายใหม่ ๆ ที่เป็นอิสระมากขึ้น (เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัฒนธรรม เครือข่ายขายประกันชีวิต เป็นต้น) ทำให้นักการเมืองไม่มีอิทธิพลเหนือฐานเสียงเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต จึงต้องประสานกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อจะกุมฐานเสียงให้ได้ทุกกลุ่ม

ประชาธิปไตยในชนบทเป็นประชาธิปไตยบนฐาน “ความไว้วางใจ” (trust) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ก้าวเข้าไปใกล้จินตนาการความเป็นประชาธิปไตยที่มี “เสรีภาพและเสมอภาค” เป็นหลักการพื้นฐานสำคัญ ดังกรณีศึกษาการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านที่ชาวบ้าน “ผู้เลือก” ตัดสินใจบนฐานความไว้วางใจในผลงาน ทำให้เป็นอิสระจากอิทธิพลของเครือญาติและทุนดังที่เคยเป็นมาในอดีตทั้งนี้เป็นเพราะ “โครงสร้างอารมณ์ความรู้สึก”อันเป็นชุดความสัมพันธ์ที่อยู่ภายในตัวบุคคลถึงแม้ยังไม่ได้ถูกรับรู้ในระดับสังคม แต่มันได้เกิดขึ้นแล้วในตัวบุคคล อาจยังมองไม่เห็นการแตกตัวทางชนชั้นชัดเจน เป็นเพียงความฝัน ความหวังในการเลื่อนฐานะหรือชนชั้น แต่แสดงให้เห็นการก่อรูปของอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มชาวบ้านที่คล้าย “สำนึกทางชนชั้น” ทำให้คนในชนบทต้องเชื่อมต่อทรัพยากรหรือทุนภายนอก

ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคผ่านมา จึงสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกของคนกลุ่มต่างๆ จากบทเรียนและประสบการณ์ของ

การเมืองท้องถิ่นในตำบลจระเข้แสดงให้เห็น “สำนึกร่วม” ของความเป็นประชาธิปไตย ชาวบ้านในฐานะ “ผู้เลือก” ได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการเลือกผู้นำบนฐาน “ความไว้วางใจ” ในผลงานทำให้ชาวบ้านมี “อิสรภาพ” จากการถูกครอบงำการตัดสินใจเลือกผู้นำหรือนักการเมืองภายใต้ระบบอุปถัมภ์แบบเดิมๆซึ่งอาจจะเป็นยุทธศาสตร์หรือเป็นจุดคานงัด (fulcrum) ที่ทำให้ประชาธิปไตยมีประโยชน์ต่อคนในชนบทมากขึ้น

ตำบลวังสวาบ

ตำบลวังสวาบเป็นชุมชนที่ตั้งใหม่ซึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่ของกลุ่มผู้อพยพทั้งจากละแวกใกล้เคียงและจากกลุ่มคนนอกพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์มีทั้งป่าไม้ ลำห้วย สัตว์ป่า พืชสมุนไพร ภูเขาหินปูน พื้นที่ตำบลวังสวาบมีความหลากหลายทางด้านภูมิศาสตร์ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการเกษตรในพื้นที่ พื้นที่แถบทิศเหนือซึ่งเป็นพื้นที่ติดภูเขา การเกษตรส่วนใหญ่เป็นพืชไร่ เช่นอ้อย ข้าวโพด ข้าวไร่ เป็นต้น เป็นการเกษตรในฤดูฝนเท่านั้น ฤดูแล้งไม่สามารถทำได้การเกษตรได้เนื่องจากไม่มีแหล่งน้ำ ในขณะที่พื้นที่ด้านทิศใต้เป็นพื้นที่ราบเชิงเขา สามารถดำเนินกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายได้มากกว่า เช่น การทำนา ปลูกผัก ปลูกพริก ปลูกถั่ว เป็นต้น ทำให้มีกิจกรรมการเกษตรที่เข้มข้นตลอดทั้งปี สถานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีกว่าหมู่บ้านทางด้านทิศเหนือ

ความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติของตำบลวังสวาบนำมาซึ่งการแย่งชิงทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง ปี พ.ศ. 2517 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้รับสัมปทานป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงลาน ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้บริเวณชุมชนวังสวาบลดลงอย่างรวดเร็ว หรือเหตุการณ์รุกไล่พื้นที่ทำกินของชาวบ้านในปี พ.ศ. 2536 ชาวบ้านจำนวนมากลายสภาพเป็นบุคคลไร้ที่ทำกิน ไม่มีที่อยู่อาศัย ถูกเจ้าหน้าที่อพยพออกนอกพื้นที่ภายใต้โครงการจัดที่ทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้เกิดกระแสต่อต้านอย่างรุนแรงจากชาวตำบลวังสวาบร่วมกับขบวนการคัดค้านโครงการคจก.ของภาคอีสาน ในที่สุดรัฐบาลต้องตัดสินใจยุติโครงการชาวบ้านจึงได้สิทธิกลับคืนไปทำกินบนที่ดินเดิม

ในขณะเดียวกันการเข้ามาของกลุ่มธุรกิจโรงโม่หินเป็นประเด็นที่ชาวบ้านวังสวาบหวั่นวิตกอย่างกว้างขวาง การเข้ามาของโรงโม่หินก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เกิดกระแสการต่อต้านจากชุมชนเนื่องจากปัญหามลภาวะทางเสียงและฝุ่นละออง มีการประท้วงการเข้ามาทำกิจการของโรงโม่หินอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านไม่สามารถต้านทานการเข้ามาของโรงโม่ได้ จนที่สุดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการต่อต้านโรงโม่หินอ่อนแรงลง จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มทุนจากภายนอกมุ่งเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น ถึงแม้ชาวบ้านจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นได้ และที่สำคัญฐานทรัพยากรกลับเป็นต้นเหตุของการจับคู่ความขัดแย้งที่ยังหาข้อยุติไม่ได้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านอย่างมาก

การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ (cash crop) นับเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ในยุคที่มีการปลูกข้าวโพดอย่างแพร่หลายเพื่อใช้ประโยชน์เชิงพานิช ส่งผลให้เกิดกลุ่มคนที่เป็น “นายหน้า” หรือคำเรียกที่ชาวบ้านคุ้นเคยคือ “เถ้าแก่” ทำหน้าที่รับซื้อผลผลิตของชาวบ้านเพื่อนำไปจำหน่าย เกิดการเปลี่ยนสถานะของตนเองจากผู้ผลิตกลายเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการรวบรวมผลผลิตและส่งขาย ทำให้สถานะของคนกลุ่มนี้เปลี่ยนแปลงฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นของกลุ่มคนกลุ่มใหม่ในพื้นที่วังสวาบพบว่า ยังไม่สามารถยกระดับตนเองให้อยู่ในสถานภาพการเป็น “ผู้ประกอบการอิสระ” ในพื้นที่ เนื่องจากยังมีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของทุน ทรัพย์ ความรู้ เทคโนโลยี หรือแม้กระทั่งการตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลของกลุ่มทุนที่ใหญ่กว่าตนเอง

การจัดตั้งกลุ่มคนในตำบลวังสวาบเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะองค์กรหรือสหกรณ์ วัตถุประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับกลุ่มของตนในการค้าขายผลผลิต บางกลุ่มมีสายสัมพันธ์กับการเมืองท้องถิ่น จึงอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มทางสังคมนับเป็นเงื่อนไขในการเข้าสู่การเมืองท้องถิ่นของกลุ่มคน นอกจากนี้ ในพื้นที่ตำบลวังสวาบยังพบเห็นการจัดตั้งกลุ่มทางสังคมในลักษณะไม่เป็นทางการ เช่น การรวมตัวของชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จในอาชีพจากภายนอกมีฐานะทางเศรษฐกิจดีเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้านตนเองให้มีความเจริญทัดเทียมกับชุมชนอื่นๆ

การเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลวังสวาบเป็นการเมืองที่มีสายสัมพันธ์กับบรรดากลุ่มนายทุนธุรกิจอย่างชัดเจน การเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่นของกลุ่มธุรกิจนับเป็นจุดเริ่มต้นในการใช้อำนาจครอบงำชาวบ้านทั้งในลักษณะที่เปิดเผยและไม่เปิดเผย ความพยายามครอบงำการเมืองท้องถิ่นของกลุ่มทุนเริ่มต้นโดยการสร้างสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนในพื้นที่ รวมไปถึงการออกนโยบายการพัฒนาในพื้นที่ทุรกันดารของตำบล ทำให้ระยะหลังพบว่ากระแสต้านกลุ่มนายทุนเริ่มลดลงตามลำดับเนื่องจากการต่อสู้ระหว่างกลุ่มต่อต้านกับกลุ่มนายทุนดำเนินระยะเวลาอย่างยาวนาน ส่งผลให้กลุ่มต่อต้านเริ่มอ่อนแรงและตกอยู่ในภาวะ “จำยอม” ต่อสถานการณ์ปัจจุบัน

นอกจากนั้นกลุ่มทุนเองได้สร้างกลยุทธ์ในการเข้าถึงพื้นที่ทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงวัฒนธรรม ส่งผลให้กระแสต่อต้านลดลง กล่าวคือกลุ่มทุนพยายามสร้างสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้าน แต่หากมองในอีกด้านหนึ่ง เป็นนัยยะที่แสดงถึงความพยายามในการสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจการของกลุ่มทุนที่ทำให้ชาวบ้านไม่รู้สึกว่าตนเองเป็นผู้สูญเสียผลประโยชน์ เป็นในลักษณะการสร้างพลังบางอย่างเพื่อใช้ในการครอบงำกลุ่มชาวบ้านเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเองไว้ ตัวชาวบ้านเองเมื่อได้รับผลประโยชน์บางอย่างจึงทำให้เลือกที่จะหยุดนิ่ง ถึงแม้ว่าอาจยังมีความรู้สึกต่อต้าน แต่เนื่องด้วยเงื่อนไขในพื้นที่ต่างๆทำให้ต้องก้มหน้ายอมรับผลประโยชน์จากกลุ่มทุนอย่างไม่เต็มใจ

ประเด็นดังกล่าวสามารถนำมาอภิปรายถึงการพัฒนาของระบบทุนนิยมที่ไม่ได้ใช้วิธีการควบคุมมวลชนผ่านการปราบปรามหรือการใช้ความรุนแรงทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ใช้อุดมการณ์หรือกระบวนการสร้างอำนาจนำ (Hegemony) แทรกซึมเข้าไปในชีวิตประจำวันของกลุ่ม

มวลชน ซึ่งวิธีการในการเข้าถึงมวลชนจะต้องพยายามสร้างพันธมิตรกับกลุ่มมวลชนก่อนที่จะแทรกซึมเข้าไปได้ในที่สุด การเข้ามาของกลุ่มทุนโรงโม่เริ่มต้นที่ความพยายามในการผูกสัมพันธ์กับชาวบ้าน เป็นผู้สนับสนุนในงานบุญประเพณีต่าง ๆของชุมชน แต่ทั้งนี้ก็เพื่อเหตุผลในการสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจการของตนเอง รวมไปถึงการเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่น

จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนวังสวาบมีประสบการณ์ในการต่อสู้ต่อรองกับกิจกรรมทางด้านการเมืองและการปกครองอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เหตุการณ์การต่อสู้เพื่อแย่งชิงสิทธิถือครองที่ดินกับรัฐ การที่ชาวบ้านถูก ทหาร ตำรวจ อส. ร่วมกันผลักดันให้ชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ป่าในหลายวิธีการ ด้วยการรื้อไล่ชาวบ้านให้ออกจากป่า เรื่อยมาจนถึงการเข้ามาของกลุ่มทุนโรงโม่หิน ซึ่งแทบทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ท้องถิ่นเป็นฝ่ายถูกกระทำ ชาววังสวาบต้องตกอยู่ภายใต้สภาวะจำยอมต่อการรุกเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่พยายามฉกฉวยหาผลประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น อย่างไรก็ตามท้องถิ่นเองนั้นก็ไม่มีพลังมากพอที่จะไปต่อต้านการรุกเข้ามาของรัฐและทุน ประสบการณ์เหล่านี้ที่เป็นตัวหล่อหลอมให้ชาวบ้านวังสวาบมีความสนใจต่อสถานการณ์การเมืองในระดับต่าง ๆตั้งแต่ระดับล่างในเรื่องการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหรือการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาต่าง ๆ จนถึงการเมืองระดับประเทศรวมไปถึงการชุมนุมทางการเมืองที่ผ่านมา ซึ่งจากประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้ชาวบ้านมีบทเรียน และมีความตื่นตัวในสิทธิของตนเองมากขึ้น

จากทั้งสามกรณีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมทำให้เห็นการปรับโครงสร้างชนบทอีสานจากการใช้ที่ดินทำการเกษตรเลี้ยงครอบครัว เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมการเกษตรที่ต้องผลผลิตจำนวนมากชาวชนบทได้ปรับโครงการผลิตมาปลูกพืชเพื่อตอบสนองความต้องของอุตสาหกรรมเกษตร เช่น มะสำปะหลัง อ้อย เป็นต้น ทำให้ความสัมพันธ์ทางการตลาดที่แต่เดิมที่มีพ่อค้าในท้องถิ่นรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรได้ลดความสำคัญลงตลาดผลผลิตการเกษตรเปลี่ยนแปลงเป็นการขายผลผลิตให้กับโรงงานอุตสาหกรรมเกษตร เช่น โรงงานน้ำตาล เป็นต้น พ่อค้าผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นต้องปรับเปลี่ยนไปทำธุรกิจอย่างอื่น เช่น ให้เช่ารถบรรทุกบริษัทรับก่อสร้างถนน เป็นต้น เกษตรกรที่อยู่รายรอบตลาดท้องถิ่นยังทำการเกษตรขับเคลื่อนการผลิตและสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตรูปแบบใหม่เช่น ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับเจ้าของโควตาอ้อยที่ผลิตป้อนโรงงานน้ำตาล การปลูกผักขายตามตลาดนัดที่เข้าถึงประชาชนในพื้นที่แทนตลาดที่เป็นศูนย์กลางเดิม เป็นต้น แรงงานในครัวเรือนเกษตรกรถูกแบ่งไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ชุมชนที่ไม่มีทรัพยากรที่ดินที่จะผลิตพืชเศรษฐกิจป้อนอุตสาหกรรมเกษตรต้องใช้ทรัพยากรมนุษย์ไปรับสินค้าของผู้ประกอบการในท้องถิ่นไปเร่ขายสินค้าเงินผ่อนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เช่น สมุนไพร เฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการผลิตสินค้าและลูกข่ายที่รับสินค้าไปจำหน่ายซึ่งเป็นทั้งโอกาสในการทำมาหากินสร้างรายได้ให้ครอบครัวของลูกข่าย และมีการเอารัดเอาเปรียบกันในความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของโรงงานกับลูกข่ายที่รับสินค้าไปจำหน่าย

ดังนั้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทอีสาน ที่ผ่านมามักนำเสนอการเปลี่ยนแปลงแบ่งเป็น 3 ยุคใหญ่ๆคือ ยุคการผลิตเพื่อยังชีพ พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน การผลิตในภาคการเกษตรมีความร่วมมือร่วมใจกัน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนที่ดูแลช่วยเหลือกัน ยุคต่อมาคือยุคการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด เกษตรกรที่มีความพร้อมสามารถเข้าถึงทุน ความรู้และเทคโนโลยีในการผลิตได้ดีกว่าเกษตรกรที่ยากจน ทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในชุมชนมากขึ้น เกิดมีพ่อค้าคนกลาง เจ้าของโควตาการผลิต ความสัมพันธ์ของชาวบ้านเป็นปัจเจกสูงขึ้น ยุคที่สามเป็นยุคของการอพยพแรงงานไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ การศึกษามีความสำคัญต่อแรงงาน เป็นการใช้ทรัพยากรมนุษย์เป็นแรงงานการผลิตเพื่อภาคอุตสาหกรรมไม่ใช่การผลิตเพื่อครอบครัวเหมือนแต่เดิม

อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงใน 3 ยุคใหญ่ๆดังกล่าวแล้ว การศึกษาครั้งนี้พบว่าช่องว่างระหว่างยุคต่างๆชาวชนบทอีสานยังมีดิ้นรนโดยการนำสินค้าจากท้องถิ่นไปเร่ขายตามหมู่บ้านต่างๆทั่วประเทศ นำสินค้าจากท้องถิ่นตรงสู่ตลาดพร้อมกับแบกรับความเสี่ยงในเรื่องกำไรขาดทุนและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์ที่ต้องใช้ความรู้ที่หลากหลายในการเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าคนชนบทอีสานมีความสามารถในการ “ดันชีวิต” เป็นผู้ประกอบการรายย่อยในระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ชาวชนบทอีสานนำความรู้ ประสบการณ์และทรัพยากรที่หามาได้มาประกอบสร้างความเป็นตัวตนและชุมชนของตนเอง

ชุมชนที่มีการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม ชาวบ้านที่ทำเกษตรกรรมพยายามปรับเปลี่ยนการผลิตตามความต้องการของตลาดเพื่อดำรงอยู่ให้ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตามเกษตรกรบางส่วนต้องสูญเสียที่ดินทำกินให้แก่ภาคอุตสาหกรรมที่กว้านซื้อที่ดินเพื่อการขยายกิจการ เกษตรกรที่สูญเสียที่ดินทำกินกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในพื้นที่และต่างจังหวัด

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ที่มีการแย่งชิงทรัพยากร เจ้าของอุตสาหกรรมได้เข้าไปครอบงำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อความสะดวกในการขอสัมปทานและการรักษาผลประโยชน์ของอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามอุตสาหกรรมพยายามรักษาความสัมพันธ์กับชุมชนโดยการตั้งกองทุนให้ชาวบ้านกู้ยืมยามจำเป็น การสนับสนุนกิจกรรมบุญประเพณีของชุมชนผ่านผู้นำชุมชนเป็นต้น ชาวบ้านที่เคยคัดค้านโรงงานอุตสาหกรรมในช่วงแรกเมื่อระยะเวลาผ่านไป 20-30ปีเริ่มอ่อนล้าลงรวมทั้งฝ่ายสนับสนุนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านทั้งนักศึกษาและองค์กรพัฒนาเอกชนได้ลดบทบาทลงเช่นกัน การต่อสู้ของชาวบ้านในพื้นที่ที่มีการแย่งชิงทรัพยากร จึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความสามารถในการระดมทรัพยากรในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรของท้องถิ่นซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในแต่ละสถานการณ์

ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่เกิดการแตกตัวของกลุ่มใหม่ๆที่ไม่ใช่เพียงกลุ่มเครือญาติและกลุ่มวัฒนธรรมเท่านั้นยังมีกลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มกองทุนต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจผ่านระบบเครือญาติเพียงอย่างเดียวจึง

ไม่เพียงพอกับการแตกตัวของกลุ่มใหม่ๆที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มเหล่านั้นมีปัญหาความต้องการของตนเอง ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องประสานและตอบสนองทุกกลุ่มอย่างเหมาะสมเพื่อลดความตึงเครียดที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องทำหน้าที่ในการประสานและจัดสรรทรัพยากรเพื่อตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของประชาชนในพื้นที่ทุกกลุ่ม

ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องตอบสนองปัญหาความต้องการของคนหลากหลายกลุ่มที่ใช้ชีวิตสมัยใหม่ และมีความต้องการที่หลากหลาย เช่น สวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวก กลุ่มอาชีพ กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มวัฒนธรรม เป็นต้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจจากคนทุกกลุ่ม ไม่เช่นนั้นจะไม่ได้รับการเลือกตั้งประชาชนในพื้นที่สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มคนต่างๆสามารถควบคุมนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการแก้ปัญหาร่วมกับกลุ่มต่างๆในพื้นที่ ดังนั้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นจำเป็นต้องได้รับการศึกษาและพัฒนาต่อไปรวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรสู่ท้องถิ่นให้เพียงพอต่อการทำงาน และเพิ่มศักยภาพทั้งด้านอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของประชาชนในพื้นที่แทนที่จะปล่อยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปพึ่งพิงนักการเมืองหรือกลุ่มทุน เพราะจะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเครือข่ายนักการเมือง

2) สร้างกลไกและช่องทางให้กลุ่มและองค์กรในพื้นที่ได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ มีกระบวนการในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มต่างๆ สร้างพื้นที่สาธารณะให้คนกลุ่มต่างๆได้ถกเถียงแลกเปลี่ยนเหตุผลเพื่อสร้างความเข้าใจและหาข้อตกลงร่วมกัน อันเป็นการส่งเสริมการสร้างประชาธิปไตย สำหรับพื้นที่ที่มีการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติสูงและองค์ปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มทุน เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อแผนงานโครงการที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรของท้องถิ่นรวมทั้งมีกลไกให้ประชาชนสามารถตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอันเป็นกระบวนการสร้างประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวจากปฏิบัติการของประชาชน

3) ด้วยกระบวนการดังกล่าวข้างต้นเป็นกระบวนสร้างประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวจากปฏิบัติการของประชาชนประชาธิปไตยที่ไม่ได้มีความเสร็จสมบูรณ์ที่ตายตัวอยู่แล้วที่ต้องมุ่งไปสู่รูปแบบนั้นๆ แต่เป็นกระบวนสร้างประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวของประชาชนก่อให้เกิดการเชื่อมั่นซึ่งกันและกันมีความไว้เนื้อเชื่อใจกันสร้างความเข้าใจระหว่างคนกลุ่มต่างๆในสังคมก่อให้เกิดเสรีภาพและเคารพความเท่าเทียมกันทางสังคม ดังนั้นควรมีการพัฒนาแนวคิด หลักการ และกระบวนการของ “ประชาธิปไตยในชนบทบนฐานความไว้วางใจ” และเผยแพร่ผ่านกลไกต่างๆเพื่อสร้างความยินยอมพร้อมใจกัน เป็นการเปิดพื้นที่ให้มีปฏิบัติการจริงของประชาธิปไตยในชนบทบนฐานความไว้วางใจกัน

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

จีระพันธ์ กาฬปักษี. 2557. *"ชื่อของถนนมลิวรรณ"*. **ห้องสมุดประวัติศาสตร์ ค.5407**. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 ก.ค. 57. http://jeerapanne.blogspot.com.

ชาย โพธิสิตา. (2552). เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว?. ใน ชาย โพธิสิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ).**ประชากรและสังคม 2552:ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร**. (หน้า 2-15). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.

ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และคณะ. (2553). **สุขภาพคนไทย 2553: วิกฤตทุนนิยม สังคมมีโอกาส**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. 2503. *"นิทานที่ 16 เรื่องลานช้าง"*. **นิทานโบราณคดี**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). พระนคร: เขษมบรรณกิจ. หน้า 370-398.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.(2538). **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). **มโนทัศน์การดำรงชีพ Livelihoods**. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2546). **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มณีมัย ทองอยู่. (2548). เศรษฐกิจชาวนาอีสานและแนวคิดชุมชน. ใน ฉัตรทิทพย์ นาถสุภา และ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์ (บรรณาธิการ). **ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน**, 227-256. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

_____. (2546). **การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

_____. (2009). เอกสารประกอบการบรรยายการสอนรายวิชา415373 เรื่องขบวนการทางสังคมเปรียบเทียบ. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (เอกสารอัดสำเนา).

แมคคาร์โก, ดันแคน. (2555). *มองการเมืองไทยจากมุมมองแบบหลังอาณานิคม.* อ้างถึงใน ดารินอินทร์เหมือน, **นิตยสารฟ้าเดียวกัน** ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2555). นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.

ลินด์ซีย์ ฟาลวีย์. (2548). **การเกษตรไทย: อู่ข้าวอู่น้ำข้ามสหัสวรรษ :**กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วีระ ภาคอุทัย. (2528). **การพัฒนาเกษตรอีสาน เล่มที่ 4 เรื่อง ข้าว และพืชไร่ในระบบเกษตรกรรมอีสาน**. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ งานศึกษาและพัฒนาเกษตรกรรม.

สมชัย ภัทรธนานันท์ เขียน อัญชลี มณีโรจน์ แปล, **การเมืองของสังคมหลังชาวนา : เงื่อนไขการก่อตัวของคนเสื้อแดงในภาคอีสาน**, ในนิตยสารฟ้าเดียวกัน ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555.

สมฤดี นิโครวัฒนยิ่งยง. 2535. *"'ส.ส.' คือใคร?: 'เวลา' กับพัฒนาการทางการเมืองของไทยใน 60 ปีที่ผ่านมา"*. ใน **รัฐศาสตร์สาร**, 18(2), ตุลาคม. หน้า 1-34.

สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2551). **เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443-2488).** ขอนแก่น: สาขาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

_____. (2546). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544.** กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556). **ทิศทางการทำงานของแรงงานไทย**. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2556. http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/news/ news _lfsdirect.jsp.

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร ตำบลสวนหม่อน. (2547). **แผนพัฒนาการเกษตรตำบลสวนหม่อน**. เอกสารอัดสำเนา.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2527). **สังคมไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416.**พิมพ์ครั้งที่ 2.(ประกายทอง สิริสุข และพรรณี ฉัตรพลรักษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อภิชาต สถิตนิรามัย และคณะ. (2556). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2553. **ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ: ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ**. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2554). *"ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง: ชาวบ้านปรับอะไร"*. ใน **วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, ฉบับพิเศษ (1) "เสรีนิยมใหม่ในเศรษฐกิจอีสาน". หน้า 5-41.

องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน. (2555). **แผนพัฒนาตำบลสวนหม่อน**, เอกสารอัดสำเนา.

Best, Beverley. (2012). "Raymond Williams and the Structure of Feeling of Reality TV". In **International Journal of Humanities and Social Science**, 2(7) April, pp. 192-201.

Boldizzoni, F. (2008). **Means and Ends: The Idea of Capital in the West, 1500–1970**. New York: Palgrave Macmillan.

Bourdier, Pierre (Richard Nice, Translator). **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bunnag, Jane. (1971). "Loose Structure: Fact or Fancy? Thai Society Re-examined". In **Journal of the Siam Society**, 59(1), pp. 1-23.

Carkhuff, R.R. (2000). **Human Possibilities-Human Capital in the 21st Century**. Amherst: Possibilities Publishing.

Chowdhury, H.U. (2008). Development of the Concept of the Informal Sector: A Literature Review. **Pakistan Journal of Social Sciences**, 5: 724-732.

Dunn, J. (1984). The Concept of 'Trust' in the Politics of John Locke. In R. Rorty, J.B. Schneewin and Q. Skinner (Eds.). **Philosophy in History: Essays on the Historiography of Philosophy**. (pp.279-301). Cambridge: Cambridge University Press.

Ekhasing, B., C. Sungkapitux, J. Kitchaicharoen, and P. Suebpongsang. (2007). **Competitive commercial agriculture in Northeast Thailand**. Multiple Cropping Center, Chiang Mai University, Chiang Mai.

Freudendal-Pedersen, M. (2009).**Mobility in Daily Life: Between Freedom and Unfreedom**. Surrey: AshgatePublising.

Giddens, A. (2009). **Sociology**. 6th ed. Cambridge: Polity Press.

Gonsalves, J. B. (2006). **An Assessment of the Biofuels Industry in Thailand.** United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Geneva.

Granovetter, M. (2005). The Impact of Social Structure on Economic Outcomes. **Journal of Economic Perspectives**, 19(1), 33-50.

Habermas, Jurgen. (1996). **Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy**, (second printing). (William Rehg, Translators). Cambridge, MA: MIT Press.

Hoggart, Keith and Paniagua, Angel. (2001). "What Rural Restructuring?". In **Journal of Rural Studies**, 17(2001), pp. 41-62.

Hosmer, L.T. (1995).Trust: The Connecting Link between Organizational Theory and Philosophical Ethics. **The Academy of Management Review**, 20(2), 379-403.

ILO. (1972). **Employment, Incomes and Equality: A Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya**. International Labour Office, Geneva.

_____. (2002). **Women and Men in Informal Sector: A Statistical Picture**. Geneva: International Labour Office.

Jameson, Fredric. (1991). **Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism**. Durham, NC: Duke University Press.

Keyes, Charles. (2010). **"Cosmopolinta" Villagers and Populist Democracy in Thailand**. A conference on "Revisiting Agrarian Transformations in Southeast Asia," Chiang Mai, Thailand.

International Encyclopedia of the Social Sciences. (1968). **Social Differentiation**. Retrieved October 23, 2015 from Encyclopedia.com: http://www.encyclopedia. com/doc/1G2-3045001158.html

Laclau, Ernesto and Mouffe, Chantal. (2001). **Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics,** (Second Edition). London: Verso.

Locke, J. (2003).**Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration**. (I. Shapiro, Ed.). London: Yale University Press.

Marx, K. and Engels, F. (1998). **The Communist Manifesto**. London: ElecBook.

McEachern, W.A. (2006). **Economics: A Contemporary Introduction.** 7th ed. Mason, Ohio: Thomson Corporation, South-Western.

Menger, C. (1981). **Principles of Economics**. New York: New York University Press.

Millennium Ecosystem Assessment (MA). (2005). **Ecosystems and Human Well-being: Synthesis**. Washington, DC: Island Press.

Milligan, Don. (2007). **Hope and Defeat in the Struggle for Socialism**. Studies in Anti-Capitalism at www.studiesinanti-capitalism.net.

Nguyen, T. L. T., S. H. Gheewala, and S. Garivait. (2008). Full chain energy analysis of fuel ethanol from cane molasses in Thailand. **Applied Energy** 85:722-734.

Polanyi, K. (2001). **The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time**. 2nd ed. Boston, MA: Beacon Press.

Prasertsan, S., and B. Sajjakulnukit. (2006). Biomass and biogas energy in Thailand: potential, opportunity and barriers. **Renewable Energy** 31:599-610.

Prasertsri, P., and M. Kunasirirat. (2009). **Thailand Bio-fuels. Biofuel's Impact on Food Crops. 2009.** GAIN Report Number TH9047. Approved by Gary Meyer. USDA Foreign Agricultural Service.

Qiping, Yin. 2003. "Space, Cultural Materialism and Structure of Feeling: Reflections on the Chinese Reception of Raymond Williams". In **Zhang Pinggong, Xueshu yanjiu [Academic Research]**, 8 (2003), pp. 163-179.

Raynolds, Laura. (1977). "Restructuring National Agriculture, Agro-Food Trade, and Agrarian Livelihoods in the Caribbean". in Goodman, David and Watts, Michael J. (editors). **Globalising Food: Agrarian Questions and Global Restructuring**. London and New York: Routledge, pp. 86-96.

Rigg, J., BuapunPromphakping and Le Mare, A. (2014). Personalizing the Middle-Income Trap: An Inter-Generational Migrant View from Rural Thailand. **World Development**, 59, 184-198.

Rigg, Jonathan. (1997). **Southeast Asia:The Human Landscape of Modernization and Development**. London: Routledge.

Shils, E. (1961). Centre and Periphery. In M. Polanyi.**The Logic of Personal Knowledge. Essays Presented to M. Polanyi on His Seventieth Birthday, 11th March, 1961**.(pp. 117-130). London: Routledge & Kegan Paul.

Silalertruksa, T., and S. H. Gheewala. (2010). Security of feedstocks supply for future bio-ethanol production in Thailand. **Energy Policy** 38:7476-7486.

Simon, W.O. (2011). Centre-Periphery Relationship in the Understandingof Development of Internal Colonies. **International Journal of Economic Development Research and Investment**, 2(1), 147-156.

Sorapipatana, C., and S. Yoosin. (2011). Life cycle cost of ethanol production from cassava in Thailand. **Renewable and Sustainable Energy Reviews** 15:1343-1349.

Tigges, Leann M.; Ziebarth, Ann and Farnham, Jennifer. (1998). “Social Relationships in Locality and Livelihood: The Embeddedness of Rural Economic Restructuring”. In **Journal of Rural Studies**, 14(2), pp. 203-219.

The Nation. (2010). MitrPhol to invest Bt300m in sugar cane irrigation upgrades. **The Nation**, 6 October 2010. URL: http://www.nationmultimedia.com/home/2010/10/06/business/Mitr-Phol-to-invest-Bt300m-in-sugar-cane-irrigatio-30139438.html (Accessed: 20 Jan 2011), Bangkok.

Uddin, S. N., R. Taplin, and X. Yu. (2006). Advancement of renewables in Bangladesh and Thailand: policy intervention and institutional settings. **Natural Resources Forum** 30:177-187.

Urry, J. (2000). **Sociology beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century**. London: Routledge.

Walker, Andrew. (2012). **Thailand’s Political Peasants: Power in the Modern Rural Economy**. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.

Williams, Raymond. 1960. **Culture and Society, 1780-1950.** New York: Anchor Books.

_____. 1965. **The Long Revolution**. London: Pelican Books.

Williams, Raymond. (1965). **The Long Revolution**. London: Pelican Books.

_____. (1977). **Marxism and Literature**. Oxford, New York: Oxford University Press.

Wongsamuth, N., and P. Vasuhirun. (2010). **A sweeter future**. Bangkok Post, 12 July 2010. Online:http://m.bangkokpost.com/articledetail.php?channelID=2&articleID=185963(Accessed: 20 Jan 2011), Bangkok.